GYURKÓ LÁSZLÓ

Négyszemközt a forradalommal

GYURKÓ LÁSZLÓ

Négyszemközt a forradalommal

Vallomások, emlékezések 1917-ről

1970

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST

© GYURKÓ LÁSZLÓ, 1970

Az ember nemcsak a mű, melyet létrehoz; annál több és kevesebb, bonyolultabb és egyszerűbb. De vannak emberek, akiknek műve elfedi életüket, személyiségüket. Nem azért, mintha életük kevésbé jelentős lenne a többi emberénél, hanem mert életművük annyival jelentősebb. Ők azok, akik elsősorban nem a maguk, hanem egy osztály, egy nép, egy nemzet, avagy az egész emberiség életét formálják.

Lenin életműve a forradalom, melyet szolgált, formált és a világra segitett. A szovjet-forradalom és Lenin: egy és ugyanaz. Ahogy Lenin is egy és ugyanaz a szovjet-forradalommal. Ritka találkozás ez: egy ember, aki maradéktalanul azonosul a művével, aki maradéktalanul a művében nyilvánul meg, aki csak érte és általa létezik.

„Nagy a kérésem hozzátok: ne hagyjátok, hogy az Iljics halála miatt érzett fájdalmatok személyének külsődleges tiszteletében nyilvánuljon meg. Ne állitsatok neki emlékműveket, ne nevezzetek el róla palotákat, ne rendezzetek nagyszabású ünnepségeket emléke tiszteletére. Ő mindennek életében oly kis jelentőséget tulajdonított; annyira terhes volt számára mindez. Gondoljatok arra, milyen szegény még az országunk, s mennyi még a tennivaló. Ha tisztelni akarjátok Vlagyimir Iljics nevét, épitsetek bölcsődéket, óvodákat, lakóházakat, iskolákat, könyvtárakat, gyógyszertárakat, kórházakat, gyermekotthonokat. És mindenekelőtt életetekkel kövessétek Iljics elveit."

Krupszkaja írta ezeket a sorokat, néhány nappal Lenin halála után. S ma, száz évvel Lenin születése után, aligha adózhatunk méltóbban emlékének, mint hogy szembesítjük magunkat a művel, melyet Lenin létrehozott. Szembesítjük és gondolkodunk.

GYURKÓ LÁSZLÓ

Február

1917. február 23-a – az európai naptár szerint március 8-a – ugyanolyan nap volt, mint az év bármely napja. Csak abban különbözött a többitől, hogy a rettenetes, negyvenfokos hideg megenyhült, kisütött a nap, az ereszekről csöpögött a hólé. Utólag könnyű megállapítani, hogy Petrogradon azon a napon pattanásig feszült a húr. A rendkívüli hidegben több mint ezer mozdony tönkrement, a síneket befújta a hó, ami még jobban megnehezítette a főváros amúgy is rossz ellátását. A Putyilov-gyár, Oroszország legnagyobb üzeme, előző nap elbocsátotta munkásait, mert béremelést követeltek. Húszezer ember került így az utcára. Reggel néhány textilgyárban a munkásnők a Nemzetközi Nőnap tiszteletére sztrájkba léptek, s csatlakozásra szólították föl a vasutasokat. A viborgi városrésznek, Petrograd ipari negyedének nagyüzemei leálltak; mintegy kilencvenezer munkás sztrájkolt. A sztrájkolók kiözönlöttek az utcára, a Duma elé vonultak, kenyeret követeltek. Estére elcsendesedett a város.

Ekkor még senki sem gondolt arra, hogy a forradalom elkezdődött. A cár aznap nyugodtan elutazott a fővárosból a főhadiszállásra. Sztrájkot láttak az elmúlt hónapokban Petrogradon eleget; mért épp ez különbözött volna a többitől? A kormány is nyugodt volt: a fővárosban 170 000 katona állomásozott. Egyébként is fölkészültek minden eshetőségre; Habalov tábornok, a petrogradi katonai körzet parancsnoka, még januárban kidolgozta az esetleges zavargások leverésének tervét. Elsősorban nem a hadseregnyi katonára épített, hanem a 12 000 válogatott rendőrre,

csendőrre, kozákra. A terv szerint először a rendőrséget kellett bevetni, csak aztán a korbácsos, pikás lovaskozákokat, s legvégső esetben a katonaságot.

Másnap, február 24-én (március 9-én) a várakozás ellenére folytatódtak a tüntetések; aznap már kétszázezer ember sztrájkolt. Tudta a tömeg, mit akar? Pontosan aligha. Azt tudták, hogy kenyeret akarnak, tüzelőt, emberibb életet. Hogy szerezhetik meg, arról nem sok fogalmuk volt. De ha az elkeseredett tömeg megmozdul, a célt nézi, nem az odavezető utat: ezért nem riad meg az akadályoktól.

Olyan szervezet, mely a felkelést megszervezhette és irányíthatta volna, nem volt Petrogradon. A bolsevikokat, a cári uralom legtudatosabb ellenfeleit, megbénította a háború; szervezeteiket szétverték, a vezetők emigrációban, börtönben vagy száműzetésben voltak, a párttagokat szétszórták, kit a frontra, kit Szibériába. Nem volt sokkal jobb helyzetben a két másik jelentősebb baloldali párt, a szociálforradalmárok és a mensevikek sem. A rendszer polgári ellenzéke pedig mindent akart, csak forradalmat nem; a cárizmust nem megdönteni, hanem megjavítani akarták.

A forradalomnak tehát nem volt vezérkara. És mégis: a forradalmi mozgalom sok kudarcának gyümölcse most érett be. Nem volt vezető? De hányan ültek a tüntetők közül börtönben, hánynak az apja pusztult el száműzetésben, hányan szerveztek sztrájkot, terjesztettek röpcédulát? Nem volt kiépített szervezet? Maga a gyár volt a szervezet, és minden üzemben akadtak, akik a menet élére álltak. Nemcsak a gyűlölet, az elkeseredés, az éhség vezette őket, hanem a tapasztalat is, önmaguk, apáik, testvéreik tapasztalata. A nyomorban és harcban fölnőtt osztály tapasztalata.

Mi történt február 24-én, 25-én (március 9-én, 10-én) Petrogradon? Forradalom volt? A sztrájk álta-

lános lett, az üzletek, iskolák bezártak, a közlekedés megbénult, az újságok nem jelentek meg. Az utcasarkokon és tereken, szobrok talpazatáról és földszinti ablakokból szónokok harsogtak. A tömeg már nemcsak kenyeret követelt, egyre gyakrabban hangzott föl a jelszó: „Le az önkényuralommal!", „Le a háborúval!". A forradalom akkor kezdődik igazán, amikor az éhes és elkeseredett nép már nemcsak enni akar, hanem szabadságot követel, mert ráeszmél, hogy kenyere is csak akkor lesz, ha a szabadságát kiharcolja. A tüntetők között egyre több vörös zászló bukkant föl, a munkásnegyedekben bottal és vasrúddal fölfegyverkezve megtámadták a rendőrőrszemeket. És mégis – még mindig nem gondolta senki, hogy Petrogradon forradalom van.

A kormány pontosan betartotta Habalov tábornok tervét: először a rendőrséget, majd a lovasságot vetette be; lőni egyelőre nem lőttek. A hatalomnak még kevésbé volt fogalma arról, hogy forradalom van, mint a tüntetőknek. A február 24-i (március 9-i) minisztertanács alig foglalkozott a tüntetéssel; a cárné másnap azt írta a cárnak: „Ez, ami folyik, a söpredék mozgalma. A suhancok és lányok futkosnak és kiabálnak, hogy nincs kenyerük – egyszerűen azért, hogy zavart keltsenek –, a munkások pedig azért, hogy zavarják a többiek munkáját. Ha jó, kemény hideg lenne, bizonyára valamennyien otthon ülnének."

Február 25-én (március 10-én) Habalov tábornok a következő jelentést küldte Alekszejev tábornok vezérkari főnöknek:

Jelentem, hogy február 23-án és 24-én a kenyérhiány következtében sok gyárban sztrájk tört ki. Február 24-én körülbelül kétszázezer munkás sztrájkolt, akik erőszakkal elkergették a dolgozni akarókat. A munkások meg-

állították a villamosforgalmat. Február 23-án és 24-én délben a munkások egy része keresztültört a Nyevszkijig, ahonnan elkergették őket. Az akció erőszakossága a kirakatok és villamosablakok betörésében nyilvánult meg. A csapatok nem használták fegyvereiket; négy rendőrtisztviselő könnyebben megsebesült. Ma, február 25-én sikeresen megakadályozták a munkások próbálkozásait, hogy keresztültörjenek a Nyevszkijig. Egy benyomult csoportot a kozákok szétkergettek. Reggel a viborgi kerület rendőrőrmesterének eltörték a karját, és tompa fegyverrel megsebesítették a fején. A Znamenszkaja téren délután három óra körül egy csoport szétkergetése közben megölték Krilov őrmestert. A csoportot szétkergették. A lázadás leverésében a petrogradi helyőrségen kívül részt vett Krasznoje Szelóból a 9-ik tartalék lovasezred öt svadronja, a pavlovszki testőr kozákezred egy százada. A tartalék gárdalovasezred öt svadronját Petrogradra vezényelték.

A cár parancsa Habalov tábornoknak ugyanezen a napon:

Főhadiszállás, 1917. február 25.

Megparancsoljuk, hogy holnapra vessen véget a fővárosban a zavargásoknak, melyek tűrhetetlenek a Németországgal és Ausztriával folytatott háború súlyos napjaiban.

Miklós

Február 26-a (március 11-e) vasárnap volt. Petrograd képe egy csapásra megváltozott. A cár parancsának megfelelően a katonaság sortűzzel fogadta a fegyvertelen tüntetőket; csak a Znamenszkaja téren nyolcvan embert mészároltak le. Az egész városban dörögtek a puskák, kelepeltek a gépfegyverek, az ut-

cákon mentőautók szirénáztak. A rendőrök a tetőkről, ablakokból lőtték a tüntetőket.

A tüntetők ennek ellenére nem oszlottak szét. Ha lőttek rájuk, a földre vetették magukat, behúzódtak a kapualjakba, szétszaladtak, de egy másik utcában ismét összegyűltek. A tömegből egyre többen értették meg, hogy Petrogradon nem éhségtüntetés van, hanem forradalom.

A polgári ellenzék még ekkor is ott kereste a kiutat, ahol addig. Rodzjanko, a Duma elnöke, aznap este a következőket táviratozta Alekszejev tábornoknak:

A Petrogradon kezdődött zavargások elemi erőt és veszedelmes méreteket öltenek. Okuk a kenyérellátásban és a lisztszállításban mutatkozó hiány, legfőként azonban a kormány iránti teljes bizalmatlanság, amely nem képes az országot a nehéz helyzetből kivezetni. Kétségtelenül ez az események oka; ideig-óráig fel lehet őket tartóztatni, ha békés polgárok drága vérét ontjuk, ha azonban megismétlődnek, nem leszünk úrrá rajtuk. A mozgalom átterjedhet a vasúti hálózatra, és abban a percben megáll az ország élete. Tüzelő- és nyersanyaghiány következtében le fognak állni a petrogradi fegyvergyárak, a munkások munka nélkül maradnak, és az éhező munkanélküli tömegen feltartóztathatatlanul anarchia lesz úrrá. A vasúti forgalom egész Oroszországban a csőd szélén áll. Délen a hatvanhárom kohóból csak huszonnyolc dolgozik, mert nincs tüzelőjük és nyersanyaguk. Az Uralban kilencvenkét kohóból negyvennégyet leállítottak, és a napról napra süllyedő acéltermelés azzal fenyeget, hogy erősen korlátozni kell a lőszergyártást. A lakosság, mivel a kormány meggondolatlan rendelkezéseire számít, nem szállít gabonát a piacra, emiatt állnak a malmok, és a hadsereget és a lakosságot veszedelmes liszthiány fenyegeti. A kormány

teljesen csődöt mondott, és végképp képtelen, hogy helyreállítsa a rendet. Oroszországot megsemmisülés és gyalázat fenyegeti, mert ilyen körülmények között nem lehet győzelmesen befejezni a háborút. Véleményem szerint a jelenlegi helyzetből az egyetlen és elkerülhetetlen kiút, ha azonnal kineveznek valakit, akiben az egész ország bízik, és akinek olyan kormányt kellene alakítania, amely az egész lakosság bizalmát élvezi. Ilyen kormányt egész Oroszország követne, ezáltal visszanyerné hitét önmagában és vezetőiben. Ebben a szörnyű órában, amely soha nem látott súlyos következményekkel fenyeget, nincs más kiút. Könyörgöm excellenciádnak, közölje ezen mélységes meggyőződésemet őfelségével, hogy elkerüljük a lehetséges katasztrófát. Nem késlekedhetünk tovább; a késlekedés a halál. Excellenciás uram, az ön kezében van a döntés Oroszország dicsősége és győzelme felett. Egyikből sem lesz semmi, ha nem fogadják el haladéktalanul a javaslataimat. Segítsen excellenciád tetterejével megmenteni Oroszországot a katasztrófától. Könyörgöm önnek, teljes szívemből.

Rodzjanko távirata a cárnak:

Petrograd, 1917. február 26.

A helyzet komoly. A fővárosban anarchia uralkodik. A kormány tehetetlen. A közlekedés, ellátás és fűtés terén teljes a zűrzavar. Nő az általános elégedetlenség. Az utcákon összevissza lövöldöznek. Egyes csapatrészek egymást lövik. Elkerülhetetlenül szükséges azonnal új kormány megalakításával megbízni egy olyan személyt, aki az ország bizalmát élvezi. A halogatás lehetetlenség. A legkisebb késlekedés a véget jelenti. Imádkozom Istenhez, hogy ebben az órában semmiféle felelősség ne hulljék a korona viselőjére.

Habalov tábornok gyönyörűen felépített terve egyetlen – de nagyon lényeges – ponton sántított: Petrogradon a fronton levő gárdaezredek tartalék zászlóaljai állomásoztak. Nemrég sorozott újoncok, akikbe még nem verték bele a vasfegyelmet; a front poklát megjárt öregkatonák, akik megcsömörlöttek a vérontástól. Valamennyien féltek attól, hogy a frontra küldik őket. S valamennyien gyűlölték a rendőröket, akik jó egyenruhát, jó ellátást, jó fizetést kaptak. S akiknek nem kellett a frontra menniük.

A februári forradalmat végül is azoknak a vére vitte győzelemre, akiket a Znamenszkaja téren megöltek. A volhíniai gárdaezred kiképző alakulata, mely lemészárolta őket, este visszatért a laktanyába. Háromszázötvenen voltak, a forradalom hóhérai. Tizennyolcan közülük egész éjjel nem aludtak. A munkások agitációja nem volt hiábavaló: megborzadtak tettüktől. Nem a vértől borzadtak meg – saját parancsnokukat gondolkodás nélkül lelőtték –, attól, hogy testvéreik vérét ontották. Február 27-én (március 12-én) hajnalban ez a tizennyolc katona föllázította társait.

A gát átszakadt. A lázadó volhíniaiak nem akartak bitófára kerülni: most már nekik is érdekük volt, hogy győzzön a forradalom. Riadót vertek, kiszabadították a fogdából a letartóztatottakat, hurrázva és lövöldözve fölverték a szomszédos ezredeket, megölték a parancsnokokat, s elindultak a viborgi városrész felé. A külső kerületekből már hömpölyögtek befelé a munkások: a két csapat találkozott. A börtönökből kiszabadították a foglyokat, megostromolták a rendőrőrszobákat, elfoglalták a fegyverraktárt; egyetlen óra alatt negyvenezer puskát osztottak szét.

Délfelé már egész Petrogradon tombolt a harc; a felgyújtott őrszobák fáklyaként lobogtak. Az addig oly nyugodt Habalov tábornok 12 óra 10 perckor

kétségbeesett táviratot küldött a cárnak: megbízható csapatokat kért, hogy a lázadást elfojthassa. A válasz csakhamar megérkezett: Ivanov főhadsegéd, az 1905-ös kronstadti matrózlázadás vérbe fojtója, a különböző frontszakaszokról összevont csapatokkal útban van a főváros felé. Délután hatkor Golicin herceg a kormány fölmentését kérte a cártól, s javasolta, nevezzen ki olyan miniszterelnököt, akiben a nép többsége megbízik. A cár válasza: „A jelen körülmények között a kormány összetételének megváltoztatása megengedhetetlen."

Rodzjanko újabb táviratot küldött a cárnak:

A Birodalmi Duma üléseit Felséged rendeletére áprilisig félbeszakították. Ezzel megszűnt a rend utolsó bástyája. A kormány teljesen tehetetlen, és nem tud úrrá lenni a zűrzavaron. A helyőrségi csapatok megbízhatatlanok. A gárdaezredek tartalékos zászlóaljait megfertőzte a lázadás szelleme. Megölik a tisztjeiket. Csatlakoznak a csőcselékhez és a felkelőkhöz, s a Belügyminisztérium és a Birodalmi Duma épületét támadják. Elkezdődött és lángra lobban a polgárháború. Adjon Felséged azonnal utasítást, nevezzen ki új kormányt olyan alapon, ahogyan tegnapi táviratomban vázoltam. Adja ki Felséged a parancsot parancsa visszavonására, és hívja újból össze a törvényhozó testületeket. Tegye azonnal közé ezeket a rendelkezéseket egy legfelsőbb manifesztumban. Ne tétovázzék, Felséged. Ha a mozgalom átterjed a hadseregre, a németek győzedelmeskednek, és elkerülhetetlen Oroszország és vele a dinasztia bukása. Egész Oroszország nevében könyörgöm Felségednek, valósítsa meg ezeket a javaslatokat. Ütött az óra, amely eldönti Felséged és a haza sorsát. Holnap már késő lehet.

Február 27-én (március 12-én) estére 70 000 katona csatlakozott a felkelőkhöz. A forradalom győzött. Habalov tábornok 20 óra 10 perckor küldte utolsó jelentését a cárnak:

Tisztelettel jelentem, hogy Felséged parancsát, miszerint a fővárosban állítsam helyre a rendet, nem tudom végrehajtani. A csapatok többsége sorra megtagadta az engedelmességet, és nem akar a felkelők ellen harcolni. Más csapatok csatlakoztak a felkelőkhöz, és fegyverüket a Felségedhez hű alakulatok ellen fordították. Az esküjükhöz hű csapatok egész nap harcoltak a felkelők ellen, és súlyos veszteségeket szenvedtek. Estefelé a felkelők uralták a város legnagyobb részét. A különböző ezredek esküjükhöz hű maradt kis részei Szankevics vezérőrnagy parancsnoksága alatt elsáncolták magukat a Téli Palotában; velük folytatom majd a harcot.

A cár naplója a forradalom napjairól:

Február 26., vasárnap

10 órakor misére mentem. A kihallgatásnak idejében vége volt. A reggelin sok ember vett részt, köztük valamennyi itt-tartózkodó külföldi. Levelet írtam Alixnak, és sétakocsikázni mentem a Bobr mentén. Aztán a kápolnához mentem, ahol sétáltam. Az idő tiszta, napsütéses volt. Ezután olvastam egy órát, s ebéd előtt fogadtam Tregubov tábornokot. Este dominóztam.

Február 27., hétfő

Péterváron néhány napja zavargások vannak; sajnálatos módon részt vesz bennük a hadsereg is. Szörnyű dolog ilyen messze lenni, és rövid, kedvezőtlen híreket kapni.

Napközben sétát tettem az Orsa felé vezető sétányon.

Napsütéses idő volt. Ebéd után elhatároztam, hogy azonnal Carszkoje Szelóba utazom, s éjjel egy órakor vonatra szálltam.

Február 28., kedd

Negyed négykor feküdtem le, mert sokáig beszélgettem Ny. J. Ivanovval. Petrogradra küldöm egy sereggel, hogy helyreállítsa a rendet. Tíz óráig aludtam. Reggel ötkor hagytuk el Mogilevet. Fagy és napsütés.

Március 1., szerda

Éjjel visszafordultunk Malaja Viserából, mert kiderült, hogy Ljubant és Tosznót elfoglalták a lázadók. Pszkovba utaztunk, ott töltöttem az éjszakát. Találkoztam Ruzsszkijjal. Ő, Danyilov és Szavics velem étkezett. Gatcsinát és Lugát is elfoglalták. Szégyen, gyalázat! Nem sikerült Carszkojéba érnem. Folyton ott járnak a gondolataim. Milyen nehéz lehet szegény Alixnak mindezt egyedül átélnie. Isten segítsen bennünket!

A februári forradalomnak egyetlen kicsiny, szervezett magja volt: a viborgi bolsevik pártbizottság. Ők sem látták előre, mi lesz; február 22-én (március 7-én) még a sztrájk ellen szavaztak, úgy érezték, még várni kell, a párt nem elég erős, nincs kapcsolatuk a katonákkal. Másnap reggel nehéz szívvel egyeztek csak bele a sztrájkba. Mégis, ez a tucatnyi ember volt az egyetlen szervezett forradalmi erő a milliós városban. Ha a forradalom spontán, ha nincs az egész várost behálózó szervezet, nincs haditerv, nincs központ, mely a mozgalmat irányítaná, azok a legjobb vezetők, akik együtt élnek a tömeggel. S a viborgiak mindenkinél jobban ismerték a munkások hangulatát: egy gyárban dolgoztak, egy házban laktak velük. Nem ők irányították a felkelést, de agitáltak,

szónokoltak, szerveztek, utasításokat adtak: nem engedték elhamvadni a lángra lobbant tüzet.

Kajurov, a viborgi pártbizottság egyik vezetője, így emlékezik a forradalom napjaira:

Március kilencedikén, az Erikszon-gyár munkásai (ugyanúgy, mint a viborgi városrész mintegy hetvenezernyi munkása) nem álltak munkába. Gyűlést tartottak az üzemben, majd utána a kétezer-ötszáz főnyi tömeg a proszpektre özönlött, hogy Petrograd utcáin „Munkát! Kenyeret!" jelszóval tüntessen.

A proszpekt itt nagyon keskeny, s az Erikszon munkásai a szó szoros értelmében eldugaszolták. Nagy nehezen sikerült sorokba rendeződniük, majd elindultak a híd felé. Mintegy száz méternyire előttük kozákok álltak, hogy elzárják a tüntető menet elől az utat...

Szorongatott helyzetbe kerültünk... Ha a kozákok rohamot indítanak, nincs menekvés. Az egész menet egyetlen pontra szegezte tekintetét. A környező üzemekből újabb és újabb munkástömegek érkeztek. Ekkor felhangzott a tisztek vezényszava; a kozákok kivont karddal rontottak védtelen, fegyvertelen menetünkre.

Összeszorult a szívünk, ijedtség ült a szemünkben, lázas gyorsasággal kergették egymást gondolataink: védekezni nem tudunk, menekülni sem – mi lesz velünk?

A tisztek rontottak legelőször vérben forgó szemmel a tömegre, lovukkal törtek maguknak utat; a proszpekt egész széltében felénk ugrattak mögöttük a kozákok... De ó, micsoda öröm! A kozákok libasorban kanyarognak a tisztek által vágott ösvényen, néhányan mosolyognak, egyikük pedig feltűnően a munkások felé kacsint. Az öröm nem akar véget érni. Ezernyi torok élteti a kozákokat. Volt is ok örömre: az első kísérlet sikerült, áldozatok nélkül...

De most felhangzott a második vezényszó, és újabb roham indult immár megnövekedett menetünk ellen. S

most fordított irányban megismétlődött az előbbi jelenet.

És megismétlődött harmadszor és negyedszer is ugyanaz. A tisztek arcán látszott, hogy most már saját életüket féltik; a kozákok komolyak voltak, öröm csillogott a szemükben.

A tisztek belátták, hogy hiába erőlködnek, és nem vezényeltek több rohamot...

A kozákok megint előttünk álltak, a tüntetők első sora közvetlenül elébük lépett, és beszélgetni kezdtek a napi eseményekről. Megmagyarázták, hogy követeléseink békés jellegűek. Eközben a mellékutcákból egyre özönlöttek az elkésett munkások. Amikor a tisztek látták, hogy a munkások és a kozákok békésen beszélgetnek, megpróbálták még egyszer elzárni a tüntetők elől az utat. A kozákok azonban nem mozdultak, és engedték, hogy a munkások átbújjanak a lovak hasa alatt. Így eljutottunk a hídig. A hídon azonban nem sikerült átjutnunk, mert rendőrök és kozákok zárták el.

Öreg, ősz hajú tiszt volt a rendőrök parancsnoka. Tárgyalni kezdtek vele, hogy engedjen át bennünket. Először megpróbált erről lebeszélni bennünket, de aztán észrevette, hogy ezalatt a tüntetők egy része, mintegy ötszázan, az előbb felfedezett módon átbújt a lovak hasa alatt és áttört a láncon. – Korbácsot elő! – vezényelte. A rendőrök nekiestek a tüntetőknek, akik keresztülbújtak a lovak alatt, és ütlegelni kezdték őket. Azok a kozákok semlegességére hivatkoztak, és szemrehányásokat tettek a lovas rendőröknek. A rendőrök láthatóan zavarba jöttek, nem lelkiismereti okokból, hanem kizárólag azért, mert féltek a kozákoktól.

Ezt a zavarodást kihasználva rábeszéltem néhány elvtársat, hogy az egyik öreg rendőrt, aki különösen keményen használta a korbácsát, húzzuk le a lováról. Néhányan odaugrottak, és megragadták, de a segítségére siető rendőröknek sikerült kiszabadítaniok a kezünkből.

A széles utca – amennyire a hídról látni lehetett – ezalatt a szó szoros értelmében dugig telt munkásokkal; az üzletek zárva voltak, az alkalmazottak kint álltak az utcán. Az előnyös helyzetet elfoglaló fegyveres rendőröket és kozákokat a fegyvertelen tüntetők nem támadhatták meg, ezért várták, milyen eredményre jut az élen haladó csoport, amely közvetlenül a rendőrök és a kozákok előtt állt. A hatalmas tüntető tömeg csupán egyetlenegyet akart: Petrograd burzsoá negyedeiben tüntetni, és idegessé tette, hogy ezt meg akarják akadályozni. Ekkor észrevettük, hogy a híd másik vége felől elvtársak szaladnak felénk, azok, akik az előbb átbújtak a lovak hasa alatt. Azt mesélték, hogy valamerről rájuk lőttek, s halottaik és sebesültjeik vannak. Ekkor valaki felkiáltott: – Elvtársak, a jégen át! – A jég egy pillanat alatt feketéllett a híd mindkét oldalán hangyákként szaladgáló emberektől. Nem tudom, hogy ezután mi történt a hídon, mert én is tovább szaladtam a jégen a Nyevszkij proszpekt felé.

A Nyevszkijen elég sokan voltak. A munkások menetoszlopokban, forradalmi dalokat énekelve haladtak az utcán. A rendőröknek nyoma veszett. Később némileg megváltozott a tüntető tömeg képe, itt-ott sötétkék diáksapkák is felbukkantak. A sétálók rokonszenveztek velünk. A kórházak ablakaiból integettek a katonák. A kozákok szakadatlanul rohamoztak, lovukat hab borította; de mikor tisztjeik ismét meggyőződtek róla, milyen hiábavaló ez, leállították a rohamozást, és felsorakoztatták a kozákokat a Kazányi székesegyháznál. Ekkor trágár szitkok közepette félrészeg lándzsás dragonyosok bukkantak fel. A tömeg közé nyomultak, és lándzsáikkal a tüntetők fejét verték. A forradalmi hangulat azonban olyan erős volt, hogy a tömeg kitartott, s nem szaladt szét.

A következő apró epizód jól tükrözi a tömeg hangulatát: néhány dragonyos hangosan szitkozódva nekiron-

tott egy kis csoportnak, amely a Katalin-csatorna hídján állt, láthatóan elvágva a tüntetőktől. Az egyik fiatal dragonyos nekiugrott egy öregembernek, aki egyáltalán nem látszott munkásnak, és ráordított: – Mit keresel itt, te vén ördög! – Az öregnek a meglepetéstől az első pillanatban a torkán akadt a szó, de aztán szidni kezdte a dragonyost, a kétoldalt álló, mintaszerűen viselkedő kozákokra mutatott, majd feltépte a ruháját, kitárta csupasz mellét, és így fejezte be: – Ide szúrj, te zöldfülű, ha egy éhező vérét akarod ontani! – A megszégyenített katona zavartan elfordult, és gyorsan ellovagolt.

Estére még sűrűbb lett a tüntetők tömege. Más kerületből is jöttek munkások; már nem jutottak el a Znamenszkaja térre, ahol ekkor III. Sándor szobra előtt beszéltek a szónokok.

Sem március kilencedikén, sem tizedikén nem sikerült a Petrogradi Bizottság, vagy legalább a Kerületi Bizottság egyetlen tagjával sem beszélnem. Így hát senkivel sem tudtam megbeszélni a teendőket. Nem is volt rá idő, éreztük, hogy ütött a cselekvés órája.

Anélkül tehát, hogy bárkivel is megbeszéltem volna, összegyűjtöttem az Erikszon-gyári pártsejt néhány tagját, s javasoltam, hogy vegyünk vörös vásznat. Két zászlót készítettünk, a következő felirattal: „Le az önkényuralommal!" és „Le a háborúval!". Az elsőt Mihail Poljakovnak, a másodikat Alekszandr fiamnak adtam, s megmondottam nekik, csak akkor bontsák ki, ha már nagy tömeg gyűlt össze. Azután elindultam a Nyevszkij proszpektre, ahol hatalmas tömeg tolongott, és az emlékműnél megint szónokoltak.

Végre megérkeztek a zászlók. Újra megismétlődtek a kozákrohamok. A zászlókat rövid időre összecsavarták, de amint a kozákok és a dragonyosok áthaladtak a tömegen, megint ott lobogtak a tömeg feje felett. Egy kozák hirtelen kitépte a fiam kezéből a zászlót, néhány

méterrel odébb lovagolt, felemelte, letépte a rúdról, és a zsebébe dugta. A fiam a kozák után futott, és kérte, adja vissza a zászlót, amit az meg is tett; valószínűleg a tisztek miatt észrevétlenül kivette a zsebéből, és az úttestre ejtette.

Eközben a Znamenszkaja téren, a szobor előtt, egyre sűrűbb lett a tömeg. Szónokok beszéltek. Egy Leszner-gyári elvtárssal hallgattam őket. Némelyik a Duma támogatására szólította fel a tömeget, s felelős kormány megalakítását követelte. Csak most jutott eszembe a Duma, hogy valahol valamiféle „népképviselők" üléseznek, és valószínűleg azt hiszik és várják, hogy mi támogatni fogjuk őket. Ekkor odadobott szárral lovas rendőrök ugrattak a tömeg közé, és ütlegelni kezdték az embereket. A nép a mellékutcákba menekült. Csak néhányan maradtak ott, s álltak ellen a rendőröknek. A Leszner-gyári elvtárs meg én nem menekültünk el, hanem sapkánkat levéve odamentünk a kozákokhoz: – Kozák testvérek, támogassátok a munkások békés követeléseit. Látjátok, hogy bánnak velünk, éhező munkásokkal. Segítsetek!

Láttam, hogy a kozákok különös pillantásokat vetnek egymásra. Alighogy tovább mentünk, odavágtattak a verekedőkhöz. Először azt hittem, a rendőrök segítségére sietnek. De amikor a rendőrök meglátták őket, kereket oldottak, a kozákok pedig üldözték őket. Hogy azután mi történt, azt már nem láttam. A pályaudvar bejáratához szaladtam, és láttam, hogy a tömeg a vállára emel egy kozákot. Kiderült, hogy a kozák levágott kardjával egy rendőrtisztet, akit azután ásóval agyonvertek.

A kozákok és a rendőrök összecsapása nagy hatással volt a népre. „A kozákok velünk vannak!" – így ítélték meg a kozákok magatartását. A kozákok azonban ismét az előbbi helyükön álltak, mintha mi sem történt volna. Tisztjeik félrevonultak, és láthatólag tanácskoz-

tak. A rendőrök nyomtalanul eltűntek, viszont katonák jelentek meg, csőre töltött fegyverrel. – Elvtársak, tényleg a rendőrök segítségére jöttök? – kérdeztem, de rám förmedtek: – Takarodj innen! – Még egyszer megpróbáltam beszédbe elegyedni velük, de újra elkergettek. Körülmentem a Znamenszkaja téren, a Nyevszkij proszpekten utolértem a tüntetőket, s velük mentem a Kazányi székesegyházhoz. Egyszerre lovas rendőrök bukkantak elő, rávetették magukat a tömegre, szörnyű káosz támadt, az emberek üvöltöztek, üvegcsörömpölés, lövések hallatszottak – a Pavel ezred katonái tüzeltek a tüntetők elől menekülő rendőrökre. A tömeg továbbvonult a Znamenszkaja tér felé. Fegyveres katonák kordont vontak, minden utcát és utat elzártak. Elsősorban a Szadovaján s a Nyevszkijen levő nagy áruház előtt álltak sűrűn a katonák.

A tömeg lázasan figyelte a fejleményeket, de lelkesedésében nem akarta hinni, hogy a katonák lőni fognak. A tüntetés most már gigantikus volt. A tömeg az első sorokat egyre közelebb szorította a katonákhoz, végül a szuronyok már az első tüntetők mellét érintették. Hátulról forradalmi dalok hallatszottak, elöl teljes volt a zűrzavar, nők kiabáltak könnyes szemmel a katonáknak: – Elvtársak, vegyétek le a szuronyt, csatlakozzatok hozzánk! – A katonák izgatottak voltak, gyors pillantásokat vetettek egymásra, még egy pillanat, az egyik szurony felemelkedik, s elcsúszik az első sorok válla fölött. Dörgő hurrá rázza meg a levegőt. Az ujjongó tömeg üdvözölte szürke katonaköpenybe bújtatott testvéreit. A katonák elvegyültek a tüntetők közé.

Az átállt alakulat helyébe két szakasz jól felfegyverzett katonaiskolás vonult. Egy részük a városháza magasságában elzárta a Nyevszkij proszpektet; egy másik csoport ugyanígy felsorakozott a Katalin-csatorna hídján. A tüntetők még messze voltak. Elindultam, hogy felderítsem a katonák hangulatát. Vagy tizenöt munkás-

sal együtt agitálni kezdtem őket. A parancsnokló tiszt többször megpróbált elkergetni bennünket, de nem teljesítettük a parancsát. A katonák hangulatát azonban nem sikerült megállapítanunk. Néhány elvtárs megpróbálta megfogni a szuronyokat, s közben egyfolytában beszéltek a katonáknak, hogy ne lőjenek. A katonák azonban kacskaringósan káromkodva ránk förmedtek, hogy menjünk a fenébe. Kénytelenek voltunk engedelmeskedni, s csak messzebbről kiálthattunk oda nekik: – Nem helyes, amit tesztek, elvtársak! – Végre meghallottuk, hogy a balszárnyon álló katona odasúgja nekünk: – Tüntessétek el a tisztet! – Tíz ember azonnal körülvette a tisztet, aki nem tudom, miért, hirtelen megfordult; láthatóan észrevette szándékunkat, megsuhogtatta lovaglópálcáját, s barátságosan mosolyogva csitított bennünket: – Csak nyugalom, nyugalom! – Ebből arra következtettünk, hogy nem fognak lőni, s továbbmentünk. A tüntetők menete már ötven lépésnyire megközelítette a katonákat. Láttuk már a zászlókat, Csugurin elvtársat, aki felszakította mellén az inget, a fiamat, aki mellette ment. Ekkor dördültek el az első lövések, trombita harsogott, az első sortűz... a második... a harmadik... Egy vonalban álltam a katonákkal, láttam a fegyverek csövének irányát: fölfelé céloztak. De lehet, hogy tévedtem. A tömegre pillantottam; az emberek az első sortűzre a hóba vetették magukat, de senki sem sebesült meg, s gyorsan felálltak. Ezernyi torokból harsogott a hurrá. Ekkor újabb lövések hallatszottak, ordítás, jajgatás. A tömeg páni félelemben szétszaladt; csak néhány bátor elvtárs maradt ott, hogy felemelje és elvigye a halottakat és a sebesülteket – talán tizennégyen lehettek.

A tüntetés véget ért, de a járdán nyüzsögtek az emberek, akik megbeszélték a nap eseményeit.

Nagy hatást keltett, hogy a katonák a népre lőttek. Olyan nagy volt az izgalom, hogy bár már késő este volt, elmentem a kozákok laktanyáiba, hogy megtudjam,

nem kaptak-e új parancsot; azt is ki akartam puhatolni, milyen a hangulatuk.

A laktanya bejáratánál egy sebesült kozákba ütköztem, és megkérdeztem, mi történt vele. Kiderült, hogy valaki ijedtében rácsapott a lovára, mire a ló ledobta, s így sebesült meg. Megkért, mondjam meg a munkásoknak, őrizkedjenek attól, hogy megtámadják a kozákokat; ha kiprovokálják, hogy a kozákok fellépjenek ellenük, pórul járnak. Természetesen megígértem, hogy megmondom ezt a munkásoknak, de hozzátettem, a munkások nem forgatnak rosszat a fejükben a kozákok ellen; ha valami mégis előfordulna, azért a spiclik a ludasak, azokkal meg majd elbánnak a munkások.

Másnap elmentünk a Nyevszkij proszpektre, és útközben megbeszéltük a városházánál lefolyt tegnapi eseményeket. Mi lesz ma? Lehet, hogy nem csatlakoznak hozzánk a katonák? Hirtelen lövések dörrentek, gépfegyverek ropogtak, és ijedt arcú, menekülő emberek szaladtak velünk szemben. A Nyevszkij proszpekten félelmetes látvány fogadott bennünket. A Szadovajától a Kazányi székesegyházig az emberek a házak falához lapultak. A Kazányi székesegyháztól a Znamenszkaja térig rendőrök és fegyveresek álltak, akik minden irányba tüzeltek. A tüntetők fegyvertelenek voltak, és nem tudtak védekezni. A Nyevszkij téren mentőkocsik rohantak körbe szirénázva, elszállították a sebesülteket és halottakat. A tömeg mégsem oszlott szét, a házak falához lapult, a fiatalabbak hátulról próbáltak a rendőrök közelébe férkőzni. Nagy nehezen sikerült eljutnom a Nyikolaj pályaudvarig. Ott sűrű tömegben álltak a munkások. Nem tudtam átmenni az utca másik oldalára, mert kettős katonakordon zárta el az utat. Néhányan kérték a katonákat, engedjék át őket, mire azt a választ kapták, hogy arra lövöldöznek a rendőrök. Ugyanott, a katonakordon szomszédságában gyűlés folyt, odébb forradalmi dalokat énekelve haladtak a tüntetők. Ismét

kavarodás támadt. Egy páncélautó dübörgése, durrogása hallatszott. Aztán megjelent az autó, s látványa meg iszonyú zaja páni félelmet keltett. De volt is ok félelemre: a kordon mögött, a Nyevszkijen könyörtelenül lelőtték a munkásokat. Itt azonban még érződött a forradalom lehelete, a tüntetők hallatlan nyomása, itt még forradalmi dalok hallatszottak. Valaki szónokolt a tömegnek. Rövid időre eltűnt az átkozott valóság. Az emberek fellélegeztek, a gondolatok szabadon szárnyaltak. Ekkor megint felébresztett álmunkból a páncélautó vészjósló dübörgése. Megint eltűnt a színes álomkép, és szemünk előtt megint felbukkant a sötét valóság. A páncélautó megjelenésével eltűntek a forradalom reményei. Tehetetlenül álltunk, és sehonnan sem várhattunk segítséget.

Nyolc óra körül a Nyevszkij proszpekt már üres volt. Hazamentem. Útközben megint betértem a kozákokhoz a laktanyába, de nem tudtam meg semmi újat. Otthon üzenet várt, hogy menjek el a kerületi vezetőségi ülésre. Megbeszéltük a nap eseményeit, és hogy mit tegyünk másnap. Kétkedő megjegyzések hangzottak el. Töprengtünk, nem kellene-e felszólítanunk a munkásokat, hogy hagyják abba a sztrájkot. A viborgi városrész kerületi vezetőségének olyan taktikai kérdéseket kellett megbeszélnie, amelyek az egész petrogradi szervezetre vonatkoztak, mert a Petrogradi Bizottságot Kuklin lakásán letartóztatták.

Az ülésen feltűnt nekem egy katonaköpenyt viselő ismeretlen. Kérdésemre azt a választ kaptam, hogy egy elvtárs a páncélautós osztagból. Tiltakoztam jelenléte ellen, mondván, hogy rendkívül fontos kérdésekről tárgyalunk, és az ilyen ülésekre csak kipróbált elvtársakat szabad beengedni. Ezt egyenesen az elvtárs szemébe mondtam, és kértem, menjen el. Búcsúzás közben megkérdeztem tőle: – Miért nem segíttek nekünk? – Hi-

szén segítünk – felelte zavartan az elvtárs. – Hogyan? – kérdeztem megint.

Kiderült, hogy az ő páncélautójuk jelent meg a Nyevszkij téren, és csak azért nem tudott a rendőrökre lőni, mert nem volt a gépfegyverhez töltény és heveder.

– Minek jöttök fegyvertelenül az utcára? Megjelenéstekkel bátorítottátok a rendőröket, és felesleges zavart okoztatok a munkások között. És mit akartok holnap tenni?

Az elvtárs azt válaszolta, hogy holnap harckészültségben vonulnak fel, mert most már minden elő van készítve. Átkozott kimerültségünk és a kemény fagy miatt nem tudtuk befejezni a tanácskozást. Megállapodtunk, hogy másnap reggel nyolc órakor kibővített ülést tartunk a lakásomon. Körülbelül negyven ember jött el az üzemek és a gyárak képviseletében.

A többség az akció folytatása mellett döntött. Szinte senki sem szólalt ellene. Már majdnem véget ért az ülés, mikor örömtől sugárzó arccal berontott Svegycsikov elvtárs, és elmesélte, mi folyik a városban. Utána jött még néhány elvtárs, akiket már a Kresztyi-börtönből szabadítottak ki. Leírhatatlan öröm fogott el bennünket. Gyorsan szétoszlottunk. Én a laktanyákhoz mentem. A kaszárnyákat mindenfelől munkások ostromolták. A katonák nem tanúsítottak ellenállást, egyesek fegyveresen, mások üres kézzel átugrottak a kerítésen, s elvegyültek a munkások között.

Tanácstalanságukat látva elhatároztam, hogy kihasználom azt. Keményen rájuk förmedtem, miért ácsorognak itt, miért nem csatlakoznak a forradalomhoz. Aztán vigyázzt vezényeltem. A bűvös szó azonnal hatott. Vigyázzba álltak. De ó, én szerencsétlen, több vezényszót nem tudtam. A katonák rögtön megérezték ezt, sugdolózni kezdtek, s mulattak rajtam. Egy fiatal zászlós mentett ki kellemetlen helyzetemből. Kiadta a helyes vezényszót, a katonák felsorakoztak, és elindultak Lesz-

nojeba, hogy kihozzák a laktanyákból a gépfegyveres és motorkerékpáros osztagokat. Én azonban, kudarcom miatt rendkívül zavarba jöve, a munkások között maradtam.

Március tizenkettedikén a déli órákban Petrograd ostromlott városhoz hasonlított. Mindenhol géppuskák ropogtak és kattogtak, az ordítozás dörgő morajjá olvadt össze, az égő kerületi bíróságok és körzeti rendőrségek füstoszlopai az égig nyúltak.

A motorkerékpárosok barakkjaihoz közeledtem. A bejáratnál katonák álltak. Megkérdeztem őket: – Mit álltok itt, elvtársak? – A katonák haragosan mosolyogtak, és hallgattak. A tisztek gorombán rám szóltak, hogy menjek odébb. Egy csoport munkáshoz és katonához fordultam, s azt mondtam, intézkedni kellene, hogy kihozzák a motorkerékpárosokat. Egy elvtárs megnyugtatott, mondván, hogy már megtették a szükséges intézkedéseket, elküldtek egy páncélautóért, másként nem megy, mert a motorkerékpárosok beásták magukat, és gépfegyvereket állítottak fel. De a tömeg megunta a várakozást, és ostromolni kezdte a barakkokat. Mindkét oldalról lövések dördültek, de úgy látszott, hogy a munkások nem tudnak előrejutni. Ezért elhatározták, hogy először ledöntik a kerítést, ami meg is történt; a kerítés egyik részét ledöntötték, a másikat felgyújtották. A motorkerékpárosok most már nem tudták az összes barakkot tartani (körülbelül húsz épület volt), gyorsan behúzódtak két-három barakkba, és ott befészkelték magukat; a kiürült barakkok egy részét az ostromlók rögtön felgyújtották. A lángoló barakkok, a ledöntött kerítés, a géppuska- és puskatűz, az ostromlók izgatott arca, a fegyveres forradalmárokkal teli teherautó s a végül is megérkező, csillogó csövű páncélautó felejthetetlen látványt nyújtott. A páncélautó két-három ágyúlövést adott le a barakkokba befészkelődött tisztekre és motorkerékpárosokra, majd heves gépfegyvertüzet zúdított

rájuk. Rövid, elkeseredett tűzharc után az ostromlottak megadták magukat...

A parancsnok meghalt, a többi tiszt letépte vállpántját, és elmenekült a barakkokkal szomszédos kertészeteken át.

A viborgi oldalon most már nem maradt egyetlen ellenforradalmi alakulat sem, s már csak azok a rendőrök zavarták a fellázadt nép diadalát, akik a házak padlásaira fészkelték be magukat gépfegyvereikkel.

A forradalmi harcok három napja alatt csak munkásokat s egy kis csoport diákot láttam tevékenyen részt venni a tüntetéseken; sőt, mi több, megállapíthattam, hogy a „Le a háborúval!" feliratú zászló egyáltalán nem nyerte el a Nyevszkij proszpekten sétálgató mensevik és eszer vezetők rokonszenvét.

Ezekben a napokban legjobban a fecsegőktől féltem, akik „barátként" jöttek a munkásokhoz és katonákhoz. Vajon megértik-e a munkások, milyen veszedelmesek számukra ezek a barátok? Ez járt a fejemben, amikor reggel kiléptem az utcára.

A Landrin-gyárral szemben két, idősebb katonákból álló, utászszázad sorakozott fel. Odajött hozzájuk a parancsnokuk meg néhány tiszt. A parancsnok üdvözölte a legénységet, és körülbelül a következőket mondotta nekik: – Üdvözöllek benneteket, testvérek, az osztályrészünkül jutott nagy boldogság alkalmából. A mindenki által gyűlölt kormány megbukott. Ideiglenes kormány alakult, élén az Állami Duma minden tagja által tisztelt Lvov herceggel. Most már csak az a feladatunk, hogy legyőzzük a külső ellenséget... Az Ideiglenes Kormány kér benneteket, nyugodjatok meg, térjetek vissza laktanyáitokba, és engedelmeskedjetek ugyanúgy feljebbvalóitoknak, mint azelőtt. Kérlek tehát benneteket, térjetek vissza helyetekre, a laktanyába. – Néhányan azt kiabálták: – Parancsára! – a többség azonban tanácstalanul bámult. A „népbarát" édeskés beszéde úgy érin-

tett, mint a villanyütés. Felkiáltottam: – Engedje meg, hogy én is szóljak, parancsnok úr! – Megengedte, hogy beszéljek. – Elvtársak, katonák! – kezdtem. – Az imént azt hallottátok parancsnokotoktól, hogy térjetek vissza laktanyáitokba, vessétek alá magatokat megint tisztjeiteknek, és várjátok nyugodtan a most megalakult Ideiglenes Kormány és Közbiztonsági Bizottság rendelkezéseit, amelyeknek élén a földbirtokos Lvov és Rodzjanko áll. Elvtársak! Petrograd munkásai talán azért öntötték három napon át az utcán a vérüket, hogy az egyik földbirtokos helyére egy másik kerüljön? Ezért mentek a halálba proletár harcosok ezrei? Nem! Petrograd proletariátusa nem tér vissza addig az üzemekbe, amíg ki nem harcolta jogait, amíg el nem vette a földbirtokosoktól a földet. Csak akkor nyugodhatunk meg, ha a nép „jótevőinek" helyébe maguk a munkások és parasztok kerülnek. És most, elnézést kérek, önökhöz fordulok, tiszt urak. Ha igazán a nép javát kívánják, csatlakozzanak hozzánk. Igen, vagy nem? Feleljenek! – Csend.

– Elvtársak, katonák! A tisztek hallgatnak, ez azt jelenti, nekik más a céljuk. Javasolom, tartóztassátok le a tiszteket, és magatok válasszátok meg a parancsnokaitokat. – Dörgő helyeslés követte felszólításomat. A katonák azonnal megválasztották századparancsnokaikat, századonként felsorakoztak, és forradalmi dalokat énekelve elvezették tisztjeiket. De hová? A Dumához... Rodzjankóhoz. Csatlakozott a menethez legalább ugyanannyi munkás is, közöttük Sutko elvtárs, a Petrogradi Bizottság egyik tagja, aki beszédet mondott. Elkísértem a menetet a Dumához, s befurakodtam a Katalin-terembe, ahol Rodzjanko bajlódott a katonákkal. Dicsérte harci rátermettségüket és bátorságukat. Csupa agyoncsépelt frázist mondott. Rájöttem, hogy itt nem fenyegeti veszély a forradalmat, s visszamentem a saját

kerületembe. Az üzemekben ezalatt folyt a szovjetek megválasztása.

Egy másik szemtanú, a történész Maurice Paléologue, Franciaország petrogradi nagykövetének naplója a forradalom napjairól:

1917. március 8., csütörtök

Ma egész nap nyugtalanság uralkodott Petrogradon. Felvonuló menetek járták be a főútvonalakat. A tömeg több helyen „Békét! Kenyeret!" jelszóval tüntetett. Másutt a Marseillaise-t énekelték. A Nyevszkij proszpekten néhány helyen összetűzésre került sor.

Ma estére meghívtam Trepovot, Tolsztoj grófot, az Ermitázs igazgatóját, spanyol kollégámat, Villasindát és mintegy húsz, szokott társaságomhoz tartozó vendéget.

Az utcai események beárnyékolják az arcokat és a beszélgetést. Megkérdem Trepovot, milyen intézkedéseket tervez a kormány, hogy megjavítsa Petrograd ellátását; különben nagyon hamar romolni fog a helyzet. Felelete nem megnyugtató.

Amikor visszatérek többi vendégemhez, az aggodalomnak már nyomát sem találom arcukon vagy szavaikban. Főként arról az estélyről beszélgetnek, melyet Radzivill hercegnő rendez vasárnap. Igen fényes estélynek ígérkezik, nagyon sok vendéggel, s remélik, lesz zene és tánc is.

Trepovval egymásra nézünk. Ugyanaz a gondolat merül fel mindkettőnkben:

„Furcsa időpont ilyenkor estélyt tartani!"

A vendégek egyik csoportja a Mária színház táncosnőiről beszélget; Pavlova, Ksesinszkaja, Karszavina stb. táncáról vitatkoznak.

Noha a fővárosban a felháborodás szele fújdogál, a cár, aki éppen most töltött el két hónapot Carszkoje Szelóban, ma este a főhadiszállásra utazik.

1917. március 9., péntek

A munkásrétegek izgatottsága ma reggel erőszakos formát öltött. Sok péküzletet kifosztottak, különösen a viborgi negyedben és a Vaszilij-Osztrovon. A főváros több pontján a kozákok a tömegre lőttek, és megöltek néhány munkást.

Pokrovszkij bizalmasan közli velem aggályait:

– Ha drága kollégámnak, a belügyminiszternek, csak egy csepp esze is lenne, nem tartanám jelentősnek ezeket a zavargásokat. De mit lehet várni egy embertől, akiből teljesen kiveszett a valóság iránti érzék, és minden este Raszputyin szellemével társalog? Ma éjjel megint órákat töltött el azzal, hogy felidézze a sztárec szellemét.

1917. március 10., szombat

Ma éjjel „rendkívüli minisztertanácson" megvizsgálták az élelmiszerellátás aggasztó problémáját. Jelen volt az ülésen valamennyi miniszter, kivéve a belügyminisztert, továbbá az Állami Tanács és a Duma elnöke, valamint Petrograd polgármestere. Protopopov úgy vélte, nem éri meg a fáradságot, hogy elmenjen a megbeszélésre; valószínűleg Raszputyin szellemével tanácskozott.

Az egész városban csendőrök, kozákok és katonák cirkálnak. Délután négy óráig a tüntetések nem fajultak el. Aztán izgalomba jött a tömeg. A Marseillaise-t énekelték. Vörös zászlókat lengettek, ilyen feliratokkal: Le a kormánnyal!... Le Protopopovval!... Le a háborúval!... Le a cárnéval!... Nem sokkal öt óra után a Nyevszkij proszpekten több összetűzésre került sor. Három tüntető és három rendőrtiszt meghalt, a sebesültek számát százra becsülik...

1917. március 11., vasárnap

Ma éjjel hajnali öt óráig tanácskoztak a miniszterek. Protopopov kegyeskedett kollégáihoz csatlakozni; felsorolta nekik, milyen erélyes intézkedéseket rendelt el,

hogy „mindenáron" fenntartsák a rendet. Ennek következtében Habalov tábornok, Petrograd katonai kormányzója, ma reggel a következő fenyegető figyelmeztetést tette közhírré:

„Tilos minden gyülekezés. Felhívom a lakosság figyelmét, hogy a csapatokat újból felhatalmaztam fegyverük használatára. Ezt a parancsot teljesíteni fogják, és nem engedik, hogy a rend fenntartásában bármi is megakadályozza őket."

Egy óra felé, a külügyminisztériumból visszafelé jövet, a kadet párt egyik vezetőjével, Maklakovval találkozom.

– Jelentős politikai megmozdulásról van szó – mondja. – Mindenkinek elege van a jelenlegi rendszerből. Ha a cár nem járul hozzá gyorsan nagyvonalú reformokhoz, a mozgalom felháborodássá fajul. És a felháborodástól csak egy lépés a forradalom.

– Teljesen osztom a véleményét, és nagyon félek, hogy a Romanovok Protopopovban a maguk Polignacjára leltek. Önre azonban kétségkívül nagy szerep vár, ha az események rohamosan követik egymást. Ezért, kérem, ne feledkezzék meg Oroszország minden egyebet megelőző háborús kötelezettségeiről.

– Számíthat rám.

A katonai kormányzó figyelmeztetése ellenére a tömeg egyre hangosabb és harciasabb lesz; egyre sűrűbb seregben gyülekezik a Nyevszkij proszpekten. A csapatok kénytelenek négyszer vagy ötször sortüzet leadni, hogy le ne gázolják őket; minden sortűznél több mint húsz halottat számolnak meg.

Estefelé az ipari negyedekbe küldött két hírhozóm jelenti, hogy a könyörtelen elnyomás elcsüggesztette a munkásokat, akik végül ezt ismételgették: – Meguntuk, hogy agyonlövessük magunkat a Nyevszkij proszpekten!

De egy másik hírhozó azt jelenti, hogy az egyik gár-

daezred, a volhíniai megtagadta, hogy a tömegre lőjön. Ez egészen új helyzetet teremt; a tavalyi október harmincegyediki komor figyelmeztetésre emlékeztet engem.

Hogy kipihenjem az egész napi munkát és izgalmakat (mert az egész aggódó francia kolónia megrohant), vacsora után P. grófnőhöz megyek teázni, aki a Glinka utcában lakik. Amikor tizenegy óra körül eljövök tőle, megtudom, hogy a Kazányi Boldogasszony székesegyház előtt folytatódnak a tüntetések. Emiatt okosabbnak tartom, hogy a Fontankát megkerülve menjek vissza a követségre. Ahogy kocsim bekanyarodik a rakpartra, ragyogóan kivilágított palotát pillantok meg, előtte hosszú autósorral. Radzivill hercegnőnél teljes pompával folyik az estély; elhaladtunkban felismerem Borisz nagyherceg kocsiját.

Slnac de Meilhan szerint Párizsban is nagyon vidáman szórakoztak 1789. október ötödikén este.

1917. március 12., hétfő

Fél kilenckor, éppen amikor elkészültem az öltözködéssel, furcsa zajt hallok, mely mintha az Alekszandr-híd felől hallatszana. Rögtön ezután vad horda jelenik meg vörös zászlókat lengetve a Néva jobb partján; a másik oldalon jön futólépésben egy ezred. Úgy fest, mintha összeütközésre kerülne sor. De nem, a két csoport egyesül: a hadsereg szövetkezik a néppel. Nem sokkal ezután jelentik, hogy a volhíniai gárdaezred az éjjel fellázadt, és megölte tisztjeit; most járják a várost, forradalomra szólítják fel a népet, és igyekszenek magukkal ragadni a cárhoz hű csapatokat.

Tíz óra körül heves lövöldözés. Utána megint csend. Lavergne alezredes, katonai attasém kíséretében kimegyek, hogy képet kapjak az eseményekről. Az utcákon mindenütt ijedten menekülő emberek. A sarkon leírhatatlan zűrzavar. A nép közé vegyült katonák barikádot építenek. A törvényszéki palotából lángcsóva lövell föl-

felé. A fegyverraktár kapuit erőszakkal feltörik. Hirtelen gépfegyverropogás hasít a levegőbe; ezek a reguláris csapatok, amelyek a Nyevszkij proszpekt felőli oldalon foglaltak állást. A lázadók viszonozzák a tüzet. Eleget láttam ahhoz, hogy ne legyen többé kétségem, mi készül. Golyózáporban térek vissza a követségre Lavergnenyel, aki pusztán hiúságból, nyugodt, hosszú léptekkel előremerészkedett a legveszedelmesebb pontig.

Fél tizenkettőkor elindulok a külügyminisztériumba, és magammal viszem Buchanant.

Elmondom Pokrovszkijnak, mit láttam az imént.

– Szóval komolyabb, mint gondoltam – válaszolja.

Ennek ellenére tökéletesen megőrzi nyugalmát, amibe enyhe szkepticizmus is keveredik, amikor előadja, milyen intézkedésekre szánták el magukat az éjjel a miniszterek.

– A Duma összehívását áprilisra halasztották, táviratot küldtünk a cárnak, hogy azonnali visszatérésre késztessük. Protopopov úr kivételével kollégáimmal együtt valamennyien azon a véleményen vagyunk, hogy sürgősen ajánlatos a katonai diktatúra bevezetése; vezetőjéül egy tábornokot kellene kinevezni, akinek még van valamennyi tekintélye a hadseregben, mint például Ruzsszkij tábornoknak.

A ma reggel látottak szerint, vetem ellene, már túlságosan megingott a hadsereg hűsége a cár iránt, ezért nem lehet egyedül az „erős kéz" alkalmazásában keresni a kiutat. Az eddigieknél is elengedhetetlenebbnek tartom, hogy azonnal nevezzenek ki új kormányt, mely bírja a Duma bizalmát; egyetlen órát sem szabad már veszíteni. Emlékeztetek rá, hogy 1789-ben, 1830-ban és 1848-ban három francia dinasztiát döntöttek meg, mert *túl későn* értették meg a körülöttük tomboló népmozgalom szándékát és erejét. Hozzáteszem, hogy ilyen komoly helyzetben a szövetséges Franciaország képviselő-

jét talán megilleti a jog, hogy belpolitikai vonatkozásban tanácsot adjon a cári kormánynak.

Buchanan ugyanilyen értelemben nyilatkozik.

Pokrovszkij azt válaszolja, hogy személy szerint osztja nézeteinket, azonban Protopopov jelenléte megbénít a minisztertanácsban minden előrehaladást.

Megkérdezem:

– Hát senki sincs, aki felvilágosíthatná a cárt a helyzetről?

– A cár vak!

Mély fájdalom tükröződik e tiszteletre méltó férfiú, e kiváló állampolgár arcán, akinek becsületességét, hazaszeretetét és önzetlenségét soha nem dicsérhetem eléggé.

Javasolja, hogy este keressük fel újra.

Mire visszaérek a követségre, a helyzet jelentősen rosszabbodott.

Egyik komor hír a másikat követi. A törvényszéki palota már csak hatalmas, izzó zsarátnokhalom; a fegyverraktár, a belügyminiszter, a katonai kormányzó, az udvari miniszter palotája, a politikai rendőrség épülete, a hírhedt Okrána s mintegy húsz rendőrőrs lángokban áll. A börtönök kapuit kinyitották, és szabadon engedték a foglyokat; ostromolják a Péter-Pál erődöt; támadják a Téli Palotát; az egész városban mindenütt harcolnak.

Fél hétkor még egyszer elmegyek Buchananhoz a külügyminisztériumba. Pokrovszkij közli velünk, hogy tekintettel a komoly helyzetre a minisztertanács vállalta, hogy leváltja Protopopov belügyminisztert, s Makarenko tábornokot nevezi ki „ideiglenes ügyintézővé". Ezt azonnal jelentették a cárnak, ezenkívül esdekelve kérték, ruházza fel teljhatalommal valamelyik tábornokot, hogy olyan rendkívüli intézkedéseket foganatosít-

hassanak, amilyeneket a helyzet megkövetel, és további minisztereket nevezhessenek ki.

Közli továbbá, hogy az elnapolási ukáz ellenére ma összeült a Duma a Tauriai palotában. Állandó bizottságot alakított, hogy közvetítsen a kormány és a lázadó csapatok között. Rodzjanko, a bizottság elnöke, táviratozott a cárnak, hogy a dinasztiát végső veszély fenyegeti, és a legkisebb késlekedés végzetes lehet.

Amikor Buchanannal elhagyjuk a külügyminisztériumot, éjszakai sötétség uralkodik az utcán; egyetlen lámpa sem ég. Abban a pillanatban, amikor a kocsim elhalad a Márványpalota előtt, zajos csődület tartóztat fel bennünket. Felbőszült katonák ordítoznak, üvöltöznek, verekednek a téren. Körülveszik a kocsimat, hangosan kiabálva szidalmaznak bennünket. Udvari vadászom és sofőröm hiába próbálja magyarázni, hogy Franciaország és Anglia nagykövete van a kocsiban. Feltépik a kocsi ajtaját. Helyzetünk kezd veszedelmessé válni, amikor egy lovas altiszt felismer bennünket, és dörgő hangon kiabálni kezd: – Éljen Franciaország és Anglia! Harsogó éljenzés közepette menekülünk meg ebből a helyzetből.

Az estét arra használom, hogy néhány felvilágosítást szerezzek a Dumától. Nehéz, mert mindenfelé lövöldöznek és tűz tombol.

Végre közölnek velem néhány összhangban álló hírt. A Duma, mondják, mindent megtesz, hogy egy ideiglenes kormányt alakítson, helyreállítsa a rendet, és biztosítsa a főváros élelmezését. A hadsereg gyors és teljes átpártolása nagy meglepetés a liberális, de még a munkáspártok számára is. A mérsékelt képviselők, akik megpróbálják irányítani a népmozgalmat (Rodzjanko, Miljukov, Singarjov, Maklakov stb.) kénytelenek feltenni maguknak a kérdést, megmenthető-e egyáltalán a dinasztikus államforma. Rettenetes kérdés; a köztársa-

sági gondolat, melyet Petrograd és Moszkva munkásai vallanak, idegen az ország szellemétől, és képtelenség előre látni, hogy reagálnak majd a frontcsapatok a fővárosban folyó eseményekre.

1917. március 13., kedd

Tíz órakor megint elkezdődik a lövöldözés, ami reggel már elcsendesedett; úgy rémlik, az Admiralitásnál a leghevesebb. Vörös zászlós páncélautók rohannak el a követség előtt. A város több pontján új tüzek gyulladnak.

Nehogy még egyszer a tegnapihoz hasonló incidens érjen, elhatározom, hogy a külügyminisztériumba menet nem használom többé az autómat; gyalog indulok el, civil ruhát viselő udvari vadászom, Léonide kíséretében. A Nyári Kert előtt a cár egyik etiópiai ajtónállójával találkozom, aki oly gyakran vezetett be a cári dolgozószobába. A derék néger is civil ruhába bújt, és elég szánalmasan fest benne. Mintegy húsz lépést egymás mellett teszünk meg; a szeme könnyes. Néhány vigasztaló szót mondok neki, és megszorítom a kezét. E politikai és társadalmi rendszer összeomlásában ő jelképezi szememben a hajdani cári pompát, a festői és pazar ünnepélyességet, amelyet egykor Erzsébet és Nagy Katalin honosított meg, mindazt, amit ez a mától kezdve értelmetlen kifejezés, „a cári udvar", idéz fel.

A minisztérium előcsarnokában Buchanannal találkozom. Pokrovszkij ezt mondja nekünk:

– A minisztertanács egész éjszaka ülésezett a Mária palotában. A cár már nem táplál illúziókat a helyzet komolysága felől, s kivételes hatalommal ruházta fel a rend helyreállítása végett Ivanov tábornokot; egyébként, úgy látszik, elhatározta, hogy fegyveres erővel foglalja vissza fővárosát, mert hallani sem akar arról, hogy egyezkedjék a csapatokkal, amelyek megölték tisztjeiket, és kitűzték a vörös zászlót. Kétlem azonban, hogy Iva-

nov tábornok, aki tegnap még Mogilevben volt, Petrogradra ér; a vasútvonalak a lázadók kezében vannak. És ha sikerülne is ideérnie, ugyan mit tehetne? Valamennyi ezred a forradalom mellé állt. Már csak néhány elszigetelt rendőr- és csapatrészleg tanúsít ellenállást. Ami pedig minisztertársaimat illeti, a legtöbben elmenekültek, néhányukat pedig letartóztatták. Jómagam is alig tudtam az éjjel a Mária palotából elmenekülni... És most várom a sorsomat.

Monoton hangon beszél, egyszerű, méltóságteljes arckifejezéssel, nyugodtan és elszántan. Rokonszenves arca egészen átszellemül. Nyugalmát csak akkor értékelhetjük igazán, ha tudjuk, hogy noha sokáig a birodalom pénzügyeinek főellenőre volt, nincs vagyona, és soktagú családról kell gondoskodnia.

– Önnek, aki most jött a városból, mi a benyomása, megmentheti még a cár trónját? – kérdezi.

– Talán, mert mindkét oldalon nagy a zűrzavar. De azonnal jóvá kellene hagynia a befejezett tényeket, kormánnyá kellene kineveznie az ideiglenes dumabizottságot, s meg kellene bocsátania a lázadóknak. Sőt, azt hiszem, ha személyesen jelenne meg a hadsereg és a nép előtt, ha saját szájából hallhatnák, hogy Oroszország számára új korszak kezdődik, nagy lelkesedéssel fogadnák... De holnap már késő... Van Lucanusnak egy szép mondása, amelyet minden forradalom kezdetére alkalmazni lehet: *Ruit irrevocabile vulgus.* Ma éjjel ezt ismételgettem magamban. A jelenlegi viharos körülmények között hamar beteljesül az elkerülhetetlen!

– Azt sem tudjuk, hol a cár. Tegnap este vagy ma hajnalban hagyhatta el Mogilevet. A cárnéról egyáltalán semmi hír. Carszkoje Szelóval lehetetlen összeköttetésbe lépni.

A minisztériumból távoztunkkor Sir George Buchanan így szól hozzám:

– Menjünk inkább a rakparton, s ne a Millionaján, úgy talán elkerüljük a gárdaezredek laktanyáit.

De ahogy kiérünk a rakpartra, egy csapat diák felismer bennünket, megéljeneznek, és a nyomunkba szegődnek. A Márványpalota előtt sűrű és izgatott tömeg. Az „Éljen Franciaország! Éljen Anglia!" kiáltásokba kellemetlen módon olyanok is vegyülnek, mint: „Éljen az Internacionálé! Éljen a béke!"

A Szuvorov tér sarkán Buchanan elválik tőlem, miután azt tanácsolta, menjek az ő követségére, hogy elkerüljem az ugyancsak lármás embercsordát. De késő van; még reggeli előtt táviratozni akarok Párizsba, ezért folytatom utamat. A Nyári Kert előtt teljesen körülfog a tömeg, feltartóztat egy arra haladó páncélautót, és felszólítanak, kapaszkodjam fel rá én is, és menjek a Tauriai palotába. Egy vörös lobogót lengető nyurga diák nagyon jó franciasággal az arcomba kiáltja:

– Jöjjön, és köszöntse az orosz forradalmat! Oroszország zászlaja ezentúl a vörös lobogó; hódoljon előtte Franciaország nevében!

Lefordítja oroszra, hogy mit mondott, s vad tapsvihart kelt. Azt feleltem:

– Legjobban azzal hódolok az orosz szabadságnak, ha felszólítom önt, kiáltsa velem együtt: – Éljen a háború!

Óvakodik lefordítani a feleletemet. Végre a francia követség elé érünk. Nagy kínnal és udvari vadászom erélyes segítségével végre sikerül megszabadulnom a tömegtől, és visszatérhetek szobáimba.

A forradalom egész délután a maga logikus, elkerülhetetlen útján haladt. *Ruit irrevocabile vulgus.*

Szakadatlanul jönnek a hírek: letartóztatták Golicin herceget, a miniszterelnököt, Pityirim metropolitát, Stürmert, Dobrovolszkijt, Protopopovot stb. Néhány helyen újabb tüzek izzanak. A Péter-Pál erőd a lázadók főhadiszállása lett. Nagyon heves harc tombol az Admiralitás

körül, ahová a hadügyminiszter, a tengerészetügyi miniszter és néhány magas rangú hivatalnok menekült. A város többi részében a lázadók elkeseredetten üldözik az „árulókat", a rendőröket és csendőröket. A követséget körülvevő utcákon gyakran olyan erős a lövöldözés, hogy küldönceim nem akarják elvinni táviratimat a központi távíróhivatalba, az egyetlen hivatalba, amely még működik, s így a francia haditengerészet egyik szállásmesteréhez kell fordulnom, aki éppen Petrogradon tartózkodik kiküldetésben, és nem fél a golyózáportól.

Öt óra felé K., egy magas rangú tisztviselő jelenti, hogy a Duma Végrehajtó Bizottsága igyekszik „ideiglenes kormányt" létrehozni, de Rodzjankót, a Duma elnökét, Gucskovot, Sulgint és Maklakovot nagyon megdöbbentette a hadsereg anarchista magatartása.

– Ők nem így képzelték el a forradalmat – teszi hozzá hírhozóm. – Remélték, hogy a hadsereg segítségével irányíthatják és korlátok között tarthatják az eseményeket. Ma viszont a csapatok már nem engedelmeskednek semmiféle parancsnak, s félelemben tartják az egész várost.

Azután egyszerre közli, hogy Rodzjanko elnök megbízásából jött, aki kérdezteti, nincs-e valamilyen üzenetem vagy tanácsom számukra.

– Mint Franciaország követének – mondom –, természetesen a háború a legfőbb gondom. Ezért azt szeretném, hogy a forradalom kiterjedését, amennyire csak lehet, korlátozzák, s a rendet a lehető legrövidebb időn belül állítsák helyre. Ne felejtse el, hogy a francia hadsereg nagy támadásra készül, s az orosz hadseregnek becsületbeli kötelessége továbbra is teljesítenie feladatát.

– Tehát az a véleménye, hogy a cári rendszert fent kell tartani?

– Igen, de alkotmányos formában, nem önkényuralomként.

– II. Miklós nem maradhat tovább uralmon, senki sem bízik már benne, minden tekintélyét elvesztette. Egyébként sem egyezne bele, hogy föláldozza a cárnét.

– Jó, a cár nem maradhat a helyén, de őrizzék meg a cárizmust.

És igyekszem bebizonyítani, hogy a cárizmus Oroszország alapja, az orosz társadalom belső, pótolhatatlan váza, végső soron az egyetlen kötelék, amely a birodalom szétszórt, egymástól különböző nemzetiségeit összetartja.

– Higgye el, ha a cárizmus összeomlik, az összeomlás magával sodorja az egész orosz birodalmat is.

Biztosít, hogy Rodzjankónak, Gucskovnak, Miljukovnak is ez a véleménye, hogy buzgón dolgoznak ebben az értelemben, de a szocialista és anarchista elemek befolyása óráról órára nő.

– Annál inkább okuk van rá, hogy siessenek – felelem.

A mai, oly komor eseményekkel teli napon, amely talán több mint egy évszázadra eldönti Oroszország sorsát, feljegyzek egy látszólag jelentéktelen, valójában azonban eléggé jellemző epizódot. Kseszinszkaja palotáját, az Alekszandr park előtt ma megostromolták a nők, és pincétől a padlásig kifosztották. Egy apró emlék érthetővé teszi a szemekben a nép dühét a híres balett-táncosnő iránt. Az elmúlt télen történt; iszonyú hideg volt, a hőmérő mínusz harmincöt fokot mutatott. Sir Buchanan, akinek követségét központi fűtés fűti, nem tudta a szükséges szenet beszerezni, hiába fordult az orosz admiralitáshoz. Aznap reggel Szazonov azt a képtelenséget javasolta, hogy keressünk valamelyik tüzelőanyag-telepen szenet. Délután tiszta volt az ég, nem fújt a szél, gondoltuk hát, felhasználjuk az alkalmat, hogy sétát tegyünk a szigeteken. Ahogy Ksesinszkaja házához értünk, Buchanan felkiált: – Ó, ez azért mégiscsak sok! –

És a táncosnő palotájának kapuja előtt álló négy katonai teherautóra mutat, amelyeken magasra tornyozva állnak a szeneszsákok, s éppen egy csapat katona rakodik. – Nyugodjék meg, Sir George – mondtam neki –, ön nem tud a cári hatóságoknak olyan szolgálatokat tenni, mint Kseszinszkaja úrhölgy.

Rendkívül valószínű, hogy hosszú évek óta sok ezer orosz tette már ugyanezt a megjegyzést, mikor látta, milyen kedvezményekkel halmozzák el Kseszinszkaját. Lassacskán egész legendakör alakult ki körülötte. A balett-táncosnő, aki egykor a cárevics szeretője volt, majd később egyszerre két nagyherceg rajongta körül, némileg a cári rezsim jelképe lett. Erre a jelképre emelt kezet ma a nép. A forradalom mindig összegezés és bűnhődés.

1917. március 14., szerda

Ma reggel még sok helyen áll a harc, és ugyancsak sok helyen tüzek égnek. A katonák hajtóvadászatot rendeznek a tisztekre és csendőrökre, kegyetlen hajtóvadászatot, amelyben kibontakoznak a muzsikok lelkében szunnyadó vad ösztönök.

A Petrogradon uralkodó általános anarchia közepette három vezető szerv működik:

1. A „Duma Végrehajtó Bizottsága", Rodzjanko elnökletével, amely tizenkét tagból áll, köztük Miljukovval, Sulginnal, Konovalovval, Kerenszkijjel és Csheidzével. Ez az összes haladó pártot és a szélsőséges baloldalt is képviseli. Igyekszik valamennyi szükséges reformot azonnal megvalósítani, hogy szükség esetén egy új cár kikiáltásával fenntartsa a rendszert; a lázadók azonban erőszakkal benyomultak a Tauriai palotába, s így a Bizottságnak nagy zajban és a tömeg fenyegetése közepette kell tanácskoznia.

2. A „Munkás- és Katonaküldöttek Tanácsa", a Szovjet. A Finn pályaudvaron üléseznek. Jelszavuk és csatakiáltásuk, hogy ki kell kiáltani a köztársaságot, és be

kell fejezni a háborút. Vezetői máris a forradalom árulóinak nevezik a Duma tagjait, és olyan fennhéjázó magatartást tanúsítanak a törvényes képviselettel szemben, amilyet 1792-ben a párizsi kommün tanúsított a törvényhozó testülettel szemben.

3. „A csapatok főhadiszállása." A Péter-Pál erődben székel. Néhány alacsonyabb rangú, a forradalomhoz pártolt tisztből és néhány altisztből vagy tisztté előléptetett katonából áll. A harcolók ellátását igyekszik rendszabályozni; élelmiszert és lőszert küld nekik. Általában kordában tartja a Dumát. E főhadiszállás segítségével a katonaság pillanatnyilag mindenható. Petrograd egyetlen szervezett ereje az erődben és környékén táborozó néhány ezred; ők a forradalom pretoriánusai, és ugyanolyan elszántak, tudatlanok és fanatikusak, mint 1792-ben Saint-Marcel híres külvárosi ezredei.

Az orosz forradalom kezdete óta gyakran eszembe jut a francia forradalom. De a két megmozdulás szelleme teljesen különböző. Eredete, elvei és inkább társadalmi, mint politikai jellege miatt a jelenlegi forradalmi válság jóval közelebb áll az 1848-ashoz.

A cár tegnap reggel elhagyta Mogilevet. Vonata Bologoje felé indult, amely félúton fekszik Moszkva és Petrograd között. Feltételezik, hogy Carszkoje Szelóba akar visszatérni; kérdéses azonban, nem az jár-e a fejében, hogy tovább utazzék Moszkvába, s ott szervezze meg az ellenállást a forradalommal szemben.

Kiril Vlagyimirovics nagyherceg a forradalom mellé állt. De még egyebet is tett. Megfeledkezve szárnysegédi rangjáról és hűségesküjéről, amely a cárhoz köti, ma egy óra felé behódolt a néphatalomnak. Látták, ahogy tengerészkapitányi egyenruhájában a Tauriai palotához vezette az alája beosztott gárdahajó legénységét, hogy a lázadók szolgálatába álljanak.

Nem sokkal ezután Patyomkin hajdani palotája

ugyanilyen megdöbbentő látvány színhelye volt. Egy sereg tiszt és katona, akiket a Carszkoje Szeló-i helyőrség küldött, szintén csatlakozott a forradalomhoz.

Az élen a kozák testőrség lovagolt, remek lovasok, a cári gárda büszke, dédelgetett kiválasztottai. Utánuk jött őfensége ezrede, a Szent Légió, amelyet valamennyi gárdahadtestből válogattak össze, és elsősorban az uralkodó személyes őrizetére osztottak be. Ezután őfensége vasutas ezrede következett, amelynek a cári udvari vonatok kiszolgálása és az utazó uralkodó őrzése a feladata. A menet a cári palotaőrséggel zárult, akik a cári lakosztályokat őrizték, s így részt vettek az uralkodók mindennapi, meghitt családi életében. És valamennyi tiszt és katona hangosan hódolt az új hatalom előtt, amelynek még a nevét sem ismerték . . .

Mikor ezt a szégyenteljes epizódot jelentik, a derék svájciakra gondolok, akiket 1792. augusztus 10-én a Tuilleriák lépcsőjén mészároltak le. S emellett XVI. Lajos nem is volt nemzeti uralkodójuk, s ha köszöntötték, nem nevezték „cár atyuskánknak".

Este meglátogatott S. gróf, hogy beszámoljon a helyzetről. Elmesélem neki a Carszkoje Szeló-i helyőrség lealázó fellépését a Tauriai palotánál. Először nem akarja elhinni. Hosszú, fájdalmas töprengés után így folytatja:

– Hát igen, ocsmány dolog, amit ön az imént mondott. Azok a gárdacsapatok, amelyek a tüntetésen részt vettek, meggyalázták a nevüket . . . De talán nem egyedül ők a felelősek. Napi szolgálatuk közben túl sok olyasmit láttak őfensége családjában, ami nem nekik való volt. Túl sokat tudnak Raszputyinról . . .

Ahogy tegnap Kseszinszkajára vonatkozóan írtam: a forradalom mindig összegezés és bűnhődés.

Éjfélkor jelentik, hogy a liberális pártvezetők, a szocialisták megkerülésével és tudtuk nélkül, ma este titkos

tanácskozást tartottak, hogy megállapodjanak a jövendő kormányformát illetően.

Valamennyien azon a nézeten voltak, hogy fent kell tartani a monarchiát, de a jelenlegi szerencsétlenségért felelős II. Miklóst fel kell áldozni Oroszország üdvéért. A Duma hajdani elnöke, Alekszandr Ivanovics Gucskov a tanácskozás után a következőket fejtette ki: – Rendkívül fontos, hogy II. Miklóst ne erőszakos úton buktassák meg. Egyes-egyedül az biztosíthatná, hogy túlzott megrázkódtatások nélkül létrejöjjön egy új rend, ha önként lemondana a trónról fia vagy testvére javára. II. Miklós önkéntes lemondása az egyetlen eszköz, hogy a cári rendszer és a Romanov-dinasztia fennmaradjon. – Mindenki helyeselte ezt a nézetet, amit én is helyesnek tartok.

A liberális pártvezetők végül elhatározták, hogy Gucskov és a nacionalista jobboldaliak képviselője, Sulgin, menjen el a lehető legsürgősebben a cárhoz, és könyörögve kérjék, mondjon le a trónról a fia javára.

Az új hatalom

A forradalom győzött, de kié a hatalom? Akik a győzelmet kiharcolták, a munkások és katonák, remélni se merték, hogy megszerezhetik. Akiknek az ölébe hullt a hatalom, nem így akarták megkapni.

A képviselők február 27-én (március 12-én) tudták meg, hogy a cár előző nap parancsot adott a Duma feloszlatására. A Tauriai palota, ahol a Duma székelt, a fellázadt gárdaezredek laktanyáinak szomszédságában volt; a tömeg moraja, a lövöldözés behallatszott a palotába. Senki sem tudta, mit tegyenek. A szellem kiszabadult a palackból, de mit kezdjenek vele? A derék képviselők, akiknek legmerészebb álma az alkotmányos monarchia volt, erre az eshetőségre nem számítottak.

Mindenekelőtt azt kellett eldönteniük, engedelmeskednek-e a Duma feloszlatását elrendelő parancsnak. Aligha volt forradalom, melynek ilyen botcsinálta vezetők kerültek az élére: a képviselők beleegyeztek a feloszlatásba, alig néhány órával a forradalom győzelme előtt. Azt a megoldást eszelték ki, hogy a Duma feloszlik – hisz így parancsolta Oroszország törvényes ura, a cár –, de a képviselők „magánjellegű" tanácskozásra gyűlnek össze. Elképesztő jelenet egy harcoló és tomboló város kellős közepén: a képviselők arról hoznak határozatot, hogy nem a fehérteremben ülnek össze, ahol a Duma hivatalos üléseit tartják, hanem az egyik szomszédos, kisebb teremben, hogy ezzel is hangsúlyozzák a tanácskozás magánjellegét és törvényességét.

„Az, amitől féltünk, amit – bármibe kerüljön is – el akartunk kerülni, már tény volt. A forradalom el-

kezdődött" – emlékezik ezekre az órákra Sulgin, a Duma egyik vezetője. Nem, a Duma-képviselők nem ezt akarták. Úgy képzelték: a cár egy szép napon rádöbben majd miniszterei ostobaságára és tehetetlenségére, s őket bízza meg a kormányalakítással. A hatalom azé, aki a hatalmi szerveket uralomra juttatja; mi lesz, ha a fegyveres munkások és katonák rádöbbennek, hogy elkergethetik a kormányt, s újat állíthatnak a helyébe? A Duma vezetői nem voltak ostobák; tudták, hogy a lavinát nehéz megállítani. A Tauriai palota előtt déltől kezdve tízezres tömeg tüntetett, s követelte, hogy a Duma vegye át a hatalmat, de fél nap is beletelt, amíg megszületett a határozat. A félelem végül is legyőzte a lojalitást: annyira tartottak a forradalomtól, hogy inkább az élére álltak. „Két lehetőség van – bizonygatta társainak Sulgin. – Vagy minden jóra fordul, a cár új kormányt nevez ki, s mi visszaadjuk neki a hatalmat, vagy nem fordul jóra, de akkor, ha nem mi vesszük át a hatalmat, majd átveszik azok, akiket mindenféle csőcselék választ a gyárakban." Éjfél felé Miljukov, a „kadetek" – az alkotmányos demokraták – vezére, kihirdette a Duma ideiglenes bizottságának döntését: „Határoztunk. Átvesszük a hatalmat."

George Buchanan, Nagy-Britannia petrogradi nagykövete, így jellemzi az új kormányt:

Az új miniszterek, akikkel közöltem, hogy hivatalosan elismerjük a kormányt, a jövőt illetően nem keltettek bennem nagy bizalmat. Legtöbbjükön már a kimerültség jelei mutatkoztak, és úgy éreztem, erejüket meghaladó feladatot vállaltak. Lvov herceg azzal, hogy a zemsztvók vezetőjeként megszervezett egy segélyszolgálatot, amely meleg ruhával és egyéb égetően szükséges holmikkal látta el a hadsereget, felbecsülhetetlen munkát végzett. Normális időszakban ő is, munkatársai is, kitűnő mi-

niszterek lettek volna. A helyzet azonban abnormális volt, és a szovjettel fenyegető harc tetterős férfit követelt, aki kész felhasználni az első kedvező alkalmat, hogy szétzúzza ezt a törvénytelen, rivális testületet. Ilyen egyéniség nem volt a kormányban. Gucskov hadügyminiszter tehetséges, erélyes férfi volt, s pontosan tudta, hogy feltétlenül helyre kell állítani a hadseregben a fegyelmet. Minisztertársait azonban képtelen volt magával ragadni, s végül gyengeségük elleni tiltakozásul lemondott. Miljukov, a szövetségesek megbízható barátja, azt az álláspontot képviselte, hogy szigorúan tiszteletben kell tartani a cári kormány szerződéseit és megállapodásait. Konstantinápoly megszerzését Oroszország létérdekének tartotta, ezzel a nézetével azonban szinte teljesen egyedül állt a kormányban. Siralmasan tehetetlen volt a fronton terjesztett szocialista propagandával szemben; azt állította, csak ellenpropagandával lehet hatástalanítani. Kerenszkij volt a miniszterek között az egyetlen, nem éppen rokonszenves, de lebilincselő egyéniség, aki jó benyomást tett rám. Varázslatos tehetségű szónok volt, aki rabul ejtette hallgatóit. A forradalom első napjaiban szakadatlanul azon fáradozott, hogy saját hazafias buzgalmát átplántálja a munkásokba és katonákba. Azt a nézetet képviselte, hogy a háborút végig kell harcolni, de helytelenített minden hódítási szándékot. Amikor Miljukov kijelentette, hogy az oroszok egyik háborús célja Konstantinápoly meghódítása, ezt azonnal elutasította. A tömegekre gyakorolt hatása, kollégáival szembeni fölénye, s rátermett rivális hiánya miatt egyedül Kerenszkijről remélhettük, hogy folytatni fogja a háborút. Tyerescsenko pénzügyminiszter, aki később külügyminiszter lett, az új kormány egyik legigéretesebb tagja volt. Nagyon fiatal, izzó hazafi, rendkívül okos, határtalanul lelkesedett Kerenszkijért, csak túlságosan optimista volt. Engem nagyon tisztelt, és hama-

rosan barátok lettünk. Anyja roppant gazdag volt, ezért azt beszélték, bár alaptalanul, hogy ő pénzelte a forradalmat...

Hasonlóan vélekedik az új miniszterekről Paléologue is:

1917. március 24., szombat

Buchanan és Carlotti kollégáimmal hat órakor elindulok a Mária palotába, hogy átadjuk az Ideiglenes Kormány hivatalos elismerését.

Ez a szép épület, amelyet I. Miklós építtetett egykor ajándékul kedvenc leányának, Leuchtenberg hercegnőnek, és később az Állami Tanács székhelye lett, már megváltoztatta külsejét. Az előcsarnokban, ahol azelőtt díszes, udvari livrés lakájok álltak, most lompos, piszkos, szemtelen katonák lebzselnek dohányozva a padokon. A nagy lépcsőházat a forradalom óta nem söpörték ki. Egy-egy széttört ablaktábla s egy-egy golyónyom a faburkolatban mutatja, hogy a Szent Izsák téren heves harcnak kellett folynia...

Megérkezik Miljukov, egy fogadóterembe vezet bennünket, majd egy másodikba, utána egy harmadikba; nem tudja, hol állapodjon meg, tapogatódzik a sötétben, míg megtalálja a falon a villanykapcsolót, és a terem kivilágosodik.

– Itt – mondja végre – ... ittmaradhatunk.

És odahívja minisztertársait, akik azonnal meg is jelennek. Valamennyien utcai ruhában vannak, hónuk alatt aktatáska.

Én a rangidős Buchanan és Carlotti után következem. Mondom a hagyományos szavakat:

– Van szerencsém közölni önökkel, hogy a Francia Köztársaság kormánya elismeri az önök személyében, uraim, Oroszország Ideiglenes Kormányát.

Ezután követem angol és olasz kollégáim példáját,

melegen üdvözlöm az új minisztereket; nyomatékosan utalok rá, hogy a végsőkig folytatni kell a háborút.

Miljukov válaszol nekünk, s megnyugtató biztosítékokat sorol. Beszéde elég hosszúra nyúlik, úgyhogy van időm közben szemügyre venni Oroszország rögtönzött urait, akikre oly iszonyú felelősség nehezedik! Valamennyien hazaszerető, okos, becsületes férfiak benyomását keltik. De milyen kimerültek a gondoktól! Nyilvánvaló, hogy a feladat, amelyet vállaltak, meghaladja erejüket. Csak ne nyomja őket túl hamar agyon! Egyetlenegy látszik közülük a tettek emberének: Kerenszkij, az igazságügy-miniszter. Harmincöt éves, karcsú, középtermetű, simára borotvált, rövid hajú férfi; az arca hamuszürke, szemhéja félig lehunyva, de éles, tüzesen izzó tekintet villan elő alóla; annál feltűnőbb, mert félrevonulva áll, kollégái mögött; nyilvánvalóan ő a legeredetibb jelenség az Ideiglenes Kormányban, és kétségtelenül hivatott rá, hogy nagyon hamar főmozgatója legyen . . .

Az Ideiglenes Kormány azokból alakult, akiket évek óta őfelsége lojális ellenzékeként tartottak számon az orosz birodalomban. Ezeknek a derék honatyáknak eszük ágában sem volt forradalmat csinálniuk. Meg is riadtak, hogy ilyen áron kerültek hatalomra. S főképp nemigen tudták, mit tegyenek. Az Ideiglenes Kormány legtöbb tagjának alighanem egyetlen programja volt: ugyanazt csinálni, mint a cári rendszer, csak jobban és okosabban.

A liberális és monarchista politikusokból alakult minisztertanács a baloldal két képviselőjét is meghívta a kormányba: a munkásság képviselőjeként Csheidzét, a mensevikek vezetőjét, a parasztság képviselőjeként pedig a szociálforradalmár Kerenszkijt. Csheidze visszautasította a miniszteri tárcát, Ke-

renszkij azonban másképp döntött. Így ír erről emlékirataiban:

Március elsején reggelre elkészült az új kormány névsora és programja. Ezután megbeszélések kezdődtek az Ideiglenes Bizottság képviselői s a Szovjet között. A javaslat szerint az Ideiglenes Kormány szinte kivétel nélkül a „Progresszív Blokk" tagjaiból tevődött volna össze. Az utolsó pillanatban felajánlották Csheidzének a munkaügyi miniszteri, nekem az igazságügy-miniszteri tárcát.

Az Ideiglenes Bizottság felkérte a Szovjet Végrehajtó Bizottságát, küldjön két képviselőt az Ideiglenes Kormányba. A Végrehajtó Bizottság azonban úgy határozott, nem vesz részt az Ideiglenes Kormányban, mert ez „polgári" forradalom.

Ez a döntés súlyos dilemma elé állított: maradjak a Szovjetben, és utasítsam vissza az Ideiglenes Kormányban felajánlott tisztséget? Vagy fogadjam el a miniszteri tárcát, és vonuljak vissza a Szovjetből? Ezt is, azt is elfogadhatatlannak éreztem. Nem tudtam elhatározásra jutni.

Március elsején este, amikor ez a hihetetlen nap a csúcspontjára ért, közel álltam az összeroppanáshoz. Megmutatkozott az előző kétnapi rendkívüli erőfeszítés hatása. Ennek ellenére kiutat kellett találnom súlyos dilemmámból. Általában a Szovjetben is okos dolognak tartották, hogy belépjek a kormányba, s rájöttem, a nép nem támogatná teljes szívvel a kormányt, ha senki sem képviselné benne a Szovjetet. Elhatározásomban az is megerősített, hogy Csheidze azonnal visszautasította a miniszteri tisztséget, s így egyedül maradtam a kabinetben.

Végre, valamivel hajnal előtt elszántam magam rá, hogy hazamenjek. Furcsa volt végigmenni az ismerős utcákon a szokásos titkosrendőri kíséret nélkül, elmenni

az őrbódé előtt, s látni a csendőrség romjait, ahonnan még mindig láng és füst csapott fel... Ott hallgattak ki 1905-ben.

Csak odahaza tört ki rajtam teljes erővel a legújabb események hatása. Két vagy három órán át félig eszméletlenül feküdtem. Azután villámcsapásszerűen rájöttem a probléma megoldására. Azonnal bejelentem telefonon, hogy elfogadom a miniszterséget. Később, az egyik plénumon, kiharcolom a Szovjet hozzájárulását. A Szovjet és a Végrehajtó Bizottság ezután vitatkozhat már egymással. A Végrehajtó Bizottság irányvonalával szembeni elhatározásomat furcsa módon erősen befolyásolták a kormánypavilonban levő foglyok. Én voltam az egyetlen, aki megvédhettem őket a tömegek dühétől, s elérhettem, hogy a forradalom vérmentes legyen.

Felhívtam az Ideiglenes Bizottságot, és közöltem Miljukovval elhatározásomat. Gratulált, s úgy látszott, ő személy szerint örül a döntésemnek. De nem voltam bizonyos, hogyan reagál majd a Szovjet.

Amikor visszamentem a Dumába, mindenki élénken vitatkozott az elhatározásomról; találgatták, mit szól majd a Szovjet. Rögtön a Végrehajtó Bizottságba mentem, s ott sötét arcok fogadtak. Éppen folyt a plenáris ülés; kijelentettem, bemegyek, és azonnal megmagyarázom a döntésemet. A Végrehajtó Bizottság tagjai megpróbáltak lebeszélni, de nem hagytam magam megzavarni. Nem akartam tovább halasztgatni az ügyet.

A szomszédos ülésteremben a Végrehajtó Bizottság egyik tagja, Sztyeklov beszélt. Beszámolt tárgyalásairól az Ideiglenes Bizottsággal a kormányalakítás ügyében. Ahogy befejezte, az elnöklő Csheidze bejelentette, hogy szót kértem. Felkapaszkodtam egy asztalra, és beszélni kezdtem. Hamar észrevettem, hogy amit mondok, meggyőző. Csak az emberek szemébe kellett néznem, a tekintetüket figyelnem – s máris tudtam, hogy támogatnak. Azt mondtam, az új kormány igazságügy-miniszteréként

jöttem ide, nem várhattam tovább a Szovjet beleegyezésére. Most itt vagyok, és kérem, szavazzanak nekem bizalmat. Beszédem végét dörgő tapsvihar nyelte el.

Amikor leugrottam az asztalról, a szovjet-küldöttek vállukra emelve vittek át az épületen az Ideiglenes Bizottság ajtajáig. Győztem. Megvívtam harcomat a Végrehajtó Bizottság abszurd vétója ellen, és bizakodtam, hogy mások is követik példámat, s végül mégis koalíciós kormányt alakíthatunk. Ennek ellenére a tetszés közepette megértettem, hogy a Szovjet vezetői megpróbálnak majd bosszút állni rajtam. És valóban: hamarosan heves hadjárat indult ellenem, a tömegre gyakorolt befolyásom és tekintélyem ellen . . .

Soha kormányra nem volt olyan jellemző egy jelző, mint az, amellyel az Ideiglenes Kormány önmagát fémjelezte. Kormányt általában vagy az uralkodó nevez ki, vagy az ország választ. De a februári forradalom kormányát nem az uralkodó nevezte ki, s nem a nép választotta. A zavarba jött kormány, hogy meg ne sértse a jogrendet, nevéhez odabiggyesztette az „ideiglenes" jelzőt, s ennek megfelelően cselekedett: napról napra halogatta minden fontos probléma megoldását, mondván, hogy erre csak a majdan összeülő Alkotmányozó Gyűlés jogosult.

Az új kormány március 3-án (16-án) tette közzé programját, mely nyolc pontból állt: amnesztia a politikai foglyoknak; szólás-, sajtó és gyülekezési szabadság; a rendi, vallási, nemzetiségi különbségek eltörlése; az Alkotmányozó Gyűlés megválasztásának előkészítése; a rendőrség felváltása népi milíciával; helyi önkormányzati szervek választása; ígéret a forradalomban részt vett csapatoknak, hogy nem távolítják el őket Petrogradról; a katonák állampolgári jogainak biztosítása.

Az Ideiglenes Kormány tehetetlensége hasonló

volt a megdöntött rendszeréhez: sodródott az árral, képtelen volt az eseményeket irányítani, mindig egy lépéssel mögöttük kullogott. Amnesztia a politikai foglyoknak? Hisz azokat már úgyis kiszabadították. A rendőrség megszüntetése? A rendőrséget már megszüntette a forradalom. Szólás- és gyülekezési szabadság a népnek, mely százezres tömegben hömpölygött az utcákon? Állampolgári jogok a katonáknak, akik fegyverrel vívták ki a forradalom jogait? A kormány csak azt szentesítette, amit a nép már megvalósított; csak azokat a követeléseket teljesítette, melyeket a tömeg már úgyis kivívott magának. Viszont a kormányprogramban egyetlen szó sem volt az államformáról, a háborúról, a földkérdésről, a munkásság helyzetéről: a jelen és a jövő tényleges, döntő problémáiról.

A helyzet fonákságát alighanem nem egy vezető érezte. Többek között Kerenszkij is, aki így ír erről:

Élénken emlékszem az Ideiglenes Kormány harmadik ülésére, március negyedikén délután. Először találkoztunk a Tauriai palotán kívül, távol a Duma épületét körülvevő lázas, izgatott, forradalmi légkörtől. A Belügyminisztérium épületében jöttünk össze, ahol Lvov herceg székelt.

Még emlékszem, milyen ünnepélyes csendben ültünk a tágas tárgyalóteremben, ahol az előző rendszer miniszтereinek és magas rangú hivatalnokainak arcképe pillantott ránk komoran a falakról. Azt hiszem, nem a Duma épületét megtöltő izgatott, forradalmi tömegben, hanem itt, a hatalom régi birtokosainak arcképei körében ébredtünk rá valamennyien először az elmúlt néhány nap eseményeinek teljes jelentőségére, és hogy milyen iszonyú felelősség nehezedik ránk.

Lvov herceg még nem volt ott. Mégis szótlanul ül-

tünk, senkinek sem volt kedve a szokásos beszélgetésekhez. Végül az egyik szomszédos szobából belépett Lvov, egy halom távirattal a kezében. Máskor külön-külön üdvözölt valamennyiünket, most azonnal a helyére ment, letette maga elé az asztalra a táviratokat, és így szólt: – Nézzék, uraim, mi történik. Tegnap óta Oroszország minden részéből özönlenek hozzánk az ilyen táviratok. Ezek már nem az önök által is ismert szolidaritási nyilatkozatok, hanem a tartományi fővárosok és sok kisebb helység hivatalos jelentései. Többé-kevésbé ugyanaz áll mindben: a monarchia bukásának első hírére kormányzótól az utolsó rendőrig elmenekült a helyi közigazgatás. Azokat a hivatalnokokat pedig, de kiváltképp azokat a rendőröket, akik nem tudtak vagy nem akartak idejekorán elmenekülni, különböző, önmagukat forradalmi bizottságnak vagy választmánynak kikiáltott szervek letartóztatták.

Halálos csend ült a teremben. Töprengtünk, mi a teendő. A háború kellős közepén tartottunk, az ország nagy része pedig teljesen ismeretlen emberek kezében volt!

A Duma-képviselők még haboztak, hogy átvegyék-e a hatalmat, amikor a Tauriai palotában már megalakult egy új szervezet, a Szovjet. Február 27-én (március 12-én) a Duma épületében összegyűltek a Hadiipari Bizottság börtönből kiszabadított munkásvezetői, a mensevik Duma-képviselők s néhány baloldali értelmiségi, és megalakították a Munkásküldöttek Szovjetjének Ideiglenes Végrehajtó Bizottságát. Felhívásukra, hogy minden gyár és minden katonai alakulat válassza meg képviselőit, estére kétszázötvenen gyűltek össze a Tauriai palotában, s a küldöttek száma néhány nap múlva meghaladta a kétezret.

A Szovjet azokat képviselte, akik megdöntötték a

régi rendet. Mért nem vették át ők a hatalmat? Mindenekelőtt azért, mert erre februárban semmiképp sem lett volna erejük. A forradalom azért győzhetett oly könnyen, mert a cárt senki sem támogatta. A régi rend annyira tehetetlen volt, annyira gyűlölt és ostoba, hogy senkinek sem kellett. De ha a munkások megpróbálják megszerezni a hatalmat, a cárellenes egység azonnal fölbomlik, s egy csapásra mindenki ellenük fordul.

A Szovjet azonban nem is akarta átvenni a hatalmat. Vezetői kijelentették, hogy az orosz forradalom polgári forradalom, s ennek megfelelően a kormányban sem voltak hajlandók részt venni. A Végrehajtó Bizottság kezdetben éppolyan tanácstalan volt, mint az Ideiglenes Kormány: kilépett a színpadra, de nem ismerte szerepét, s csak rögtönözni tudott. Megalakulásakor semmi mást nem követelt az Ideiglenes Kormánytól, mint agitációs szabadságot a baloldali pártoknak – de már az első pillanattól kormányzati teendőket látott el: katonai és élelmezési bizottságokat nevezett ki, megszállta a bankokat, pályaudvarokat, parancsokat adott a hadseregnek. A Szovjet – akár beismerte, akár nem – hatalmi tényező lett. Olyannyira, hogy Gucskov hadügyminiszter néhány nap múlva már így panaszkodott Alekszejev tábornoknak: „Az Ideiglenes Kormánynak nem áll rendelkezésére igazi haderő, s parancsait csak akkor hajtják végre, ha jóváhagyja a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetje, melynek kezében vannak a hatalom legfontosabb tényezői, a csapatok, a vasút, a posta, a távíró. Azt lehet mondani, az Ideiglenes Kormány csak addig létezik, amíg a Szovjet engedélyezi."

Kerenszkij így emlékezik a Szovjet megalakulására:

Délután összegyűlt a Duma épületében az a néhány szocialista képviselő, aki a forradalom idején véletlenül Petrogradon volt. Mindannyiuknak ösztönösen az 1905-ben Szentpétervárott spontánul megalakult Szovjet jutott az eszébe, amelynek az akkori forradalmi eseményekben olyan végzetes szerep jutott.

Pontosan emlékszem, hogy délután három óra felé Rodzjanko megszólított a Tauriai palota folyosóján. Azt mondotta, hogy a mensevik Szkobelev, a Duma tagja, egy szobát kért tőle, ahol megalakulhatna a Munkásküldöttek Szovjetje, mely fenntartaná a gyárakban a rendet. – Mit gondol, nem veszélyes ez? – kérdezte Rodzjanko.

– Miért lenne veszélyes? – válaszoltam. – Elvégre valakinek törődnie kell a munkásokkal.

– Azt hiszem, igaza van – mondta Rodzjanko. – Isten tudja, mi történik ebben a városban. Mindenféle munka megszűnt – mi meg háborút viselünk!

A Szovjet megalakulását kezdeményezők megkapták a szükséges helyiséget, nevezetesen a költségvetési bizottság nagytermét, a mellette levő irodával együtt, amelyet addig a bizottság elnöke használt. Egy szervezésben és földalatti munkában jártas kis csoport néhány órán belül összehozta a Szovjet Ideiglenes Végrehajtó Bizottságát. Gvozgyev és néhány elvtársa közvetlenül a börtönből csatlakozott hozzájuk. Nemrég szabadult a börtönből a veterán Hrusztaljov is, aki az 1905-ös Szovjet elnökeként tett szert hírnévre, azóta azonban teljesen elfelejtették. Nem is talált kapcsolatot az új Szovjetben levő emberekkel, és nemsokára visszavonult vidékre.

Estefelé felhívást intéztek a petrogradi üzemek munkásaihoz, válasszák meg küldötteiket, és azonnal küldjék el őket a Szovjet ülésére a Duma épületébe...

A munkásképviselőket természetesen többé-kevésbé önkényesen válogatták össze; ilyen rövid idő alatt nem lehetett szabályos választásokat szervezni. A Szovjet

Ideiglenes Végrehajtó Bizottságot választott, élén Csheidzével; Szkobelev és én lettünk az elnökhelyettesek. Csak később hallottam, hogy engem is megválasztottak, mert nem vettem részt az ülésen. Általában csak ritkán mentem el a Szovjet és a Végrehajtó Bizottság üléseire. Kezdettől rendkívül feszült volt a kapcsolat köztem s a Szovjet vezetői között. Ők megpróbálták a szocializmus elméletét ráhúzni a forradalomra, én folytonosan tiltakoztam ellene, s ezért gyűlöltek. De ez csak az első hetek Végrehajtó Bizottságára vonatkozik. Később a Bizottság és az egész Szovjet előnyösen megváltozott.

A februári forradalom paradoxonai közé tartozik, hogy a felkelők már győztek, a Duma már átvette a hatalmat, de az orosz birodalom törvényes ura még mindig II. Miklós cár volt. A cár, aki végre megértette, hogy a helyzet súlyos, március 1-én (14-én) hajnalban elindult a főhadiszállásról Carszkoje Szelóba. A felkelők azonban nem engedték tovább a különvonatot, s a cár Pszkovba, az északi front főparancsnokságára menekült. Ott tudta meg, hogy Ivanov tábornok csapatai nem érkeztek meg a fővárosba; ugyanúgy föltartóztatták őket, mint az uralkodót, s a katonáknak eszük ágában sem volt bajtársaik ellen harcolni. Moszkvában s a legtöbb vidéki városban puskalövés nélkül győzött a forradalom. A balti és a kronstadti flotta csatlakozott a felkelőkhöz. A cárnak nem maradt más választása, le kellett mondania a trónról.

Danyilov tábornok így emlékezik a lemondás előzményeire:

Amikor reggel tíz órakor beléptem a cár szalonkocsijába – mesélte Ruzsszkij tábornok –, engedélyt kértem őfelségétől, hogy ismertethessem vele M. V. Rodzjankó-

val folytatott éjszakai tárgyalásom tartalmát. Ekkor átnyújtottam a cárnak a távírójelekkel teleírt papírszalagokat. Elvette őket, és figyelmesen átolvasta. Utána felállt, a kocsi ablakához lépett, és töprengve, feszült arckifejezéssel kinézett. Én is felálltam. Néhány pillanatnyi nyomasztó csend után a cár felém fordult, és viszonylag nyugodt hangon elemezni kezdte a kialakult helyzetet, különféle momentumokat említve, amelyek megakadályozták, hogy a hozzá intézett kívánságnak eleget tegyen . . .

Ám ebben a pillanatban borítékot nyújtottak át Ruzsszkij tábornoknak, benne Alekszejev tábornoknak az összes front főparancsnokaihoz intézett kiegészítő táviratával, amelyet röviddel ezelőtt vettem, és azonnal továbbítottam . . . A távirat az általános helyzetet vázolta, úgy, ahogy Rodzjanko Ruzsszkij tábornokkal folytatott tárgyalása során kifejtette, és kifejezésre juttatta a Duma elnökének nézetét, miszerint az ország nyugalmát, következőleg a háború folytatásának lehetőségét is csak úgy lehet elérni, ha II. Miklós cár lemond a trónról fia javára, aki nagykorúságáig Alekszandrovics Mihály nagyherceg régenssége alatt uralkodna.

– Nyilvánvalóan nem célszerű a helyzet miatt az ügyet tovább halogatni – fűzte hozzá Alekszejev tábornok. – A hadsereget feltétlenül meg kell óvni a teljes összeomlástól, folytatni kell a háborút a külső ellenségek ellen, meg kell menteni Oroszország függetlenségét és a dinasztiát! Erre kell elsősorban tekintettel lenni, még ha súlyos engedmények árán is.

Ha osztja álláspontomat – folytatódott a főparancsnok vezérkari főnökének a frontok főparancsnokaihoz intézett felhívása –, úgy felkérem, forduljon hódolatteljes kérésével haladéktalanul táviratilag a cárhoz. Kérem, hogy beadványát a főhadiszálláson keresztül nyújtsa be.

Ezzel a táviratával Alekszejev tábornok a frontok fő-

parancsnokainak döntésére bízta II. Miklós cár lemondásának kérdését. Ha elutasítják a táviratban kifejtett javaslatot, minden valószínűség szerint polgárháború lesz; minden személyes indokot félretéve fontolják meg alaposan, lehet-e ebben az esetben a háború folytatására számítani...

Az új fordulat láttán a cár kijelentette, egyetért Ruzsszkij tábornok javaslatával, hogy a végső döntés előtt várja meg a főparancsnokok válaszát. A délelőtt folyamán az északi front vezérkarához rendkívül nyugtalanító jelentések futottak be...

Befutott továbbá az a hír, hogy, mint a táviratban állt, Kirill Vlagyimirovics nagyherceg kijelentette: „Tárgyalásokba szeretne bocsátkozni a Végrehajtó Bizottsággal." Végül megkapta a cár Alekszejev tábornok döntő jelentőségű táviratát, aki szó szerint továbbította a főparancsnokok válaszát: a kaukázusi frontról – Nyikoláj Nyikolájevics nagyhercegét, a délnyugati frontról – Bruszilov tábornokét és a nyugati frontról – Evert tábornokét. Más-más változatban mind a hárman arra kérték a cárt, teljesítse a Birodalmi Duma elnökének kérését, mivel nem látnak más lehetőséget, hogy Oroszországot, a dinasztiát és a hadsereget meg lehessen menteni.

A táviratok ismertetése után a cár vezérkari főnöke saját nevében is azt az alázatos kérést intézte II. Miklóshoz, hogy tegyen eleget a mindenfelől kinyilvánított kérésnek, és mondjon le a trónról, mivel, ahogyan kifejezte magát, „a komolynál is súlyosabb helyzetből csak így képzelhető el békés és kedvező kiút".

Valamivel később befutottak a román front főparancsnokának, Zaharov tábornoknak és a Balti Flotta főparancsnokának, Nyepenyin altengernagynak a táviratai...

Tehát az összes megkérdezett személy II. Miklós cár lemondása mellett nyilatkozott, s a nyilatkozatok ural-

kodó motívumaként az a törekvés jutott kifejezésre, hogy semmit sem szabad elmulasztani, ami Oroszország számára a háború győzelmes befejezését biztosíthatná . . .

A főparancsnok lakásában elfogyasztott ebéd után Ruzsszkij tábornok azzal a kéréssel fordult hozzám és a hadsereg hadtápfőnökéhez, Szavics tábornokhoz, legyünk jelen, amikor referál a cárnak.

– Nagyon fontos rám nézve, hogy önöknek, legközelebbi munkatársaimnak nézetei alátámasszák érveimet. A cárt már értesítettük, hogy önök elkísérnek . . .

Ezt nem utasíthattuk vissza, és délután fél háromkor mind a hárman beléptünk a cár szalonkocsijába.

Miklós cár az ismert zöld szalonban várt bennünket. Külsőleg teljesen nyugodtnak látszott, de sápadtabb volt, mint máskor, és a szeme között két mély ránc húzódott, az álmatlanul töltött éjszaka nyilvánvaló jeleként. A cár szokott egyenruháját viselte – kaukázusi besmetet, a nevét viselő század vállrojtjaival; derekát ezüst csatos keskeny, fekete bőröv fogta körül. Elöl ugyancsak ezüst intarziás tőr csüngött az övén.

A cár szívélyesen üdvözölt bennünket, majd helyet kínált, de Szavics tábornok és én a küszöbönálló rendkívüli felelősségteljes tárgyalást várva önkéntelenül továbbra is állva maradtunk. A cár és az előzményektől rettenetesen megviselt főparancsnok, leült egymással szemben az asztalhoz, és Ruzsszkij tábornok lassan, minden szót megnyomva jelentést tett az utolsó órákban kapott hírekről . . .

– Megkérem még Felségedet – mondotta aztán Ruzsszkij tábornok, és felemelkedett –, hallgassa meg munkatársaim véleményét – s ezzel ránk mutatott. – Önálló és egyenes férfiak, akik határtalanul szeretik Oroszországot, ezenkívül szolgálatuk során több emberrel találkoznak, mint én. Véleményük Felséged hasznára lehet.

– Jó – válaszolt a cár –, de teljes őszinteséget ké-

rek. – Nagyon izgatottak voltunk. A cár először hozzám fordult.

– Felség – mondtam –, tudom, mennyire szereti Felséged Oroszországot. Meggyőződésem, hogy Felséged a dinasztia megmentése kedvéért, és annak érdekében, hogy a háborút a kedvező befejezésig folytatni lehessen, meg fogja hozni azt az áldozatot, amelyet a helyzet Felségedtől követel. Nem látok más kiutat, mint azt, amelyre a Duma elnöke rámutatott, és amelyet a hadsereg főparancsnokai jóváhagytak! . . .

– És mi az ön véleménye? – fordult a cár szomszédomhoz, Szavics tábornokhoz, aki szemmel láthatóan csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudott úrrá lenni rettenetes izgalmán.

– Én . . . én . . . egyenes ember vagyok . . . amiről Felséged feltehetően már hallott Degyulin tábornoktól, akit Felséged mindig oly nagy bizalmára méltatott . . . Én teljes mértékben csatlakozom ahhoz, amit Danyilov tábornok mondott Felségednek! . . .

Síri csend támadt . . .

A cár felállt, és látszólag nem is tudva, mit tesz, az elfüggönyözött ablakra meredt. Szája lebiggyedt, amit még sohasem láttam, s ettől egyébként oly nyugodt arca eltorzult. Látszott, hogy rettenetes harc dúl a lelkében . . .

Miklós cár hirtelen felénk fordult, és szilárd hangon így szólt:

– Döntöttem . . . Döntöttem, hogy lemondok a trónról Alekszej fiam javára . . .

Az Ideiglenes Kormány nem a cárizmust akarta megdönteni, hanem a cárt igyekezett rávenni a lemondásra, hogy így megmenthesse a monarchiát. Mi sem jellemzőbb erre, mint hogy két közismert monarchista vezetőt, Gucskovot és Sulgint küldték a cárhoz, hogy

rábeszéljék II. Miklóst, mondjon le fia javára a trónról.

Sulgin visszaemlékezése küldetéséről:

Amikor vonatunk megérkezett Pszkovba, az uralkodó szárnysegéde várt bennünket az állomáson, belépett a kocsinkba, s azt mondta: – Őfelsége várja önöket. – A cári vonat alig néhány lépésnyire állt tőlünk. Egyáltalán nem voltam izgatott. A Petrogradon eltöltött utolsó napok testileg annyira kifárasztottak bennünket s olyan idegfeszültségben éltünk, hogy már semmin sem csodálkoztunk és semmit sem tartottunk lehetetlennek. Szinte nyitott szemmel álmodtunk. Ugyanakkor azonban kellemetlen volt piszkosan, utcai ruhában, négynapos szakállal megjelenni a cár előtt. Úgy néztem ki, mint azok a foglyok, akiket a tömeg kiszabadított, mielőtt fölgyújtotta a börtönöket.

Kivilágított, világos huzatú bútorokkal berendezett szalonkocsiba léptünk. Az udvari miniszter és Nariskin tábornok főudvarmester fogadott bennünket. Csakhamar megjelent az uralkodó is, egyik kaukázusi ezrede egyenruhájában. Az arca, mint mindig, most is nyugodt volt. Inkább kedvesen, mint hidegen fogott kezet velünk. Miután leült az egyik székre, bennünket is helylyel kínált. Gucskov leült a cár mellé, egy kerek asztalhoz, én pedig Gucskovval szemben foglaltam helyet. Fredericksz kissé távolabb ült le, Nariskin tábornok a sarokban, egy nagy asztalnál foglalt helyet, készen arra, hogy jegyezzen. (A cár ugyanis megkérte, jegyezze fel a megbeszélés minden részletét.)

Ebben a pillanatban lépett be Ruzsszkij tábornok. Elnézést kért a cártól, hogy késett, köszöntött bennünket, majd mellettem, vagyis a cárral szemben foglalt helyet.

Gucskov kezdett beszélni. Féltem, hogy kíméletlen lesz, s valami szörnyűt mond a cárnak. De hamar meg-

nyugodtam. Gucskov sokáig és folyékonyan beszélt; előadása pontos és szabatos volt. Nem szólt a múltról, csak a jelent taglalta, s igyekezett megértetni az ország helyzetét a cárral, aki mozdulatlan arccal hallgatta. Gucskov lesütött szemmel beszélt, jobb kezével az asztalkára támaszkodva. Nem nézett a cár szemébe; így könnyebben el tudta mondani kínos közlendőit. Azzal fejezte be: meggyőződésünk szerint az egyetlen kiút, ha az uralkodó a kis Alekszej javára lemond a trónról, s Mihail nagyherceget nevezi ki régenssé. Abban a pillanatban, amikor Gucskov ezt mondta, Ruzsszkij odahajolt hozzám, s a fülembe súgta: – Ez már elhatározott tény.

Az uralkodó felelt Gucskovnak. Hangja és viselkedése sokkal nyugodtabb, sokkal természetesebb volt, mint Gucskov beszéde, akit felizgatott és elfárasztott az átélt pillanat nagysága, s ezért akaratlanul is szenvedélyesen beszélt.

– Tegnap és ma sokat gondolkodtam, s elhatároztam, hogy lemondok – kezdte II. Miklós olyan hangon, mintha valami hétköznapi témáról beszélne. – Ma három óráig hajlandó voltam a fiam javára lemondani, de később beláttam, hogy nem leszek képes megválni tőle.

A cár kis szünetet tartott, majd még mindig nyugodt hangon folytatta: – Remélem, megértenek! – Aztán ezt mondta: – Ezért elhatároztam, hogy testvérem javára mondok le a trónról.

Elhallgatott, mintha válaszunkat várná. Azt mondottam erre: – Ez a javaslat meglep bennünket: mi csak arra gondoltunk, hogy Fenség Alekszej cárevics javára mond le. Ezért, kérem, szíveskedjék engedélyezni, hogy néhány percig négyszemközt beszélhessek Alekszandr Ivanoviccsal, s aztán közösen válaszolhassunk Fenségednek.

A cár beleegyezett. Néhány percre visszavonultunk.

Nem emlékszem már, hogyan folytatódott aztán a beszélgetés a cárral, csak arra, hogy érveit elfogadtuk, anélkül hogy nehézségeket támasztottunk volna. Gucskov bevallotta, nem lenne bátorsága vitába szállni a cár apai érzelmeivel, s elfogadta ezeknek az érveknek döntő súlyát. Amikor erről beszélt, mintha elégedettség tükröződött volna az uralkodó arcán, akit épp most fosztottunk meg trónjától. Én a magam részéről kijelentettem, hogy a cár kívánságát feltétlenül végre lehet hajtani, bár ellenkezik az általunk hozott határozattal. Apa és fiú elválása kétségtelenül szerencsétlen helyzetet teremtene. A kis cár szakadatlanul távol levő szüleire gondolna, s talán rövidesen ellenséges érzületek ébrednének benne azok iránt, akik elszakították apjától és anyjától. Ezenkívül felesküdhetne-e a régens a kis cár nevében az alkotmányra? Ez nagy kérdés. Mindezek a nehézségek megoldódnak viszont, ha Mihail nagyherceg foglalja el a trónt. Ő leteheti a megkívánt esküt, s valóban alkotmányos uralkodó lehet.

Elfogadtuk tehát a cár lemondását ilyen feltételekkel is.

Ezután a cár megkérdezte, bizonyos mértékig felelősséget tudunk-e vállalni azért, hogy a lemondás ténye ismét békét teremt az országban, s nem az ellenkezője következik be, hogy a lázongások csak fokozódnak. Azt feleltük: amennyire a jövőt előre lehet látni, ezt valószínűtlennek tartjuk. Ebben a pillanatban a cár fölállt, s átment a szomszédos helyiségbe. Körülbelül 11 óra 15 perckor jelent meg ismét; jobb kezében néhány kis alakú papírlapot tartott. – Itt a lemondási okirat – mondotta. – Olvassák el.

A lemondó nyilatkozat:

Abban a nagy harcban, amelyet immár három esztendeje a hazánk leigázására törő külső ellenség ellen vívunk, Isten akaratából Oroszországnak újabb súlyos megpróbáltatással kell szembenéznie. A belső népi zavargások súlyos kihatással lehetnek az elkeseredett háború további menetére. Oroszország sorsa, hős hadseregünk becsülete, a nép java, hazánk egész jövője azt követeli, hogy bármilyen áron győzelmesen befejezzük a háborút. A kegyetlen ellenség utolsó erőit is megfeszíti, és közel már az óra, amikor hős hadseregünk dicső szövetségeseinkkel vállvetve végleg szétzúzza az ellenséget. Oroszország életének ezekben a döntő napjaiban lelkiismereti kötelességünknek tartottuk megkönnyíteni népünknek összes erői egyesítését és tömörítését a győzelem mielőbbi kivívása érdekében, s az Állami Dumával való egyetértésben jónak láttuk lemondani az orosz birodalom trónjáról, és átadni a legfelső hatalmat. Nem kívánván megválni szeretett fiunktól, fivérünket, Mihail Alekszandrovics nagyherceget tesszük meg örökösünkké, és áldásunkkal foglalja el az orosz birodalom trónját. Meghagyjuk fivérünknek, hogy az állam ügyeit a törvényhozó intézményekben ülő népképviselőkkel teljes és megbonthatatlan egységben intézze, az általuk megállapítandó elvek szerint, megszeghetetlen esküvel fogadva meg ezt. Hőn szeretett hazánk nevében felszólítjuk hazánk minden hű fiát arra, hogy teljesítse hazafias szent kötelességét, a nép súlyos megpróbáltatásainak órájában engedelmeskedjen a cárnak, és segítse abban, hogy a nép képviselőivel együtt az orosz birodalmat a győzelem, a boldogság és a dicsőség útjára vigye. Az Úristen segítse Oroszországot.

Pszkov, 1917. március 2. 15 óra.

Miklós

A cár naplójából:

Március 2., csütörtök

Reggel jelentkezett Ruzsszkij, és felolvasta rendkívül hosszú telefonbeszélgetését Rodzjankóval. Szerinte Petrogradon pillanatnyilag egy Duma-kormánynak semmihez sem lenne hatalma, mert a szociáldemokrata pártot képviselő munkástanács szembeszáll vele. Le kellene mondanom. Ruzsszkij továbbította ezt a telefonbeszélgetést a főhadiszállásra, Alekszejev pedig a parancsnokló tábornokokhoz. Két órakor befutott valamennyiüktől a felelet. Meg kell tennem ezt a lépést, hogy megmentsük Oroszországot, és megőrizzük a hadsereg nyugalmát a fronton. Beleegyezésemet adtam. A főhadiszállásról elküldték a manifesztum vázlatát. Este megérkezett Gucskov és Sulgin, megbeszéltem velük az ügyet, és átadtam nekik az aláírt és átdolgozott manifesztumot. Éjjel egy órakor az átéltek miatt nyomasztó érzéssel hagytam el Pszkovot. Mindenütt árulás, gyávaság és csalás vesz körül.

A kormány ugyan nem akarta megszüntetni a cárizmust, de azt a miniszterek többsége is érezte: ha ragaszkodnak Mihail nagyherceg trónra lépéséhez, a tömeg felháborodásában elsöpörheti őket. De mi sem jellemzőbb az Ideiglenes Kormányra, hogy még ekkor is, ahelyett hogy ők határoztak volna, a nagyhercegre bízták a döntést. Annak ellenére, hogy Mihail Alekszandrovicsot még Miljukov is „nagyon buta embernek" jellemezte. Annyira beléjük ivódott, hogy a cár szava szent, hogy saját létüket is kockára tették ennek a „nagyon buta embernek" a döntésétől.

A miniszterek szerencséjére a nagyhercegnek, aki egész életében sokkal többet foglalkozott versenylovakkal, mint politikával, több esze volt: nem fogadta el a koronát. 1917. március 3-án (16-án) a Ro-

manovok háromszáz éves uralkodásának vége szakadt; Oroszországnak nem volt többé cárja.

Kerenszkij így írja le az eseményeket:

14.30-kor Alekszejev továbbította a táviratokat a cárnak, aki szinte azonnal bejelentette lemondását. Azonban nemcsak saját, hanem fia nevében is lemondott, és utódául Mihail testvérét nevezte ki. Egyidejűleg kinevezte Lvov herceget miniszterelnöknek és Nyikoláj Nyikolájevics nagyherceget az orosz haderők legfőbb parancsnokának. A cár döntéséről azonban közvetlen munkatársain kívül senki sem tudott Oroszországban.

Csak március 3-án este tudtuk meg Gucskovtól és Sulgintól az új kormány és az Ideiglenes Bizottság tagjainak közös ülésén a cár váratlan lépését. A lemondás kihirdetése után egy pillanatig zavar uralkodott. Azután megszólalt Rodzjanko: – Mihail nagyherceg trónra lépése képtelenség. – Senki sem tett ellenvetést. Az ülés egységesnek látszott.

Rodzjanko után sokan mások is megindokolták, miért nem lehet a nagyherceg cár. Példaként felhozták, hogy sohasem érdeklődött az államügyek iránt, hogy morganatikus házasságban él egy nővel, aki politikai intrikáiról hírhedt, hogy egy kritikus pillanatban, amikor megmenthette volna a helyzetet, nem tanúsított elég határozottságot, és így tovább.

Ezeket az érveket hallgatva rájöttem, hogy maguk az érvek semmit sem jelentenek. A szónokok ösztönös felismerése rejlett mögöttük, hogy a forradalomnak ebben a szakaszában egyáltalán nem jöhet szóba semmiféle új cár. Ekkor váratlanul az eddig hallgató Miljukov kezdett el beszélni.

Jellegzetes önfejűségével kijelentette, nem arról van szó, hogy *ki* legyen a következő cár, hanem arról, hogy egyáltalán legyen cár. A Duma nem akar köztársaságot,

csak új embert a trónon. Azt mondta még, hogy véleménye szerint a Duma és az új cár szorosan együttműködve le tudja csillapítani a feltámadó vihart. E történelmi fordulóponton Oroszország ne maradjon uralkodó nélkül. Arra szavaz, tegyük meg a szükséges lépéseket, hogy az új cár minden nehézség nélkül elfoglalhassa a trónt.

Singarjov megpróbálta támogatni Miljukovot, mert szoros barátság fűzte pártvezéréhez. Érvei azonban gyengék voltak és kevéssé meggyőzőek.

Most már sürgetett az idő. Kint már hajnalodott, és még mindig nem találtunk megoldást. A legfontosabb az volt, hogy amíg a konferencia nem jutott végérvényes elhatározásra, visszatartsuk a cár testvére javára szóló lemondásának közhírré tételét.

Az ülést egyhangúan elnapoltuk. Rodzjanko a hadügyminisztériumba ment, amelynek közvetlen vonala volt a főhadiszállással, és érintkezésbe lépett Alekszejev tábornokkal. Alekszejev tájékoztatta, hogy a lemondás hírét már továbbították a csapatokhoz. Rodzjanko felszólította, hogy azonnal állítsák le a hír továbbítását. Alekszejev kiadta a megfelelő parancsot, néhány frontszakaszon azonban már eljutott a katonákhoz a lemondás híre, és feleskették őket az új uralkodóra. Azért írok erről az epizódról, mert egy-két egységnél nemkívánatos bonyodalmakhoz vezetett – a katonák intrikával gyanúsították tábornokaikat.

Amikor Rodzjanko visszajött, elhatároztuk, hogy felvesszük a kapcsolatot a nagyherceggel, és tájékoztatjuk az éjszakai eseményekről. A nagyherceg Gatcsinából való visszatérte óta a hercegnő lakásán tartózkodott. Reggel hat óra volt. Senki sem akarta ilyenkor zavarni. Ebben a pillanatban azonban nem lehettek döntőek az etikettszabályok. Ezért magam hívtam fel a hercegnő lakását. Valamennyien ébren lehettek, mert a csengetésre azonnal jelentkezett a nagyherceg barátja

és magántitkára, egy Johnson nevű angol. Elmagyaráztam a helyzetet, és megkérdeztem, tudna-e bennünket a nagyherceg délelőtt tizenegy és tizenkettő között fogadni. Néhány perc múlva beleegyező választ kaptam.

Megvitattuk, hogyan viselkedjünk a nagyhercegnél: a legtöbben úgy vélték, Rodzjanko és Lvov herceg beszéljen a nevünkben, mi többiek pedig figyeljünk.

Várakozásomnak megfelelően Miljukov tiltakozott. Politikusként és emberként is joga van, mondotta, hogy az orosz történelem e létfontosságú pillanatában ismertethesse a nagyherceggel nézeteit. Némi huzavona után javaslatomra elhatároztuk, Miljukov annyi időt kap, hogy kifejtse a nagyhercegnek véleményét, amennyit ő maga szükségesnek érez.

Március 4-én tizenegy órakor jött létre a találkozás Mihail nagyherceggel. Rodzjanko és Lvov nyitotta meg a beszélgetést, s röviden ismertették a többség véleményét. Utána Miljukov hosszan, a személyes meggyőződés hevével megpróbálta bebizonyítani a nagyhercegnek, hogy el kell fogadnia a trónt. Miljukov azért is beszélt ilyen hosszan, hogy időt nyerjen. Reménykedett, hogy Gucskov és Sulgin, akik hozzá hasonló véleményen voltak, még idejében visszaérnek Pszkovból, és támogatják majd őt. Cselfogásának meglett az eredménye; beszéde vége felé tényleg megérkeztek. De amikor felszólította őket, hogy nyilatkozzanak, Gucskov, aki szófukar ember volt, csak annyit mondott: – Teljes mértékben támogatom Miljukov véleményét. – Sulgin meg sem szólalt. (Hamarosan kiderült, miért. Pszkovból visszajövet ugyanis több ezer vasutas fogadta őket a Varsói pályaudvaron. De amikor Gucskov felolvasta a lemondó nyilatkozatot, és ahhoz a ponthoz ért, hogy a cár Mihail nagyhercegnek adja át a hatalmat, a tömeg dühbe jött. A két küldöttet egy mellékkijáraton kellett elvezetni, hogy megvédelmezzék őket a rendkívül kellemetlen következményektől.)

Kurta csend következett. A nagyherceg ezután azt mondta, szeretne a jelenlevők közül kettővel külön tanácskozni. A Duma elnöke kissé zavarba jött. Rám nézett, és azt felelte, úgy állapodtunk meg, hogy valamennyien részt veszünk a megbeszélésen. Én úgy vélekedtem, s ezt meg is mondtam, ha a cár testvére azonnal dönteni akar, ne tagadjuk meg a kérését. Így „befolyásoltam" a nagyherceg elhatározását.

Megint csend lett. A nagyherceg által kiválasztott két vezető személye előre jelezte, hogyan fog dönteni. Lvovot és Rodzjankót kérte meg, hogy kísérjék a szomszédos szobába.

Visszatérve Mihail nagyherceg kijelentette, csak akkor fogadja el a trónt, ha az Ideiglenes Kormány által összehívott Alkotmányozó Gyűlés felkéri erre.

Mihail nagyherceg nyilatkozata:

Súlyos teher nehezedett vállamra fivérem akaratából, aki a példátlanul súlyos háború és a népi forrongások esztendejében átengedte nekem az orosz birodalom trónját.

Ama, a néppel közös gondolattól vezéreltetve, hogy hazánk java mindenekfölött áll, szilárdan eltökéltem, hogy csak abban az esetben fogadom el a legfelső hatalmat, ha ez lesz az akarata nagy népünknek, amelynek össznépi szavazással, az Alkotmányozó Gyűlésbe küldött képviselői útján kell megállapítania a kormányformát és az orosz állam új alaptörvényeit.

Ezért Isten áldásáért esedezve, arra kérem az orosz birodalom valamennyi állampolgárát, hogy vesse alá magát az Ideiglenes Kormánynak, amely az Állami Duma kezdeményezésére alakult és amely a teljes hatalom birtokában lesz mindaddig, míg az általános, egyenlő és titkos szavazással a legrövidebb időn belül összehívandó Alkotmányozó Gyűlés a kormányformára vonat-

kozó határozatával kifejezésre nem juttatja a nép akaratát.

Petrograd, 1917. III. 3.

Mihail

A cár naplójából:

Sokáig és mélyen aludtam. Jóval Dvinszk után ébredtem fel. Tiszta, fagyos idő. Megbeszéltem környezetemmel a tegnapi napot. Sokat olvastam a „Julius Caesar"-ból. Nyolc óra húszkor megérkeztem Mogilevbe. Az egész vezérkar a peronon várt. Fogadtam Alekszejevet a kocsiban. Fél tízkor a lakásomra mentem. Alekszejev jött a Ruzsszkijtól kapott utolsó hírekkel. Kiderült, hogy Misa lemondott. Kiáltványa végén szolgaian hízeleg a hat hónapon belül megválasztandó Alkotmányozó Gyűlésnek. Isten tudja, ki engedhette, hogy ilyen aljasságot aláírjon.

Petrogradon megszűntek a zavargások – bár így maradna.

Alekszandr nagyherceg emlékezése a cárizmus utolsó napjairól:

Szárnysegédem hajnali szürkületkor elkékült szájjal ébresztett fel. Nyomtatott papírlapot nyújtott felém. A lemondó okirat volt. Niki nem akart megválni Alekszejtől, s Misának adta át a trónt. Felültem az ágyban, és még egyszer elolvastam. Nikinek nyilvánvalóan elment az esze. Mikor mondott le egy uralkodó a trónról azért, mert a fővárosban kenyérhiány miatt zavargások voltak? A tartalék csapatok árulása Petrogradon? De hiszen tizenötmilliós hadsereg felett rendelkezett! 1917-ben nevetségesnek tűnt ez az egész, beleértve azt is, hogy meggondolatlanul Petrogradra indult. Ugyanilyen nevetségesnek tűnik még 1932-ben is...

Vonatot rendeltünk, és délután elutaztunk a főhadiszállásra, mert időközben megtudtuk, Niki engedélyt kapott (!), hogy búcsúlátogatást tegyen a főhadiszálláson.

Mogilevbe érkezve vonatunkat kitolták a „cári peronra", ahol a cár Petrogradra utaztában beszállni szokott. Egy perccel később Niki kocsija megérkezett a pályaudvar bejárata elé. Niki lassan jött végig a peronon, köszönt az anyja kocsijának ajtajánál álló két kozáknak, és belépett. Sápadt volt, de egyébként nem látszott rajta, hogy ő írta a szörnyű okiratot. Két órát maradt kettesben az öreg cárnéval. A cárné sohasem mondta el nekem, hogy miről beszéltek. Amikor behívtak, hangosan zokogva a székében ült, miközben Niki, szemét a földre szegezve, mozdulatlanul állt, és természetesen cigarettázott. Megöleltük egymást. Semmit sem tudtam mondani. Nyugalma azt bizonyította, szilárd meggyőződése volt, hogy elhatározása helyes, és mégis korholta testvérét, Misát, mert az vonakodott elfogadni a trónt, és uralkodó nélkül hagyta Oroszországot.

– Ezt nem kellett volna tennie – mondta. – Szeretném tudni, ki adta Misának ezt a különös tanácsot.

Elnémított ez a megjegyzés annak az embernek a szájából, aki kiszolgáltatta a Föld egyhatodát a csőcseléknek, részeg tartalékosoknak és lázadó munkásoknak. Kínos csend után sebtében magyarázni próbálta eljárásának okait. Főként három okot jelölt meg; először: idegenkedett attól, hogy Oroszországot polgárháborúba taszítsa; másodszor: nem akarta, hogy a hadsereg belekeveredjék a politikába, hogy így továbbra is segítséget tudjon nyújtani a szövetségeseknek; harmadszor: meggyőződése, hogy az Ideiglenes Kormány jobban fogja kormányozni Oroszországot, mint ő.

Egyik érvét sem tartottam elfogadhatónak. Már akkor, az új rend második napján nyilvánvaló volt, hogy

kölcsönös öldöklés, és hadseregünk összeomlása elé nézünk. Huszonnégy órás utcai harccal helyre lehetett volna állítani a rendet Petrograd külvárosaiban.

Niki előhúzott egy halom táviratot, a parancsnokok válaszait felhívására, hogy terjesszék elő javaslataikat. Gurko tábornok kivételével valamennyien alattomosaknak és gyáváknak bizonyultak – közöttük Bruszilov, Alekszejev és Ruzsszkij is –, és az uralkodó azonnali lemondását tanácsolták. Niki egyébként sosem becsülte sokra őket, és nem törődött volna az egész áruló bandával, de egészen alul volt még egy lemondását követelő távirat, és ennek aláírója Nyikoláj Nyikolájevics nagyherceg volt.

– Ő is – mondta Niki, és először csuklott el a hangja . . .

Lenin

Lenin negyvenhét éves volt, amikor Oroszországban kitört a forradalom. Ebből két évtizedet börtönben, száműzetésben, emigrációban töltött. A februári forradalom híre Zürichben érte; csak március 2-án (15-én), a cár lemondásának napján, értesült az eseményekről. „Egyszer, amikor Iljics ebéd után már indulni készült a könyvtárba, én pedig befejeztem a mosogatást – írja Krupszkaja –, beállított Bronszkij: »Ti nem tudtok semmit?! – kérdezte. – Oroszországban forradalom van!« És elmondta, mit olvasott a különkiadásban. Amikor Bronszkij elment, lementünk a tóhoz; a tóparton volt ugyanis egy hirdetőtábla, amelyre minden friss lapot kiragasztottak. Többször is elolvastuk a közleményeket. Valóban: Oroszországban forradalom van."

Ettől a pillanattól kezdve Leninnek nem volt nyugta, éjjel-nappal egyetlen gondolat folgalkoztatta: hogyan juthatna haza. Csakhogy Svájcból a háború alatt csak a fél világ megkerülésével lehetett Oroszországba jutni. A szövetséges titkosszolgálatnak azonban pontos jegyzéke volt az orosz emigránsokról: Plehanovot és negyven patrióta társát torpedórombolóktól kísért brit páncélos vitte haza Oroszországba; Csernovot, a háborút ellenző szociálforradalmár vezért, aki legális iratokkal próbált hazatérni, nem engedték be Angliába.

Krupszkaja írja:

Iljics attól a pillanattól kezdve, hogy a februári forradalom híre eljutott hozzánk, égett a vágytól, hogy Oroszországba menjen.

Anglia és Franciaország semmi pénzért sem engedett volna bolsevikokat Oroszországba. Iljics ezt világosan látta. „Attól tartunk – írta Kollontajnak –, nem egyhamar sikerül kijutnunk ebből az átkozott Svájcból." És számolva ezzel, Kollontajhoz intézett március 16-i és 17-i levelében azt latolgatja, hogyan lehetne jobban kialakítani a kapcsolatokat Pityerrel.

Illegálisan kell utazni, legális út nincs. De hogyan? A forradalom híre óta Iljics szemét elkerülte az álom. Az álmatlan éjszakákon a legvalószínűtlenebb tervek fogantak meg az agyában. Át lehetne repülni repülőgépen. No de ez már igazán csak álom volt. Csak ki kellett mondani hangosan, nyomban világossá vált e terv megvalósíthatatlansága, irrealítása. Meg kell szerezni valamilyen semleges országbeli, lehetőleg svéd állampolgár útlevelét: a svédekre gyanakszanak a legkevésbé. Svéd útlevelet a svéd elvtársak útján lehetne szerezni, de akadály a nyelv nem tudása. És mi lenne, ha az útlevélben az állna, hogy néma? De az ember könnyen elszólhatja magát. „Elalszol, mensevikekről álmodol, szidni kezded őket: »Bitangok! Bitangok!«, és fuccs az egész konspirációnak" – mondtam nevetve.

Iljics mégis érdeklődött Ganyeckijnél, nem lehetne-e valahogy csempészúton átjutni Németországon.

Willi Münzenberg német szocialista vezető emlékezése:

Alighogy lezajlott Oroszországban a februári forradalom, Zürichben megalakult a Svájcban élő orosz emigránsok hazatelepítési bizottsága. A bizottság Franciaországon és Anglián át próbálta megszervezni az oroszok hazatérését. Amikor azonban kiderült, hogy Franciaország és Anglia akadályokat fog gördíteni az emigránsok bizonyos politikai csoportjainak, különösen a bolsevikoknak átutazása elé, a bizottság távirati ösz-

szeköttetésbe lépett Miljukovval, hogy engedélyezze Németországon át a hazatérést, mégpedig olyan feltételek mellett, hogy megfelelő számú német hadifoglyot vagy Oroszországban internált egyént adnának cserébe. A tárgyalások elhúzódtak. Ezért az emigránsok körében felmerült az a gondolat, hogy a svájci szociáldemokraták közvetítésével kellene kapcsolatba lépni a berni német követséggel, és vele kezdeni tárgyalásokat az orosz emigránsok Németországon való átutazásának feltételeiről. Először a svájci Robert Grimmet bízták meg, a zimmerwaldi iroda akkori elnökét. Már április elején létrejött az elvi megállapodás, Grimm azonban, aki mindig is a zimmerwaldiak jobbszárnyán állt, húztahalasztotta az egyezség konkretizálását, Miljukov külön beleegyezésére várva.

Egyszer, úgy déltájban, telefonon az „Eintracht" nevű étterembe hívattak, a külföldi és a svájci szocialisták szokásos találkozóhelyére. Az első teremben, az egyik asztalnál, kis társaságot találtam, köztük Krupszkaját és más orosz elvtársakat. Közölték velem, hogy sürgősen várnak a titkárság kis szobájában. Bementem, és ott találtam Lenint, Fritz Plattent és másokat.

Ez volt az első eset, hogy Lenint igen feldúltnak és dühösnek láttam. Fel-alá járkált a szobában, hevesen, hadarva beszélt, mintha veszekedne valakivel. Röviden tájékoztatott, hogyan állnak tárgyalásaik az orosz kormánnyal és Grimm tárgyalásai a német követséggel. Egyöntetűen arra a következtetésre jutottunk, hogy Grimm szántszándékkal akadályozza a bolsevik csoport gyors visszatérését Oroszországba. Megvitattuk, milyen lehetőségek vannak még a kedvező eredmény gyorsabb elérésére. Lenin megfontolta mindazokat a politikai következményeket, amelyekkel a németországi utazás járhat, és előre látta, hogy a frakciós ellenfelek ki fogják használni ezt a tényt. Mégis egyre csak ezt ismételgette: „Bármi áron utaznunk kell, a poklokon keresztül is!"

Mivel Grimm magatartása egyértelműen arra vallott, hogy nem szabad bízni benne, felmerült a kérdés: ki vezethetné helyette a tárgyalásokat? Javasolták, hogy vállaljam el én a dolgot, de nemet kellett mondanom, mivel mint német állampolgár, nem voltam alkalmas a közvetítői szerepre. Azután Fritz Plattenre esett a választásunk. Először neki is kétségei támadtak, mégpedig amiatt, hogy összeegyeztethető-e ez a küldetés tevékenységével, amelyet mint a Svájci Szociáldemokrata Párt főtitkára végez. Gondolkodási időt kért.

Rövid gondolkodás után Platten kijelentette, hogy kész folytatni Grimm helyett a tárgyalásokat Romberggel, az akkori berni német követtel.

Von Romberg báró berni követ a német Külügyminisztériumnak:

Bern, 1917. március 31.

Grimm tanácsos azt mondta a Zürichi Bizottság nevében Hoffmann szövetségi tanácsosnak, hogy orosz emigránsok, akiknek túlnyomó többsége a béke híve, kérik, hogy haladéktalanul visszatérhessenek Oroszországba; a svéd kormány közvetítésével értékes időt veszítenének. Az antantországokon keresztüli utazás, eltekintve a tengeralattjáró veszélytől, lehetetlen, mert az antant csak olyan emigránsok utazását engedélyezi, akik a háború folytatásának hívei. Oroszországba visszatértük után az emigránsok síkra szállnak német hadifoglyok szabadon bocsátásáért.

Velem való megbeszélés után Hoffmann úr azt tanácsolta Grimmnek, a Bizottság képviselői lépjenek közvetlenül velem kapcsolatba, azonkívül táviratozzanak Kerenszkijnek. Utóbbit Grimm nem tartja célszerűnek, mert nem bízik Kerenszkijben.

A Bizottság képviselője előreláthatólag már holnap felkeres. A 348. sz. távirat értelmében szándékozom tá-

jékoztatni, s döntésére bízom, azonnal elő kívánja-e terjeszteni az utasok névsorát.

Von Bismarck őrnagy berni katonai attasé jelentése von Romberg bárónak:

Bizalmi emberem a következőket jelenti:

„Az orosz emigránsok már néhány napja közölték javaslataikat és kívánságaikat az Ideiglenes Kormánnyal és a Munkás- és Katonabizottsággal, de mostanáig nem kaptak választ. Javaslatuk a német hadifoglyok és az emigránsok kicserélésére irányult. Meggyőződésük, hogy az antantországokon át nem juthatnak haza; a kormányba meghívott Krapotkin azért hagyhatja el Angliát, mert megtért szociálpatriotává, a háború folytatása mellett van, s az a feladata, hogy ellensúlyozza az eszereket.

Az Ideiglenes Kormánnyal állítólag megbízható elvtársak révén keresték a kapcsolatot, de feleletet mind ez ideig nem kaptak; valószínűleg feltartóztatták őket. Meggyőződésük, hogy túlnyomó többségük számára (gondoljunk pl. Leninre) lehetetlen a hazatérés antant területen át.

A forradalom valószínű menetével kapcsolatban a következőket kell megjegyeznem:

A forradalmároknak jelenleg gyenge mind a gyakorlati, mind az elméleti vezetésük; a gyakorlati politikai vezetéshez meg kell várni az öt közismert száműzött, a munkáskúriákból választott Duma-tagok hazatérését Szibériából, akik a háború kitörésekor a nemzetközi proletariátushoz intézett kiáltványban tiltakoztak a háború ellen, és ezért száműzték őket. Néhányuk tizennégy napon belül, a többiek azonban csak hónapok múlva érnek vissza a száműzetésből. A mozgalom „szellemi" és elméleti vezetői pedig, pl. többek között Lenin, külföldön tartózkodnak. Hogy mi várható tőlük a békét illetően,

amint bele tudnak kapcsolódni a forradalmi mozgalomba, az kiderül Kornblum úr róluk adott jellemzéséből, miszerint mindenben Liebknecht platformját vallják. Érthető tehát, hogy egyáltalán nem remélik, hogy az antant segítségével repatriálhatnak.

Az ötlet, hogy cserébe német és osztrák hadifoglyokért engedjék át Németországon a háborút ellenző orosz emigránsokat, Martové, a mensevikek egyik vezetőjéé volt. A terv legalább olyan képtelennek látszott, mint Lenin képtelen ötletei, különösen, mivel az Ideiglenes Kormány, melynek igazán nem volt sürgős, hogy ellenfelei hazatérjenek, fagyos hallgatással válaszolt az ajánlatra. Martov el is állt a tervtől; a kormány beleegyezése nélkül nem vállalta a felelősséget. Lenin azonban nem nyugodott. Tudta, mit kockáztat: nemcsak azt, hogy hadbíróság elé állítják az ellenséggel való szövetkezés miatt, de azt is, hogy merészségéből politikai tőkét kovácsolnak ellene. Attól nem félt, hogy a nép elfordul tőle. Rendületlenül bízott az időben, mely neki dolgozik: ha ma nem értik meg, majd megértik holnap. A bíróságtól még kevésbé félt: semmi sem fontos, csak hazamehessen, még akkor is, ha börtönbe zárják. Hisz egy orosz börtönben sem lesz annyira elvágva a forradalomtól, mint Svájcban.

Természetesen azt is tudta, hogy a németek nem néhány fogoly ellenében engedik haza őket. Nyilvánvaló, írta, „hogy a német kormány csak annak reményében járult hozzá az orosz internacionalisták átutazásához, hogy ezáltal megerősíti Oroszországban a háborúellenes törekvéseket". Azzal sem törődött, hogy a németek ostoba álmodozónak vagy hazaárulónak tartják. Hogyan érthették volna meg a tábornokok, politikusok és miniszterek, hogy van egy ember, aki más kategóriákban gondolkodik, mint ők,

akinek nem az állam, a haza, a nemzet a legfontosabb, aki csak egyetlen érdeket ismer, a forradalom érdekét? A német kormánynak fogalma sem volt, milyen rossz vásárt csinált: Lenin s egy maroknyi orosz forradalmár használta fel őket saját céljaik elérésére, s nem fordítva, ahogy ők képzelték.

Fritz Platten így számol be az utazásról:

Ma már nehéz elképzelni, milyen veszélyekkel fenyegette az orosz emigránsokat ennek az utazásnak a megszervezése és maga a hazautazás, háború idején, ellenséges országon át. Svájcból több mint 500 emigráns akart családostul elutazni. Arra törekedtek, hogy beutazási engedélyt kapjanak az Ideiglenes Kormánytól. Amikor azonban Lenin erőfeszítéseinek eredményeképpen alkalom adódott arra, hogy Miljukov engedélye nélkül hazautazzanak Oroszországba, csak 33 ember szánta rá magát az utazásra.

Az utazásban résztvevők száma nem azért csökkent ilyen nagy számban, mert Miljukov kormánya azzal fenyegetőzött, hogy árulás vádjával átadja a bíróságnak mindazokat az emigránsokat, akik keresztül mernek utazni Németországon; s nem is azért, mert nem volt elég idő az utazási előkészületekhez. Az emigránsok túlnyomó többsége mástól félt. Politikai kétségek mardosták őket.

Leginkább a mensevikek féltek a politikai tűzkeresztségtől. Politikai szempontból ostobának és kompromittálónak nevezték Lenin ötletét.

Az új időszámítás szerint 1917 áprilisának első napjaiban sürgős értekezletre hívtak az „Eintracht"-ba, a zürichi forradalmi proletariátus Népházába. Déli egy órakor kezdtünk értekezni Leninnel, három órakor pedig már a berni vonaton ültünk.

Röviden beszámolok erről az értekezletről. Lenint és

még néhány elvtársat ebédnél találtam az étteremben. Lenin hirtelen megkérdezte tőlem, hogy beszélgethetnénk-e itt valahol úgy, hogy illetéktelenek ne hallják. Átmentünk a vezetőség dolgozószobájába.

– Platten elvtárs – kezdte Lenin –, maga tudja, hogy Grimm, aki a zimmerwaldi konferencián elnökölt, az orosz politikai emigránsok megbízásából tárgyalásokat folytat Romberg német követtel, hogy engedélyezzék az orosz emigránsok átutazását Németországon. A dolog megfeneklett. Meg vagyunk róla győződve, hogy Grimm szabotál. A mensevikek sugdolózásaira hallgat, akik még mindig abban reménykednek, hogy az Ideiglenes Kormány, vagyis Miljukov, bele fog egyezni az utazásba. Nem bízunk Grimmben. Megkérjük önt, legyen a megbízottunk ebben az ügyben, vállalja magára a tárgyalásokat Romberggel. Felhatalmazzuk, hogy egyenesen az én nevemben beszéljen vele.

Rövid töprengés után elvállaltam a megbízatást. Elhatároztuk, hogy a többi utazó neve titokban marad, és hogy a tárgyalásoknak kizárólag az átutazás technikai kérdéseire kell korlátozódniuk.

Még aznap este hat órakor találkoztunk a berni Népházban Grimm-mel. Haladéktalanul közöltük vele, hogy én fogok közvetlenül tárgyalni Romberggel, Lenin nevében. Grimm ellenkezni próbált. Hiszen Platten a párt titkára – mondotta –, a Svájci Szociáldemokrata Párté. Küldetése a pártot is belekeveri a dologba stb. Erre azt feleltem neki, hogy nem mint a pártbizottság titkára, hanem mint Lenin megbízottja fogom folytatni a tárgyalásokat. Grimm nem volt hajlandó közölni Romberggel az új fordulatot, s otthagyott bennünket. Telefonon felhívtam a követséget, s bejelentettem, hogy szeretném, ha a követ úr fogadna engem; már másnap meg is kezdtük a közvetlen tárgyalásokat.

Vizsgáljuk meg azt a kérdést, igaza volt-e Leninnek, amikor úgy vélte, hogy az Ideiglenes Kormány nem

adja beleegyezését az orosz emigránsok Németországon való átutazásához, és nézzük meg azt is, jogos volt-e Grimm iránti bizalmatlansága?

Ma már dokumentumokkal bizonyított tény: Miljukov két körtáviratban megtiltotta az orosz követségnek, hogy hazatérési vízumot adjanak azoknak az emigránsoknak, akik felkerültek a különleges nemzetközi ellenőrző listákra. Másképpen szólva: csak a szociálpatrióták állíthattak ki vízumot.

Lenin mindig gyűlölte a mensevikek határozatlanságát, és sohasem kételkedett a reakciós burzsoá kormányok magatartásának következetességében. Az adott esetben is nyilvánvaló tettének helyessége és célszerűsége.

Ami pedig Grimmet illeti, Leninnek kétszeresen is igaza volt. Grimm az adott esetben eszköz volt Martov és Akszelrod kezében. Ugyanakkor Lenin Grimm iránt táplált bizalmatlansága politikailag is igazolódott.

Az, hogy Lenin maga vállalta a kezdeményezést, teljesen megfelel politikai jellemének; tettének szükségességét megmutatták a további események is.

A Romberggel folytatott első megbeszélésen csak egyetlen alapvető kérdést vetettünk fel: hajlandó-e a német kormány átengedni Németországon az orosz emigránsokat pártállásukra való tekintet nélkül? A kérdésre igenlő választ kaptunk. Most már csak ki kellett dolgozni az utazás feltételeit.

Lenin a Népház egyik kicsiny szobájában telepedett meg. Ott állította össze a szóban forgó feltételeket is. Romberg követ sokáig habozott, míg végül is kijelentette, hogy a Lenin által javasolt feltételek kudarccal fenyegetik az egész utazást.

Kikötöttük, hogy a legszigorúbban tiszteletben kell tartani a vagon területenkívüliségét. Németország mondjon le az utazók bármiféle egyéni ellenőrzéséről, a pogygyászok átvizsgálásáról stb. Nem voltam felhatalmazva

arra, hogy mindebben akár a legcsekélyebb engedményt is tegyem. A feltételeket azután Berlin végül is elfogadta.

Az elutazás időpontját március 27-re tűzték ki. Az utazás idején két rendkívül fontos dokumentum született. Mindkettőt Lenin készítette el, de aztán közösen megvitatták őket, és a párt nevében jelentek meg.

Az egyik a bolsevik párt külföldi Központi Bizottságának búcsúlevele volt a svájci proletariátushoz. Ez a levél a szociálpatrióták megsemmisítő kritikáját és a bolsevikok programnyilatkozatát tartalmazta az orosz forradalomban követendő harci taktikáról.

A másik dokumentum – a híressé vált Áprilisi Tézisek – előzetes tervezeteként készült a németországi utazás alatt. A vagonban külön kupét biztosítottak Leninnek, hogy nyugodtan dolgozhasson az Áprilisi Téziseken. Leninen kívül mindenkinek meg kellett őriznie inkognitóját.

Az utazás körülményei teljes politikai tisztánlátást követeltek. Az utazóknak alá kellett írniuk az alábbi kötelezvényt:

„Kijelentem:

1. hogy közölték velem a Platten és a német követség között létrejött megállapodás feltételeit;

2. hogy alávetem magam az utazás vezetője, Platten rendelkezéseinek;

3. hogy közölték velem a *Petit Parisien*-ben megjelent cikk tartalmát, miszerint az orosz Ideiglenes Kormány azzal fenyegetőzik, hogy a Németországon át hazatérő emigránsokat hazaárulás vádjával átadja a bíróságnak;

4. hogy utazásomért a politikai felelősséget teljes mértékben magamra vállalom;

5. hogy Platten csak Stockholmig garantálta számomra az utazást.

Bern-Zürich, 1917. április 9."

Már a vonaton elhatározták, hogy ha a hazatérés után közülük valakit letartóztatnának és hazaárulás vádjával bíróság elé állítanának, nem egyénileg, hanem közösen fognak védekezni. Ennek az volt a célja, hogy nagy politikai jelentőséget adjanak a pernek.

A németországi utazás alatt mindössze egyetlen említésre méltó politikai jellegű esemény történt. Stuttgartban a bennünket kísérő tiszt magához hívatott engem, mint az utazás felelős vezetőjét, és közölte, hogy Jansson úr, a német szakszervezetek főbizottságától, beszélni óhajt velem. Ez roppant kellemetlen találkozás volt.

Jansson megkért, hogy adjam át az utazó „elvtársaknak" a német szakszervezeti főbizottság üdvözletét; kérte továbbá, hogy szervezzek egy találkozót köztük. Felhívtam a figyelmét arra, hogy az egész németországi út alatt területenkívüliséget élvezünk, de megígértem neki, hogy megbeszélem a dolgot az elvtársakkal, és másnap reggel választ adok. A német szakszervezetektől jött üdvözlet nem részesült túl lelkes fogadtatásban: amint várható is volt, homéroszi kacajjal fogadták. Lenin három éve egyfolytában ostorozta és gúnyolta cikkeiben a szakszervezeti főbizottságot. Most pedig a főbizottság nyájas üdvözlettel jelentkezett.

A hazatérő emigránsok értekezlete úgy határozott, hogy ha Jansson megpróbálja megsérteni a területenkívüliséget, teáskannákkal fogják őt megdobálni.

Ezt a határozatot persze kissé enyhébb formában közöltem Janssonnal. Megkértem, hogy ne ragaszkodjon a találkozóhoz, mivel nem kezeskedem, hogy meg tudom védeni őt a tettleges bántalmazástól. Ami pedig a főbizottság üdvözletét illeti, csupán a saját nevemben mondhattam érte köszönetet.

Von Bismarck őrnagy jelentése von Romberg bárónak:

Mellékelve küldöm egyik bizalmi emberem jelentését az orosz forradalomra vonatkozóan.

„Ma azt hallottam, hogy néhány személy elutazik, és 3.20-kor kimentem a pályaudvarra, ahonnan tényleg elindult egy orosz forradalmárokkal teli gyorsvonati kocsi, Singenbe. Az utazók közül fontosabb személyiség csak a svájci Felix Platten, az ismert anarchoszocialista uszító, aki Grimm mellett az itteni munkáspárt második konzulja. Azután az orosz Lenin is, aki nyilvánvalóan az egész csoportocska vezetője. Az elutazásnak állítólag titokban kellett volna megtörténnie, de mintegy további száz, mindkét nembeli orosz is megjelent a pályaudvaron, akik vegyes érzelmekkel kísérték el az utazókat. Érdekes, hogy ott volt a lengyel munkásvezér, Feliksz Kohn lánya is, noha az apját nem láttam. A búcsú eléggé izgatottan folyt le, a szokásos fegyelmezetlen hevességgel itt is kifejezésre jutott a világ valamennyi munkáspártjában fennálló ellentét. A jusqu'auboutistákból ömlött a szitok, mint a záporeső, üvöltöztek, hogy az elutazók valamennyien német spiclik és provokátorok, és »mindnyájatokat fel fognak akasztani, ti pogromlovagok« stb. Egy fiatal orosz különösen kitett magáért, egyfolytában azt ordította: »provokátorok, gazemberek, disznók« stb., amire valaki a vonatból visszaordított: »Ki vagy te tulajdonképpen, te gazember, téged Genfből küldtek ide provokátornak. Pontosan tudom, hogy minden hónapban felvetted az ottani konzulátuson a magad kétszáz frankját!« stb. Mivel nem tudok oroszul, mindig meg kellett kérnem valamelyik orosz ismerősömet, hogy fordítsa le, mit mondtak. Amikor a vonat kigördült, az elutazók sok ott maradt barátjukkal együtt az Internacionálét énekelték, miközben néhányan még

utánuk kiabálták: »Provokátorok, spiclik!« Ennyit erről a kis élvezetes, igazi lengyel–orosz csendéletről.

Lenin kétségtelenül veszélyes ellenfél Miljukov számára, nagyon nagy a befolyása a tömegekre. De ő is arra számít, hogy esetleg azonnal letartóztatják. Már III. 19-én óva intette a Munkásszekciót Kerenszkijtől, akit itteni előadásában éretlen, kialakult nézetekkel nem rendelkező embernek nevezett. Szükségesnek tartom megismételnem szóban már kifejtett véleményemet, taktikai hiba lenne ezeknek az embereknek becsületszavát venni, hogy a béke érdekében dolgoznak. Ezt a megfelelően kiválasztott emberek úgyis megteszik, de ha kötelezettséget kell vállalniuk, az megerősíteni látszik a besúgás gyanúját."

Krupszkaja írja:

Beszálláskor sem a csomagjainkat, sem az útlevelünket nem vizsgálták át. Iljics gondolataiba merült, lélekben már Oroszországban járt. Útközben jobbára jelentéktelen apróságokról folyt a szó. A vagont betöltötte Robert vidám hangocskája, aki különös rokonszenvvel csüggött Szokolnyikovon, és nem volt hajlandó szóba elegyedni az asszonyokkal. A németek meg akarták mutatni, hogy nem szenvednek hiányt semmiben. A szakács olyan bőséges ebédeket szolgált fel, amilyenekhez a mi emigráns társaságunk nemigen volt hozzászokva. A vagon ablakán kitekingetve feltűnt, hogy felnőtt férfi még mutatóban sem volt; csak nőket, serdülő fiatalokat és gyermekeket láttunk az állomásokon, a mezőkön, a városok utcáin. Ez a kép gyakran előttem volt a Pityerbe érkezésünk utáni első napokban, amikor elképedve láttam, hogy a katonák zsúfolásig megtöltik a villamosokat.

A berlini pályaudvaron vonatunkat mellékvágányra állították. Berlin közelében egy külön kupéba ültek va-

lamiféle német szociáldemokraták. Közülünk senki sem beszélt velük, csak Robert totyogott be hozzájuk a fülkébe, és kérdezgette őket franciául: „A kalauz mit csinál?" Nem tudom, megmondták-e a németek Robertnek, hogy mit csinál a kalauz, de annyi bizonyos, hogy ők sem boldogultak a bolsevikoknál saját kérdéseikkel. Március 31-én már átléptük a svéd határt. Stockholmban Lindhagen, Karlson, Ström, Ture Nerman és más svéd szociáldemokrata képviselők fogadtak bennünket. A teremben vörös zászlót tűztek ki, gyűlést rendeztek. Stockholmi tartózkodásunkra csak homályosan emlékszem, gondolataim már Oroszországban jártak. Fritz Plattent és Radeket az Ideiglenes Kormány nem engedte be Oroszországba. A bolsevikokkal nem merte ugyanezt megtenni. Feldíszített finn bérkocsikon utaztunk át Svédországból Finnországba. Itt már minden olyan ismerős, otthonos volt: rozoga harmadosztályú kocsik, orosz katonák. Nagyon jó volt. Robert hamarosan egy idősebb katona ölében csücsült, átölelte a nyakát, valamit csacsogott franciául, és húsvéti túrós kalácsot evett, amellyel a katona kínálta. A mieink ott szorongtak az ablakoknál. Az állomások peronjain katonák tolongtak. Uszijevics kihajolt az ablakon. „Éljen a világforradalom!" – kiáltotta. A katonák értetlenül bámultak rá. Többször elment mellettük egy sápadt arcú főhadnagy, és amikor Iljiccsel átmentünk a szomszédos, üres vagonba, a főhadnagy leült Iljics mellé, és szóba elegyedett vele. A főhadnagy „honvédő" volt. Iljics a maga álláspontját védelmezte – szintén borzasztóan sápadt volt. Közben lassanként szivárogtak be a vagonba a katonák. Nemsokára megtelt az egész kocsi. A katonák felálltak a padokra, hogy jobban hallják és lássák azt, aki olyan érthetően beszél a rablóháború ellen. Érdeklődésük percről percre nőtt, egyre feszültebb figyelemmel hallgatták Iljics szavait.

Raszkolnyikov bolsevik vezető emlékezése Lenin hazaérkezéséről:

– Tudja már, hogy Lenin ma este Petrogradra érkezik? – kérdezte tőlem 1917. április harmadikán Leonyid Nyikolájevics Stark.

Rögtön telefonáltam L. B. Kamenyevnek. A hír igaznak bizonyult, s a megadott órában Kamenyevvel, Kamenyev feleségével és Tyeodorovics elvtárssal a Finn pályaudvarra mentünk. Ott nagy forgalom és lárma volt, mint mindig.

Kamenyev útközben Leninről mesélt, és nevetett, hogy milyen fogadást készítenek neki a petrogradi munkások: – Ismerni kell Lenint, gyűlöl minden ünnepélyességet. – Élénk beszélgetéssel észrevétlenül telt az idő, és az alkonyban már felvillantak Bjeloosztrov határállomás fényei. A pályaudvari vendéglőben elég sokan voltak, többek között Maria Uljanova, Lenin nővére, Alekszandr Sljapnyikov, Alekszandra Kollontaj; összesen körülbelül húsz felelős pártmunkás. Mindannyian izgatott, emelkedett hangulatban voltak. Többségüket teljesen meglepetésszerűen érte Lenin hazaérkezése. Mivel tudtuk, hogy az antantkormányok milyen hihetetlen nehézségeket gördítenek a szélsőbaloldali emigránsok hazatérése elé, nagyon aggódtunk vezetőink sorsa miatt, s noha naponta éreztük, milyen sürgető szükség lenne rájuk itthon, mégis megbékéltünk a gondolattal, hogy aligha látjuk őket egyhamar közöttünk. Eszünkbe sem jutott az az ötlet, hogy Németországon keresztül jöhetnek haza; túlságosan hozzászoktunk a gondolathoz, hogy a háború áthághatatlan sorompókat állít a hadviselő országok közé. És egyszerre kiderült: elvtársaink számára reális lehetőség kínálkozott, hogy visszatérhessenek a forradalmi Oroszországba, ahol a helyük üresen állt, és égető szükség volt rájuk.

Mégsem minden elvtárs rokonszenvezett akkor a Né-

metországon való átutazás gondolatával. Hallottam aznap olyan hangokat, amelyek taktikai okokból elítélték ezt az elhatározást – ezek az elvtársak előre látták azt a hazugság- és rágalomhadjáratot, amely valóban hamarosan kibontakozott pártunkkal szemben.

Persze ha nem ezt, akkor bizonyára találtak volna ellenségeink más ürügyet.

Lenin elhatározása, hogy mindenáron, a lehető leggyorsabban Oroszországba jusson, kétségtelenül helyes volt, s megegyezett a párt többségének véleményével, akik nehezen nélkülözték hivatott vezetőjüket. A nem befejezett és egyre tovább fejlődő forradalom következtében kialakult nehéz politikai helyzet megingathatatlan, szilárd és következetes vonalat követelt, amellyel sajnos abban az időben pártunk nem dicsekedhetett.

Felhangzott az első csengetés, s jelezte a vonat érkezését. Valamennyien kimentünk a peronra... Itt élénken beszélgetve, nagy vörös zászlóval, a szesztorecki fegyvergyár munkásai várták türelmetlenül a vonat érkezését. Gyalog tették meg a néhány versztányi utat, hogy köszöntsék vezetőjüket. Végre bedübörgött a vonat. Először a mozdony három fehér lámpája jelent meg, majd felvillantak a személykocsik világos ablakai. Egyre lassabban gördült az egész szerelvény. Végre megállt, s a munkások között azonnal felismertük Lenin alakját. A szesztoreckiek a vállukra emelték, úgy vitték be a váróterembe. A Petrogradról jött elvtársak egymás után odatolakodtak Leninhez, és szívből gratuláltak hazatéréséhez. Mi, akik először láttuk Lenint, ugyanúgy átöleltük és megcsókoltuk, mint régi elvtársai és rokonai, mintha mi is már rég ismertük volna. Lenin zavartalanul jókedvű volt, a mosoly egy pillanatra sem tűnt el az arcáról. Látszott, kimondhatatlanul boldog, hogy visszatért a forradalom lángjaitól lobogó hazájába. Jóformán még időnk sem volt Lenint köszönteni, amikor belépett a váróterembe az izgatott, a vi-

szontlátás örömétől teljesen felkavart Kamenyev, aki kézen fogva vezette a nem kevésbé izgatott Zinovjev elvtársat. Kamenyev bemutatott bennünket Zinovjevnek, és erőteljes kézszorítások után, Lenint körülfogva, valamennyien az ő kocsijába mentünk.

Lenin elvtárs alighogy belépett a fülkébe, leült és rögtön nekirontott Kamenyev elvtársnak:

– Miféle írások jelennek meg a *Pravdá*-ban? Láttuk néhány számát, és ugyancsak szidtuk önöket – szólalt meg Lenin atyai dorgáló hangon, amely soha senkit sem sértett meg. A szesztorecki elvtársak kérték Lenin elvtársat, hogy szóljon hozzájuk néhány szót. Ő azonban elmerült a Kamenyevvel folytatott beszélgetésbe; annyi mindent kellett egymással közölniük és megbeszélniük.

– Beszéljen Zinovjev, kérjétek meg őt, elvtársak – mondta Lenin, és folytatta félbeszakadt politikai vitáját Kamenyevvel.

Zinovjev kiment a peronra, és rövid, szenvedélyes beszédet tartott; első beszédét a forradalmi orosz földön. Jókedvű volt, elmesélte, hogyan szervezte meg Platten, a svájci szocialista az utazásukat, hogyan utaztak Németországon keresztül, hogyan próbáltak a német szociáldemokraták Leninnel összeköttetésbe lépni, amit ő kategorikusan visszautasított. – Felkészültünk a börtönre, felkészültünk rá, hogy a határt átlépve azonnal letartóztatnak bennünket – mondta Zinovjev, majd áttért úti élményeik elmondására.

Szuhanov, a mensevikek egyik vezetője írja:

Hatalmas tömeg zárta el a Finn pályaudvar előtti teret, majdnem lehetetlen volt előrejutni, a villamosok is alig tudtak keresztülvergődni a tömegen. A sok vörös zászló közül egy különösen kimagaslott; arany betűkkel hímezték rá: Orosz Szociáldemokrata Munkáspárt (bol-

seviki) Központi Bizottsága. Az oldalbejáró közelében, a régi cári várótermekben katonazenekarok sorakoztak fel – vörös zászlók alatt.

A sok teherautó zaja még élénkítette a színteret. Két vagy három helyen páncélautó körvonalai emelkedtek ki fenyegetően a tömegből. Az egyik mellékutca felől furcsa szörnyeteg surrant a tér és a tömeg fölé – egy létrára szerelt fényszóró, és a feneketlen sötét ürességből hirtelen háztetők, emeletes házak, oszlopok, telefondrótok, villamosok és emberi alakok villantak fel.

Több küldöttség, amelynek nem sikerült a tulajdonképpeni pályaudvar épületig előrehatolnia, a főbejárat lépcsőin helyezkedett el; a tolongásban és taszigálásban csak nagy nehezen tudták megőrizni a helyüket. Lenin vonatának tizenegy óra felé kellett befutnia.

A pályaudvar peronján is nagy volt a tolongás – még több küldöttség, még több zászló, és mindenféle őrség, mindenkitől, aki még előbbre akart jutni, különleges engedélyt követeltek. Úgy látszott azonban, végrehajtó bizottsági igazolványom kielégíti a legnyakasabb ellenőrt is, így hát keresztülfurakodtam a peronon összezsúfolódott, morajló tömegen a cári váróteremig; ott ült Csheidze morcosan, a hosszú várakozástól kimerülten, és jóformán oda se figyelt Szkobelev állandó viccelődéseire. A cári várótermek bezárt üvegajtajain keresztül tisztán látni lehetett a pályaudvar előtti egész teret; rendkívül hatásos látvány volt. A különféle „küldöttek" némi irigységgel néztek be kívülről az ablakon, néhány elégedetlenkedő asszony rikácsolt: – A párttagoknak az utcán kell várniuk, az olyanokat meg, akiket azelőtt soha senki se látott, beengedik!

De ennek a felháborodásnak nemigen volt alapja; nem emlékszem, hogy a politikai, tudományos vagy irodalmi élet egyetlen olyan nevesebb képviselőjét is láttam volna, aki ne lett volna bolsevik. A pártok hivatalosan nem képviseltették magukat, a Szovjet, illetve a

Végrehajtó Bizottság tagjai közül én voltam itt egyedül, eltekintve a fogadásra külön kiküldött elnökségtől. Mindenesetre rajtunk kívül csak hárman-négyen voltak a cári váróteremben, mert a helyi bolsevik vezetők már Finnországba Lenin elé utaztak. Míg mi a pályaudvaron vártunk, Lenin már a vonaton első kézből alaposan tájékozódott a helyzetről.

Végigmentem a peronon. Még ünnepélyesebb volt, mint az előcsarnok. Mindenütt emberek álltak, többnyire katonaküldöttségek, tisztelgésre készen. Ameddig a szem ellátott, mindenütt vörös és arany zászlók meg diadalívek, transzparensek üdvözlő feliratokkal és bolsevik jelszavakkal; a peron végén, ahol majd Lenin kocsija megáll, felsorakozott egy zenekar, és ott állt a központi bolsevik szervezetek néhány képviselője is, virágcsokorral a kezében.

A bolsevikok, akiknek igen jó érzékük volt a szervezéshez, és mindig ügyeltek rá, hogy „parádésan" vonuljanak fel, most végképp nem türtőztették magukat, és igazán diadalmas fogadtatást készítettek elő . . .

Soká kellett várnunk, a vonatnak nagy késése volt.

Végre befutott. A peronon felharsant a Marseillaise. Üdvözlő kiáltások hangzottak fel. Amíg a bolsevik vezérek kölcsönösen üdvözölték egymást, mi a cári váróteremekben maradtunk. Hallottuk, ahogy végigmentek a peronon a diadalívek alatt, az üdvözlésre felsorakozott katonák és munkások között. A zenekar egyre játszott. Csheidze, aki nem valami szerencsés benyomást keltett, felállt, a terem közepére ment, és a fogadáshoz készülődött; mi, többiek, követtük. Micsoda fogadás volt! Szegényes hozzá a tollam, nem tudom leírni.

Most megjelent az ajtóban Sljapnyikov, aki ceremóniamesterként szerepelt, kissé lihegve, olyan arccal, mint mikor egy hűséges, öreg rendőrfőnök bejelenti a kormányzó érkezését. Minden látható ok nélkül szakadat-

lanul kiabált: – Odébb, elvtársak, odébb! Helyet! Elvtársak, adjatok helyet!

Sljapnyikov mögött, egy kis csoport közepén, akik mögött rögtön becsukódott az ajtó, bejött, jobban mondva berohant Lenin. Kerek sapkát viselt, arca mozdulatlan volt, kezében hatalmas virágcsokrot tartott. Előrerohant a terem közepéig, majd hirtelen megállt Csheidze előtt, mint aki teljesen váratlan akadályba ütközött. Csheidze, még mindig sötét arccal, a következő prédikációba illő szellemű, szövegű és hangú üdvözlőbeszédet tartotta:

– Lenin elvtárs, köszöntöm önt Oroszországban a Petrogradi Szovjet és az egész forradalom nevében... Úgy gondoljuk azonban, a forradalmi demokrácia legfontosabb feladata, hogy elszigeteljük a forradalmat minden belső és külső támadás elől. E cél érdekében nem lehet közöttünk egyenetlenség, a demokratikus erőknek szilárdan össze kell fogniuk. Reméljük, velünk együtt ezeket a célokat fogja követni.

Csheidze ezzel befejezte beszédét. Eléggé meglepődtem. Mit lehet egy ilyen furcsa üdvözletre válaszolni?

Lenin azonban pontosan tudta, hogy viselkedjék. Úgy állt ott, mint akinek semmi köze mindahhoz, ami körülötte folyik – hátranézett, a körülötte állókat, sőt, a cári váróterem mennyezetét nézegette, a kezében levő (egyéniségéhez annyira nem illő) virágcsokrot igazgatta, aztán elfordult a Végrehajtó Bizottság küldöttségétől, és megkezdte „válaszát":

– Kedves elvtársak, katonák, matrózok és munkások!

Boldog vagyok, hogy üdvözölhetem az önök személyében a győzelmes orosz forradalmat, s köszöntöm önöket, mint a világot átfogó proletár hadsereg előőrsét... A rabló imperialista háború egyúttal a polgárháború kezdete is egész Európában... Nincs messze az óra, amikor a népek elvtársunk, Karl Liebknecht sza-

vára fegyverrel a kezükben felkelnek kizsákmányolóik ellen... Már dereng a szocialista világforradalom hajnala... Németország forrong... Az európai kapitalizmus bármely napon összeomolhat. Az orosz forradalom, amelyet önök vittek győzelemre, előkészítette ehhez az utat, és új korszakot nyitott. Sokáig éljen a szocialista világforradalom!

Ez semmiképp sem volt válasz Csheidze „üdvözletére". Lenin elsiklott amellett, amit a szemtanúk és a részvevők egyöntetűen a forradalom lényegének láttak...

Ezzel a fogadás hivatalos része véget ért. A türelmetlen, irigykedő és méltatlankodó tömeg már az üvegajtókon keresztül próbált az előcsarnokból a váróterembe nyomulni: zajongva és tülekedve követelte hazatért vezetőjét. Sljapnyikov megint utat tört Leninnek, és egyre kiabált: – Helyet, elvtársak!

Miközben újból felzengett a Marseillaise, sok ezren rekedtre ordították magukat, s a fényszóró csóvája megvilágította a vörös-arany zászlókat, Lenin kiment a főbejáraton, és be akart szállni egy csukott kocsiba. A tömeg azonban elszántan megakadályozta ebben. Így hát felmászott a kocsi tetejére, és ismét beszélni kezdett:

– ...az imperialisták szégyenteljes vérengzése... csalás és ámítás... kapitalista gyújtogatók... – ennyit értettem mindössze; a bejáratnál beékelődtem a tömeg közé, és hiába próbálkoztam, nem tudtam az előcsarnokba jutni, hogy meghalljam a forradalmunk égboltján tündöklő új fényes csillag első beszédét „a néphez".

Ezután emlékezetem szerint Leninnek fel kellett másznia egy páncélkocsira; a fényszóró sugarában, a zenekar, zászlók, munkások, katonák és az óriási tömeg kíséretében a páncélkocsi most Petrograd belvárosa felé haladt, a bolsevik főhadiszállásra: Kseszinszkaja balett-táncosnő palotájához. A páncélkocsi tornyáról Lenin majdnem minden utcakeresztezésnél beszédet tartott az

állandóan váltakozó hallgatóságnak. A különös „körmenet" csak nagyon lassan haladt előre. A „diadalmenet" ragyogóan sikerült, és volt valami jelképes benne...

A híres prímaballerina szobái nagyon furcsa benyomást keltettek. Az ízléses mennyezet és falak egyáltalán nem illettek a szerény bútorzathoz, a rendetlenül összevissza álló egyszerű asztalokhoz, székekhez, padokhoz. Értékes bútordarab alig volt. Kseszinszkaja elmozdítható tulajdonát máshová vitték, és csak helyenként látszott a korábbi pompa és jólét jele.

Az első emeleten, az étteremben, teát és szendvicseket készítettek elő, majd asztalhoz hívták az embereket; a bolsevik vezetők közben diadalmasan és elégedetten járkáltak fel-alá, örülve „első bankettjüknek", melyet vezetőjük tiszteletére rendeztek.

A földszinti szalonban sokan voltak – munkások, „hivatásos forradalmárok" és lányok. Nem volt elég szék, a hallgatóság fele kényelmetlenül ácsorgott, vagy az asztalok tetején ült. Valaki elnökölni kezdett, és megkezdődtek az üdvözlő beszédek. Alapjában véve egyhangú és fárasztó volt az egész. Időnként azonban megmutatkozott a bolsevik életmód néhány jellegzetes vonása, a bolsevik pártmunka néhány speciális módszere, ami roppant furcsának tűnt nekem. Nyilvánvaló lett, hogy a bolsevikok minden tevékenységét egy külföldi szellemi központ irányította kemény kézzel, s a pártvezetők nagyon tehetetlennek érezték volna magukat nélküle. Büszkék is voltak erre a központra, s legjobbjaik – mint a Grál-lovagok – engedelmes szolgáinak érezték magukat.

Kamenyev is mondott néhány meglehetősen bizonytalan mondatot, végül Zinovjevnek tapsoltak, aki beszédében egyáltalán semmit sem mondott. Végre befejezték az üdvözlő beszédeket.

Most felemelkedett a „lovagrend ünnepelt feje", hogy

személyesen „válaszoljon". Sohasem felejtem el azt a mennydörgésszerű beszédet, amely nemcsak engem, a véletlenül ideszállingózott eretneket döbbentett meg és ejtett bámulatba, hanem valamennyi fanatikus hívét is. Bizonyos, hogy senki sem számított erre. Mintha elszabadultak volna az elemek, és az egyetemes rombolás szelleme, amely nem ismer sem gátlást, sem kételyt, sem emberi megfontolást, sem emberi nehézséget, ott lebegett Kseszinszkaja szalonjában, teljesen bűvkörébe került tanítványai feje felett.

Lenin általában nagyon jó szónok volt – nem a tökéletes fogalmazás, ragyogó szemléltető erő, megkapó pátosz vagy az éles csattanók szónoka, hanem olyan rendkívüli hatású szónok, aki roppant egyszerű és általánosan érthető elemekre tudta bontani a bonyolult rendszereket, majd belekalapálta hallgatói fejébe, belekalapálta és belekalapálta, míg teljesen elképzelései bűvkörébe kényszerítette őket...

1917. április 3-ig (16-ig), amíg Lenin haza nem érkezett, lényegében minden baloldali párt – a bolsevikok is – egyetértett abban, hogy Oroszország nem érett a szocializmusra. Ebből következett a szovjet pártok politikája: a szovjeteknek nem szabad a hatalomra törniük, lojális ellenzékként bírálva-támogatni kell az Ideiglenes Kormányt, hogy a polgári demokratikus állam létrejöhessen és megerősödhessen.

Lenin még Svájcban kidolgozta a maga programját – az Áprilisi Téziseket –, mely így hangzott: igaz, hogy Oroszországban nincsenek meg a szocializmus előfeltételei, de a polgárság olyan gyönge, hogy képtelen lesz végrehajtani a maga forradalmát. Ezért a munkásoknak és a szegényparasztoknak kell megszerezniük a hatalmat, s a hatalom birtokában nekik kell végrehajtaniuk a földosztást, a köztársaság kikiáltá-

sát, az erős ipar megteremtését. A feladat tehát nem az, hogy lojális ellenzékként támogassák a kormányt, hanem hogy megbuktassák.

Minden hatalmat a Szovjeteknek: ez volt a program, mellyel Lenin megdöbbentette barátait és ellenfeleit. Szuhanov így írta le az ülést, melyen Lenin meghirdette téziseit:

A Tauriai palotában másnapra ki volt tűzve valamennyi szociáldemokrata – bolsevik, mensevikek és függetlenek – közös ülése. A gyűlést olyanok szervezték, akik azt hitték, pillanatnyilag a legsürgősebb feladat, hogy a szociáldemokraták minden árnyalata egyetlen párttá olvadjon össze, és egyáltalán nem tartották utópisztikusnak vállalkozásukat...

A gyűlés már rég elkezdődött, amikor a Tauriai palotába értem, és Lenin már több mint egy órája beszélt. Itt már nem tanítványai között volt; hallgatói nagy része régi ideológiai ellenfeleiből állt, tehát mérsékelnie kellett a hangját. Ugyanakkor viszont hangsúlyoznia kellett, hogy álláspontja nem azonos és összeegyeztethetetlen a többség felfogásával; arról beszélt, mit akar tenni, és felszólította frakcióját, hogy mindent, amit tesznek, a jelenlevők többségének ellenére tegyék.

Az „egyesítő"-konferencián Lenin tehát a szakítás eleven megtestesítője volt; beszédének lényege az egység eszméjének eltemetése volt.

Tartalma és formája szerint ez a beszéd a jövendő orosz diktátor bámulatos bemutatkozásának megismétlése volt. A jelenlevő bolsevik tanítványok mindenképp szükségesnek tartották, hogy kifejezzék szolidaritásukat Leninnel és elszakadásukat a többi csoporttól, s Lenin beszédének egyes részeinél még hangosabban tapsoltak, mint előző éjszaka. A hallgatóság többi része természetesen nem osztotta felfogásukat. Nemcsak elképedtek, hanem felháborodtak Lenin minden egyes új fejtegeté-

sénél. Tiltakozások és dühös közbekiáltások hallatszottak. Az ilyen beszéd egyáltalán nem látszott helyénvalónak egy „egyesítő"-konferencián – s az egység eszméjével együtt lábbal taposta a szociáldemokrata program és a marxista elmélet alapelveit is... Emlékszem, ahogy velem szemben a szónoki emelvénytől két lépésre ülő Bogdanov felkiáltott: – Őrült zagyvaság! Nem való ilyen ostobaságot megtapsolni! – Dühödten és izgatottan fordult a hallgatóság felé: – Szégyellhetik magukat, marxisták!

Az ilyen közbekiáltások azonban egyáltalán nem csökkentették, sőt erősítették a bolsevik csoport ünneplését Lenin beszédének befejezése után. Az egyesült szociáldemokrácia ügye már kudarcra volt ítélve. Az ezután tartott beszédek telítve voltak lojalitással Lenin iránt. Csak két ellenzéki szónoklatra emlékszem:

Cereteli a „hivatalos ellenzék" nevében beszélt. Nem hiszem, hogy Lenin beszéde előtt nagyon reménykedett volna a bolsevikokkal való megegyezésben, vagy nagyon fontosnak tartotta volna azt. Az már előzőleg kiderült, hogy az egyesülés éppenséggel nem illett a Szovjet jobbszárnya vezetőjének koncepciójába. Ennek ellenére kötelességének tartotta, hogy részt vegyen az egyesítő konferencián; Lenin beszéde nagyszerű alkalmat nyújtott, hogy támadja a szakítás politikáját, és demonstrálja saját lojalitását az egyesítő törekvésekkel szemben.

Cereteli támogatásra talált a gyűlés döntő többségénél, még a bolsevikok egy részénél is. Nyomatékosan rámutatott, hogy Oroszországban nincsenek meg „a szocialista forradalom objektív feltételei", de távolról sem tudta olyan eredményesen kiemelni a lenini magatartás lényegét, mint I. P. Goldenberg, a régi szocialista, az egyesítő törekvések legtevékenyebb képviselője, rövid, ragyogó beszédében:

– Lenin most kinevezte magát trónörökösnek egy

trónra, mely több mint harminc éve üres Európában: Bakunyin trónjára! Új szavakat használ, de amit mond, azt már rég ismerjük: a primitív anarchizmus elévült igazságai ezek.

Így hangzott Goldenberg egyik végkövetkeztetése. Egy másik:

– Lenin kitűzte a demokrácián belül a polgárháború zászlaját. Nevetséges egységről tárgyalni azokkal, akiknek a jelszava a szakítás, akik önként kizárják magukat a szociáldemokrácia soraiból!

Újságjelentésekből merítem, hogy Sztyeklov, a lenini politika jövendő dalnoka és „ideológusa" is bírálta annak idején jövendő mesterét:

– Lenin beszéde – mondta – csupa absztrakt teória, melyek azt bizonyítják, hogy az orosz forradalom túlhaladta őt. Ha majd tájékozódott, hogy valójában mi a helyzet Oroszországban, el fogja vetni teóriáit.

Lenin „elvontsága" felett az igazi bolsevikok is gúnyolódtak – legalábbis magánbeszélgetésekben. Még azt a nézetet is kifejezték, hogy Lenin beszéde elmosta a szociáldemokrácián belüli különbségeket – mert amit mondott, aszerint bolsevikok és mensevikek között nem lehet különbség. De Lenin beszéde elején hangsúlyozta, hogy saját személyes véleményét fejti ki, nem tanácskozott előzőleg pártjával.

A bolsevik frakció még mindig döbbent és meglepett volt. Az, hogy Lenin milyen gyér támogatásra talált, mindennél jobban mutatja, mennyire teljes szellemi elszigeteltségben volt nemcsak a szociáldemokraták, hanem saját hívei között is. Egyedül Alekszandra Kollontaj (egy egykori mensevik) támogatta, aki minden szövetséget elutasított azokkal, akik nem tudták vagy nem akarták a szocialista forradalmat létrehozni. Támogatása csak gúnyolódást és nevetést váltott ki. A gyűlés szétoszlott; a komoly vita lehetősége megsemmisült...

Leninnek valóban még saját pártja vezetői között is alig akadt híve. Az Áprilisi Tézisek ugyan megjelentek a *Pravdá*-ban, de Kamenyev szerkesztői megjegyzésével: ez csupán Lenin magánvéleménye. A Petrogradi Bizottságban mindössze ketten támogatták Lenin programját; ellene tizenhárman szavaztak. Amikor Lenin hazaérkezett, azt hitte, letartóztatják – ehelyett ujjongó tömeg várta, diadalmenetben kísérték végig a városon. Másnap viszont a fél város beszélte, hogy megbukott.

Paléologue naplójából:

1917. április 18., szerda

Miljukov így szólt ma reggel sugárzó arccal:

– Lenin tegnap teljesen megbukott a Szovjetben. Olyan féktelenül, szemérmetlenül és ügyetlenül védte téziseit, hogy végül szitkozódások közepette vissza kellett vonulnia... Ezt a vereséget nem heveri ki.

Orosz módra válaszolok neki:

– Adja Isten!

Félek azonban, hogy Miljukov megint saját optimizmusának áldozata. Lenin megérkezéséről azt mondják nekem, hogy a legnehezebb vizsga elé állítja az orosz forradalmat.

1917. április 21., szombat

Lenin utópista és fanatikus, prófétai és metafizikai tehetséggel megáldott, nem ismer képtelenséget és értelmetlenséget, érzéketlen az igazságosságra vagy a könyörületre, heves és machiavellisztikus; a gőgtől teljesen eszét vesztve merész, hideg akaratot, éles logikát, rendkívüli hatalmi erőt állít messianisztikus álmai szolgálatába. Aszerint, amit nekem első beszédeiről jelentettek, a munkás- és paraszttömegek diktatúráját követeli; azt prédikálja, hogy a proletariátusnak nincs hazája, és orosz hadsereg vereségéért imádkozik. Ha a va-

lóságból merített ellenérveket állítanak szembe agyrémeivel, büszkén válaszol: – annál rosszabb a valóságra nézve! – Ezért hiábavaló fáradság, hogy be lehessen bizonyítani neki: ha az orosz hadsereg elpusztul, Oroszország a győztes Németország markába kerül, mely vele akarja majd csillapítani mohóságát, és kárpótolni elszenvedett sérelmeit, hogy utána átengedje az anarchiának.

Ez a fickó annál veszedelmesebb, mert azt mondják, tisztakezű, józan és aszkétikus. Elképzelésem szerint Savonarolára és Marat-ra, Blanquira és Bakunyinra hasonlít.

Szuhanov így ír:

Várnunk kellett, míg Rodzjanko és munkatársai megérkeznek; mialatt Szkobelevvel fel-alá járkáltunk a szobában, odalépett hozzánk Miljukov. Leninről beszélgettünk. Szkobelev beszámolt Miljukovnak Lenin „őrültségeiről"; elveszett embernek tartotta, aki kívül rekedt a mozgalmon. Elvileg helyeseltem Lenin eszméinek ilyen értékelését, és azt mondtam, Lenin pillanatnyilag annyira elfogadhatatlan mindenkinek, hogy nem jelent veszélyt beszélgető partnerünk, Miljukov számára. Lenin jövőjét azonban kétségtelenül más fényben láttam: meg voltam győződve, hogy a külföldi, „akadémikus" atmoszférából kiszakadva gyorsan akklimatizálódni fog a valódi hatalmi harcok és a gyakorlati tapasztalatok légköréhez; akkor neki is szilárd talaj lesz a lába alatt, és hamarosan sutba dobja majd anarchista „badarságai" nagy részét. Amit pedig az élet gyakorlata egymagában nem alakít át, azt majd átalakítja saját elvtársainak erős nyomása. Meg voltam győződve, hogy Lenin már a közeljövőben ismét a forradalmi marxizmus eszméinek előharcosa lesz, és elfoglalja a forradalomban azt a helyet, mely a Szovjet proletár baloldalának vitathatatlan

vezetőjét megilleti. Akkor, mondottam, Miljukov számára is veszélyes lesz majd. Ebben Miljukov is egyetértett velem.

Nem feltételeztük, hogy Lenin ragaszkodhat „absztrakcióihoz". Még kevésbé akartuk elismerni, hogy absztrakciói segítségével nemcsak magán a forradalmon, hanem minden aktív harcosán, az egész Szovjeten – még saját bolsevik elvtársain is uralkodhat.

Kegyetlen tévedés áldozatai lettünk . . .

Buchanan:

A kormány még mindig várakozó magatartást tanúsít, s azt szeretné, ha inkább a nép kezdeményezné a leszámolást Leninnel. Miljukov, akivel újból megbeszéltem ezt a kérdést, azt mondta, fokozódik a nép ellenszenve Lenin iránt, a csapatok hajlandóak letartóztatni, ha a kormány ezt elrendeli, a kormány viszont nem akarja elhamarkodni a dolgot, mert zavargásoktól fél. Azt mondtam neki, itt az ideje, hogy cselekedjék. Oroszország sohasem fogja megnyerni a háborút, ha Lenin továbbra is dezertálásra, a föld kisajátítására és öldöklésre bújtogathatja a katonákat. Azt felelte, a kormány csak a lélektani pillanatot akarja kivárni, ami hite szerint nincs messze. Miljukov az Ideiglenes Kormány és a Szovjet viszonyáról is bizakodóan beszélt. A Szovjetet teljesen újjászervezik, tagjainak számát hatszázra csökkentik, és új Végrehajtó Bizottságot neveznek ki. Az átalakítás célja mérsékeltebb, egyúttal azonban erősebb testület létrehozása. Ezért nem feltételezhető, hogy a Szovjet lemond arról az igényéről, hogy ellenőrizze és irányítsa a kormány politikáját . . .

Jellemző a hangulatra és a légkörre, mely Lenint fogadta, két „szemtanú" leírása. Marylie Markovitch francia újságíró:

A tömeg mindennap összegyűlik a híres és népszerű erkély alatt, ahol a hírhedt Lenin néhány pillanatra megjelenni méltóztatik! Miért ne néznék meg ezt az új s valószínűleg gyorsan véget érő színjátékot?

Lenin megjelenik az erkélyen! Mindenki felnéz... Tapsolnak. Az emberek fele kíváncsiságból jött el, mint egy színielőadásra. Most kifejezik elégedettségüket, hogy a függöny felgördült. Legalább ennyit kaptak a fáradságukért.

Lenin úr kis termetű, méltóság nélküli ember. Hiába trónol messze fönn az erkélyen, így is alig imponál. Az arca sápadt, fekete szakálla hegyes. Ingujját briliánsgombok ékesítik. Elegáns forradalmár.

A felesége még nála is elegánsabb. Pompás autóban látható, ahogy végigkocsikázik a főváros utcáin. Ruháit láthatólag valamelyik híres párizsi... vagy berlini divatszalonban készítették...

Charles de Chambrun, a petrogradi francia nagykövetség titkára:

Sok katona gyűlt össze az erkély alatt. Amikor Lenin megpillantotta őket, így kiáltott: – Akartok csizmát, barátaim? – Akarunk, akarunk! – Akkor ne habozzatok, elvtársak, vegyétek el magatoknak, menjetek be az első házba, és hozzatok el egy párat, amelyik tetszik! A polgárok csizmái a ti lábatokra valók. Akartok pénzt? – Akarunk, akarunk! – Menjetek el a bankba, és töltsétek meg a zsebeteket rubellel. Siessetek, jut mindenkinek. – Tűzbe jött, indulatos lett, alattomos, ellentmondást nem tűrő, és ezzel fejezte be beszédét: – Raboljátok el,

amit elraboltak tőletek; itt az idő, hogy jóvátegyük az igazságtalanságokat . . .

Április elején Lenin bukott embernek számított. De egy hónap se telt bele, s április végén, a bolsevikok hetedik konferenciáján, már övé volt a döntő többség pártjában: a 109 küldött közül 104 Leninre szavazott.

Kétségtelen, hogy Leninnek roppant tekintélye volt, de mégsem hihető, hogy pusztán személyi tekintélyével változtatta meg három hét alatt pártja politikáját. Nem győzhetett volna az áprilisi konferencián, ha programja nem találkozik a párttagok többségének akaratával. A párttagok nagy része sokkal radikálisabb volt, mint a Kamenyev típusú mérsékelt bolsevik vezetők. Az elméleti vitákat nem ismerték, viszont látták, hogy a nép továbbra is éhezik és fázik, a katonák zúgolódnak, a gazdagok pedig éppolyan jól élnek, mint a forradalom előtt; a maguk bőrén érezték, hogy az igazi változáshoz még egy forradalom kell. Az, amit Lenin hirdetett: a szovjet forradalom. Nem Lenin győzte meg pártját, hanem a pártban győztek a népben meglevő indulatok, amelyeket Lenin megfogalmazott.

A torzképek után lássunk egy igazit is Leninről. Viktor Sklovszkij írja:

A páncélos hadosztály állományában számos munkás szolgált; lakatosok, esztergályosok. Belőlük alakultak a bolsevik sejtek. Bolsevikok voltak odaát, a pétervári városrészben is, a műhelyekben. Innen indult el az a páncélautó, amely Lenint várta a Finn pályaudvar előtt.

A mi csapattestünk, a sofőriskolai alakulat, amelyet az önkéntesek befolyásoltak, honvédő állásponton volt; a Mihajlovszkij lovardában levő garázs legénysége ingadozott.

Lenin kijött a Mihajlovszkij lovardába (amelynek a helyén most a Téli Stadion áll). A lovarda óriási helyiség volt; a nappali fény, amely kétoldalt a földig érő ablakokon hatolt be, csak gyengén világította meg: az ablakok szörnyen porosak voltak. Bent a lovardában páncélautók sorakoztak egymás mellett; kéttornyos „osztyinák", egytornyos „Lancasterek", ágyúval felszerelt nehéz „Harfordok" és más páncélkocsik. Minden autót külföldről kaptunk, egységes fegyverzetről szó sem lehetett.

Ide jön Lenin. 1917. április 15-e volt.

Az egyik páncélkocsi párkányát leengedték. Az emberek a páncélkocsi körül csoportosultak, rákönyököltek a szónoki emelvényre, és alulról néztek fel Leninre.

Alacsony, nagyon széles mellű férfit pillantottam meg. Lenin levetette sapkáját. Kiderült, hogy haja vörösesbarna, homloka magas.

A Lenin kíséretében levő emberek lesegítették róla a felsőkabátot, s azzal együtt levették zubbonyát is. Megláttam Lenin széles mellkasát, s fizikailag is nagyon erős férfira valló izmos két karját. Lenin felvette kiskabátját, és beszélni kezdett a forradalom feladatairól. Nyugodtan, lelkesen beszélt. Olyan volt, mintha hatalmas madár szállna a szélben, és irányítaná ezt a szelet. Nálunk általában úgy mutatják be a nagy embereket, hogy azok boldogtalanok, szenvednek, s életük tele van tragikus ellentmondásokkal, mintha a nagyság valami súlyos betegség volna. Nos, én két alkalommal láttam Lenint nagygyűlésen beszélni.

Láttam, hogy ez az ember boldog. Tudja, mit akar, és tudja, mi lesz. Végre elérkezett a forradalom napja, amely oly sokáig váratott magára. Azok az emberek, akik a forradalmat csinálják, ott állnak Lenin előtt. Magával ragadja őket a forradalom. A forradalom az ő ügyük. Értük, nekik történik. Saját érdekeiket kell nekik megmagyarázni. Magukról kell nekik beszélni, az ő

holnapjukról: ez gyönyörűség volt Lenin számára. Összefüggően, egyszerűen beszélt, mintegy táguló körökben: ugyanaz a gondolat többször is visszatért, egyre nyugodtabbá, egyre nyilvánvalóbbá vált. A világkapitalizmus ellen irányult a beszéd, arról szólt, hogy szervezkedniük kell a munkásoknak. Nem volt itt semmiféle titok a között, aki beszélt, s azok között, akik hallgatták. Egyetlenegy dologra törekedett a szónok: hogy megértsék, amit mond.

Beszéd közben mozgott az emelvényen, hol erre, hol arra fordult. Magas hangon beszélt, kissé raccsolva, kiejtése, beszédmodora a lehető legvilágosabb. Nem tudom, helyénvaló-e erről beszélni, de talán mégis kimondom: én, az egyetemi hallgató, még másvalakit is láttam Leninben akkor: a professzort. Amikor befejezte beszédét, felült egy teherautóra; ekkor megszólította egy nő, mire felállt, s beszélgetni kezdett az asszonnyal, megfeledkezve arról, hogy áll. Aztán feljegyzett valamit egy kis noteszba, s közben hátat fordított a hallgatóságnak, de ez nem feszélyezte. Elmerült munkájában; ismétlem, akár a levegőben szárnyaló madár. Nagyon boldog és messzi távlatokba tekintő ember volt. Nem a holnapi napnak örült, hanem a következő ezredévnek.

Hétköznapok

A történész tényeket sorolhat föl, ha meg akarja ismertetni a forradalmat követő hónapok hétköznapjait. Ilyen tényeket: az orosz államháztartás deficitje 1917-ben 23 milliárd volt, szemben az 1916-os 14 milliárddal. Márciusban és áprilisban a fővárosban 129 üzem szüntette be a munkát, májusban 108, mintegy húszezer ember került az utcára. Az ipari termelés csak 77%-a volt a háború előttinek, s a gyáraknak csupán 6%-a dolgozott a fogyasztóknak, a többi a háborút szolgálta. A paraszt az egyre értéktelenebb pénzért nem adta oda terményeit, iparcikkeket pedig nem tudott kapni értük. A városokban éhínség fenyegetett; előfordult, hogy Petrogradnak csupán néhány napi liszttartaléka volt. A forradalom után a fővárosban egy munkás napi 600 gramm kenyeret, heti 400 gramm húst és 150 gramm vajat, havi 12 000 gramm darát kapott jegyre. Legalábbis elméletben, mert a gyakorlatban ritkán fordult elő, hogy a hivatalos fejadagot meg is kapta. S a fejadagok egyre csökkentek; nyáron már csak 200 gramm kenyér jutott naponta.

Ezek a tények. S a tények mögött ott van a valóságos élet. Az itt következő írások nem kívánnak kommentárt: a résztvevők és szemtanúk ezúttal nem történelmi eseményekről, hanem a forradalom utáni időszak hétköznapjairól tudósítanak.

Cvetkov-Proszvescsenszkij bolsevik száműzött:

Már márciusban jártunk, de arról, hogy februárban forradalom zajlott le Oroszországban, semmiféle hírt

nem kaptunk. Március második felében nem érkezett meg a rendes heti posta, de ennek se tulajdonított senki különösebb jelentőséget, hiszen korábban is többször előfordult, hogy ki-kihagyott a postaszolgálat.

Csupán március közepén érkeztek el hozzánk az első hírek a februári forradalomról. Ez a 13-ról 14-re virradó éjszakán történt (az ilyen dátumok egész életre bevésődnek az ember emlékezetébe). Éjjel 3 órakor kopogtattak a kunyhóm ajtaján. Felriadtam, s nyomban odasiettem, hogy ki lehet az? Kérdésemre a rendőrünk válaszolt az ajtón túlról. (Ezt a rendőrt nemrég vezényelték át hozzánk Kamenyka faluból. Elég jóindulatúan bánt a száműzöttekkel, annak idején pedig, amikor A. Dzsaparidze és A. Sz. Kiszeljov mellé állították, rendszeresen átadta nekünk az általuk küldött levélkéket. Mi is jó viszonyba kerültünk vele falunkban.) Tüstént kinyitottam az ajtót, és beengedtem a szobába. Nagyon izgatott volt, s ahogy belépett, megragadta és szorongatni kezdte a kezem. Először csak bambán néztem rá, sehogy se tudtam felfogni, mi történhetett. Mígnem kis szünet után gratulált nekem a forradalom győzelméhez.

Én is nagyon izgatott lettem, de nem bíztam egészen a rendőrben, sőt, az a gondolat is felvillant az agyamban, hogy hátha provokál. Ő azonban kijelentette, hogy nála van egy cédula, amit meg akar mutatni. Izgalomtól reszkető kézzel gyújtottam lámpát, és olvastam a következőket: „Elvtársak! Március 2-án II. Miklós a maga és fia nevében lemondott a trónról Mihály javára. Mihály pedig a maga részéről lemondott az Alkotmányozó Gyűlés javára. Az események hihetetlen gyorsasággal kergetik egymást. A felkelés leverésére a frontról Petrogradba irányított csapatok, ahogy megérkeznek Petrogradba, csatlakoznak a felkelőkhöz. Megalakult az Ideiglenes Kormány, amelynek összetétele a következő . . ."

Amikor elolvastam a cédulát, arról kezdtem faggatni a rendőrt, honnan szerezte. Ő röviden elmondta, hogy éppen az imént kapta egy paraszttól, aki Kamenyszkből igyekszik az egyik faluba, Bogucsani fölött. A paraszt azt a megbízatást kapta, hogy mutassa meg ezt a cédulát minden olyan faluban, ahol politikai száműzöttek vannak; mivel pedig a mi rendőrünk korábban az ő falujában teljesített szolgálatot, és a paraszt tudta róla, hogy „barátkozik" a „politikával", hát úgy döntött, hogy neki adja át a cédulát. Később tisztázódott, hogy ezeket az értesüléseket táviratilag kapták Jenyiszejszkből azok a politikai száműzöttek, akik az északi aranybányákban dolgoztak. Ők tüstént továbbadták az örömhírt Kamenyszkba, amely onnan hozzánk is elérkezett.

Ezekről a részletekről akkor persze még nem tudtam, s épp ezért nem nagyon bíztam a cédulában. Mivel a parasztnak tovább kellett vinnie, gyorsan leírtam a tartalmát, és öltözködni kezdtem, hogy értesítsem az eseményről a többi elvtársat. Amint a rendőr elment, tüstént én is az utcán termettem, s elindultam Szergej Pavlovhoz.

Már hajnali négy körül járt az idő. Szergej aludt, s bizony elég sokáig kellett kopogtatnom, amíg meghallotta. Amikor elmondtam neki az örömhírt, a meglepetéstől és az örömtől ő is megremegett, s idegesen reszkető kézzel húzta fel a csizmáját.

Sorra jártuk az elvtársakat, és nyomban kolóniagyűlést szerveztünk. A gyűlés úgy határozott, hogy engem és Szergej Pavlovot elküld Bogucsani faluba, ahol postahivatal van, és épp ezért bizonyára megbízható és részletesebb híreket kaphatunk. Megkértük Szergej házigazdáját, fogjon be, és a hajnali derengésben elindultunk Bogucsani felé.

Útközben betértünk Pincsugába, és megtudtuk, hogy a pincsugai száműzöttek is nyomban elküldték képvise-

lőiket Bogucsaniba, amint megkapták a cédulát. Ugyanígy tettek a jarkovói elvtársak is.

Ebéd után érkeztünk meg Bogucsaniba. Amikor behajtottunk a faluba, egyetlen lelket sem láttunk az utcán. Egy rendőr sem tartóztatott fel bennünket – pedig volt a faluban vagy másfél tucat –, úgyhogy minden akadály nélkül továbbhajtathattunk a száműzöttek szállásához. Ott már vagy negyven száműzött gyűlt össze a környező falvakból. Mindnyájan izgatottan vitatkoztak, hogyan legyen tovább. Elhatároztuk, hogy estig még várunk, s akkor az összes ideérkezett elvtárs gyűlése megvitatja a további teendőket. Hiába reménykedtünk, mert az általunk is ismert cédulán kívül a bogucsaniak sem kaptak semmiféle értesítést. Pár nappal azelőtt az egyik száműzött levelet kapott, amely így végződött: „Szociáldemokrata üdvözlettel." Bár korábban soha nem engedett volna át ilyesmit a cenzúra, ez mégiscsak túl halovány célzás volt.

Ennek ellenére mindnyájan éreztük, hogy különös eseményeknek kellett történniük. Ezt bizonyította az is, hogy bár teljesen önkényesen, igen sok politikai számüzött gyűlt össze Bogucsaniban, a rendőrparancsnok egyetlen lépést sem tett, holott egyébként feltétlenül mindnyájunkat szétkergetett volna.

Néhány órával a gyűlés előtt Szergej Pavlov, én és még egy elvtárs bizonyos kérdések tisztázásának ürügyével elmentünk a rendőrparancsnokhoz, megtudni, mi a véleménye arról, hogy engedélye nélkül Bogucsaniba jöttünk. Amint megpillantott bennünket, szemlátomást elsápadt, majd roppant udvariasan látogatásunk okáról érdeklődött. Láthatóan nagyon izgatott volt. Csak amikor már menni készültünk, kérdezte meg bátortalanul, hogy mit keres ez a sok száműzött Bogucsaniban. Megmagyaráztuk neki, hogy már nagyon eluntuk magunkat, és most itt találkozunk egymással. Nyilvánvaló volt,

hogy a rendőrparancsnok tisztában van a legutóbbi eseményekkel.

Fél óra múlva megkezdődött a gyűlés. Szenvedélyes vita bontakozott ki arról, hogyan is legyen tovább. Néhány elvtárs azon a véleményen volt, hogy nem kell újabb hírekre várni, hanem már másnap reggel meg kell kezdeni a tömeges hazavándorlást a száműzetésből. Mások viszont kitartottak amellett, hogy várni kell az elutazással mindaddig, amíg nem kapunk pontosabb adatokat. Azt mondták, hogy ha nem kapunk biztos hírt a forradalomról, a rendőrök tömeges szökésünk esetén vérfürdőt rendeznek közöttünk. Végül is nem jutottunk dűlőre, s elhatároztuk, hogy másnapra halasztjuk a gyűlést. Már hajnali négy óra felé járt az idő. Mindnyájan ingerültek voltunk, s bár már ugyancsak késő volt, senki sem tudott elaludni.

Kora reggel az egyik bogucsani kopogtatott szállásunk ablakán, és közölte, hogy Jenyiszejszkből megérkezett Paljuk száműzött, aki korábban nálunk lakott Irkinyejevóban, s azután vezényelték át Jenyiszejszkbe. Paljuk megerősítette mindazt, amit eddig az oroszországi forradalomról hallottunk. Elmondta, hogy amint hírét vették az önkényuralom megdöntésének, Jenyiszejszkben nyomban megalakították a közbiztonsági bizottságot; ez a bizottság küldte őt hozzánk, dokumentumokkal és pénzzel a száműzöttek elutazásához. A zemsztvo épületében szállt meg, és amikor mindnyájan odagyűltünk hozzá, röviden tájékoztatott bennünket a lezajló eseményekről.

Paljuk több napon át váltott lovakkal postakocsizott Jenyiszejszktől, és útja során minden rendőrt lefegyverzett a falvakban. A zemsztvo szoba sarkában ott hevertek az általa összegyűjtött puskák és kardok. Még az útjába botló Bahov járási rendőrfőnököt is lefegyverezte, a „vidék rémét", ahogy az Angara mentén nevezték. Paljuk letartóztatta Bahovot, és ugyanolyan „menetlevéllel"

toloncoltatta Jenyiszejszkbe, amilyennel korábban a száműzötteket kísérték. Később, ahogy mesélték, Bahov szabadlábra került, és eltűnt valamerre.

Fel kellett számolni a régi rendszert Bogucsaniban is. Úgy döntöttünk, hogy mivel Paljuknak a jenyiszejszki bizottságtól meghatalmazása van, ezt ő fogja véghezvinni, mi pedig segítünk neki. Mindnyájan kitódultunk az utcára. Paljuk magához hívatta a rendőrök közül a rangidőst, és megparancsolta egész „gárdájának", hogy gyülekezzenek a rendőrparancsnoknál, és adják át a fegyvereiket. A rendőr tisztelettel sapkájához emelte kezét, és máris indult a parancsot teljesíteni.

Azután összeszedtük az egész falusi és járási hatóságot: az elnököt, a bírót és a rendőrbiztosokat. Nyakukba akasztották a hatalom bádogjelvényeit, s Paljuk vezetésével bementek a rendőrparancsnok szobájába. A rendőrparancsnok egyáltalán nem ellenkezett, leszedte váll-lapjait, és vonakodás nélkül átadta az összes aktát és a kasszát a jövevényeknek. Paljuk kijelentette neki, hogy szabad, mehet, ahová akar. Bogucsaniban a parasztokból megalakult az ideiglenes járási bizottság, amely átvette az aktákat és a kasszát is.

Konsztantyin Pausztovszkij:

Néhány hónap leforgása alatt Oroszország mindent kimondott, amiről évszázadok óta hallgatott.

Ezerkilencszáztizenhét februárjától őszéig az egész országban éjjel-nappal gyűléseztek, szüntelenül, a legnagyobb összevisszaságban.

A városok terein, emlékművek tövében, klórszagú pályaudvarokon, gyárban, falun, piactéren, minden valamennyire lakott ház udvarán, lépcsőházában embertömegek zúgtak.

Esküvések, felhívások, leleplezések, szónoki hév – mindez tomboló „Le vele!" kiáltásokba vagy lelkes, re-

kedt éljenzésbe fúlt. Mintha kocsi dübörögne végig macskaköves úton, úgy hangzott fel ez a kiabálás minden útkereszteződésnél.

A leglelkesebben, a legszenvedélyesebben Moszkva gyűlésezett.

Kit meghintáztattak, kit a köpenye pántjánál fogva rángattak le Puskin szobráról, kivel összecsókolóztak, borostás arcukkal összevissza karmolva orcáját, kinek meg kérges tenyerét szorongatták; egy értelmiségi külsejű embernek leverték a kalapját, de egy perccel később diadalmenetben vállukra emelték, és az értelmiségi férfi – fél kezével orrán táncoló csíptetőjét támogatva – átkokat szórt az orosz szabadság ég tudja, miféle ellenségeire. Hol itt, hol ott tapsoltak meg valakit lelkesen, és az összeütődő tenyerek robaja úgy szólt, mintha nagy szemű jégeső hullana a kövezetre.

1917 tavasza egyébként feltűnően hűvös volt, a moszkvai bulvárok zsenge füvére gyakran hullott a jégeső recsegő darája.

A népgyűléseken senki sem kért szót, csak fogta magát, és felszólalt kéretlenül. Mindig szívesen hallgatták a frontharcos katonákat meg Jacques Sadoult, egy Oroszországban rekedt francia tisztet, aki a francia szocialista párt tagja volt, s később kommunista lett. Égszínkék köpenye állandóan ott keringett Moszkva két leg-„gyűlésesebb" helye, a Puskin-szobor meg a Szkobelev-emlékmű között.

Ha egy katona frontharcosnak mondotta magát, legelébb zajos vallatásnak vetették alá. „Melyik fronton voltál?" – kiáltották a tömegből. – „Melyik hadosztályban? Melyik ezredben? Ki a parancsnokod?"

Ha a katona zavarba jött, nem válaszolt mindjárt, a tömeg felzúdult, a katonát „Le vele! A hodinkai frontról jött!" – kiáltásokkal leráncigálták az emelvényről, és betuszkolták maguk közé, minél hátrább. A katona

zavartan krákogott, köpenye szélével törölgette orrát, és hüledezve csóválta a fejét.

Hatásos fogásra volt szükség ahhoz, hogy a tömeg fölfigyeljen, és meghallgassa a felszólalót.

Egyik nap szakállas katona kapaszkodott föl a Puskin-szobor talapzatára; köpenye mereven állt körülötte, mint a bádog. A tömeg felzúgott: „Melyik hadosztály? Melyik ezred?"

A katona mérgesen pislogott.

– Mit üvöltöztök! – kezdte. – Ha jobban megnézzük, minden harmadik embernek a zsebében Vilmos császár fényképe lapul! Több köztetek a kém, mint a becsületes ember, ezt mindenki tudja! Mi jogon fogjátok be egy orosz katona száját?

Ez hatásos fogás volt. A tömeg elhallgatott.

– Előbb hizlaljátok a tetveket a lövészárokban, aztán vallassatok! – üvöltötte a katona. – Döglődő ficsurak! Cári söpredék! Azt hiszitek, ha piros pántlikát aggattok magatokra, nem látunk keresztül rajtatok? Nem elég, hogy eladtok a burzsujoknak, mint a baromfit, még meg is akartok kopasztani az utolsó pehely tollig! Miattatok van tele árulással a front meg a rohadt hátország! Bajtársaim, frontharcosok! Hozzátok fordulok! Alássan kérem, fogjátok körül ezeket az urakat, motozzátok meg őket, és ellenőrizzétek az irataikat. És ha bármi gyanúsat találunk valamelyiknél, majd elintézzük magunk, nem várjuk meg a kormánybiztos parancsát. Éljen!

A katona lekapta kucsmáját, és meglengette a levegőben. Itt-ott valaki éljent kiáltott, de csak kevesen, tétován. A tömegben baljós mozgolódás indult meg, a katonák megfogták egymás kezét, és láncot alkotva körülfogták a tömeget.

Ki tudja, mivel végződött volna az eset, ha valakinek eszébe nem jut, hogy a Munkásküldöttek Szovjet-

jébe telefonáljon. Teherautón fegyveres munkások érkeztek a helyszínre, és helyreállították a rendet.

Lassacskán a moszkvai gyűlésező helyek mindegyikének kialakult a maga sajátos jellege. Szkobelev emlékművénél főként a különböző pártok szónokai léptek fel, kadetektől és népi szocialistáktól egészen a bolsevikokig. Szenvedélyes, de komoly beszédek hangzottak itt el. A szószátyárkodás nem dívott Szkobelev tövében. Ha valamelyik szónok pufogó frázisokba kezdett, hallgatósága menten rákiáltott: „Eredj a Tagankára! A pokol fenekére!"

A Taganka téren valóban arról beszélhetett a szónok, amiről épp eszébe jutott, akár arról, hogy Kerenszkij kikeresztelkedett zsidó, és Spola nevű falucskában született, akár arról, hogy a doni klastromban a barátoknál ezer darab tízrubeles aranyat találtak télire eltett alma magházába rejtve.

Tavasszal (már eljött a május, de azt hiszem, senki sem figyelte azon a tavaszon sem a jégzajlást a Moszkva folyón, sem a zelnicemeggy virágzását) egyszer én is ott álltam a Szkobelev-szobor lábánál összeverődött tömegben. Eszerek és bolsevikok viaskodtak éppen.

Egyszer csak Racsinszkij kapaszkodott fel a szobor talapzatára. Összerezzentem meglepetésemben. Addig egyszer sem láttam Racsinszkijt Moszkvában.

Lekapta széles karimájú velúrkalapját, magasra emelte bambusznád pálcáját, melynek ezüst fogantyúja meztelen najádot ábrázolt, csendre intette a tömeget, és patetikus szavalatba fogott:

– Szabadságunk fényes napját fekete felhők takarják el! Engedjék meg, hogy mint szegény, szerény, manzárdlakó poéta, én is fölemeljem tiltakozó hangomat...

– Szemétdombra vele! – szólalt meg a hallgatóságból egy tiszta, határozott, noha kissé durva hang.

A tömeg lelkesen helyeselt neki.

– A Tagankára! – kiáltozták. – Hahó, szedjétek le a szoborról, akik ott vagytok mellette!

– Ez jogbitorlás! – kiáltotta Racsinszkij kétségbeesetten. – Az esztelen csőcselék hangja!

Mégsem hagyták beszélni. Fájdalmasan égnek emelte tekintetét, legyintett, méltóságteljesen leugrott a talapzatról, és eltűnt a tömegben.

Maurice Paléologue:

1917. április 1., vasárnap

Petrograd új katonai kormányzója, Kornyilov tábornok, igyekszik ismét fokozatosan rendet teremteni a helyőrségi alakulatokban. Nehéz feladat, mert a legtöbb tisztet megölték, lefokozták vagy elkergették. Ma reggelre csapatszemlét hirdetett a Téli Palota előtti téren, és bölcsen csak a legjobb egységeket vonultatta föl, amelyeknél legkevésbé csökkent a fegyelem. A cári uralom bukása óta most először egyesítenek nagyobb erőket szabályos kötelékké. Buchanannal és Nyeratovval a külügyminisztérium ablakaiból nézem a csapatszemlét.

A csapatok – mintegy tízezer fő – elég jól néznek ki, s zárt sorokban menetelnek. Nagyon kevés tisztet látni. Minden ezred zenekara a Marseillaise-t játssza, de lassú ütemben, s ettől komoran hangzik. Minden században, minden szakaszban néhány vörös zászlót látok, a következő felirattal: Föld és szabadság! – Földet a népnek! – Éljen a szocialista köztársaság! – Egy-két zászlón ezt olvasom: – Harc a végső győzelemig! – A Téli Palotán óriási vörös zászló leng. Sajátságosan tanulságos látvány. Katonai szempontból a következőképpen foglalom össze benyomásaimat: ezekből a csapatokból még nem veszett ki teljesen a fegyelem iránti érzék, de a katonák sokkal többet gondolnak a politikai és társadalmi megújulással kapcsolatos reményeikre, mint a háborús kötelezettségeikre.

Történelmi és festői szempontból nem megy ki a fejemből egy hasonlat. 1914. augusztus másodikára emlékeztetem Buchanant és Nyeratovot, arra a nagyszerű látványra, amikor a cár megesküdött a bibliára és a szent ikonokra, hogy semmiféle békét nem ír alá, amíg egyetlenegy ellenséges katona lesz orosz földön, s utána megjelent ugyanennek a palotának az erkélyén. Mellette álltam abban az ünnepélyes órában: komor volt, de ennek ellenére sugárzó. A hatalmas téren még több ember zsúfolódott össze, mint ma, katonák, polgárok, munkások, muzsikok, nők, gyerekek, és a cár atyuska áldó keze alatt térdeplő egész tömeg a cári himnuszt énekelte.

George Buchanan:

Április 9.

Nagy baj, hogy Petrograd a kormány székhelye, mert Moszkvában és vidéken jóval biztatóbb a helyzet. Azt hiszem, a nemzet zömének ugyanúgy elege van a fővárosából, mint nekem. Csak itt, Petrogradon, ahol sok a német ügynök, támad bennünket a szélsőséges munkáspárti sajtó. Egyébként az országban igen szeretnek bennünket. Néhány napja mintegy négyezer kozák nagy tüntetést rendezett a nagykövetség előtt. Parancsnokuk – egy tábornok – először arra kért, tartsak a Mars mezőn katonai szemlét ezredei felett, s ehhez kedvesen felajánlott egy „nyugodt" lovat. Kénytelen voltam megmondani neki, hogy mint nagykövet, nem fogadhatom el ezt a megtiszteltetést. Erre megállapodtunk, hogy a nagykövetség erkélyéről szemlélem meg az ezredek felvonulását. A díszmenet után a parancsnok körülbelül ötven kozákból álló küldöttséggel felkeresett dolgozószobámban, ahol nagyon hazafiasan síkra szállt a háború folytatása mellett!

Múlt szombaton francia és olasz kollégámmal együtt meghívtak az Operába egy ünnepségre. Az az ezred

rendezte, amelynek a forradalom kirobbantását tulajdonítják, mert elsőként állt át a nép oldalára. Az egyik cári páholy első sorában ültünk, míg a kormány éppen a szemközti páholyban foglalt helyet. A középső páholyt a sokéves szibériai száműzetésből visszatért forradalmárok foglalták el. Köztük volt Vera Figner is, akit bűnrészesként ítéltek el II. Sándor cár meggyilkolásában, és Vera Zaszulics, aki 1877-ben merényletet kísérelt meg Trepov ellen. Az egyik szünetben meglátogattuk a minisztereket, utána a középső páholyba vezettek bennünket, és bemutattak az ott-tartózkodóknak. Néhány hónappal ezelőtt senki sem tartotta volna ezt lehetségesnek.

Albert Rhys Williams amerikai újságíró:

Nyizsnyijben megismerkedtem Szartovval, egy mechanikussal, aki meghívott magához. Szobája sarkában puska állt.

– Ma minden munkásnak van puskája – magyarázta Szartov. – Valamikor a cárért harcoltunk, most magunkért harcolunk.

Egy másik sarokban szent Nyikoláj ikon függött, előtte parányi lángocska égett.

– A feleségem még mindig vallásos – mentegetődzött Szartov. – Hisz a szentekben, azt hiszi, vigyáznak majd rám a forradalomban. Mintha egy szent segítene egy bolseviknek. – Nevetett. – Jóságos isten! De ez ártalmatlan babona. A szentek furcsa fickók, soha nem lehet tudni, mit fognak csinálni.

A család a földön aludt, ragaszkodtak hozzá, hogy én foglaljam el az ágyukat, mert én amerikai vagyok. Felfedeztem még egy amerikait a szobában. Az ikon előtti lángocska halvány fényében Lincoln Ábrahám csúnya, elkínzott, nemes arca nézett le rám a falról. Az illinoisi erdők kunyhójából megtalálta az utat a

Volga melletti munkás kunyhójába. Több mint fél évszázad múltán a világ másik felén Lincoln szívének tüze lángra gyújtotta egy fény után tapogató orosz munkás szívét.

És ahogy felesége a csodatevő szent Nyikolájt tisztelte, úgy tisztelte Szartov Lincolnt, a nagy szabadsághőst. Lincoln képe a díszhelyet foglalta el lakásában. Ráadásul Szartov még valami különöset is tett: egy gombot erősített Lincoln kabátjára, egy nagy vörös gombot, amelyre az volt írva: bolsevik.

Lincoln életéről Szartov vajmi keveset tudott. Csupán azt tudta, hogy Lincoln az igazságtalanság ellen harcolt, felszabadította a rabszolgákat, hogy szidalmazták és üldözték. És Szartov számára ez azt jelentette, hogy közel állt a bolsevikokhoz. A legnagyobb megbecsülés jeleként tüntette ki Lincolnt a vörös gombbal.

Paléologue:

1917. április 5., csütörtök

Ma nagy ünnepség a Mars mezőn, a forradalmi harcok áldozatait, a „nép hőseit", a „szabadság mártírjait" temetik díszes pompával.

A térség közepén hosszú árkot ástak. A középpontban vörös terítővel bevont szószék: a kormány emelvénye.

Reggel óta véget nem érő menetek járják be minden irányban a várost, élükön katonazenekarral és fekete zászlókkal, hogy összegyűjtsék a kórházakban a forradalmi apoteózishoz a kétszáztíz koporsót.

A felvonulók száma a legmérsékeltebb becslés szerint is meghaladja a kilencszázezret. És még sincs zavar vagy késedelem. Hibátlan rendben állnak fel, menetelnek, állnak meg, énekelnek. A jeges szél ellenére látni akartam, hogy vonulnak a Mars mezőre.

A hófelhőktől sápadt, széllökésektől korbácsolt ég alatt különleges méretű színjáték a vörös koporsók mö-

gött lassan kibontakozó végtelen tömeg. És hogy még fokozzák a tragikus hatást, percenként eldördül az erőd ágyúja. A rendezés művészete, az oroszok velük született tulajdonsága.

De leginkább az tűnik fel, ami hiányzik az ünnepségről: a papság. Se pap, se ikonok, se ima, se kereszt. Egyetlen dal: a *Munkás-Marseillaise*.

Szent Olga és Szent Vlagyimir óta, mióta az orosz nép belépett a világtörténelembe, most első ízben folyik le egy nagy nemzeti megmozdulás az egyház jelenléte nélkül. Tegnap még a vallás irányította az egész köz- és magánéletet; az egyház lenyűgöző pompával, csodálatos befolyással, a képzelet és szív, a szellem és lélek tökéletes uralmával mindenbe beleavatkozott. Még néhány napja a felvonuló parasztok, katonák, munkások ezrei, ha csak a legkisebb ikont is meglátták az utcán, levették a sapkájukat, és hatalmas kereszteket vetettek. És ma – micsoda ellentét! De csodálkozzunk rajta? Az oroszok lelke és gondolkodása mindig végletes.

Lassacskán kiürül a Mars mező. A nap elhalványul; fakóvörös, jeges köd ereszkedik a Névára. A kihalt sétány komor látvány. És amikor a Nyári Kert útjain visszatérek a követségre, azt mondom magamban, hogy az imént jelen voltam a jelenkori történelem egyik legjelentősebb eseményén. Ezekben a vörös koporsókban az orosz nép bizánci és moszkovita hagyományait, az ortodox, szent Oroszország egész múltját temették el.

Ludovic Naudeau francia újságíró:

Minden kerület maga vitte a halottait. Az emberek vállán nyugvó dísztelen, vörös koporsók egészen kicsiknek látszottak, és egyszerűségük még vigasztalanabbá tette őket. Előttük milicisták meneteltek, azaz felfegyverzett polgárok, akik már úgy lépkedtek, mint az igazi

katonák. A koporsók mögött szorosan felzárkózott, feltűzött szuronyú gyalogos századok meneteltek.

A hadsereg tehát ott volt a temetésen, de eloszlott a tömeg között, vele együtt vonult ünnepélyesen. A háború harcias ellenségei büszkék voltak, hogy ugyanúgy, mint a gyárak fekete serege, magasra emelték bíborvörös lobogóikat, amelyeken cikornyás aranybetűk szikráztak. A petrogradi katonai körzet valamennyi katona- és tengerészzenekara ott haladt a csoportok élén a gyülekezőhelyekig, s ünnepélyesen szakadatlanul a Marseillaise-t és Chopin gyászindulóját játszotta. Amikor a fúvóshangszerek hallgattak, a szegények hatalmas tömegének magasztos és fenséges kórusa szárnyalt az ég felé, akár az imádság. A félelemetes sereg oszlopai szigorú rendben meneteltek, és vezetőik parancsára gondosan ügyeltek, hogy távolságot tartsanak . . .

Összekeveredve, mondhatni, szorosan egyesülve a petrogradi katonai körzet ezredeivel, a munkások is elhozták a forradalom napjaiban csendőrgolyóktól elesett bajtársaik holttestét. Petrograd egész munkástömege a Mars mezőre özönlött . . .

A főváros lakossága elfeledte múltbeli nyomorúságát és csalódásait, s azt hitte, mostantól fogva az Ígéret Földjén vándorol, ahol az új hitet igazságosságnak hívják . . .

Leszállt az éj, és az utolsó csoportok még mindig vonultak. Tíz fényszóró sugarának tüzes karja futott össze a ravatalon, fényük egy pillanatra megvilágította az embernyájat, amely kimerülten, a hidegtől megmeredve lakása felé sietett. Hirtelen kihunytak a fényszórók, elhallgattak a hangszerek, és hamarosan mindent elnyelt a sötétség . . .

Paléologue:

1917. április 29., vasárnap

Nem múlt el nap a forradalmi szomorújáték kezdete óta, hogy ne lettek volna ünnepségek, felvonulások, előadások. Szakadatlanul felvonulások, győzelmi, tiltakozó, emlék, avató, vezeklő, halotti stb. ünnepségek. A forrón s egyúttal homályosan érzelmes, ösztönösen mélyen közösségi, az esztétikai és festői látványosságot kedvelő szláv lélek tetszeleg és gyönyörködik az ünnepélyekben. Minden egyesület és testület, valamennyi politikai, szakmai, vallási és etnikai csoport a Szovjet elé vonult, hogy elmondják panaszaikat és kívánságaikat.

Április tizenhatodikán, húsvéthétfőn az Alekszandr Nyevszkij kolostor közelében nagy sereg zarándokkal találkoztam, akik szent énekeket énekelve vonultak a Tauriai palotához. Nagy vörös zászlókat vittek, a következő feliratokkal: „Krisztus feltámadt! Éljen a szabad egyház!" Vagy: „Szabad népnek szabad, demokratikus egyházat!"

Így hát a Tauriai palota kertje szemtanúja lehetett zsidók, muzulmánok, buddhisták, munkások és munkásasszonyok, parasztok és parasztasszonyok, tanítók és tanítónők, inasok, árvák, süketnémák, bábák felvonulásának!... Ó, Tolsztoj! Micsoda utójáték a *Feltámadás*hoz!

Ma több ezer háborús rokkant tiltakozik a Szovjet pacifista nézetei ellen. Élükön katonazenekar lépked. Az első sorokban skarlátvörös lobogók ilyen feliratokkal: „Harc a szabadságért utolsó leheletünkig!" Vagy: „Dicsőség halottainknak! Bár ne estek volna el hiába!" Vagy ilyen is: „Nézzétek sebeinket! Győzelmet követelnek!" Vagy végezetül: „A pacifisták meggyalázzák Oroszországot, vesszen Lenin!"

Hősies, szánalmas látvány! A kevésbé súlyos sebesültek lassan vonszolják magukat, amennyire tudják, de

zárt sorokban; a legtöbb nyomorék. A legnyomorultabbakat, akiket keresztül-kasul kötés borít, szekéren hozzák. Vöröskeresztes nővérek vezetik a vakokat.

Ez a fájdalommal teli sereg látszólag magában foglalja a háború minden borzalmát, minden csonkítást és kínt, amit az emberi test elviselhet. Templomi áhítattal fogadják őket; amikor elvonulnak, lekerülnek a fejekről a sapkák, a szemek könnybe lábadnak, egy gyászruhás asszony zokogva letérdel.

A sarkon, ahol sűrűbb a tömeg és több a munkás, taps csattan fel.

Ó, nagyon félek, hogy a nézők közül nem egy, aki most tapsol, este már Lenint élteti. Az orosz nép minden szinjátéknak tapsol, bármit fejez is ki, csak ébressze fel szentimentalizmusát és képzelőerejét.

Albert Rhys Williams:

1917 nyarán beutaztam Oroszországot. Bármerre jártam, mindenütt fülembe csengett a keservesen szenvedő nép jajszava. Hallottam az ivanovói textilgyárakban, Nyizsnyij utcáin, a kijevi piacokon. Zengett a volgai teherhajók gyomrából, visszhangzott az éjben a dnyeperi tutajokról és bárkákról. S minden panasz ugyanannak szólt: a háborúnak, az „átkozott háborúnak".

Mindenfelé láttam a háborús károkat és pusztításokat. Bejártam Ukrajna mezőit, amelyekről Gogol így írt: „Ó, sztyeppék, istenem, mily fenségesek vagytok!" Megálltunk egy apró, dombok közé ágyazott falucskában; mintegy háromszáz asszony, negyven öregember és fiú s néhány tucat nyomorék katona tolakodott körénk. Felálltam, hogy beszéljek hozzájuk, s megkérdeztem: – Hányan hallottak már közületek Washingtonról? – Egy fiú emelte fel a kezét. – Hányan hallottak Lincolnról? – Három kéz. – Kerenszkijről? – Körülbelül kilencven

kéz. – Leninről? – Ismét kilencven kéz. – Tolsztojról? – Százötven kéz.

Mulattak rajtam, nevettek a külföldin és furcsa kiejtésén. Azután nagy butaságot követtem el, mert megkérdeztem: – Hányan vesztették el közületek a háborúban hozzátartozóikat? – Majdnem minden kéz a magasba emelkedett, jajgatás zúgott fel a nevető tömegből, mintha téli szél nyögne az ágak között. Két öreg paraszt sírva a kocsi kerekeire borult. Egy fiú előreszaladt, és sírva kiáltotta: – A bátyám, megölték a bátyámat! – Az asszonyok kendőjükbe rejtették arcukat, átkarolták egymást, sírtak és sírtak, s én azt kérdeztem magamtól, honnan van ennyi könnyük. Ki gyaníthatott volna e nyugodt arcok mögött ekkora bánatot?

Iraklij Georgijevics Cereteli mensevik vezető:

A Balti Flotta az a része volt a hadseregnek, ahol a forradalomig különösen nagy, kemény és embertelen fegyelem uralkodott, s a rendszer megdöntése után különösen elemi erővel robbant ki a lázadás.

A forradalom első napjaiban Kronstadtban vérbíráskodások voltak, kivégezték Virén admirálist, a flotta parancsnokát, és a matrózok által legjobban gyűlölt tiszteket. A petrogradi Szovjet kénytelen volt többször Kronstadtba küldeni képviselőit, hogy véget vessen a túlkapásoknak. Végül is a helyi Matróz-, Katona- és Munkásküldöttek Szovjetjének vezetése alatt némileg helyreállt Kronstadtban a nyugalom.

Az első Ideiglenes Kormányt Pepljajev komisszár, a Birodalmi Duma hajdani kadet párti tagja képviselte Kronstadtban. Pepljajev számításba vette a matrózok között uralkodó izgatott hangulatot, igyekezett nem kiélezni viszonyát a helyi Szovjettel, noha az a bolsevik pártot követte, és gyakran az orosz demokrácia általános politikájával élesen ellentétben álló határozatokat

hozott. A kormány és a Kronstadti Szovjet között a legfontosabb tisztázatlan kérdés a forradalom első napjaiban letartóztatott tisztek sorsa volt, akiket vizsgálat nélkül a kronstadti kazamatákba zártak. A kormány követelte, hogy szolgáltassák ki őket az igazságügyi szerveknek, a Kronstadti Szovjet viszont határozottan visszautasította ezt a követelést.

Az új koalíciós kormány természetesen nem nyugodhatott bele ebbe. Megbízta Pepljajevet, hogy határozott formában követelje a Kronstadti Szovjettől a letartóztatott tisztek kiszolgáltatását az igazságügyi szerveknek. Pepljajev továbbította a Kronstadti Szovjetnek ezt a követelést, de kérte az Ideiglenes Kormányt, hogy váltsa le tisztségéről, mert az akciótól semmit sem remélt, és tisztában volt vele, hogy jogokkal nem rendelkező biztosként milyen nehéz szerepe van. A Kronstadti Szovjet ekkor elhatározta, hogy kiélezi a helyzetet. Május 16-án elfogadott és nyilvánosságra hozott egy határozatot, miszerint minden hatalmat átvett Kronstadtban, nem ismeri el az Ideiglenes Kormányt, és kiutasítja képviselőjét Kronstadtból.

„Kronstadtban az egyetlen hatalom a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetje – állt a Kronstadti Szovjet határozatában –, mely az államrendre vonatkozó minden kérdést közvetlenül a Munkás- és Katonaküldöttek Petrogradi Szovjetjével tárgyal meg."

Ugyanabban az időben, amikor a Petrogradi Szovjet elküldte képviselőit az Ideiglenes Kormányba, hogy megerősítse a központi demokratikus kormányhatalmat, Kronstadtban kikiáltották a Szovjetköztársaságot.

Nyilvánvaló volt, hogy ha a bolsevikoknak sikerül Kronstadtban megsemmisíteniük az egész országra kötelező államrendszert, az súlyos csapást jelentett volna a demokráciára, s ellenkezett volna a lakosság többségének akaratával. A kérdés annál fontosabb volt, mert Kronstadt volt a Balti Flotta fő támaszpontja, amely

a tenger felől őrizte a Petrogradra vezető utat. Nem csoda, hogy a Kronstadti Szovjet eljárása nagy izgalmat és gondot okozott az egész országban.

Azon idők szokásainak megfelelően a Petrogradi Szovjet reagált elsőként erre az anarchista eljárásra, és elküldte képviselőit Kronstadtba, hogy rendre intse a helyi szovjetet. Mivel azonban a Kronstadti Szovjet kitartott határozata mellett, elkerülhetetlenül erélyesebb eszközökhöz kellett nyúlnunk. Ezért a két szocialista miniszter, Szkobelev és én, a Szovjet Végrehajtó Bizottságával egyetértésben azt javasoltuk a kormánynak, küldjön bennünket Kronstadtba, hogy a kormány nevében követeljük a Kronstadti Szovjettől: azonnal vonja vissza határozatát, s vesse alá magát az egész Oroszországra érvényes törvényeknek.

Váratlan megjelenésünk Kronstadtban szenzációt és teljes tanácstalanságot keltett a helyi Szovjet vezetői körében.

A Kronstadti Szovjet 91 bolsevikból, 70 „pártonkívüliből", 93 szociálforradalmárból és 46 mensevikből állt. A bolsevikoknak tehát nem volt többségük a Szovjetben. Valójában azonban ők voltak az urak a Kronstadti Szovjetben, mivel a „pártonkívüliek", a lázadó matrózok képviselői a bolsevikok engedelmes eszközei voltak. A „pártonkívüli" frakció léte megkönnyítette a bolsevikok tevékenységét; az ő segítségükkel nyújtották be és fogadtatták el a bolsevikok a Szovjetben „legforradalmibb" javaslataikat. A szociálforradalmárok és mensevikek jelenléte a Kronstadti Szovjetben semmiféleképpen sem gátolta a bolsevikokat, mert ezeknek a frakcióknak a tagjai a tömegek általános hangulatának megfelelően a pártok „balszárnyához" tartoztak, és nem fejtettek ki komoly ellenállást a bolsevikokkal szemben . . .

Megérkezésünk alkalmából a Kronstadti Szovjet szikratávírón nagy matrózgyűlést hívott össze a Jakor-

naja térre, ahol beszámoltunk a matrózoknak küldetésünk céljáról.

Láttam Petrogradon bolsevik gyűléseket, de még sohasem tapasztaltam olyan feszült légkört, mint a kronstadti matrózok körében. Amikor áthaladtunk soraik között, sötét, barátságtalan arcokat láttunk, és fojtott morgást hallottunk: – A miniszterek... Azért jöttek, hogy eltöröljék a szabadságot Kronstadtban.

A tömeg ellenséges bizalmatlansággal hallgatta magyarázatomat, hogy miért tartja a kormány és a Szovjet megengedhetetlennek a Kronstadti Szovjet viselkedését. Amikor azt mondtam, hogy a Petrogradi Szovjet elhatározta, megerősíti a forradalmi hatalmat, mert elvész az egész, most kiharcolt demokratikus szabadság, ha nincs demokratikus fegyelem, hangok hallatszottak: „Fegyelem – ezt eleget tűrtük a cár idejében!" – Amikor megkérdeztem: – Talán ki akartok válni a forradalmi demokráciából? – kiáltások hangzottak: „Igen, igen, ezt akarjuk!" – Ezeket a közbekiáltásokat nem támogatta a tömeg, a matrózok soraiból olyan hangok hallatszottak, hogy ne szakítsanak félbe. De amikor a letartóztatott tisztekről beszéltem, és arról, hogy igazságosan kell bánni velük, hirtelen az egész tömeg izgalomba jött, elvesztette önuralmát, és hangosan tiltakozott. Gyűlölettel teli arcok bukkantak fel. Kiáltások harsantak: „Nekik akartok segíteni!... Vérebek!... Agyon kellett volna lőni őket!..."

Kézzelfoghatóvá vált az ösztönös gyűlölet, bosszú és erőszakosság, és éreztük, milyen jó talaj ez a hangulat a Kronstadti Szovjet vezetői számára demokráciaellenes romboló munkájukhoz.

De ebben az időben még e lázadó tömeg előtt is nagy tekintélye volt az összorosz forradalmi demokráciának. Amikor a tiltakozásokra válaszolva emlékeztettem a tömeget, hogy a régi rendszert nem a kronstadti matrózok döntötték meg, hanem egész Oroszország forradalmi

demokráciájának erői, és ez a demokrácia képes helyreállítani a rendet, amely megfelel a felszabadított nép akaratának, elnémult a kiáltozás és tiltakozás, és a tömeg ismét az előbbi sötét hallgatásba burkolódzott...

Paléologue:

Camojszka grófnő, aki tegnap érkezett Kijevből, meséli, hogy nem mer visszatérni Podoliába, Pecsara melletti családi kastélyába, ahová Lengyelország elfoglalása óta menekült, mert a parasztok veszedelmesen forronganak.

– Mostanáig – mondja – engedelmes hívei voltak anyámnak, aki egyébként elhalmozta őket jótéteményeivel. A forradalom óta minden megváltozott. Órákig álldogálnak a kastély előtt vagy a parkban, és hevesen gesztikulálva magyarázzák földosztási terveiket. Egyik a folyóig nyúló erdőt akarja, másik a kerteket, hogy legelővé változtassa. Ezen vitatkoznak véget nem érően, és akkor sem hagyják abba, ha anyám, egyik nővérem vagy én odamegyünk hozzájuk.

Ez a lelkiállapot minden tartományban megnyilvánul, tehát Lenin buzgó propagandája a parasztok között máris kezdi megteremni gyümölcseit.

Trockij:

Sajátságos szerepük volt a Modern Cirkuszban tartott gyűléseknek. Nemcsak én, ellenfeleink is különleges álláspontot foglaltak el ezzel kapcsolatban: az én erődömnek tekintették a cirkuszt, és sohasem próbáltak ott fellépni. De ha a Szovjetben a megalkuvókat támadtam, odakiabálták nekem: – Itt nem a Modern Cirkuszban van! – Ez amolyan refrénné lett. Általában este beszéltem a cirkuszban, néha éjjel is. A hallgatóság munkásokból, katonákból, dolgozó anyákból, az utca fiatalsá-

gából, a nagyváros legnyomorúságosabb rétegeiből állt. Minden négyzetcentiméternyi hely megtelt, az emberek egymáshoz szorultak. Gyerekek ültek az apák nyakában, csecsemők feküdtek az anyák mellén. Senki sem dohányzott. Minden pillanatban várni lehetett, hogy leszakad a karzat a súlyos emberi teher alatt. Csak a testek között keskeny ösvényt törve tudtam az emelvényt elérni; sokszor az állók adtak előre a fejük fölé emelve. A várakozástól feszült légkörben kiáltások harsantak: a Modern Cirkusz sajátságos, szenvedélyes ordítása. Körülöttem, fölöttem, szorosan egymáshoz nyomódott könyökök, mellek, fejek; mintha meleg emberi testekből álló barlangból beszéltem volna. Ha szélesebb mozdulatot tettem, óhatatlanul megérintettem valakit, aki barátságos mozdulattal értésemre adta, hogy ne zavartassam magam, ne törődjek vele, folytassam csak nyugodtan. A szenvedélyes tömeg elektromos feszültsége minden fáradtságomat legyőzte. Ez a tömeg tudni akart, meg akarta érteni a világot, meg akarta találni az útját. Voltak pillanatok, amikor az eggyé forrott tömeg követelő tudásszomját szinte a bőrömön éreztem. Ilyenkor az együttérzés kényszere minden előre kitervelt érvet és szót megsemmisített. A mélyből más szavak törtek elő, más, a szónok számára váratlan, de a tömeg számára szükséges érvek. S a szónok ilyenkor úgy érezte, mintha önnönmagát hallgatná, mintha nem tudna lépést tartani gondolataival, és attól félne, hogy beszéde felébreszti, s mint a holdkóros, lezuhan a háztetőről. Ilyen volt a Modern Cirkusz. Saját arca volt, tüzes, gyöngéd, megszállott. A csecsemők békésen szoptak anyjuk mellén, míg az anyák helyeslően vagy fenyegetően zúgtak. A tömeg is csecsemőhöz hasonlított, aki kiszáradt szájjal szívja a forradalom emlőjét. De ez a csecsemő nagyon gyorsan felnőtt.

A háború és a hadsereg

A háború százmillió ember sorsát befolyásolta Oroszországban. A tizenötmillió orosz katonának azonban az életét fenyegette.

A haza előbbre való az életnél – ezt a törvényt évszázadokon keresztül mindenki megtanulta. De a halálfélelem, az éhség, a hideg kegyetlen tanítómester. Minél többet éheztek az orosz katonák, minél több bajtársuk esett el mellőlük, annál inkább kételkedtek abban, hogy oda kell adniuk az életüket a hazáért.

A forradalom után a szürkeköpenyesek egyelőre bizonytalanok voltak. Nem volt hatalom, mely megállíthatta volna a tizenötmilliós sereget, ha futni akar. Mégsem futottak el: még nem jutottak el a következtetésig, hogy az életük fontosabb, mint a háború. De ha nem is futottak el, harcolni sem akartak.

A hadsereg ütőképességének alapja a katonák harci szelleme és a fegyelem. Harci szellem már rég nem volt az orosz hadseregben, s a forradalom után a fegyelem is fölbomlott. Petrogradon még lövöldöztek, a cár még nem mondott le, amikor a Szovjet, válaszként a Duma felhívására, hogy a katonák térjenek vissza a laktanyákba s engedelmeskedjenek tisztjeiknek, kiadta 1. számú parancsát. A Szovjet ekkor még egyenlő volt a tömeggel, semmiféle szabályok nem akadályozták a tömeghangulat kifejeződését: az 1. számú parancsot az elnöki emelvény körül tolongó fölháborodott katonaküldöttek mondták tollba a meghökkent mensevik Szkobelevnek.

Ez a parancs maga fölért egy forradalommal: megszüntette a tisztek teljhatalmát, s az egységeket lényegében a Szovjetnek rendelte alá. Ezek után mond-

hatta már a kormány, mondhatták a hadsereg vezetői, hogy a parancs nem úgy értendő, ahogy a katonák értették. Mondhatta a megjuhászodott Szovjet is, mely néhány nap múlva már igyekezett élét venni saját rendeletének. A katonák nem a paragrafusokra figyeltek, hanem a parancs szellemére, mely azt sugallta nekik: nincs többé különbség ember és ember, tiszt és közkatona között. Nemhiába sóhajtott föl Sulgin, amikor elolvasta a parancsot: „Ez a hadsereg végét jelenti."

Januskevics Duma-képviselő a következőképp számolt be az Állami Duma Ideiglenes Bizottságának március 13-i (26-i) ülésén a fronton szerzett tapasztalatairól:

Amikor azzal bíztak meg bennünket, hogy utazzunk a frontra, féltünk, hogy ott a lehető legrosszabb benyomásokat szerezzük, hogy lehangoló kép tárul majd a szemünk elé. A valóságban azonban útunk kezdetétől, ahogy közeledtünk a fronthoz, pontosan az ellenkezőjét tapasztaltuk. Alighogy elhagytuk Petrogradot, minden állomáson nagy tömeg fogadott, közöttük sok katona, akik hallottak jöttünkről, és üdvözölni akartak bennünket. Minden állomáson kiszálltunk, és viszonoztuk az üdvözleteket, úgyhogy mire a frontra értünk, már berekedtünk . . .

Este értünk a frontra, megszálltunk, majd elindultunk a legelső vonalakban levő csapatokhoz. Mindenütt rendkívül ünnepélyesen, zeneszóval fogadtak – nagy zavarban voltunk. Kiderült, hogy az 1. számú parancs és a különféle szóbeszédek a „zöld", azaz a parasztokból álló csapatrészlegekre némileg bomlasztóan hatottak. A többi, forradalmibb érzelmű csapatrészlegnél nem volt tapasztalható hasonló jelenség. Ezekben a legénység nagyon jól megértette magát a tisztekkel. Megfigyeltük, hogy annak ellenére, hogy Ideiglenes Kormány van,

hogy a forradalmi változás befejezett tény, néhány magasabb rangú tiszt rendkívül tapintatlanul viselkedik. Mindenfelé panaszolták, hogy e tisztek letépik a vörös karszalagokat, néhányan pedig kijelentették, hogy nem távolítják el a cár képét. Jönnek a katonák, látják, hogy a cár képe ott függ a falon, és felháborodnak. Néhány helyen megbízható adatokat kaptunk arról, hogy a tisztek agyonlövetéssel fenyegetik azt, aki el akarja távolítani a cár képeit. Ez tarthatatlan légkört teremtett. Másutt arra kértek, intézkedjünk, hogy távolítsák el a cár képeit, mert az alakulat nagyon izgatott, s előfordulhat, hogy agyonvernek valakit. Mindenesetre megállapítható, hogy a katonák némi tartózkodást tanúsítanak, még várnak valamire és rendkívül érdeklődnek minden iránt. A legkülönbözőbb jellegű kérdéseket tették fel. Mi először üdvözlő beszédeket tartottunk, azután megmagyaráztuk, hogy minden alapvető kérdésben az Alkotmányozó Gyűlés fog dönteni. Tisztek is eljöttek a gyűlésekre, de megkértük őket, hogy menjenek el. Minden csapatrészleggel beszélgettünk, elmondták panaszaikat, kívánságaikat, megpróbáltunk mindent tisztázni és megnyugtatni a katonákat.

Elhangzottak kívánságok a haditörvényszékkel kapcsolatban is. Nem vitatták, hogy a fronton nem lehet meglenni szigorú rendszabályok nélkül. De azt kívánták, hogy a haditörvényszékekben a katonák is képviseltethessék magukat, akkor készségesen alávetik magukat mindenféle büntetésnek. Jelenleg a bíráskodás csak a tisztek dolga, s az ilyen ítélkezés iránt nincs bizalmuk. Azt is kérték, tegyük lehetővé, hogy valamelyik csapatrészleg elküldhesse képviselőjét Petrogradra, hogy az a helyszínen tájékozódhassék az eseményekről.

Égető probléma a szabadságolások kérdése is. A legújabb események után azonnal beszüntettek mindenféle szabadságolást; némely csapatrészlegnél most megint adnak szabadságot, de általában ez a kérdés rettenete-

sen nyugtalanítja a katonákat, nem bíznak parancsnokaikban, bár olyan csapatrészlegek is akadnak, amelyek bíznak; sokukat azonban meg kellett győzni, hogy a régi rendszerhez nincs visszatérés. A négyszemközötti, csoportos vagy a katonák különböző képviselőivel folytatott beszélgetésekből kiderült, hogy a Hadügyminisztériumnak – így vagy úgy –, de mindenképpen számolnia kell azzal, hogy a katonák nem bíznak parancsnokaikban. Nemcsak katonák, tisztek is azt mondották nekünk: – Nem bízunk bennük, félünk velük rohamra menni, mert el fognak árulni bennünket. – Néhányan mindent megtesznek, hogy maguk ellen ingereljék a katonákat, mintha szinte szándékosan tennék. Mindenesetre felkerestük az 1. hadsereg szinte valamennyi csapattestét, egy-két órát minden részleg katonáival beszélgettünk, s bár nagyon berekedtünk, némileg megnyugtattuk őket. Ezzel eldicsekedhetünk. Reggel nyolckor kezdtük el körútunkat, s éjjel egy órakor fejeztük be. A hangulat nem rossz, csak néhány öreg katona kérte, hogy hazatérhessen családjához. Harci kedv általában van, s ez jó benyomást tett ránk, mert mást vártunk. Fegyelem is van, csak más elvekre kell építeni. Néhány gyűlésen tisztekkel is beszéltünk. Sokan egészen jól értik jelenlegi feladataikat, mások azonban egyáltalán nem akarják megérteni, hogy korszakalkotó változás történt, és nekik is meg kell változniuk. Az ilyenek szörnyen megsértődnek, és felháborodnak a parancsokon, többek között Gucskov udvariasságot elrendelő parancsán is; szerintük, az ilyesmi megrontja a hadsereg szellemét, s olyan hátországbeliek gyártják ezeket, akiknek bele sem szabadna szólni a hadsereg ügyeibe. Az egyik gyűlésen nyíltan megmondtuk a végén, hogy ez ellenforradalmi hangulat, s a forradalmi változás ellen irányul. Túlnyomóan „zöld" tisztek beszéltek, zászlósok, azaz, bocsánat, „zöldfülűek". Egyikük annyira megfeledkezett magáról, hogy a következő kijelentésre ragad-

tatta magát: – Ön civil, és semmit sem ért a hadsereg szelleméhez! – Amikor azonban világosan és félreérthetetlenül megmondtuk, hogy ezek az intézkedések elengedhetetlenek, különben mindennek vége, helyeseltek, és kifejtették, hogy ők fegyelmezett emberekként azt szeretnék, ha központi helyről, vezető szervtől érkeznének a parancsok, akkor vakon engedelmeskednének, de nem tűrhetik, hogy egyéb, illetéktelen helyről adjanak ki parancsokat, mert így elvész a legfelső szervek tekintélye, s nem lehet rohamra vezetni a csapatokat. Ami a katonákat illeti, nekik megmagyaráztuk, hogy most új kormány van, amely hasznos intézkedéseket fog hozni, de az apparátus még a régi, ezért mindent lépcsőzetesen, a szolgálati úton kell tovább adni. Magyarázatot tehát parancsnokaiktól fognak kapni. Meg kell továbbá jegyeznem, hogy a tisztek is, a katonák is túlzott reményeket táplálnak a hátországról. Azt mondják, meg kell javítani az ellátást, mindenkinek elege van már a lencséből, a hátországtól várnak segítséget, s ha nem kapnak, az azt jelenti, hogy ott valami nincs rendjén. A katonák minden részlegnél saját parancsnokukat hibáztatták, és nagy fáradságba került megértetni velük, hogy az ilyen bajokért nem személy szerint az ő felettesük, hanem a régi rendszer a felelős.

Általános végkövetkeztetések: A hangulat nem peszszimista, a fegyelem elég jó, a katonák azonban még várnak valamire. Könyörögtek, hogy az isten szerelmére, keressük fel őket, vagy küldjünk el valakit hozzájuk, és oszlassuk el a félreértéseket; nemcsak a katonák, a tisztek is kérték, hogy látogassuk meg az egyes csapatrészlegeket. Néhány alakulat nem volt hajlandó letenni az új esküt, s amikor kérdeztük, miért, azt válaszolták: – Ha a régi feletteseink esketnek fel, akkor biztos a régi kormánynak esküszünk hűséget. – Nem, higgyétek el, az új kormánynak – feleltük. – És miért kell alá is írnunk az esküt? Régebben nem kellett. – Megmagyaráztuk: –

Most mindannyian egyenlő jogú állampolgárok vagytok, s minden felvilágosult polgárnak alá kell írnia, hogy hajlandó szolgálni. – Egész sereg hasonló kérdés merült fel. Néhány csapatrészleg azzal a kéréssel fordult hozzánk, intézzük el valahol, hogy megtisztogassák a tisztikart. A kérelmezők között tisztek is akadtak, akik ezt mondták: – Nem hiszünk a parancsnokainknak, a múltban úgy meggyűlöltették magukat a katonákkal, hogy most, a változás után, a katonák nem hisznek nekik. Így aztán felbomlik a rend, s túlkapásokra is lehetőség nyílik. Nem tudunk kezeskedni, hogy azok a csapatok, amelyeket ilyen parancsnokok vezetnek, bizalommal mennek harcba. – Megfigyeltük, hogy ott, ahol a tisztek megpróbálták megértetni a katonákkal a bekövetkezett forradalmi változást, még korábbi bűneiket is megbocsátották. Az ilyen tiszteknek azonnal megnőtt a tekintélye a katonák szemében; ott támadt bizalmatlanság, ahol hallgattak, nem rendeztek gyűléseket, nem magyarázták meg az eseményeket, vagy tendenciózus magyarázatokat adtak. Az ilyen alakulatoknál határtalan a bizalmatlanság. Azoknál az alakulatoknál, ahol a katonáknak gyűléseken megmagyarázták az eseményeket, azonnal helyreállt a bizalom; még ott is, ahol régebben nem volt meg. Az ilyen csapatok tűzön-vízen át követnék parancsnokukat.

Nagyon nyugtalanítja a katonákat, hogy részt vesznek-e majd ők is az Alkotmányozó Gyűlés megválasztásában: – Senki sem dönthet rólunk helyettünk. – Megkérdezték: – Részt vehetnek majd a katonák a választáson? – Saját szakállunkra így feleltünk: – Valamilyen formában természetesen megmondhatjátok majd a véleményeteket. – És köztársaság lesz-e, vagy monarchia, tudakolták. Azt válaszoltuk, hogy ezt a kérdést majd magának az Alkotmányozó Gyűlésnek kell megoldania. Nyíltan meg kell mondanom, amennyire megállapíthattam, a hangulat teljesen köztársaságpárti. Azt is

megkérdezték, hogy Romanov s egész családja le van-e tartóztatva. Igenlő válaszunkra hurrázni kezdtek, a vállukra emeltek stb. Ezzel kapcsolatban ki kell emelnem, hogy néhány parancsnok nagyon diplomatikusan viselkedett. A kormány megdöntése, a lemondás stb. után észrevétlenül eltávolították a cár képeit. Más csapattesteknél azonban ezeket tüntetően ott hagyták a falon, s amikor a katonák a képek eltávolítását követelték, a parancsnokok megtagadták, mondván, hogy a képeknek ott kell maradniuk, nem azért, mert a régi rendszer követeli, hanem mert a fegyelem nem engedi, hogy a katonák követeljenek és a parancsnokok engedelmeskedjenek. Ilyen helyeken nagyon aggasztó következményekkel fenyegető viszony alakult ki. Néhány katona nyíltan megmondta: – A mi parancsnokunk ez és ez, meg fogjuk ölni, már mindent megszerveztünk. – Az ilyeneknek így válaszoltunk: – Nyugodjatok meg, és ne csináljatok ostobaságokat. Az Ideiglenes Kormány majd megoldja ezt a kérdést, intézkedik, hogy olyan feletteseket kapjatok, amilyen nektek kell. De önbíráskodás ne forduljon elő. Most igazságosan kell ítélkezni.

Az is érdekelte a katonákat, van-e joguk panaszt emelni: – Azelőtt rossz volt, bántalmaztak bennünket, és ha emiatt a felsőbb hatóságoknál panaszt emeltünk, az a füle botját sem mozgatta. Most hogyan lesz? Megint a felsőbb hatóságoknál emeljünk panaszt? De ha az a régi marad, akkor ki juttatja el a mi véleményünket azokhoz, akik kormányoznak, akiknek a kezében van a hatalom, akik a mi érdekeinket képviselik? – Erre nehezen tudtunk válaszolni.

Sok tiszttel beszélgettünk, magasabb parancsnokságok tisztjeivel is. Sokan egyáltalán nem ismerik a helyzetet, és azt kérdik tőlünk, miért nem kérdezték meg a hadsereget előre, helyesli-e a forradalmat? Azt feleltük, hogy a helyzet magától alakult így, egy szép napon ők maguk sem ismertek volna rá Petrogradra. Nem értik, hogy

alakulhatott így minden, elégedetlenek, hogy nem kérdezték meg őket előre, és mindent a civilek hajtottak végre, akik egyáltalán nem tisztelik őket. Az ilyen tisztek gyakran elutasítóan viselkednek mindennel, még az érkező parancsokkal szemben is. A katonák azt mondják róluk: – Az új rendszer ellenségei. Az egyik hadtestparancsnok olyan kijelentéseket tett, hogy az a benyomásom támadt, ha nem is éppen ellensége az új rendszernek, mindenesetre túl sok kételyt támaszt vele szemben. Szerencsére félbeszakadt a beszélgetésünk, mert még le kellett volna tartóztatnom. Többek között azt mondta: – Én eddig is ütlegeltem ezt a csőcseléket, és mindenek ellenére tovább is ütlegelni fogom. Aki megmukkan, megkapja kiszámolva az ötvenet! – Beszélgetésünk előtt volt éppen egy katonagyűlés, s láttam, hogy a résztvevők nem oszlanak szét. Érdeklődésemre, hogy mi az oka ennek, így válaszoltak: – Hát csak... Nem oszlunk szét... – Később azonban megmondták, azt hitték, hogy a parancsnok le akar engem tartóztatni, mert a régi rendszer híve. – Tegnap azzal fenyegetődzött, hogy agyonlövet bennünket, mert eltávolítottuk a cár képeit. Egy kozák lovasszázad már készen állt...

Amikor az egyik csapattesthez értünk, a népszerűtlen parancsnok így szólt a katonákhoz: – Ne vigyetek a gyűlésre fegyvert! – A felszólítás gyanakvást keltett, mindenki fegyverrel jött a gyűlésre, s később megkérdezték: – Miért mondták, hogy fegyver nélkül jöjjünk? – Mert úgy kényelmesebb, válaszoltuk, s erre megnyugodtak. Ha most teljes is a nyugalom, könnyen előfordulhat, hogy ha nem hozunk megfelelő intézkedéseket, sok nemkívánatos dolog történik. Különösen a tisztikar értelmezi nagyon rosszul az eseményeket. Nem fogják fel a dolgok lényegét, azt hiszik, elpusztul az egész hadsereg, megsemmisült a harci szellem s az alapelv, amire a hadsereg épül.

Fjodor Sztyepun író így emlékezik a forradalmat követő napokra:

Bár a kialakult helyzetben helyeseltem a forradalmat, egyáltalán nem kívántam tevékenyen részt venni benne. Ha egy kora hajnalon nem jelenti a legényem, hogy két katona jött segítséget kérni tőlem, mert valami baj van az ezredükben, talán sosem keveredem bele a forradalmi eseményekbe.

A két erőteljes, szakállas paraszt az izgalomtól sápadtan lépett a szobába, feltűzött, piszkos köpenyben, eltorzult, verítéktől patakzó arccal, a futástól ziláltan, és egymás szavába vágva elmesélték, ezredük arra készülődik, hogy önkényesen elhagyja a lövészárkokat, s felakasztja a parancsnokot, ha az nem ad ki ilyen értelmű menetparancsot. Századparancsnokuk (egy hadnagy, akit jól ismertem) kér, azonnal lovagoljak át hozzájuk, és beszéljek a lázadókkal, talán jobban engedelmeskednek egy idegennek, mint saját feletteseiknek.

Lóra szálltam, minden eshetőségre készen megtöltöttem a pisztolyomat, és elindultam a lövészárkokhoz, ahol az ezredadjutáns javaslatomra századonként felsorakoztatta a lázongó lövészeket. Az összeesküvők ellenségesség nélkül fogadtak. Amikor megláttam ártatlan, inkább zavart, mint fenyegető arcukat, szinte elszégyelltem magam, hogy óvatosságból megtöltöttem a pisztolyomat.

– Miről van szó, fiúk? Szabadság van, beszéljetek nyiltan!

Válasz helyett a jellegzetes bizalmatlan, paraszti hallgatás következett. Megismételtem a kérdést, de ezúttal nem mindnyájukhoz fordultam, hanem az egyik közelemben álló, okos, komoly arcú és feltűnően magabiztos fellépésű katonához. Először szemmel láthatóan megdöbbent, hogy közvetlenül hozzá intéztem a kérdést, elvesztette magabiztosságát, de azonnal összeszedte magát,

felemelte a fejét, kihúzta magát, és kijelentette: – Hát hogy is van ez, tekintetes uram? Hisz szabadság van. Petrogradon parancsot adtak, hogy legyen béke. Azt mondják, nincs szükségünk többé idegen földre. A béke azt jelenti: hátra arc! indulás haza; ott várnak az asszonyaink meg a gyerekeink. De a mi nagyságos urunk azt mondja: Ostobaság! Szabadság, mondja, csak azoknak virágzik majd a háború után, akik életben maradnak. Addig védenetek kell a hazátokat.

Mi, tekintetes úr, ezt úgy értelmezzük, hogy a mi ezredparancsnokunk nem engedelmeskedik az új néphatalomnak, és önhatalmúan fontoskodik velünk. Ezért elhatároztuk, hogy mi az új törvényeknek engedelmeskedünk, és elhagyjuk állásainkat.

– Igaza van! – hallatszott a közelből egy nyugodt, megfontolt hang. De utána rögtön izgatottan és dühösen összevissza kiabálni kezdtek:

– Miért pusztuljunk el az utolsó pillanatban Galíciában, amikor odahaza földet osztanak? Mi az ördögnek foglaljunk el még egy dombot, amikor a völgyben is békét köthetünk! Őnagyméltósága ezért Szent György keresztet kap, minket meg sírba tesznek az ő György keresztjéért.

– Elég, fiúk! – szakítottam félbe az izgatott embereket. – Azért siettem ide, hogy őszintén beszéljek öreg, kipróbált harcosokkal, bajtársakkal, Oroszország dicső, szibériai lövészeivel, de sztrájkolókkal és lázadókkal mint katona, nincs mit beszélnem. Fegyelem nélkül nincs hadsereg. Az államhatalom hadsereg nélkül olyan, mint egy ember kar nélkül. És egy kar nélküli embernek, még ha óriás is, bárki, akinek eszébe jut, elsősorban persze a német, a pofájába vághat. Értitek?

– Teljesen igaz, tekintetes úr! Ezt értjük.

– Akkor figyeljetek rám tovább! A németeknél nem tört ki forradalom, náluk nincs szabadság, ők nem kérnek tőlünk békét. Ellenkezőleg! Meglapulnak, és csak

arra várnak, hogy az orosz hadsereg megfeledkezzék esküjéről és kötelességéről, elhagyja a lövészárkokat, és mint a birkanyáj, hazaszaladjon. Hát mit képzeltek? Hogy nyugodtan néznek majd utánunk? Nagy tévedés. Úgy hátba támadnak benneteket, hogy mindannyian elpusztultok.

Épp ezért, emberek, verjétek ki a fejetekből ezt az ostobaságot. Tömjétek be a bőgőmasinák száját, és engedelmeskedjetek feletteseiteknek. Tudjátok, hogy az Ideiglenes Kormány másra se gondol, mint a nép jólétére, s higgyétek el, hogy nem vezet benneteket könnyelműen rohamra, és egyetlen órával sem tart tovább az állásokban, mint ameddig feltétlenül kell. Ígérjétek hát meg, hogy engedelmeskedtek ezredparancsnokotoknak, és ha kell, elkergetitek a németeket a magaslatról. Nincs szükségünk idegen földre, de most idegen földön kell védelmeznünk a saját földünket és új szabadságunkat, különben elpusztulunk. Ígérjétek meg hát, testvérek, hogy megvéditek.

– Megvédjük! – hallatszottak mindenhonnan jókedvű és meggyőződéses hangok.

– Köszönöm nektek, szibériai lövészeim, hiszek a szavatoknak!...

Dragomirov tábornok, az 5. hadsereg parancsnokának levele Ruzsszkij tábornoknak, az Északi Front Főparancsnokának:

1917. március 29.

Kedves Nyikoláj Vlagyimirovics!

A hadsereg hangulata napról napra feszültebb. A nyugalom, amely a csapategységek és részlegek küldötteinek gyűlése után az első napokban beállott, rendkívül veszélyes szellemnek nyitott utat.

Tovább folyik a tisztek és parancsnokok letartózta-

tása. Egy idő óta nemcsak olyan vádak hallatszanak, hogy a parancsnokok a régi rendszer hívei, vagy igazságtalanul viselkedtek a katonákkal szemben, hanem hogy nem tartották be a rendet a csapatok frontvonalba való küldésénél, biztos halálba küldtek embereket, hogy foglyokat ejtsenek. Előfordultak olyan esetek, amikor alakulatok megtagadták, hogy a frontra menjenek, mondván, hogy ezredük előző húsvétkor is a lövészárokban volt, tehát igazságtalanság lenne, ha húsvét előtt megint a lövészárokba kellene menniük, ilyen és ehhez hasonló jellegű sérelmeket emlegetnek. Hogy érzékeltessem a csapatok követeléseit, és azt, hogy milyen hihetetlenül nehéz féken tartani őket, csatolom Popov tábornoknak, a 182. gyalogos hadosztály parancsnokának jelentését, melyből kiderül, hogy a katonák már a frontra és tartalékba küldendő csapatok elosztásának kérdéseibe is kezdenek beleavatkozni, és csak nagyon húzódozva hallgatják meg parancsnokaik magyarázatait és érveit.

Három napon át jöttek hozzám a tartalékban levő ezredek küldöttei, és kijelentették, készek végigharcolni a háborút, beleegyeznek, hogy oda mennek, ahová kell, s parancsomra hajlandók feláldozni életüket a hazáért. Ugyanakkor azonban nagyon húzódozva reagálnak a parancsnokra, ha a lövészárokba küldik őket, és a harci cselekményekhez nem lehet kellő számú önkéntest találni, még a legegyszerűbb felderítéshez sem; kényszeríteni pedig senkit sem lehet. A harci szellem megcsappant. A katonáknak nemcsak támadni nincs kedvük, de a szívós védekezés is annyira meggyengült, hogy veszélyezteti a háború kimenetelét. A katonák minden gondolata a hátország felé irányul. Mindenki csak arra gondol, hátha hamar tartalékba kerül, és mindenki arról álmodik, hogy Dvinszkbe mehessen. Az utóbbi napokban a katonák olyan hitben élnek, hogy eleget harcoltak, ideje lenne leváltani és tartalékba küldeni őket, jöjjenek a

helyükbe a Petrogradon és a többi nagyvárosokban állomásozó alakulatok.

Ismeretlen agitátorok egyre inkább elterjesztik a katonák között azt a követelést, hogy parancsnokaikat válasszák, és már olyan kiáltványok is megjelentek, hogy a tiszteket meg kell verni. Amikor a katonák tábornokokat és tiszteket tartóztattak le, ez minden esetben azzal végződött, hogy a nem kívánt parancsnokokat eltávolították. Mivel a katonákat nem büntették meg, olyan állapot keletkezett, hogy bárkit elmozdíthatnak – csak meg kell fenyegetniük a parancsnokukat. A parancsnokoknak egyszerűen fizikailag nincs lehetőségük rá, hogy a törvénynek érvényt szerezzenek, és aligha nem még sokáig tart majd, míg a haditörvényszékek visszanyerik teljesen elvesztett tekintélyüket.

Természetesen mindnyájan előre láttuk azt, ami most bekövetkezett. Helytelen volt háború alatt viszályt támasztani a hadseregben, mint azt a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjének minden parancsa tette. Emellett a politika hatalmába kerítette a hadsereg minden rendű és rangú harcosát, akaratlanul is megbénította az érdeklődést a front iránt; mindenki a petrogradi eseményeket figyeli. Minden katona egyet kíván: hogy befejezzék a háborút, és hazamehessenek.

A parancsnokok világosan látják, milyen végzetes ez a hangulat, és teljes erejüket a harckészség fenntartására összpontosítják. Igyekeznek saját példájukkal bebizonyítani a katonáknak, hogy el vannak szánva a háború méltó befejezésére; ennek az igyekezetnek azonban mindeddig nincs még igazi haszna. A morál olyan mélypontra süllyedt, hogy már az is kockázatos vállalkozás, ha egy frontalakulatot egy másik alakulattal akarunk felváltani, mert senki sem tudhatja, hogy az új egység nem tagadja-e meg az utolsó pillanatban a parancsot, hogy a lövészárokba menjen.

„Az orosz forradalom azért született, hogy eltávolítsa az akadályokat Oroszország győzelmének útjából": ez volt Miljukov külügyminiszter és elvbarátai álláspontja. S Miljukov első utasításában, melyet a külföldön állomásozó orosz követeknek küldött, azt írta: „A kormány, melyben átvettem a külügyminiszteri tárcát, a külpolitika terén tiszteletben fogja tartani Oroszország nemzetközi kötelezettségeit, melyeket átvett a bukott rendszertől."

Az egyezmény, melyet a cár szövetségeseivel kötött, rendkívül egyszerű volt: megverik az ellenséget, s megosztoznak a zsákmányon. Oroszország a titkos szerződések szerint többek között Konstantinápolyt, a Dardanellákat, Perzsia, Afganisztán, Kurdisztán egy részét kapta volna meg. Az Ideiglenes Kormány háborús céljai semmiben sem különböztek ettől: győzni akart, hogy megszerezze a győzelem esetén jogos zsákmányt.

Kerenszkij így számol be a háború kérdéséről:

Hamarosan nyilvánvaló lett, hogy a háborús célok tekintetében éles véleménykülönbség van Miljukov és a kabinet többi tagja között. Jól emlékszem, hogy az új kormány első napjaiban a kabinet egyik titkos ülésén ez nyíltan napfényre került. Miljukov tájékoztatott bennünket az orosz kormány titkos szerződéseiről, amelyeket a háború első éveiben kötött Angliával, Franciaországgal és Olaszországgal. Ezekben a szerződésekben előre felosztották a hadizsákmányt Franciaország, Anglia és Oroszország között. Oroszország többek között nemcsak a rég óhajtott Boszporuszt és a Dardanellákat kapta volna meg, hanem Kisázsia nagy részét is.

Már ettől is eléggé megdöbbentünk. De amikor Miljukov beszámolt az 1915-ben Olaszországgal kötött megállapodásról, teljesen elképedtünk. Ebben Olaszország-

nak jutalmul odaígérték az egész adriai szláv tengerpartot, ha az antant oldalán belép a háborúba. A konzervatív Vlagyimir Lvov felugrott, izgatottan hadonászott, és kiabált: – Soha! Soha nem ismerhetjük el ezeket a szerződéseket! – Egyedül Miljukov őrizte meg e kitörés alatt hidegvérét és nyugalmát. Csak viharos vita után állapodtunk meg abban, hogy valamiképp rá kell beszélnünk nyugati szövetségeseinket, revidiálják ezeket a szerződéseket, politikánkat pedig mindenképp összhangba kell hoznunk a hazai új közhangulattal. Ez a hangulat a régi rendszer kormányköreinek diplomáciai szokásai és Szazonov, a korábbi külügyminiszter politikája ellen irányult.

Valaki emlékeztette Miljukovot a közelmúlt egyik jellemző eseményére. Február 22-én a kabinet második ülésén, amikor még a Duma épületében üléseztünk, távirat érkezett a francia kormánytól, amelyben közölte, Franciaország hozzájárul, hogy Oroszország annektálja a lengyelországi osztrák és német tartományokat, ha a cári kormány kijelenti, egyetért azzal, hogy Franciaország annektálja a Rajna bal partját. Elhatároztuk, nem veszünk tudomást erről a javaslatról, és azonnal tárgyalni kezdünk a lengyel nép képviselőivel az ország függetlenségének helyreállításáról.

Miljukovra azonban semmiféle érv nem hatott. Röviddel ezután a kabinet egy másik titkos ülésén éles vitára került sor Miljukov és Gucskov között. Abban az időben a demokratikus körök élesen reagáltak Miljukov Szazonov stílusában tartott beszédeire a Dardanellák kérdéséről. Miljukov védekezésül ezt mondta: – A győzelem Konstantinápoly, és Konstantinápoly a győzelem – ezért a népet egyre emlékeztetni kell Konstantinápolyra. – Amire Gucskov élesen visszavágott: – Ha Konstantinápoly a győzelem, akkor beszéljen a győzelemről. Győzelem Konstantinápoly nélkül is lehetséges, Konstantinápoly azonban győzelem nélkül nem . . .

Gondoljon amit és ahogy akar, de csak olyasmiről beszéljen, amivel emeli a fronton a harci szellemet...

A Szovjeteknek más véleménye volt a háború kérdéséről, mint Miljukovéknak. Ők lemondtak a zsákmányról, s így fogalmazták meg álláspontjukat: nem kívánjuk a másét, de megvédjük, ami a miénk.

Ennek a szép elvnek egyetlen – de nagyon súlyos – hibája volt. Az, hogy a Szovjet vezetői a német és osztrák proletárokat fölszólították, döntsék meg a zsarnokságot, s vessenek véget a vérontásnak, de az angol és francia munkásokhoz nem volt szavuk. Vagyis kimondva-kimondatlanul elismerték, hogy a szövetségesek jogos háborút viselnek a központi hatalmak ellen. Ezzel megoldhatatlan dilemmába kerültek: Oroszországnak, ha folytatni akarta a háborút, szüksége volt a szövetségeseire. Angliának és Franciaországnak viszont esze ágában sem volt lemondania a várható zsákmányról, s az ő érdekük az volt, hogy Oroszország is minél alaposabban kivegye a részét a harcból.

Buchanan írja:

Tegnap felkerestem Lvov herceget, és nagyon optimista hangulatban találtam. Amikor felhívtam a figyelmét a hadsereg helyzetére, azt kérdezte, miért vagyok pesszimista. Azt feleltem, a miniszterek újra meg újra azt bizonygatják, hogy a hadsereg most majd nagyobb szolgálatokat tesz nekünk, mint a cári birodalomban. Katonai attaséinknak azonban más a véleménye, mert jártak néhány petrográdi ezrednél, és beszéltek frontról visszatért tisztekkel. Beszámolóik alapján féltek, hogy a hadsereg soha többé nem tud hatékonyan részt venni a háborúban, ha azonnal nem tiltják meg, hogy szociáldemokrata agitátorok látogassák a frontot. Az is nagyon

aggaszt, hogy a kormánynak szemmel láthatóan nincs hozzá hatalma, hogy lerázza a Munkás- és Katonatanács ellenőrzését. Lvov azzal nyugtatott meg, hogy a frontnak mindössze két gyenge pontja van, Dvinszk és Riga. A hadsereg szelleme egészében egészséges és az agitátorok hiába kísérleteznek, nem tudják majd megbontani a fegyelmet. A kormány számíthat a hadsereg támogatására. Még a petrogradi helyőrség is – akárcsak több frontalakulat – felajánlotta, hogy leveri a Munkástanácsot. A kormány azonban nem fogadhatja el ezt az ajánlatot, fűzte hozzá, mert azzal vádolhatnák, hogy ellenforradalmat tervez.

Nem osztozom Lvov herceg és munkatársai optimizmusában. A forradalom egy ideig megakasztotta a kormánygépezetet, és az állami szervekben majdhogy nem anarchia uralkodik. A háború iránt alig mutatkozik lelkesedés, a szocialista propaganda erősödik a külföldről hazatért anarchisták által. Csak Petrogradról beszélek, azonban jelenleg Petrograd kormányozza Oroszországot, és kormányozza valószínűleg még egy ideig...

Kerenszkij tegnap este a követségen vacsorázott, hogy Thorne-val és O'Gradyvel találkozhassék. Hosszan beszélgettünk, és egészen nyíltan megmondtam neki, miért rendült meg bizalmam a hadseregben és magában a kormányban is. Elismerte, hogy indokaim helytállóak, de azt mondta, ismeri népét, és reméli, hogy a németek hamarosan offenzívába kezdenek, mert ha elkezdődne a harc, a hadsereg megemberelné magát. Szeretné olyan nemzeti üggyé tenni a háborút, amilyen az Franciaországban és Angliában. A kormány létét szerinte nem fenyegeti veszély, mert a csapatoknak csak kis része áll a Szovjet mellett. Hozzáfűzte, hogy a Lenin által hirdetett tanok aláásták a szocialisták tekintélyét...

Tyerescsenko azt mondta ma reggel, a Szovjet annyira megrémült Lenin anarchista beszédeitől, hogy engedékenyebb lett. Beszéltem Tyerescsenkóval Konstantiná-

polyról. Azt mondta, sohasem volt híve, hogy Oroszország tartósan megszállja Konstantinápolyt, ez túlságosan költséges lenne, mert nagy megszálló erőket követelne. Szívesen látná Konstantinápolyt nyílt kikötőként, amely felett Oroszország valamilyen ellenőrzési jogot gyakorolhatna. Tévedés lenne azt hinnem, hogy Lvov herceg Miljukovhoz hasonlóan pártolja az annexiót. Meglepetésemre viszont hozzáfűzte, hogy a jelenlegi kormány sok tekintetben majdnem ugyanolyan nacionalista, mint az utolsó cári kormány. Oroszország életbe vágó érdeke néhány más török tartomány, például Örményország és Kurdisztán. Szemmel láthatóan Kerenszkij nézetét osztja, miszerint lényegesen módosítanunk kellene kisázsiai megállapodásainkat, amelyeknek egyes-egyedül Németország jövendő behatolásának megakadályozását kellene célozniuk. Megjegyzésemre, hogy Oroszországnak lehetőleg hamar meg kellene mondania, ha nem tart igényt Konstantinápolyra, azt válaszolta, a nép megkérdezése nélkül az Ideiglenes Kormánynak nincs joga semmiről sem lemondani, amit Oroszországnak ígértek . . .

Paléologue naplójából:

1917. április 14., szombat

Három francia szocialista képviselő, Moutet, Cachin és Lafont érkezett tegnap este Párizsból Bergenen és Torneón keresztül; józan észt és hazaszeretetet hirdetni a Szovjetnek. Velük jött a Labour Party két tagja is, O'Grady és Thorne.

Moutet ügyvéd, Cachin és Lafont a filozófia professzorai; O'Grady bútorasztalos, Thorne bádogos. A francia szocializmust tehát klasszikus műveltségű szellemi dolgozók, az angol szocializmust iparosok, *matter-of-fact-man*-ek képviselik. Elmélet az egyik, valóság a másik oldalon.

Három honfitársam ma a dolgozószobámban mutatkozott be nekem. Első benyomásom szerint semmi kívánnivalót sem hagynak maguk után. Itteni feladatukat illetően teljesen egy véleményen voltunk. Elsősorban azt tudakolták, képes-e Oroszország folytatni a háborút, és lehet-e még erőfeszítéseket remélni tőle, hogy megvalósíthassuk békeprogramunkat. Megmagyarázom nekik: ha meg tudják szerezni a Szovjet bizalmát, ha barátilag, de határozottan beszélnek, ha sikerül bebizonyítaniuk, hogy a forradalom sorsa a háborúhoz kapcsolódik, az orosz hadsereg újból jelentős szerepet játszhat haditerveinkben, ha nem is ütőképességével, de tömeghatásával. Békeprogramunkat nyilvánvalóan alkalmaznunk kell az új körülményekhez. Nyugaton semmi okunk rá, hogy elálljunk igényeinktől és csökkentsük reményeinket, mert az amerikai együttműködés hozzávetőleg kiegyenlíti a csekélyebb értékű orosz közreműködést. Kelet-Európában és Kisázsiában azonban valószínűleg fel kell áldoznunk álmaink egy részét; egyébként azt hiszem, ha ügyesen látunk neki, ha diplomáciánk idejében végrehajtja a korábban vagy később elengedhetetlenül szükséges irányváltoztatást, akkor Franciaországnak nem kell majd túl nagy áldozatot hoznia. Teljesen egyetértettek velem.

Buchanan:

Nagyon sajnáltam, hogy búcsút kellett vennem új barátaimtól, Will Thorne-tól és James O'Gradytől. Az angol munkások nagyszerű típusához tartoztak, s azt reméltem, hatással lesznek a Szovjet munkásképviselőire, és megértetik velük, hogy nem imperialista vagy kapitalista célokért harcolunk a németek ellen. A szovjetküldöttek azonban nem voltak igazi munkások, csak demagógok. O'Grady ezt mondta Thorne-nak a Szovjetben tett első látogatásuk után: – Nézd meg a kezüket,

egyikük sem végzett még becsületes munkát életében. – Nagyon lehangoltan hagyták el Petrogradot, a fronton és a hátországban szerzett tapasztalataik miatt. Itt-tartózkodásuk alatt gyakran láttuk őket, és sohasem felejtem el Will Thorne kedves köszöntőjét, amelyet akkor mondott, amikor utolsó este nálunk vacsoráztak, és vacsora után kedvenc szódás whiskyjét egészségünkre ürítette...

Pausztovszkij másként látta ugyanezt a kérdést:

Még külföldről is hoztak hangoskodó szószátyárokat. Egyszer megérkezett hozzánk Párizsból Albert Thomas, a francia hadfelszerelési miniszter.

Azért jött, hogy rábeszélje „a dicsőséges orosz népet", maradjon hű szövetségeseihez, és ne lépjen ki a háborúból.

Ez a finom ruhájú, kurta lábú, rőt szakállú emberke a hangoskodás meg a kifejező handabandázás felülmúlhatatlan mesterének mutatkozott beszédeiben. Egyszer a jelenlegi Moszkvai Szovjet erkélyéről intézett beszédet a néphez; ez az épület akkoriban az Ideiglenes Kormány megbízottjának a székhelye volt.

Thomas franciául beszélt. A sokaságban, amely hallgatta, alig lehetett tíznél több ember, aki értette ezt a nyelvet, mert a francia miniszter hallgatósága nagyrészt katonákból meg a moszkvai külvárosok lakosságából verődött össze. De Thomas beszéde szavak nélkül is tökéletesen érthető volt.

A miniszter roggyant térddel ugrándozott az erkélyen, úgy mutatta be, mi történik majd – nézete szerint – Oroszországgal, ha kilép a háborúból. Vilmos császár módjára fölpödörte bajuszát, kimeresztette szemét, nagyot ugrott, és a levegőben vadul az elképzelt Oroszország torkához kapott. Halálos szorítással megragadta, földhöz vágta, és őrjöngve taposta lakkcipős lábával;

hozzá harciasan üvöltözött, bőgött, mint a megvadult tigris.

Vilmos fékevesztett tánca a legyőzött Oroszország testén hosszú percekig eltartott. A tömeg lélegzet-visszafojtva leste a cirkuszi mutatványt.

Majd tompa morajlás zúgott fel. Thomas parfümös zsebkendőjével megtörölgette kivörösödött arcát, és megszokott mozdulattal, kissé félrecsapva, fejére illesztette fényes cilinderét. Mosolyogva hallgatta a tömeg morajlását: helyeslésnek vélte.

De a morajlás egyre erősödött, egyre fenyegetőbbé vált, végül kiáltások szakadtak ki belőle: „Gyalázat!", „Pojáca!", „Le vele!" Átható fütty süvített fel.

Valaki szolgálatkészen karonfogta Thomast, és elvezette az erkélyről.

Leninnek gyökeresen más véleménye volt a háború kérdéséről. Szocialisták nem vehetnek részt a rablott zsákmányon való osztozkodásban, vágta oda ellenfeleinek. A Szovjet programjára pedig ezt felelte: az annexió nélküli béke nem más, mint a háború előtti állapot elismerése. De vajon a háború előtt nem nyomtak el népeket és nemzeteket, nem voltak gyarmatok és leigázott kisebbségek? Ezt az állapotot akarják szentesíteni?

A Szovjet vezetői fölszólították a kormányt, kezdjen tárgyalásokat a többi kormánnyal a háború befejezéséről, az igazságos béke megkötéséről. Lenin ezt az utat járhatatlannak tartotta. Fölszólítani a kormányokat, mondjanak le rabló terveikről, amikor ezért robbantották ki a háborút? „Ehhez a kormányhoz azzal a javaslattal fordulni – írta –, hogy kössön demokratikus békét – ugyanannyi, mintha a nyilvánosház-tulajdonosoknak az erényességről prédikálnánk." A kormányokkal nem tárgyalni kell, hanem

meg kell dönteni őket, a világforradalom az egyetlen lehetőség, hogy véget vethessenek a háborúnak.

Április 18-án (május 1-én) Miljukov jegyzéket intézett a szövetséges kormányokhoz, melyben újra leszögezte, hogy Oroszország betartja korábbi megállapodásait, s a végső győzelemig nem fejezi be a háborút. Ez már sok volt a katonáknak, akiknek eszük ágában sem volt vérüket ontani a szövetségesek háborús céljaiért. Petrogradon tüntetők és ellentüntetők vonultak föl, az utcákon lövöldözni kezdtek; először folyt vér Oroszországban, mióta a cárt elkergették.

Az eseményeknek súlyos politikai válság lett a következménye. Április 30-án (május 12-én) lemondott Gucskov hadügyminiszter, majd néhány nappal később Miljukov külügyminiszter. Lvov herceg a Szovjet vezetőihez fordult: „Tudnunk kell, megfelelőnek tartanak-e bennünket felelős posztunkra. Ha nem, készek vagyunk a haza javára lemondani teljhatalmunkról, s átadni a helyünket másoknak."

A miniszterelnök ezzel nyíltan elismerte, hogy a kormány léte a Szovjet támogatásától függ. A szovjetvezetők azonban erre nem azt tették, amit Lenin a kezdettől fogva követelt, hogy a Szovjetek vegyék át a hatalmat, hanem beléptek a kormányba. Május 5-én (18-án) megalakult az első koalíciós kormány, tíz polgári és hat szocialista miniszter részvételével.

Kerenszkij írja:

Amikor Lvov herceg megkapta Gucskov levelét, összehívta a kabinetet, amely kidolgozta a hivatalos állásfoglalást Gucskov lemondásával kapcsolatban.

Ezután felmerült az utód kérdése. Mivel Gucskov lemondását kétségtelenül nemcsak az váltotta ki, hogy ő maga szembekerült a kormány politikájával, hanem

az is, hogy sok magas rangú tiszt is helytelenítette azt, Lvov javasolta, kérjük ki Alekszejev tábornok főparancsnok tanácsát is. Javaslatát egyhangúan elfogadták. Lvov herceg megbízta V. V. Virubovot, hogy juttasson el egy jegyzéket Alekszejevhez, melyben felszólítják, nevezze meg jelöltjeit.

Másnap délután Lvov a kabinet ülése előtt az irodájába kéretett. Virubov telefonált Moszkvából, és közölte, hogy Alekszejev tábornok, aki tanácskozott a frontok főparancsnokaival, átadott neki egy cédulát, amelyen két név állt: 1. Kerenszkij, 2. Palcsinszkij.

– Palcsinszkij neve – fűzte hozzá töprengve Lvov – csak aláhúzza azt a tényt, hogy a parancsnokok véleménye szerint ön az egyedüli lehetséges jelölt, mert pontosan tudják, hogy Palcsinszkij ugyan kiváló szervező, de a közvélemény nemigen ismeri, a fronton pedig teljesen ismeretlen. Ön tudja, hogy olyan emberre van szükségünk, mint ön, akiben bízik az ország és a hadsereg. Kötelessége elfogadni ezt a tisztet. Nem szabad visszautasítania.

Be kell vallanom, a Gucskov-válság kezdete óta sejtettem, hogy nekem kell majd e tisztség súlyos terhét viselnem. Valószínűleg ez a megérzés késztetett rá, hogy április 29-én olyan hevesen megpróbáljam lebeszélni a lemondásról. Biztosítottam támogatásomról, és megpróbáltam meggyőzni, hogy a fronton megjavul majd a légkör. Ijesztő volt az ilyen iszonyú felelősség gondolata. Nem tudtam azonnal választ adni. Eljöttem az ülésről, és megígértem, ha döntöttem, visszamegyek. Amikor az Igazságügyminisztériumban a szobámban egyedül átgondoltam a kérdést, először úgy éreztem, rövid időre sem szakadhatok el a kormányon belül az általános politikai vezetéstől. A kabinetben túl labilisnak látszott a koalíció, semmint hogy sorsára bízhassam. Már a telefon után nyúltam, hogy visszautasítsam az ajánlatot. De ekkor hirtelen arra gondoltam, mi lenne a munkámból, a kor-

mányból, Oroszországból, ha tovább tartana a „fegyverszünet". Az orosz front két-három hónap alatt teljesen összeomlana, nyugaton sikerrel járna Hindenburg és Ludendorff győzelmi terve, és Oroszország ki lenne szolgáltatva a világuralom német várományosai kegyének.

Ezt mindenáron meg kellett akadályozni! Oroszországban senki sem akart különbékét kötni Németországgal. Oroszország nem engedhette, hogy szövetségesei vereséget szenvedjenek, mert sorsuk össze volt kötve. Hindenburg tervét meg kellett semmisíteni. Ezért az orosz fronton újból el kellett kezdeni a katonai hadmozdulatokat.

Több órás súlyos lelki harc után végül felismertem, hogy sem a kormánynak, sem a főparancsnokságnak, sem nekem nincs más választásom. Felhívtam Lvovot, és megmondottam neki, hogy elfogadom a hadügyminiszterséget.

Kerenszkij azért emelkedett ki társai közül, mert benne testesült meg a nemzeti egység mítosza. S ez a mítosz volt Lenin s néhány baloldali vezető kivételével minden politikus álma és eszménye. A forradalom győzött, a cárt eltávolították, minden ellentét megoldódott. Az egység szent, az egység Oroszország és a forradalom záloga: ez volt a jelszava a polgári politikusoknak s a szovjetvezetőknek egyaránt. Kerenszkij, a nemzeti egység legfanatikusabb megszállottja, az egység szimbóluma lett; köréje csoportosultak mindazok, akik hitték, hogy meg tudják valósítani a szép álmot, hogy tábornok és katona, munkás és gyáros, paraszt és földesúr egységesen gondolkozzék és egységesen cselekedjék.

Bruce Lockhardt, moszkvai brit konzul írja róla:

Kerenszkij áldozatául esett a polgári osztály reménységeinek, amelyeket rövid életű sikere ébresztett föl. Becsületes ember volt, ha nem is volt nagy ember, őszinte volt, dacára rendkívüli szónoki képességeinek, és tekintetbe véve, hogy négy hónapon keresztül szinte istennek kijáró tiszteletben részesítették, ritka szerénységű is. Kezdettől fogva reménytelen küzdelmet folytatott. Vissza akart hajtani a lövészárokba egy nemzetet, mely a maga részéről a háborút már befejezte. Két oldalról került keresztttűz alá: balról a bolsevikok támadták, akik minden utcasarkon és minden frontszakaszon a békét hirdették, jobbról a mérsékeltek és a szövetségesek, akik azt követelték, hogy állítsa vissza a cári uralom régi fegyelmét. El kellett buknia. Nem azért, mert gyönge volt, hanem mert mindenki elbukott volna a helyében.

És mégis, néhány hétig úgy látszott, hogy szónoki tehetsége csodákat tud művelni. Naiv hitét, melyet az összes szociálforradalmárok s a liberálisok nagy része is osztott, rá tudta kényszeríteni az orosz nép józan eszére. Mert a maga módján Kerenszkij a történelem egyik legnagyobb szónoka volt. Semmi vonzó nem volt abban, amit mondott. A hangja érdes volt a sok kiabálástól. Keveset gesztikulált, szláv temperamentumához képest nagyon is keveset. De hihetetlen szóbősége volt, s olyan meggyőzően tudott előadni, hogy mindenkit hatalmába kerített. Jól emlékszem első moszkvai látogatására. Nem sokkal azután volt ez, hogy hadügyminiszter lett. Éppen egyik szemléjéről tért vissza a frontról. A Nagyszínházban beszélt, azon a színpadon, amelyen később a bolsevikok a breszt-litovszki békét ratifikálták. Kerenszkij volt az első, aki politikai célokra használta ezt a híres színházat. A hatalmas amfiteátrum az utolsó helyig megtelt. Moszkvában még pislákolt a hazafiság zsarátnoka, és Kerenszkij azért jött, hogy megint lobogó lángra gyújtsa. Tábornokok, magas rangú hivatalnokok,

bankárok, nagyiparosok, kereskedők jöttek el feleségükkel, s megtöltötték a földszintet és az első emeleti páholyokat. A színpadon a Katonatanács képviselői ültek. A rivaldán, éppen a súgólyuk előtt, kis pult volt föllállítva. A szokásos tízpercnyi késedelem, a megszokott morajlás a nézőtéren: Alekszandr Fjodorovics hirtelen megbetegedett. Egy újabb krízis Petrogradra szólította. És ekkor a suttogásból egyszerre tapsorkán lett, s a kulisszák mögül kilépett a színre a hadügyminiszter sápadt alakja. A hallgatóság felpattant a helyéről. Kerenszkij felemelte a kezét, és azonnal beszélni kezdett. Betegnek és fáradtnak látszott. De a hév a legnagyobb magasságokba ragadta, mintha energiája utolsó maradékait is ki akarná szorítani magából. Egyre dagadóbb szóáradatban kezdte hirdetni a szenvedés evangéliumát. Mindent, amit érdemes elérni, csak szenvedéssel lehet elérni. Az ember maga is szenvedésben jött a világra. A történelem legnagyobb forradalma a kálvária keresztjén kezdődött. Ez a mi forradalmunk is a szenvedésben fog alakot ölteni. A cári uralom szinte leküzdhetetlen nehézségeket hagyott hátra örökség gyanánt: a közlekedés teljes szervezetlenségét, kenyérhiányt, tüzelőhiányt. De az orosz nép tudja, mit jelent szenvedni. Elmondta, hogy most tért vissza a frontról. Látott embereket, akik hosszú hónapok óta vannak távol a családjuktól, és derékig állnak sárban és vízben. A tetvek egész testüket elborítják. Napokig nem kapnak más ennivalót, csak egy kis darab fekete kenyérhajat. Nincs elég fegyverük, hogy az életüket megvédhessék. Asszonyt nem láttak, ki tudja, mióta. De nem panaszkodnak, megígérték, hogy kötelességüket a végsőkig teljesítik. Csak Petrogradon és Moszkvában hallotta, hogy az emberek morognak. És kik azok, akik morognak és elégedetlenkednek? A gazdagok, azok, akik selyemben és arany ékszerekkel díszítve idejöttek a színházba, hogy kényelmes páholyokból hallgassák keserű szavait! Szemét az eme-

leti páholyokra függesztette, pattogó, lázas szavai égő szenvedélyre lobbantották. Csakugyan romba akarják dönteni a gazdagok Oroszországot, vállalják-e a felelősséget a világtörténelem e leggyalázatosabb árulásáért, míg a szegények és nyomorultak, akiknek a legtöbb okuk lenne a siránkozásra, hősiesen kitartanak? Szégyelli magát a nagyvárosok közönyösségéért. Milyen jogcímük van a fáradtságra? Nem tudnak várni még egy kicsit? Azért jött a lövészárkokból ide, Moszkvába, hogy üzenetet vigyen a katonáknak. Most menjen vissza, és jelentse, hogy hasztalan minden erőlködés, mert „Oroszország szíve" olyan emberekből áll, akik nem tudnak bízni?

Amikor befejezte beszédét, kimerülten omlott segédtisztje karjába. Arca a rivaldafényben a halál viaszától volt sápadt. Katonák segítették ki a színpadról, mialatt a tömeg hisztérikus őrjöngésben tört ki, felugrált a helyéről, és rekedtre ordította magát. Ez az ember, akinek csak egy veséje van, akinek már csak hat hete van élni, meg fogja menteni Oroszországot. Egy milliomos felesége gyöngynyakékét odahajította a színpadra. Minden asszony követte a példáját, s egész ékszerzápor zúdult a hatalmas nézőtér minden sarkából. A mellettem levő páholyban Vogak tábornok, aki egész életében hűségesen szolgálta a cárt, és úgy gyűlölte a forradalmat, mint a pestist, zokogott, mint egy kisgyerek. Felejthetetlen este volt, hatalmasabb és felkorbácsolóbb, mint egy Hitler-beszéd vagy akármelyik szónok előadása, akit hallottam. A beszéd két óra hosszat tartott. Hatása Moszkvában és Oroszország többi részében pontosan két napig.

Pausztovszkij viszont ilyennek látta Kerenszkijt:

Sokszor láttam közelről ezt az embert, puffadt, citromsárga arcát, lilásvörös szemhéját, gyér, őszes sörtehaját. Gyors léptekkel járt, szárnysegédeit arra kénysze-

ritve, hogy szinte fussanak utána. Aztán éppoly gyorsan és váratlanul megfordult, s a mögötte menők hátrahőköltek. Fekete kendővel felkötött beteg kezét gyűrött katonazubbonyába dugta, mely ráncot vetve lötyögött a dereka táján. Hosszú, vékony lábán barna lakk lábszárvédő villogott, nyikorgott.

Szaggatottan, ugatva és fulladozva vetette a tömeg közé kurta mondatait. Szerette a hangzatos szavakat, és hitt bennük. Úgy képzelte, riadóként szállnak a felbolydult ország fölé, áldozatra, hőstettekre késztetik a népet.

Miután elugatta fellengzős szavait, Kerenszkij karosszékbe rogyott, és egész testét zokogás rázta. Szárnysegédei idegcsillapítókkal itatták. Valeriána-szag lengte körül, mint egy hipochondriás hölgyet.

Ez a régimódi, elavult lakások áporodott levegőjét idéző illat leleplezte Kerenszkijt, legalábbis nekem akkor úgy tetszett. Magam sem tudom, miért, de szentül hittem, hogy a patikaszag összeegyeztethetetlen a néptribun magasztos hivatásával.

Hamarosan felismertem, hogy Kerenszkij csupán beteg ember, túlságosan emlékeztet Dosztojevszkij regényhőseire; színész, aki rendületlenül hisz magasztos messiási hivatásában, és hanyatt-homlok rohan a szakadékba.

Látszólag becsületesen ragaszkodott fellengzős meggyőződéseihez, odaadó hűséggel igyekezett szolgálni Oroszországot, ez a szerencsétlen hisztériás, akit, mint könnyű forgácsot, úgy vetett fel a forradalom első hulláma.

Oroszország már a régi, hűbéri időkben is bővelkedett „szent őrültek"-ben, félkegyelmű megszállottakban. Kerenszkijben is volt valami a szent őrületből.

Kerenszkij önportréja:

Május 12-én késő este elindultam a délnyugati frontra. Kamenyec-Podolszkban, Bruszilov tábornok főhadiszállásán éppen a frontszakaszok küldötteinek konferenciája folyt. Május 14-én beszédet mondtam ezen a gyűlésen. A nagy csarnok, a gyűlés helye, zsúfolt volt. Körös-körül beesett arcok és lázas tekintetek. A légkör rendkívül feszült volt. Éreztem, hogy olyan emberekkel állok szemben, akik még nem heverték ki teljesen az átélt szörnyű megrázkódtatást. Megértettem, hogy mindössze egyetlenegyet akarnak hallani: választ arra, miért vannak még mindig a lövészárokban. Amikor végighallgattam a küldöttek, a hadseregbizottsági tagok és Bruszilov tábornok beszédét, képet alkothattam az egész hadsereg hangulatáról. A hadsereget kétségtelenül rendkívül súlyos kísértés fenyegette, melynek nehéz volt ellenállni. Háromévi keserű szenvedés után a háborúba belefáradt katonák milliói kérdezték: – Miért haljak meg most, amikor odahaza új, szabad élet kezdődik?

Ez a kérdés megbénította őket. Az ellenség tüzét csak akkor lehet kibírni, ha a háború céljában senki sem kételkedik – jobban mondva, ha a katona szilárdan hiszi, hogy valamilyen világos, és véleménye szerint vitathatatlan célért áldozatot kell hoznia.

Semmilyen haderő sem engedheti meg magának, hogy a harc értelméről vitatkozzék. Minden, ami ezekben a napokban a hadseregben történt – parancsmegtagadás, lázadás, egész egységek átpártolása a bolsevikokhoz, véget nem érő politikai gyűlések és tömeges szökések – mindez a minden egyes katona lelkében lejátszódó konfliktus természetes kifejeződése volt. Hirtelen lehetőséget találtak rá, hogy igazolják gyengeségüket. Szinte ellenállhatatlan vágy fogta el őket, hogy letegyék a fegyvert, és elmeneküljenek a lövészárokból. Harcerejük visszanyeréséhez le kell győzniük állati félelmüket, és a

világos, egyszerű igazsággal eloszlatni kételyeiket: áldozatot kell hoznod, hogy megmentsd a hazádat. Akik az orosz történelem e kritikus hónapjaiban nem értették meg a katonák érzéseit, vagy fellengzős, hazafias közhelyeket mondtak nekik, nem fértek a szívükhöz, és nem értek el náluk semmit.

A bolsevik propaganda sikerének az volt a titka, hogy a bolsevikok egyszerű nyelven beszéltek, és a munkások és katonák mélyen gyökeredző önfenntartási ösztönére hivatkoztak. A bolsevik propaganda lényegét Lenin szavaival lehet összefoglalni: „Társadalmi forradalomra hívunk fel benneteket. Ne haljatok meg másokért, hanem pusztítsatok el másokat – hazai osztályellenségeiteket!"

Én a következőket mondtam a katonáknak: „Könnyű kimerült embereknek azt mondani, tegyék le a fegyvert, és menjenek haza, ahol új élet kezdődik. Én nem erre, hanem harcra szólítlak fel benneteket, arra, hogy hősök legyetek – nem ünnepelni, hanem a halálba hívlak benneteket! Azt kérem, áldozzátok fel magatokat, hogy megmentsétek a hazát!"

A háború a politika folytatása más eszközökkel, mondta Clausewitz. S aligha van erre jobb bizonyíték, mint a júniusi orosz offenzíva.

Hadászati jelentősége vajmi kevés volt a támadásnak, legalábbis Oroszország szempontjából. Nyugati szövetségeseik követelték, hogy tehermentesítsék a francia frontot. S az Ideiglenes Kormány kénytelen volt engedelmeskedni, mert az orosz hadsereg az angol és francia hadianyag-szállításoktól függött, az orosz hadiipar pedig az angol és francia tőkétől.

Az offenzíva megindításának mégsem ez volt az elsődleges oka. Hanem az, hogy az orosz hadsereg szétesőben volt. Régi katonaszabály, hogy nincs demoralizálóbb, mint a tétlenség. A katona, akinek semmi

dolga, jobban érzi az éhséget, a fáradtságot, többet gondol az otthoniakra, többet törődik a tetvekkel. És főleg többet gondolkodik azon, miért is kell a lövészárokban kuporognia.

Az orosz kormány úgy várta hát a német támadást, mint a parasztok az esőt. Minden reményük ebben volt: akit megtámadnak, védekezik. S aki harcol, nem ér rá gondolkodni. Csakhogy ennyi eszük a németeknek is volt. A német hadsereget még nem járta át a forradalom szelleme; a vezérkar még bízhatott katonáiban. A németek tehát ültek lövészárkaikban, nem támadtak, hanem várták, hogy az orosz sereg önmagától megsemmisüljön.

Kerenszkij ekkor megpróbálta a lehetetlent: támadásra vezette az orosz sereget. Nem mintha hadászati eredményt várt volna az offenzívától, hanem hogy felrázza tespedt tehetetlenségükből a katonákat, elkergesse fejükből a gondolatokat. Ahogy Lukomszkij tábornok írja: „Volt némi remény, hogy a sikeres harcok talán megváltoztatják a tömeg szellemét, s a parancsnokoknak lehetőségük nyílik, hogy újra kezükbe vegyék a gyeplőt, amely kiesett a kezükből."

Kerenszkij így számol be a támadás megindításáról:

Június 13-án késő este Mogilevbe, a főhadiszállásra utaztam. Ott végérvényesen megállapodtunk, hogy június 18-án kezdjük el az offenzívát. Kétnapos tüzérségi előkészítés előzi meg; legnehezebb lövegeink ágyútűz alá veszik azokat az ellenséges állásokat, ahol az áttörést tervezzük.

Június 16-án Tarnopolba utaztam; ott adták ki a hadsereg és a flotta számára az offenzíváról szóló hivatalos parancsot.

Rövid tarnopoli tartózkodás után Gutor tábornok, a délnyugati front új parancsnokának kíséretében vonaton

a 7. hadsereg legelső állásaiba utaztam. Ennek a hadseregnek kellett megkezdenie az előrenyomulást a 11. hadsereggel együtt Brzezany irányába.

Június 17-én egész nap a másnap hajnali támadásra készülő ezredeket látogattam.

Június 18-án reggel az egész fronton olyan légkör uralkodott, mint húsvét éjjel, a feltámadási ceremónia előtt az orosz falvakban. Az első vonalainkkal párhuzamos dombvonulaton felkapaszkodtunk egy megfigyelőpontra. A nehéztüzérség ágyúi szakadatlanul dörögtek. A lövedékek ott süvöltöttek el a fejünk felett.

A 7. hadsereg megfigyelőpontjáról a csatatér óriási, elhagyott sakktáblának látszott. Az ágyúzás folytatódott. Folyton az óránkat néztük. A feszültség elviselhetetlen lett.

Hirtelen halálos csend állt be: nulla óra. Egy másodpercre belénk nyilallt az iszonyú gondolat, hogy a katonák esetleg nem akarnak harcolni. Ekkor meglátták az első gyalogosokat, amint a puskatust ütésre emelve megrohamozták a német lövészárkokat.

Az első napokban az offenzíva sikerrel kecsegtetett. A forradalom után a németek sok csapattestet átdobtak az orosz frontról Franciaországba. Az oroszokkal szemben álló osztrák–magyar csapatok harci szelleme pedig ugyancsak sok kívánnivalót hagyott maga mögött. Az orosz csapatok húsz kilométeres körzetben áttörték a frontot, s néhány nap alatt csaknem harmincezer foglyot ejtettek.

Az egész jobboldal ujjongott. „Polgárok! – írta Plehanov. – Ha megkérdezem önöket, milyen nap van ma, azt felelik: hétfő. Tévedés: ma vasárnap van, vasárnapja országunknak és az egész világ demokráciájának." Cereteli: „Az orosz forradalom történetének új lapja kezdődött." A *Rjecs*, a kadet párt központi lapja: „Bekövetkezett a rég várt esemény,

mely egy csapásra visszahozza az orosz forradalom régi szép napjait." A lapok hírt adtak, hogy a párizsi tőzsdén valamennyi orosz értékpapír ára emelkedett.

A helyzet azonban hamar megváltozott. Az orosz tábornokok pontosan tudták, hogy a sereg ütőképtelen, kevés a fegyver és a lőszer, az utánpótlás csapnivaló, élelmiszer alig van, a támadást nem szervezték meg kellőképp. Gyenyikin tábornok, miután beutazta frontszakaszát, jelentette is Bruszilov tábornok főparancsnoknak: „Egyáltalán nem bízom az offenzíva sikerében." Pétain tábornok a távoli Franciaországból is jobban ítélte meg a helyzetet, mint az orosz kormány: „Az orosz hadsereg nem más, mint díszlet. Abban a pillanatban szétesik, amikor megmozdul."

A németek gyorsan magukhoz tértek meglepetésükből, összevonták csapataikat, megállították az orosz támadást, s azonnal ellentámadásba mentek át. Az orosz visszavonulás csakhamar fejveszett menekülésbe csapott át. Az orosz hadsereg három hét alatt – nem számítva a szökevényeket – hatvanezer embert vesztett: elitcsapatai színe-javát. Oroszországban sok millió ember állt még fegyverben, de az orosz hadsereg gyakorlatilag nem létezett többé.

A 11. hadsereg frontbizottságának távirata:

A hadügyminiszternek, az Ideiglenes Kormánynak, a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetje Központi Bizottságának, a Parasztképviselők Végrehajtó Bizottságának és a hadsereg főparancsnokának:

A 11. hadsereg frontján július 6-án indult német offenzíva szörnyű katasztrófává fejlődik, amely a jelenlegi körülmények között a forradalmi Oroszország pusztulását eredményezheti. A csapatok hangulata, amelyet nem sokkal ezelőtt a céltudatos mensevikek hősies erőfeszítései kedvezően befolyásoltak, hirtelen és fenyegetően megváltozott. A támadókedv hamar kimerült,

a legtöbb csapattest az egyre erősödő bomlás állapotában van. Szó sincs többé a felettesek elismeréséről és függelemről. A rábeszélés és magyarázat is teljesen hatástalan már: fenyegetődzéssel válaszolnak, néha még agyon is lövik azt, aki lelkesíteni akarja őket. Néhány alakulat, az ellenség támadását be sem várva, elhagyja a lövészárkot. Amikor parancsba kapták, hogy a harcolók támogatására nyomuljanak előre, néhol órákig gyűléseken vitatkoztak a parancs felett. Az eredmény az lett, hogy a támogatás 24 órával elkésett. Több csapat az első lövésre elhagyta állásait. A front mögött kilométeres sorokban vonulnak a szökevények, puskával és puska nélkül, egészségesen, frissen, minden szégyenérzet nélkül, a teljes biztonság tudatában, hogy nem büntetik meg őket. Olykor egész csapattestek otthagyják a frontot. A hadtest- és frontbizottságok tagjai elismerik, hogy a helyzet végső erőfeszítéseket és eszközöket követel, és semmitől sem szabad visszariadni, hogy megmentsék a forradalmat a bukástól. A délnyugati front főparancsnoka és a 11. hadsereg parancsnoka a komisszárokkal és a bizottsággal egyetértésben ma kiadta a parancsot, hogy lőjenek a szökevényekre. Tudja meg az egész ország a teljes igazságot, hogy mi megy végbe, borzadjon meg, és határozza el, hogy leszámol azokkal, akik kishitűen megsemmisítik a forradalmat.

Fjodor Sztyepun:

Július 9-én az Ideiglenes Kormány táviratot kapott, amelyet a Délnyugati Front Végrehajtó Bizottságának elnöke és a 2. hadsereg Végrehajtó Bizottságának elnöke írt alá, és jóval felülmúlta legsötétebb sejtelmeimet.

„A 2. hadsereg ellen július 6-án kezdődött német offenzíva szörnyű katasztrófává fejlődik, amely pusztulással fenyegeti a forradalmi Oroszországot. A csapatokat kezdetben az a hősi akarat lelkesítette, hogy meg-

védjék Oroszországot és a forradalmat, azóta azonban élesen és veszedelmesen megváltozott a hangulat. A támadókedv kiapadt. Az ezredek többsége teljesen felbomlott. Szó sincs többé fegyelemről. Ha a felettesek józan értelemre és lelkiismeretre hivatkoznak, fenyegetéssel, néha azonnali agyonlövéssel válaszolnak rá. Néhány egység az ellenség támadását be sem várva önkényesen visszavonul.

A frontbizottságok tagjai és a komisszárok egyöntetűen úgy vélik, hogy a helyzet megköveteli a legszigorúbb rendszabályokat, és semmitől sem szabad visszariadni, hogy a forradalmi Oroszországot megmentsék a pusztulástól."

Két nappal később a 7. és 8. hadsereg biztosai Szavinkov és Filonenko, majdnem azonos szövegű táviratot küldtek az Ideiglenes Kormány, a Központi Végrehajtó Bizottság és a főparancsnok címére. A táviratok azzal a követeléssel fejeződtek be, hogy haladéktalanul vissza kell állítani a fronton a halálbüntetést . . .

A cár naplójából:

Július 13., csütörtök

Az utolsó napokban rossz hírek érkeznek a délnyugati frontról. Az előnyomulás után sok csapatrészleg, amelyet megfertőzött a háborúellenes propaganda, nemcsak megtagadta, hogy előrenyomuljon, hanem néhány helyen, anélkül hogy az ellenség kényszerítette volna, még vissza is vonult. E számukra kedvező körülmények folytán a németek és az osztrákok csekély erőkkel áttörték Dél-Galíciában a frontot, ami visszavonulásra kényszerítheti a mi délnyugati frontunkat kelet felé.

Egyszerűen szégyen és gyalázat.

Az Ideiglenes Kormány ma végre bejelentette, hogy a hadszintéren halálbüntetéssel sújtják azokat, akikre rábizonyosodik a hazaárulás.

Bár ne lenne még késő!

Bruszilov főparancsnok emlékezése:

A hadügyminiszter megérkezésének napján furcsa incidens történt, amelyhez nem volt ugyan közöm, de abban az időben széltében-hosszában beszéltek róla. Úgy értesítettek minket, hogy a miniszter délután 2 óra 30 perckor érkezik, de egy órával előbb futott be, s én akkor éppen törzskarom főnökével hadműveleti intézkedésekről tárgyaltam. Nem tudtam idejében kiérni az állomásra, hogy a minisztert fogadjam, mert azok a kérdések, amelyekről tárgyaltunk, igen sürgősek voltak, és Lukomszkij tábornok azt ajánlotta, hogy ne is menjek el. Úgyis hamarosan találkoztunk volna Kerenszkijjel a tanácskozáson. Ám megbeszéléseinket félbeszakította Kerenszkij szárnysegédjének betoppanása, aki közölte velem, hogy a miniszter haladéktalanul az állomásra kéret a törzskari főnökkel együtt. Kimentünk hát. Még aznap megtudtam, hogy Kerenszkij mérhetetlenül dühös volt, toporzékolt az állomáson, és azon méltatlankodott, hogy a tábornokok elkanászodtak, szorosabbra kell fogni a gyeplőt, én semmibe veszem őt, több tiszteletet követel magának, mert a „régieket" bezzeg fogadtuk, esőben-fagyban órákig ácsorogva a pályaudvaron stb. Mindez rendkívül kicsinyesnek és nevetségesnek tűnt, miközben mi a törzskar főnökével éppen a fronton uralkodó tragikus helyzetről tárgyaltunk.

Amikor beléptem a miniszter vagonjába, nem vágta a szemembe sérelmeit és nem tett szemrehányásokat, de rendkívül kimért és hűvös volt. Felszólított, hogy tegyek jelentést a front helyzetéről, s én ezt nyomban, rövidre fogva, meg is tettem. Figyelmeztettem, hogy a csapatok harci szelleme szörnyen leromlott. Részletesebben nem szólhattam, mert már 4 óra felé közeledett az idő, az ülést pedig 3 órára tűztük ki. Vártak bennünket, s így kénytelen voltam feltenni a kérdést: óhajtja-e elhalasztani az ülést, vagy pedig induljunk? Az utóbbi

mellett döntött, s elhajtattunk a főszállásmesteri körletbe, ahol már összegyűlt a tanácskozás valamennyi részvevője.

Az ülések közti szünetben a hadügyminiszter és valamennyi részvevő nálam ebédelt. Megvitattuk és tisztáztuk mindazokat a kérdéseket, amelyeket a hadügyminiszter felvetett. Az ülés elhúzódott éjjel 12 óráig. Hangsúlyoznom kell, hogy a magam részéről akkor nem adtam hangot pesszimizmusomnak, csupán józanul vázoltam a hadsereg akkori tényleges helyzetét. Leszögeztem, hogy igyekszem végrehajtani az elődöm, Alekszejev által kidolgozott programot, bár ez, nézetem szerint, nehéz lesz. Klembovszkij is valami ehhez hasonlót mondott. Gyenyikin hosszú beszédbe fogott; dühösen kijelentette, hogy a hadsereg már nem harcképes, lehetetlen folytatni a küzdelmet, s ezért minden felelősséget Kerenszkijre és a Munkás- és Katonaküldöttek Petrográdi Szovjetjére hárított. Kerenszkij éles szavakkal mosakodni próbált, s így a tanácskozás szitkozódássá fajult. Gyenyikin tragikusan legyintett a kezével, Kerenszkij pedig hisztérikusan üvöltözött, és a fejét fogta. Ezzel tanácskozásunk véget is ért.

A júliusi válság

1917. június 3-án (16-án) összeült a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjeinek első kongresszusa, melyen húszmillió választó nevében ezer küldött vett részt. A kongresszus Oroszország valamennyi dolgozóját képviselte, kivéve a parasztokat; a Parasztszovjetek kongresszusa már májusban összeült. Annak ellenére, hogy a Parasztszovjetek sokkal nagyobb tömeget képviseltek, tényleges hatalma a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjének volt: az egész ország azt figyelte.

A 777 küldött közül, akik megjelölték pártállásukat, 285 szociálforradalmár, 284 mensevik s 105 bolsevik volt; a bolsevikok s a velük rokonszenvező baloldali csoportok mintegy egyötödét képezték a kongresszusnak.

Ennek az aránynak feleltek meg a kongresszus határozatai is: a jobboldali többség mindenben jóváhagyta a Végrehajtó Bizottság addigi politikáját. Hasztalan követelték Lenin és a bolsevikok, hogy a Szovjetek vegyék át a hatalmat, a kongresszus bizalmat szavazott a koalíciós kormánynak. Megszavazták az offenzívát is, melynek oly tragikus következményei lettek.

Fjodor Sztyepun így emlékszik a kongresszusra:

A hadapródiskola óriási épülete már június elsején zsúfolásig tömve volt majd kétezer emberrel. A vidéki küldöttek ott is ettek, ott is aludtak. A dohányfüsttől kék folyosón szakadatlanul zúgott a lárma. Ha közismert vezetők vagy vidékről most érkezett küldöttek jöt-

tek, a kíváncsi hallgatóság izgatottan tolongott körülöttük.

Különösen sokan álldogáltak mindig a könyvesbódék előtt és a szűk, félhomályos kantinban, ahol nagy küzdelem folyt egy-egy pohár citromos teáért vagy egy-egy tányér káposztalevesért.

E kavargástól és zűrzavartól távol, az óriási osztálytermek zárt ajtaja mögött, ahol nemrég még kurtára nyírt jól nevelt hadapródokat oktattak, egyfolytában frakcióüléseket tartottak. Az eszerek jobbszárnya hősies erőfeszítéseket tett, hogy leverje a pártban előretört baloldali ellenzéket. Hasonló küzdelmet folytatott a mensevik centrum a párt internacionalista szárnya ellen, amely gondolt valamit, és vakon cselekedett.

A júniusi ülésszak egyetlen nagy eseményeként Lenin fellépésére emlékszem. A bolsevikok sokat emlegetett vezetője, aki titokzatosan elrejtőzött pártja ölén, először lépett a nyilvánosság elé mint Cereteli ellenfele, aki reformátumában a kormány helyzetét elemezte. Lenin az utolsó felszólalók között beszélt, amikor már tizenöt percre korlátozták a hozzászólás idejét. Nehéz helyzetben volt azért is, mert ellenséges hallgatóság előtt kellett beszélnie. Hétszázhetvenhét képviselő tartozott megállapíthatóan a különböző pártokhoz, s közülük csak százöt volt bolsevik, de akkoriban korántsem mindannyian értettek egyet vezetőjük taktikai vonalával.

Első benyomásom pontosan olyan volt Leninről, ahogyan az orosz közmondás mondja: „Ügyetlenül szabták, de jól összevarrták." Hanyag öltözék, zömök, négyszögletes testalkat és arc; beszéd közben először lassan a hallgatóság felé lépkedett, majd hátrált, mint a rák, esetlenül tartott jobb karját közben magasra lendítette, mint egy szemafort. Semmi vonzó sem volt kicsinyes, kedvetlen, német származása ellenére mongoloid, oroszos arcában, amelyet kétemeletes homlok lapított össze, úgyhogy a mélyen ülő szem nemigen ragyogott ki be-

lőle. Elfogulatlan szemlélőre inkább ellenszenvesen hatott. Különösen kellemetlen benyomást keltett kegyetlen, megvető szája a barna, bozontos szakállban.

Szaggatottan, dallamtalanul beszélt, mintha baltával faragná ki a gondolatait. Mint „az egyszerűsítés zsenije" lendületes plakátstílusban tudta a műveletlen tömegek elé tárni komoly marxista tudását. Bár ahhoz nem volt képessége, hogy példázatokkal éljen, még akkor is roppant meggyőzően beszélt, amikor nyilvánvaló képtelenségeket védett; hallgatóinak szinte szájába rágta az eseményekről és emberekről alkotott nézeteinek körvonalait. Volt némi népies, vaskos humora is. De munkáshallgatóival legjobban a proletariátus szeretete fűzte össze, ami szinte tapinthatóan sugárzott belőle. Mennyire jellemző rá felesége elbeszélése, hogy előszeretettel étkezett munkáscsapszékekben, nem azért, mert takarékoskodni akart, hanem meggyőződése volt, hogy a drága éttermekben rosszul főznek.

Lenin beszéde az összes jelenlevőkben, részint saját párthíveiben is, valamilyen nagyszerű kuszaság benyomását keltette. Mégis mindenkire nagy hatást tett, sokakat levett a lábáról, sokakat magával ragadott, sokakat felháborított.

Közvetlenül Lenin után felállt Kerenszkij, hogy válaszoljon fejtegetéseire. Felindultan beszélt, erkölcsileg mélységesen felháborodva, és nagy szónoki hévvel. Természetesen könnyedén megcáfolta Lenin naiv téziseit. Ezzel azonban furcsa módon nem illant el Lenin fellépésének hatása, mert annak a lényege nem az új élet felé vezető új utak megmutatásában, hanem a régi világ szétrombolásának pátoszában rejlett.

Lenin számos ellensége legtöbbször azt mondja róla, hogy a marxizmus bibliamagyarázója, racionalista – talmudista, és nem veszik észre, hogy a racionalista dialektikán kívül sok bakunyini rombolásmisztika is van Lenin tanaiban és gyakorlatában. Ő volt talán a Szovjetkong-

resszuson az egyetlen, aki nem félt a forradalom semmilyen következményétől, és semmi egyebet nem követelt tőle, csak hogy továbblépjen. Szívvel-lélekkel vállalta a forradalom minden viharát, s ez fűzte össze a néptömegek sötét romboló ösztönével. Ha nem lett volna beszédmódjában az a lenyűgöző erő, amellyel mindig újból felébresztette a tömeg lelkében a bús népdalainkat oly gyakran félbeszakító betyárfüttyöt, marxista eszméivel sohasem sikerült volna oly bűnös módon rabul ejtenie az orosz népet, az orosz nép lelkét, mint ahogyan – valljuk be őszintén – valójában történt...

A petrogradi munkások és katonák jelentős része sokkal baloldalibb álláspontot képviselt, mint a Szovjetkongresszus. Elsősorban a katonák lázadoztak: elegük volt a háborúból, nem akartak a frontra menni. De nem kisebb volt az elégedetlenség a munkások körében sem: az árak egyre emelkedtek, az élelmiszer egyre kevesebb lett; a munkások nagyobb nyomorban éltek, mint a forradalom előtt. Régen elszállt már az első hetek mámora, amikor a győzelem feledtette velük az éhséget.

Június 8-án (21-én) a bolsevikok Központi Bizottsága tanácskozásra hívta össze a párt Petrogradi Bizottságát és Katonai Irodáját, a szakszervezetek, üzemi bizottságok bolsevik vezetőit. Az értekezlet 131 szavazattal 6 ellenében elhatározta, hogy június 10-én (23-án) tüntetést rendez a fővárosban: hadd lássa a Szovjetkongresszus, mit akarnak a petrogradi dolgozók. A tüntetésnek a következő jelszavakkal kellett volna lezajlania: „Le a tíz kapitalista miniszterrel!", „Itt az ideje, hogy befejezzük a háborút!", „Kenyeret, békét, szabadságot!", „Le a kapitalistákkal, akik munkásokat bocsátanak el!" A legfontosabb jelszó így hangzott: „Minden hatalmat a Szovjeteknek!"

A kongresszus megrémült, s olyan lépésre szánta el

magát, amilyenre nem volt példa a forradalom óta: betiltotta egy baloldali párt tüntetését, s határozatot hozott, hogy azok, akik az elkövetkező három napon tüntetést szerveznek, „a forradalom ellenségei".

A tüntetés betiltása azonban csak olaj volt a tűzre. A gyárakban ilyen határozatok születtek: „Szabad állampolgárok vagyunk, jogunk van tiltakozni, és élnünk kell ezzel a jogunkkal, amíg nem késő." A kongresszus több száz küldöttet küldött a gyárakba, laktanyákba, hogy lecsillapítsák a háborgókat. „A kongresszus többsége – írja egy mensevik szemtanú –, több mint 500 küldött, egész éjjel nem hunyta le a szemét. Tízes csoportokba osztva felkeresték a petrogradi gyárakat és csapattesteket, hogy lebeszéljék őket a tüntetésről. A kongresszusnak a gyárak és üzemek nagy részében s a helyőrség bizonyos részeiben nincs tekintélye." Végül is a bolsevikok erélyes közbelépése mentette meg a helyzetet; a Központi Bizottság határozatot hozott, hogy aláveti magát a kongresszus döntésének. A munkások, ha morogva is, engedelmeskedtek a bolsevikoknak.

A kongresszus azt hitte, hogy győzött. S hogy bebizonyítsa hatalmát és befolyását, június 18-ra (július 1-re) maga hirdetett demonstrációt. „Most majd meglátjuk mindannyian – mondta Cereteli a bolsevikoknak –, kivel van a többség, önökkel vagy velünk." A kongresszus által kiadott jelszavak így hangzottak: „Általános békét!", „Demokratikus köztársaságot!", „Az Alkotmányozó Gyűlés mielőbbi összehívását!"

Június 18-án (július 1-én) csaknem négyszázezer petrogradi dolgozó vonult a Mars mezőre, ahol a kongresszusi küldöttek fogadták a felvonulókat. Egyik gyár követte a másikat, egyik alakulat a másikat. És három kis csoport kivételével mind a négyszázezer tüntető a bolsevikok jelszavaival vonult fel:

„Le az offenzívával!", „Le a tíz kapitalista miniszterrel!", „Minden hatalmat a Szovjeteknek!"

Antonov-Ovszejenko, a későbbi népbiztos levele a bolsevikok Központi Bizottságának:

1917. június 11.

Kedves Elvtársak!

Nagyon kínosan érintett bennünket ez az egész história a szombati tüntetéssel. Olyan szemrehányásokat kaptunk, hogy a Központi Bizottság a tüntetés elhatározása előtt nem mérlegelte annak minden lehetséges következményét, nem vette figyelembe a szovjetek kongresszusának és a megfelelő intézményeknek a hangulatát. S ha már három napra betiltották a tüntetéseket, miért nem lehetett a tüntetést a negyedik napra kitűzni? Vagy miért nem lehetett a tüntetést elhalasztani, és helyette zárt helyiségekben gyűléseket rendezni, amelyek már nemcsak a szerveződő ellenforradalom ellen tiltakoztak volna, hanem az ellen is, hogy az ellenzéki pártokat megfosztják a tüntetés legelemibb jogától?

A tüntetést lemondó táviratot csak *szombaton* déli 12 órakor kaptuk kézhez. A jövőben számoljanak ilyen késlekedéssel.

Az itteni hajókon emelkedett hangulat uralkodik. Kezdeményezésünkre naponta gyűlést tartanak a hajóbizottságok képviselői, s ezek láthatatlanul is a mi befolyásunk alatt állnak. A hadsereggel egyre szorosabb kapcsolatot építünk ki; a honvédőket mindenütt „a pad alá" kényszerítjük; a hadseregbeliek – csaknem valamennyien parasztok – sóváran lesik minden szavunkat, különösen a földet illetően; a honvédők befolyása itt még gyengébb, mint a hajókon, amelyek közül nem tekinthető teljesen megbízhatónak sem a „Szlava", sem a „Szevasztopol", sem a „Poltava". Az erődben még roszszabbul áll a szénánk: vannak olyan tüzérszázadok, amelyeknek a közelébe sem férkőzhetünk. Az ideérkezett in-

ternacionalista eszerek, Usztyinov és Prosjan, szétugrasztották az eszer szervezetet, amely kormányhűségével rengeteg „lojális", „rendes elemet" vonzott. Az internacionalista eszerek agitációját a legmesszebbmenően felhasználjuk, s az ő segítségükkel kiebrudaljuk az eszereket a gyűlésekről. A gyűléseken lelkes a hangulat. Tegnap (a mi nevünkben) megszerveztük a kronstadti küldöttség (Raszkolnyikov elvtárs és mások) fogadását; a honvédők közül alig néhányan furakodtak be közénk (de azok sem értek el semmit); több mint tizenötezer ember gyűlt össze, bár finn ünnep volt, s ilyenkor a matrózok általában a szigeteken szoktak mulatni. Rendkívül nagy volt a lelkesedés. A gyűlésről mintegy négyezer főnyi tömeg dalolva elindult a tömegsír felé (ez elég messze fekszik), ott beszédek hangzottak el, majd az emberek énekelve visszatértek, és újra többen beszédet mondtak. A kronstadtiakat a vállukra vették, és körbehordozták. Néhány hajón olyan a hangulat, hogy már alig lehet féken tartani a matrózokat. A „Reszpublika" legénysége például olyan határozatot fogadott el, amelyben fegyveres erő alkalmazásával fenyegetőzve Hausztov elvtárs szabadon bocsátását követeli, s ezt a határozatot más hajókkal is el akarta fogadtatni. Ugyanilyen elszántság uralkodik a „Petropavlovszk"-on is.

A Balti Flotta Központi Bizottságához aggasztó hírek érkeznek: attól tartanak, hogy Szevasztopolba küldött öt képviselőjüket letartóztatták. Mások letartóztatására is számítanak. Ha ezt csakugyan meg mernék tenni, ennek beláthatatlan következményei lehetnének. A Balti Flotta Központi Bizottsága teljes bizalmat élvez (leszámítva a revali flotta nagy részét, vagyis a hajóknak nem egészen egyharmadát); a hajók most is megtagadták a Helsingforsból való kifutást (amelynek állítólagos célja lőgyakorlat), amíg a Központi Bizottság ezt nem engedélyezi; a matrózok többsége nem ismeri el az új parancsnokot, akit a közösen megválasztott Makszimov

helyébe neveztek ki (ezzel nem magáért Makszimovért szállnak síkra, hanem a választás elvéért). A Központi Bizottság teljesen határozott irányvonalat követ, s nem enged semmiben.

Elvtársi üdvözlettel
Anton

A júniusi események csak előjátéka voltak egy sokkal súlyosabb válságnak. A bolsevikok már június 22-én (július 5-én) kénytelenek voltak figyelmeztetni a Szovjet Végrehajtó Bizottságát: Petrogradon olyan feszült a hangulat, hogy bármelyik pillanatban zavargásokra kerülhet sor, s a bolsevikoknak sem lesz erejük, hogy ezt megakadályozzák.

Június 23-án (július 6-án) 73 gyár küldötte gyűlt össze a Putyilov-művekben, s elhatározta, hogy mindenáron megvalósítja gazdasági követeléseit, mert a munkások nyomora már elviselhetetlen. Sztrájkhullám söpört végig a városon; az üzemek egymás után szüntették be a munkát. A Putyilov-művekben megtartott munkásértekezlet azonban nemcsak gazdasági határozatot hozott: követelte, hogy a Szovjetek vegyék át a hatalmat és a termelés ellenőrzését.

A katonák körében hasonló volt a hangulat. Még az év elején szabadságolták a negyven évnél idősebb katonákat, hogy részt vehessenek a mezőgazdasági munkában. Ezeket a korosztályokat az offenzíva miatt megint behívták. A veteránok zúgolódtak és tüntettek. „Elvetettük a magot, le akarjuk aratni a termést" – ezt a jelszót vitték petrogradi felvonulásukon.

Július 2-án (15-én) lemondott a kormány négy kadet párti minisztere. A tömeg most már őrjöngve követelte, hogy a Szovjetek vegyék át a hatalmat. A Végrehajtó Bizottság azonban ehelyett tárgyalásokat kezdett egy újabb koalíciós kormány megalakításáról.

Másnap az 1. géppuskás ezred határozatot hozott, hogy fegyveres tüntetést szervez, s szétküldte megbízottait a többi alakulathoz és a gyárakba. Küldötteket menesztettek a bolsevikokhoz is: álljanak a tüntetés élére.

Sztálin a bolsevikok VI. kongresszusán így számolt be a júliusi eseményekről:

Július 3. Délután 3 óra. Pártunk petrogradi városi konferenciája ülést tart. Az ülésen egészen ártatlan kérdést, a községi választások kérdését tárgyalják. Megjelenik a helyőrség egyik ezredének két képviselője, és soron kívül bejelentik, hogy ezredük „úgy határozott, hogy ma este kivonulnak az utcára", hogy „nem tűrhetik tovább szótlanul, hogy a fronton egymás után oszlatják fel az ezredeket", hogy „már elküldték küldötteiket a gyárakba és az ezredekhez" azzal a javaslattal, hogy csatlakozzanak a tüntetéshez. A konferencia elnökségének képviselője, Volodarszkij elvtárs, erre azt válaszolta, hogy „a párt határozata értelmében nem szabad kivonulni az utcára, hogy az ezred párttagjai nem szeghetik meg a párt határozatát".

Délután 4 óra. A Petrogradi Bizottság, a Katonai Szervezet és a párt Központi Bizottsága a kérdés megvitatása után úgy határoz, hogy nem szabad kivonulni. A konferencia elfogadja ezt a határozatot, s a konferencia tagjai kimennek a gyárakba és az ezredekhez, hogy az elvtársakat lebeszéljék a tüntetésről.

Délután 5 óra. Tauriai palota. A Szovjetek Központi Végrehajtó Bizottsága Irodájának ülése. A párt Központi Bizottsága megbízásából Sztálin elvtárs a Központi Végrehajtó Bizottság Irodájának bejelentést tesz a történtekről, és közli a bolsevikok határozatát, amely ellenzi a tüntetést.

Este 7 óra. A Petrogradi Bizottság épülete előtt. Több ezred vonul fel zászlókkal. Jelszavuk: „Minden

hatalmat a Szovjeteknek!" Megállnak a Petrogradi Bizottság épülete előtt, és megkérik szervezetünk tagjait, hogy „mondjanak valamit". A szónokok, a bolsevik Lasévics és Kurájev, beszédeikben feltárják a jelenlegi politikai helyzetet, és felszólítják az ezredeket, hogy tartózkodjanak a tüntetéstől. Az ezredek válasza: „Le velük!" Szervezetünk tagjai akkor azt ajánlják, hogy válasszanak küldöttséget, közöljék óhajaikat a Szovjetek Központi Végrehajtó Bizottságával, és azután ezredenként vonuljanak vissza a kaszárnyáikba. Erre fülsiketítő „hurrá!" a válasz. A zenekar a „Marseillaise"-t játssza . . . Ekkorra már egész Petrogradot bejárja a hír, hogy a kadetok kiléptek a kormányból. A munkásokat izgalom fogja el. A katonák után megjelennek a munkások oszlopai. Jelszavaik ugyanazok, mint a katonáké. A katonák és a munkások a Tauriai palotához vonulnak.

Este 9 óra. A Petrogradi Bizottság helyisége. A gyárak küldötteinek hosszú sorai. A küldöttek valamennyien azt javasolták pártunk szervezeteinek, hogy avatkozzanak be a dologba, és vegyék kezükbe a tüntetés vezetését. Különben „vérontás lesz". Egyesek azt javasolják, hogy a gyárak válasszanak küldöttségeket, a küldöttségek közöljék a Szovjetek Központi Végrehajtó Bizottságával a tüntetők akaratát, a tömegek pedig miután meghallgatták a küldöttségek beszámolóit, békésen széledjenek szét.

Este 10 óra. Tauriai palota. A Munkás- és Katonaküldöttek Petrogradi Szovjetjének munkástagozata ülésezik. Miután a munkások beszámoltak a kezdődő tüntetésről, a többség a túlkapások elkerülése végett úgy határoz, hogy be kell avatkozni a tüntetésbe abból a célból, hogy annak békés és szervezett jelleget adjanak. A kisebbség, amely nem ért egyet ezzel a határozattal, elhagyja az üléstermet. A többség Irodát választ az imént elfogadott határozat végrehajtására.

Éjjel 11 óra. Pártunk Központi Bizottsága és Petro-

gradi Bizottsága a Tauriai palotába teszi át székhelyét – este óta oda özönlik a tüntetők tömege. Megérkeznek a kerületi agitátorok és a gyárak képviselői. Pártunk Központi Bizottságának, a Petrogradi Bizottságnak, a Katonai Szervezetnek, a Kerületközi Bizottságnak, a Petrogradi Szovjet Munkástagozata Irodájának képviselői gyűlést tartanak. A kerületek jelentéseiből kiderül, hogy:

1. a munkásokat és a katonákat holnap nem lehet visszatartani a tüntetéstől;

2. a tüntetők fegyveresen fognak kivonulni, kizárólag önvédelmi célból, hogy valóságos biztosítékuk legyen a Nyevszkij proszpektről várható esetleges provokációs lövöldözéssel szemben: „fegyveresekbe nem olyan könnyű belelőni".

A gyűlés dönt: amikor a munkások és katonák forradalmi tömegei ezzel a jelszóval tüntetnek: – „Minden hatalmat a Szovjeteknek!" a proletariátus pártjának nincs joga kezét mosni és félreállni, a párt nem hagyhatja a tömegeket sorsukra, hanem együtt kell lennie a tömegekkel, hogy a spontán mozgalomnak tudatos és szervezett jelleget adjon. A gyűlés a munkásoknak és katonáknak azt javasolja, hogy az ezredek és a gyárak válasszanak küldötteket, és a küldöttek útján közöljék kívánságaikat a Szovjetek Végrehajtó Bizottságával. E határozat szellemében fogalmazzák meg a felhívást, amely „békés és szervezett tüntetésre" szólít.

Éjjel 12 óra. A Tauriai palotához több mint harmincezer putyilovi munkás érkezik. Zászlóerdő. Jelszavuk: „Minden hatalmat a Szovjeteknek!" Küldötteket választanak. A küldöttek jelentést tesznek a Végrehajtó Bizottságnak a putyiloviak követeléseiről. A Tauriai palota előtt álló katonák és munkások kezdenek elszéledni.

Július 4. Nappal. A munkások és katonák felvonulása. Zászlók. Bolsevik jelszavak. A Tauriai palotához

mennek. A tüntető menetet a kronstadti matrózok ezrei zárják be. A polgári lapok *(Birzsevije Védomosztyi)* tanúsága szerint legalább négyszázezren vettek részt a tüntetésen. Az utcákon ujjong a nép. A közönség vidám „hurrá!"-val fogadja a tüntetőket. Déltájban megkezdődnek a kilengések. A burzsoá negyedek sötét erői, hogy árnyékot vessenek a munkások tüntetésére, bűnös provokáció céljából lövöldözni kezdenek. Még a *Birzsevije Védomosztyi* sem meri tagadni, hogy a lövöldözést a tüntetés ellenfelei kezdték. „Pontosan délután két órakor a Szadovaja és a Nyevszkij sarkán – írja a *Birzsovka* (július 4-i esti szám) –, amikor a fegyveres tüntetők felvonultak, és az összeverődött nagyszámú közönség nyugodtan nézte őket, a Szadovaja jobb oldaláról fülsiketítő lövés dördült el, amikre elkezdődött a lövöldözés."

Világos, hogy nem a tüntetők, hanem „ismeretlen személyek" kezdték el a lövöldözést, a tüntetők közé lőttek, és nem megfordítva.

A lövések egyidejűleg folytatódtak a város burzsoá részének különböző pontjain. A provokátorok nem szunnyadtak. A tüntetők ennek ellenére sem lépték túl a szükséges önvédelem határait. Összeesküvésről vagy felkelésről szó sem lehet. Egyetlen olyan eset sem fordult elő, hogy elfoglaltak volna valamilyen kormány- vagy társadalmi intézményt, vagy hogy kísérletet tettek volna erre, noha a tüntetők a rendelkezésre álló hatalmas fegyveres erővel könnyen hatalmukba keríthették volna nemcsak az egyes intézményeket, hanem az egész várost is . . .

Este 8 óra. Tauriai palota. Pártunk Központi Bizottsága, a Kerületközi Bizottság és pártunk egyéb szervezetei gyűlést tartanak. Határozat: miután a forradalmi munkások és katonák kifejezésre juttatták akaratukat, a tüntetést be kell szüntetni. E határozat szellemében felhívást szerkesztenek: „A tüntetés befejeződött . . . Jelszavunk: állhatatosság, kitartás, nyugalom" (a felhívást

lásd a *Lisztok Pravdü*-ben). Ez a felhívás, amelyet a *Pravdá*-nak adtak le, július 5-én nem jelenhetett meg, mivel a 4-ről 5-re virradó éjjel a hadapródiskolások és a rendőrkopók szétrombolták a *Pravda* szerkesztőségét.

Éjjel 10–11 óra. Tauriai palota. A Szovjetek Központi Végrehajtó Bizottságának ülése. A hatalom kérdését tárgyalják. Miután a kadetok kiléptek a kormányból, az eszerek és a mensevikek helyzete különösen válságosra fordult, nekik blokk „kell" a burzsoáziával, de a blokk nem jöhet létre, mert a burzsoázia nem akar többé megegyezni velük. A kadetokkal való blokk eszméje megbukik. Tehát: a Szovjeteknek kell kezükbe venni a hatalmat – ilyen élesen vetik fel a kérdést a Végrehajtó Bizottság előtt.

Hírek jönnek, hogy a német csapatok áttörték frontunkat; igaz, ezek még ellenőrizhetetlen hírek, mégis nyugtalanságot keltenek.

Híre járja, hogy holnap a sajtóban aljas rágalom fog megjelenni Lenin elvtársról.

A Szovjetek Központi Végrehajtó Bizottsága a volhíniaiakat (katonákat) a Tauriai palotába rendeli a palota védelmére – kivel szemben? Kiderül, hogy a bolsevikokkal szemben, akik állítólag azért mentek a palotába, hogy „letartóztassák" a Végrehajtó Bizottságot, és „megragadják a hatalmat". A bolsevikokról mondják ezt, akik a Szovjetek erősbítéséért küzdöttek, akik azért harcoltak, hogy a Szovjeteknek adjanak át minden hatalmat az egész országban! . . .

Éjjel 2–3 óra. A Szovjetek Központi Végrehajtó Bizottsága nem veszi át a hatalmat. Megbízza a „szocialista" minisztereket, alakítsanak új kormányt, amelybe okvetlenül vegyenek be burzsoákat, még ha nem tartoznak is valamely párthoz. A minisztereknek külön felhatalmazást adnak az „anarchia elleni harcra". A dolog világos: a Központi Végrehajtó Bizottság, amely olyan helyzetbe került, hogy határozottan szakítania kellett a

burzsoáziával, de ettől különösen félt – mert mindeddig a burzsoáziával való egyik-másik „kombinációból" merítette erejét – most azzal válaszol, hogy határozottan szakít a munkásokkal és a bolsevikokkal, hogy a burzsoáziával egyesülve a forradalmi munkások és katonák ellen fordítsa fegyverét. Ezzel megindul a hadjárat a forradalom ellen. Az eszerek és a mensevikek az ellenforradalom örömére támadásba mennek a forradalom ellen.

Szuhanov:

Hét óra felé visszamentem a gyűlésre. Itt azonban semmi új sem történt. Hirtelen elterjedt a hír, hogy harmincezer munkás érkezett a Putyilov-művekből; rendkívül erőszakosak, néhányan berontottak a palotába, és Ceretelit keresik. Állítólag átkutatták érte az egész palotát, de pillanatnyilag sehol sem találják. Nagy izgalom támadt, az emberek taszigálták egymást, dühös ordítozás hallatszott mindenfelől. Ebben a pillanatban berontott a terembe mintegy negyven munkás; sokuknál fegyver volt. A küldöttek felugráltak helyükről. Néhányukból határozottan hiányzott a bátorság és az önuralom.

Az egyik munkás, egy jellegzetes *sans-culotte*, kerek sapkában, rövid, öv nélküli kék ingben, fegyverrel a kezében a szónoki emelvényre ugrott. Remegett az izgalomtól, összefüggéstelenül ordítozott, és a fegyverével hadonászott:

– Elvtársak! Meddig tűrjük még, mi, munkások, ezt az árulást? Ti itt vitatkozgattok, és lepaktáltok a burzsoáziával meg a nagybirtokosokkal... Azzal vagytok elfoglalva, hogy folytonosan eláruljátok a munkásságot. Mi, a Putyilov-művek harmincezer munkása eljöttünk ide. Azt akarjuk, hogy az történjék, amit mi mondunk! Minden hatalmat a Szovjeteknek! Keményen fog-

juk a fegyvert! A ti Kerenszkijetek meg Ceretelitek nem fog tovább az orrunknál fogva vezetni bennünket!

Csheidze, akinek az orra előtt szakadatlanul fel-le mozgott a fegyver, tökéletes önuralmat tanúsított. Miután a sans-culotte kiöntötte proletárszívét, az elnök nyugodtan lehajolt magas székéről, s egy előző este nyomtatott kiáltványt nyomott remegő kezébe:

– Nesze, elvtárs, fogd és olvasd! Ez megmondja neked meg a bajtársaidnak a Putyilov-művekben, hogy mit tegyetek! Minden rajta van ezen a papíron!

A kiáltványon az állt, hogy a tüntetők térjenek vissza üzemeikbe, különben elárulják a forradalmat. Ebben a robbanásig feszült helyzetben Csheidzének és a szovjetvezetők csoportjának nem jutott jobb az eszébe, mint ez a kiáltvány.

A megdöbbent sans-culotte nem tudta, mit csináljon. Átvette a kiáltványt, és ellenkezés nélkül engedte, hogy levezessék az emelvényről. Bajtársait is gyorsan rá lehetett beszélni, hogy hagyják el a termet. Ismét helyreállt a rend, az ügy elintéződött . . .

Sztyepun:

Pétervár három napig a váltakozó forradalmi apály és dagály prédája volt. A lázadás hulláma néha hirtelen felszökött, majd erőtlenül visszazuhant, mintha nem tudná, mit kezdjen magával. Minden utcasarkon gyűléseztek; most már nemcsak a bolsevikok, hanem a hirtelen felbukkant anarchisták is gátlástalanul támadták az Ideiglenes Kormányt és az Összorosz Szovjet többségét; sötét bújtogatók osontak laktanyáról laktanyára, és rábeszélték a katonákat, hogy csatlakozzanak a gyári munkások fegyveres felkeléséhez. De sem központi akarat, sem tervszerűség nem érződött az események mögött. Gépfegyverekkel telitűzdelt teherautók száguldoztak vakon az utcákon, a fegyverek mintegy maguktól

sültek el. Az utcakeresztezéseknél újságárusok isten tudja, kitől szerzett töltényeket osztogattak válogatás nélkül minden fegyveres járókelőnek. Emlékszem, hogy a Tauriai palota felé menet részeg társasággal találkoztam, akik teli torokkal üvöltöztek: – Elvtársak! Üssük a zsidókat! – A vörösen morajló forradalmi tengerbe mindenfelől a Fekete Század pogromra vágyó bandái ömlöttek. Sokan részegek voltak. A városban nyíltan fosztogattak.

E zűrzavar közepette elterjedt a rémhír: a Varsói pályaudvaron megjelent egy fegyveres autó, hogy letartóztassa a frontról visszatérő Kerenszkijt.

Késő este a Tauriai palota előtt összegyűlt néhány csoport munkás és katona, fáradtan a tüntetésektől és a kozákokkal való lövöldözéstől. Maguk sem tudták pontosan, mit akarnak valójában: viharosan követelték a Munkás- és Katonatanács Központi Végrehajtó Bizottságának azonnali letartóztatását, ugyanakkor azonban érdeklődve hallgatták a bizottság tagjainak beszédeit. Bent az udvaron ezalatt viharos bolsevik gyűlések folytak; itt azt követelték, hogy azonnal adjanak át minden hatalmat a Szovjeteknek. Különösen nagy sikere volt Trockijnak, az okos, szenvedélyes, vakmerő szónoknak, aki idegesen felfúvódó orrcimpája felett ferdén ülő cvikkert hordott, és magas kakastaréj-frizurát viselt.

Éjfél után elkezdődött a Központi Végrehajtó Bizottság ülése. A napirenden egyetlen pont szerepelt: az Ideiglenes Kormány átalakítása és a bolsevizmus elleni harc erősítése. Hajnalra elhatározták, hogy három-három képviselőt küldenek sietve a laktanyákba és a gyárakba, hogy elkerüljék a további vérontást.

Az akció ellenkező eredménnyel járt, mint amit elérni akart. Az előző este csillapodni látszó lázadás július 4-én újult erővel fellángolt. Partra szállt néhány ezer matróz, két kedvenc vezetőjük, Rosall és Raszkolnyikov parancsnoksága alatt. Vállra vetett fegyverrel, zeneszó-

val masíroztak a Kseszinszkaja palota erkélye elé. Lenin azonnal kilépett az erkélyre, éles szavakkal elítélte az Ideiglenes Kormányt és a Szovjet szocialista többségének lakájszellemét, megeskette a matrózokat, hogy hűek maradnak a bolsevik forradalomhoz, de nem adott semmiféle határozott utasítást.

A kronstadtiak a Kseszinszkaja palotától a Tauriai palota felé indultak. Útközben szervezett munkáscsoportok csatlakoztak hozzájuk, de dühös, fegyelmezetlen bandák is. Délfelé rendszertelen lövöldözés tört ki az egész városban a felkelők és a kormányhű csapatok között, amelyeket kozákok és hadapródiskolások vezettek. Benyomásom szerint a felkelők is, ellenfeleik is kerülték egymást. Az ömlő eső is megnehezítette, hogy elkeseredett harc alakuljon ki.

Bár az Ideiglenes Kormány nemigen mutatkozott határozottnak, a felkelés az ő teljes győzelmével végződött. A győzelemmel együtt villámcsapásszerűen elterjedt az a hír, hogy az Igazságügyminisztérium valamilyen bizonyítékok birtokába jutott, amelyekből világosan kiderül, hogy Lenin pénzt kapott a német vezérkartól. Még azt is tudni vélték, hogy ki adta át neki a pénzt és mennyit. Ezek a részletek nagy hatást keltettek. Pontosan emlékszem, hogy hirtelen mindenütt megváltozott a hangulat, és fenyegető szónoklatok hangzottak el a bolsevikok ellen. A házmesterek, a boltosok, a konfliskocsisok, a borbélyok, egyszóval Petrograd egész kispolgári rétege csak azt várta, hogy nekironthasson az elvtársaknak, zsidóknak és árulóknak. Más hangnemben, de nem kevésbé szenvedélyesen nekitüzesedett a hazafiasan gondolkodó burzsoázia és a liberális értelmiség is. Örültek, hogy bebizonyíthatják a szocialistáknak, amiben ők sohasem kételkedtek.

Szuhanov:

A gyűlésteremhe mentem. A zsúfolt folyosóról lenéztem a palota előtti térre: ameddig a tekintetem elért, sűrű tömeg tolongott. Fegyveres emberek másztak be a nyitott ablakokon. A tömeg fölé táblák és zászlók emelkedtek a június kilencediki bolsevik jelszavakkal. A tér bal sarkában páncélkocsik sötét körvonala magaslott.

Utat törtem az előszobába, ahol nagy tolongás volt; különböző csoportok lárma és fegyvercsörgés közepette szüntelenül ide-oda sodródtak. Valaki hirtelen megrántotta a kabátujjamat. Ljosa Emeljanova állt előttem, a szociálforradalmárok egyik kipróbált híve, akit csak nemrég bocsátottak szabadon a börtönből, és most az *Izvesztyijá*-nál dolgozott. Sápadt volt, egész testében remegett.

– Gyere gyorsan... Csernovot letartóztatták... a kronstadtiak... ott az udvaron... Siess, siess... Minden pillanatban megölhetik!

A kijárat felé rohantam. Ebben a pillanatban észrevettem Raszkolnyikovot, aki épp a Katalin terembe próbált bevergődni. Megfogtam a karját, magamhoz húztam, s megpróbáltam neki megmagyarázni, mi történt. Ki tudná lecsillapítani a kronstadtiakat, ha nem Raszkolnyikov? Az épületből azonban alig lehetett kijutni; az előcsarnokban iszonyú tolongás volt. Raszkolnyikov követett, de nem adott egyenes választ. Megdöbbentem, és lassacskán elvesztettem a türelmemet. Már éppen elvergődtünk a lépcsőkig, amikor mellénk ért Trockij, aki erélyesen utat tört magának a tömegben. Ő is Csernov segítségére jött.

Az események a következőképpen játszódtak le: amikor a Központi Végrehajtó Bizottságnak jelentették, hogy a kronstadtiak beszélni akarnak a szocialista miniszterekkel, az elnökség Csernovot küldte ki hozzájuk. Alighogy megjelent a bejárati lépcsőnél, a kronstadtiak

rögtön agresszívek lettek; a fegyveres tomegből kiáltások hangzottak: – Kutassátok át! Nézzétek meg, nincs-e nála fegyver!

– Akkor nem beszélek önokkel – jelentette ki Csernov, és megpróbált visszamenni a palotába.

A tómeg valamelyest megnyugodott. Csernov rövid beszédet tartott a kormányválságról, és élesen bírálta a kadeteket, akik kiváltak a kormányból. Beszédét megmegszakították bolsevik jellegű közbekiáltások. A beszéd vége felé valaki azt kiabálta a tömegből, hogy a szocialista miniszterek azonnal nyilvánítsák állami tulajdonná a földbirtokokat.

Lázas tülekedés kezdődött. A matrózok fegyvereikkel hadonásztak, és előrenyomakodtak. Néhány ember megpróbálta behúzni Csernovot a palotába, hogy biztonságban legyen, de erős karok megragadták, és beráncigálták egy nyitott kocsiba, amely az előcsarnoktól jobbra, közvetlenül a lépcső mellett állt. Csernovot fogolynak nyilvánították, és túszként fogva tartották.

Egy csoport munkás tüstént elindult, hogy jelentse az esetet a Központi Végrehajtó Bizottságnak; berohantak a „Fehér terembe", és izgatott beszámolójukkal pánikot keltettek. – Csernov elvtársat letartóztatta a csőcselék! Darabokra akarják tépni! Segítség! Mindenki az utcára!

Cseidze csak nagy kínnal tudott a zűrzavarban rendet teremteni; javasolta, hogy Kamenyev, Martov, Lunacsarszkij és Trockij azonnal próbálják megmenteni Csernovot. Nem tudom, a többiek hol maradtak, Trockij mindenesetre idejében érkezett.

Raszkolnyikov és én éppen elértük az előcsarnok jobb oldalán a legfelső lépcsőfokot, amikor két lépcsővel lejjebb Trockij megpróbált egy kocsi tetejére kapaszkodni. Ameddig a szem ellátott, forrongott a csőcselék. Különösen erőszakosnak tűnt egy csoport vad, eltorzult arcú matróz, közvetlenül az autó mellett. Csernov a hátsó

ülésen ült; szemmel láthatóan teljesen elvesztette lélekjelenlétét.

Minden kronstadti ismerte Trockijt, és – azt lehetett volna hinni – bíztak benne. De amikor beszélni kezdett, a tömeg egyáltalán nem nyugodott meg. Ha valaki abban a pillanatban meggondolatlanul lead egy lövést, szörnyű mészárlásra került volna sor, és bizonyára mindannyiunkat, Trockijt sem kivéve, ízekre szaggattak volna. Az izgatott Trockij, aki ebben az izzó hangulatban szinte dadogott, az első sorokkal is alig tudta megértetni magát. Ugyan mit mondott?

– Vörös kronstadtiak, amikor meghallottátok, hogy veszély fenyegeti a forradalmat, tüstént idesiettetek! A vörös Kronstadt újból bebizonyította, hogy ő a proletariátus ügyének igazi előharcosa. Sokáig éljen a vörös Kronstadt, sokáig éljen a forradalom dicsősége és büszkesége! . . .

Hiába; még mindig nyílt ellenségesség fogadta a szónokot. Amikor megpróbált Csernov felé közeledni, a kocsi körül állók üvölteni kezdtek.

– Ide jöttetek, hogy tudtul adjátok akaratotokat, hogy megértessétek a Szovjettel: a munkásosztály nem tűri tovább, hogy a polgári politikusok uralkodjanak. De miért akartok erőszakoskodni véletlenül megjelentekkel, s ezzel saját ügyeteknek ártani? Ezek az emberek annyit se érnek, hogy észrevegyétek őket . . .

Mindegyikőtök bebizonyította odaadását a forradalom ügye iránt. Mindegyikőtök kész érte az életét áldozni. Tudom. Add a kezed, elvtárs! A kezedet, testvér!

Trockij egy hevesen tiltakozó matróz felé nyújtotta a kezét. Az azonban nem akart parolázni vele; visszahúzta azt a kezét, amelyikben nem volt fegyver. Ha a forradalom ellenségei gyűltek volna itt össze vagy kimondott provokátorok, Trockij ugyanúgy megjárja, mint Csernov, ha nem még rosszabbul. Akkor csak az alkalmas pilla-

natot várták volna, hogy leszámoljanak a vádlottal is, védőjével is. De itt kronstadti matrózok álltak, akik már befogadták a bolsevik eszméket. Az volt az érzésem, hogy a matróz, aki bizonyára többször is hallotta Trockijt Kronstadtban beszélni, most árulónak tartja őt; aztán régebbi beszédeire gondolt, és nem tudta, mit tegyen. Engedje szabadon Csernovot? De akkor minek hívatták ki?

A matrózok végül is tanácstalanságukban szabadon engedték Csernovot. Trockij karon fogta, és gyorsan a palotába vezette, ahol Csernov erőtlenül egy székbe roskadt.

Trockij:

Egyik küldöttség a másik után követelte a tüntetők nevében, hogy a Végrehajtó Bizottság vegye át a hatalmat. Csheidze, Cereteli, Dan és Goc bálványként trónolt az elnökségben. Semmilyen választ sem adtak a küldöttségeknek, a levegőbe néztek, vagy nyugtalanul és titokzatosan egymásra pillantottak. A bolsevikok felszólaltak, hogy támogassák a munkások és katonák küldöttségeit. Az elnökség tagjai hallgattak. Vártak. Mire? ... Órák teltek így el. Késő éjszaka a palota boltíveit diadalmas trombitaharsogás töltötte be. Az elnökség tagjai mintegy varázsütésre felálltak. Valaki ünnepélyesen közölte, hogy megérkezett a frontról a volhíniai ezred, és a Központi Végrehajtó Bizottság rendelkezésére áll. Kiderült, hogy a „demokráciának" egyetlen megbízható alakulata sem volt az óriási petrogradi helyőrségben. Várniuk kellett, míg a frontról érkezett fegyveres haderő. A helyzet ekkor hirtelen megváltozott. Elkergették a küldöttségeket, a bolsevikoknak nem adtak többé szót. A demokrácia vezetői elhatározták, hogy bosszút állnak rajtunk, mert a tömeg rájuk ijesztett. A Végrehajtó Bizottság emelvényén fegyveres felkelésről szóno-

koltak, amelyet most a forradalomhoz hű csapatok levernek. A bolsevikokat ellenforradalmi pártnak nyilvánították. És mindez egyetlen ezred, a volhíniaiak megérkezésének következménye volt. Három és fél hónap múlva ez az ezred egy emberként vett részt a Kerenszkij-kormány leverésében . . .

Petrogradon több százezres tömeg, élén 20 000 állig fegyverzett kronstadti matrózzal, követelte a hatalmat. Ha a bolsevikok a tüntetők élére állnak, nem lett volna erő, mely ellenáll nekik. A bolsevikok azonban nem akarták megszerezni a hatalmat.

Amikor Lenin meghirdette programját, anarchizmussal vádolták; azt vetették a szemére, hogy nem törődik a reális erőviszonyokkal, mindenáron meg akarja szerezni a hatalmat. Kihasználni a zűrzavart, a fejetlenséget, s egy jól szervezett harci alakulattal rajtaütésszerűen megszerezni a hatalmat: ez volt az anarchisták taktikája. Lenin másra készült. Ő a munkások és parasztok többségét akarta megnyerni, s a többség által a hatalmat. Ő, akit anarchistának kiáltottak ki, mindenkinél pontosabban tudta, hogy a hatalom semmit sem ér a tömeg támogatása nélkül.

Július 3-án (16-án) Lenin nem volt Petrogradon. 4-én (17-én) hajnalban érkezett vissza Petrogradra, betegen, holtfáradtan; az elmúlt három hónapban a szó szoros értelmében alig hunyta be a szemét. Ott volt, amikor a százezres tömeg a bolsevikok főhadiszállása elé vonult. Mégsem állt az élükre. Ő, aki hazatérése napján azzal képesztette el Oroszországot, hogy újabb forradalmat követelt, most, amikor a lába előtt petrogradi munkások és katonák tömege követelte a forradalmat, nem vállalta a hatalmat.

Álláspontja logikus volt, még ha a felbőszült tömeg nem is értette meg. Igaz, hogy a tüntetők a bolsevikok jelszavait visszhangozták, csakhogy ez még nem je-

lenti azt, hogy a nép többsége is a bolsevikokat támogatja. Kire hallgat a hadsereg? Mit akarnak a parasztok? Kit követ a vidék? És Moszkva és Kijev és a többi város? S biztos-e, hogy a petrogradi munkások nemcsak tüntetni hajlandók a bolsevikok mellett, hanem ha kell, harcolni is? És a katonák? Nem szalmaláng-e a lelkesedés, nem hirtelen felcsapó indulat, amely éppolyan gyorsan lecsillapodik, amilyen gyorsan támadt? Lenin nem bízott benne, hogy a helyzet megérett már a forradalomra, s nem volt hajlandó egy kétséges kísérletért kockára tenni a forradalom jövőjét. Hogy mennyire igaza volt, azt az elkövetkező napok és hetek eseményei bizonyítják. A százezres tömeg, amikor dühe lecsillapodott, visszament a gyárakba és laktanyákba; a kormány szinte egyetlen puskalövés nélkül úrrá lett a helyzeten. Oroszország júliusban még nem volt érett az újabb forradalomra.

Lvov miniszterelnök tájékoztató közleménye az eseményekről:

1917. július 5.

Július 4-én reggel Petrogradba jöttek Kronstadtból a hadsereg és a flotta fegyveres egységei, Oranienbaumból az 1. tartalék géppuskaezred egységei és Petergofból a 3. tartalékezred, 12 óra körül ezek az egységek, valamint az 1. tartalékezred, a 176. tartalékezred, az 1. géppuskás tartalékezred és a gárda gránátos tartalékzászlóalj más, részben fegyveres csoportok kíséretében a Tauriai palota elé vonultak, ahol a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjének Központi Végrehajtó Bizottsága a Parasztküldöttek Szovjetjével együtt rendszeresen gyűléseit tartja, s fegyveres tüntetést rendeztek ilyen jelszavakkal: „Vesszen az Ideiglenes Kormány!", „Vesszen a tíz tőkés miniszter!", „Minden hatalmat a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjeinek!"

A tüntetők nyíltan ellenséges magatartást tanúsítottak

a Központi Végrehajtó Bizottság többségével szemben. A katonai alakulatokon kívül a felfegyverzett munkások egy része is kivonult az utcára ugyanezekkel a jelszavakkal.

Az egész várost fegyveresek járták be lefoglalt teher- és személygépkocsikon; néhányan a gépkocsikra géppuskát is szereltek. A nap folyamán több helyütt megszólaltak a puskák, revolverek és géppuskák, a lakosság körében sokan megsebesültek vagy meghaltak.

18 óra körül, amikor a Tauriai palotában a szocialista miniszterek részvételével ülést tartott a Végrehajtó Bizottság, a katonákból és munkásokból álló fegyveres tömeg kísérletet tett Cereteli posta- és távíróügyi miniszter letartóztatására, miközben Csernov földművelésügyi minisztert le is tartóztatta; Csernovot azután a bolsevik Trockij beszéde után engedték szabadon.

Akkorra már a Tauriai palotát minden oldalról izgatott fegyveres emberek sűrű tömege vette körül, sőt, a tömeg behatolt a belső helyiségekbe. Lvov herceg miniszterelnök és az Ideiglenes Kormány más tagjai egész nap a körzeti csapatok főparancsnokának törzsénél tartózkodtak, ahol útmutatásaiknak megfelelően kidolgozták a zavargások leküzdése céljából foganatosítandó határozott intézkedések tervét.

A kormány Pavlovszkból iderendelte a gárda lovastüzérséget és az 1., valamint a 4. doni kozákezred két századát, az Izmajlovszkij ezred négy századát és a szemjonovszkojei ezred két századát. Amikor a csapatok megérkeztek és az Ideiglenes Kormánynak a Tauriai palotában tartózkodó tagjaitól egyre aggasztóbb hírek érkeztek, a csapatok egy részét haladéktalanul a Tauriai palotában bekerített Végrehajtó Bizottság kiszabadítására vezényelték.

Útközben a tüzérséget fedező kozákok a Trockij-híd körül puskák és gépfegyverek keresztüzébe kerültek, s ennek következtében elég jelentős veszteségeik voltak.

A tüzérség nyomban sortüzet nyitott, és megtisztította maga előtt az utat, s a Tauriai palota előtt összesereglett tömeg szétszaladt. Csak a Lityejnijen és az Ertyelev utcában voltak nagyobb lövöldözések.

Még a csapatok megérkezése előtt a fegyveres tömeg ismeretlen személyek vezetése alatt sikertelen kísérletet tett arra, hogy a Voznyeszenszkaja rakparton elfoglalja a kémelhárító hivatalt.

A kormány határozott intézkedéseinek eredményeképpen sikerült leverni a lázadást, s éjszakára az utcákon nagyjából már csend volt. Több helyen feltartóztatták és lefegyverezték a gépkocsikat és egyes fegyveres csoportokat, amelyek a katonai alakulatok láttán nem is tanúsítottak komolyabb ellenállást.

A kormány megtette a szükséges intézkedéseket, hogy elejét vegye a hasonló zavargásoknak. Letartóztatásokat foganatosított.

Ma reggel szétnyitották a névai hidakat, az utcákon csend van.

A fronton tartózkodó Kerenszkij telefonbeszélgetése Jakubovics hadügyminiszter-helyettessel:

1917. július 5.

Jakubovics: A szervezendő osztagokhoz kivezényelt egységekből néhányat sürgősen be kellett vetni a Tauriai palota felmentésére, mivel ott már több sebesült és halott volt, mind az épület előtt, mind magában az épületben. Parancsot adtam két század kozáknak, hogy két löveggel együtt ügessenek a Dumához, álljanak fel a Spalarnaján, és szólítsák fel távozásra a tömeget, ennek megtagadása esetén pedig haladéktalanul nyissanak tüzet. A kozákok a lövegekkel, gróf Rebinder ezredes parancsnoksága alatt, végigságuldottak a Millionnaján és a rakparton, ahol a tetőkről gépfegyvertűz fogadta őket; ennek ellenére sikerült egy löveggel felállniuk a

Voszkreszenszkaja rakparton, és leadni néhány lövést. A Tauriai palota előtt összesereglett tömeg már az első lövésre a legnagyobb pánikban szétszaladt, jóllehet a lövések egészen másfelé irányultak, nevezetesen a Néva jobb partjára, ahonnan a kozákokra és tüzérekre erős tűz zúdult. A Végrehajtó Bizottság ily módon megmenekült, és folytathatta ülését.

Mihelyt elmúlt a veszély, a Végrehajtó Bizottságban ismét arról kezdtek beszélni, hogy nem kívánatos a kozákok bevonása, hogy nem lehetne-e eltekinteni a kubanyi kozák hadosztály bevetésétől, s talán a petrogradi helyőrség egységeire is lehetne támaszkodni; ilyen és ehhez hasonló húrokat pengettek. Én a leghatározottabban kijelentettem, hogy semmi reményt nem fűzhetek a petrogradi helyőrséghez, s csak a frontról érkező csapatokban bízhatok; most már elérkezett az ideje – mondottam – a petrogradi kelevény felfakasztásának. A mai fegyveres tüntetésben részt vevő egységeket, valamint a Vörös Gárdát nézetem szerint mindenképpen le kell fegyverezni, az ezredeket fel kell oszlatni, és a petrogradi helyőrség többségét a frontra kell küldeni; ezek, valamint más, hasonló intézkedések a petrogradi egységek segítségével természetesen nem oldhatók meg. Azt is megmondtam, hogy mihelyt helyreáll a rend, a politikai status quo is visszaállítható. Éjszakára minden lecsendesedett. Reggelre várom a kubanyiak első szerelvényeinek megérkezését, most pedig kérem az ön utasításait. Már délben küldtem egy rejtjeles táviratot, amelyben határozott intézkedéseket sürgettem.

Kerenszkij: Teljes mértékben helyeslem a tervét, és semmiféle engedményt nem tűrök. A fronthelyzet és a megindított támadás kategorikusan megköveteli a hátország teljes nyugalmát. A legmesszebbmenően ki kell használni a kialakult helyzetet, és a lázadásban részt vevő ezredeket nemcsak le kell fegyverezni, hanem mint a forradalom ellenségeit, meg is kell fosztani mindazok-

tól a kiváltságoktól, amelyekben a helyőrség a februári forradalomban való részvételéért részesült. Emellett ügyelni kell a sajtóra is, nehogy vidéken tendenciózus közlemények jelenhessenek meg, s elejét kell venni annak, hogy a sajtó továbbra is lázadásra és a hadsereg bomlasztására uszíthasson. A leghatározottabb formában, az én nevemben vesse fel ezeket a követeléseket, mert a fronton minden munka hiábavaló, ha csírájában el nem fojtunk minden további árulást.

Buchanan:

Amikor néhány nappal később felkerestem Tyerescsenkót, biztosított, hogy a kormány most teljes mértékben a helyzet ura, és a Szovjettől függetlenül cselekszik. Az ablakhoz vezetett, megmutatta a Téli Palota előtti téren felállított gépfegyveres osztag lefegyverzett legénységét, és elmondta, éppen a bevagonírozásuk folyik, a Murmanszk-vasúthoz küldik őket dolgozni. Azt is elmesélte, hogy az Összorosz Munkás- és Katonatanács Végrehajtó Bizottsága szabad kezet adott a kormánynak a hadseregben és a hátországban működő anarchisták megbüntetésére. Kornyilov kívánságára Kerenszkij már felhatalmazta a hadseregparancsnokokat, hogy az engedelmességet megtagadó katonákat statáriális úton agyonlőjék. Kerenszkij viszont, noha most minden hatalma megvolt, vagyis teljesen a helyzet ura lehetett volna, csődöt mondott. Meg se próbálta Lenint megtalálni és letartóztatni, visszavonta a Trockij és más bolsevik vezetők elleni letartóztatási parancsot, mert tagjai voltak a Szovjet Végrehajtó Bizottságának, és ahelyett hogy a katonai hatóságokkal lefegyvereztette volna a munkásokat, csak kiáltványban szólította fel őket a fegyverek beszolgáltatására. Kétlem, hogy a bolsevik lázadás szítói vagy résztvevői közül bárkit is komolyan megbüntettek volna. Egyáltalán nem voltam elégedett a kormány ma-

gatartásával. Igyekeztem Tyerescsenkót meggyőzni, hogy egyforma büntető rendszabályokat kellene alkalmazni a fronton és a hátországban, és újjá kellene szervezni a fogyatékos szállítási rendszert, amely a gazdasági bajok gyökere. Javasoltam továbbá, hogy csökkentsék a fronton a csapatok létszámát a németek lekötéséhez elengedhetetlenül szükséges minimumra, a többieket pedig vonják vissza, mondják ki az általános munkakötelezettséget, és dolgoztassák a csapatokat a hátországban . . .

Kornyilov

Júliusban a tüntetőket nem verték le; a tömeg magától csillapodott le. A nyugalom helyreállt, de az átmeneti szélcsendben készült valami.

Ilja Ehrenburg így emlékezik azokra a napokra:

A *Birzsevije Védomosztyi*-nál azt ajánlották, menjek a Vena kávéházba – ott jönnek össze esténként a költők meg a festők. Úgy képzeltem, hogy a Vena afféle itteni Rotonde lehet. Csakhogy az asztaloknál nyárspolgárokat, katonatiszteket, spekulánsokat találtam. Egy úr így rikoltozott: „Minek írják rá az étlapra, hogyha nincsen? Még tán Miklós cárt is ráírnák!" Egy hölgy sajnálkozva sápítozott: „Miért szalasztották el azt a Lenint?..."

Az utcákon katonaszökevényekre vadásztak; az iratokat követelő járőrök maguk is szökevényeknek látszottak. Egyszer láttam, amint két tiszt egy zsák porcukrot kobzott el egy asszonytól. Az asszony jajgatott: „Heródesek!..." Amikor továbbment, az egyik tiszt még utána kiáltott, hogy hamarosan falhoz is állítják; Kerenszkij kíméli a batyúzókat, de rá is hamarosan rájár a rúd. Aztán a két tiszt, mit sem törődve a járókelőkkel, ott helyben felosztotta maga közt a zsákmányt.

Az üzletekben Havanna szivarokat lehetett vásárolni meg sèvres-i vázákat és de Noailles grófnő költeményeit. A cukrászdákban mézzel adták a kávét (cukor már nem volt), sütemény helyett pedig papírvékonyra szelt fehér kenyeret adtak lekvárral. A bérkocsisok nem traktálták már az utast a zab dolgával, csak káromkodtak komoran. Egy költő, akivel a szerkesztőségben ismerkedtem meg, így vélekedett: „Kornyilov tábornok az egyetlen

reménységünk. Nem véletlenül hívják Laurusnak – szimbolikus dolog ez..."

A katonák a „megbékélésről" tárgyaltak. A katonaszökevények nem szóltak senkihez, barátságtalanul pillogtak a járókelőkre. A Nyevszkij proszpekten katonaruhás lányok korzóztak; hetykén szalutálgattak, hatalmas nagy mellük volt; „röpgyűléseztek" a Szadovaja sarkán, hangoskodtak, hogy meg kell találni Lenint, és addig is le kell tartóztatni Csernovot.

Hallottam beszélni Csernovot; akárcsak Párizsban, itt is nagy pátosszal beszélt. Márciusban még megragadott valahogyan, de augusztusban már nevetségesnek éreztem. Jó szónok volt, és általában holmi francia radikális szocialistára emlékeztetett, aki égre-földre esküdözik a választóinak, hogy ha képviselővé választják, hidat építtet a patakon. Csernov fogadkozott, hogy földet juttat a parasztoknak és megmenti Oroszországot a németektől. Ravaszkás szeme volt; szerintem, egy lélek sem hitt neki az egész hallgatóságból. Hallottam Kerenszkijt is; olyan volt az egész, mint valami színház: már-már azt hittem, hogy az Ideiglenes Kormány miniszterelnöke tüstént felzokog, és kiszalad a színpadról. Akkorára Kerenszkij dicsősége elhalványult már; vagy félszáz nőrajongója mégis pokoli hűhót csapott, egyikük kissé hervadt őszirózsacsokrot dobott neki; felemelte a virágokat, megszagolta.

Július 7-én (20-án) Lvov herceg kormánya lemondott; a válság, mely néhány nappal azelőtt a tömeghangulatban nyilvánult meg, most megnyilvánult a politikában is.

A polgári politikusok s a Szovjet vezetői voltaképpen csak egyetlen – bár kétségtelenül döntő – pontban voltak teljesen egységesek: egyik sem merte a másik nélkül vállalni a hatalmat. A két csoport programját nehéz volt összeegyeztetni. A Szovjet köve-

telte, hogy a kormány váltsa be ígéreteit: kezdjen tárgyalásokat a szövetségesekkel a békéről, hirdessen földreformot, kiáltsa ki a köztársaságot, hívja össze legkésőbb szeptember végéig az Alkotmányozó Gyűlést. A kadetek – az egyetlen jelentős polgári párt – viszont a háború feltétel nélküli folytatása, a hadsereg fegyelmének mindenáron való megszilárdítása mellett kardoskodtak, s követelték, hogy a szocialista miniszterek ne legyenek felelősek a Szovjetnek. „Addig, amíg felelőtlen szervezetek nyomást merészelnek gyakorolni az Ideiglenes Kormányra, pártom nem vesz részt a második koalícióban – jelentette ki Miljukov, a kadetek vezére. – Ki támogatja Csheidzét? Csak egy áldatlan demagóg csoport, mely a csőcselékre támaszkodik." Mire Csheidze, a Szovjet elnöke, így felelt: „És ki támogatja önt? Csak egy áldatlan reakciós csoport, mely a külföldi imperialistákra támaszkodik."

Jellemző a Szovjet vezetőire, hogy a munkások és katonák követelése ellenére, ilyen körülmények között sem merték rászánni magukat, hogy átvegyék a hatalmat. Hogy a kormányt – nyolc szocialista és nyolc polgári politikusból – háromheti krízis után július 24-én (augusztus 3-án) mégis sikerült megalakítani, az kizárólag a két marakodó csoport tehetetlenségének s Kerenszkij diplomáciai ügyességének volt köszönhető. A Szovjet Végrehajtó Bizottsága végül is jóváhagyta az új kormányt, de meglehetősen bizalmatlanul és fenntartásokkal. Miljukov pedig nyíltan kijelentette, a jobboldal nevében: „Ha kiderül, hogy nem a szovjetek s nem a szocialista utópizmus hanyatlásáról van szó, ha Zimmerwald szelleme, mely a miniszterek utolsó nyilatkozataiból szerencsére teljesen eltűnt, újra fölbukkan, ha a bolsevikok még egyszer megjelennek Petrograd utcáin, akkor egészen más hangon fogunk beszélni."

Kerenszkij így emlékezik a kormányválság napjaira:

Mint miniszterelnök tíz napig tárgyaltam a különböző pártok Központi Bizottságával. Ismét véget nem érő vitákat folytattunk a programpontok fölött. Hosszú leveleket írtak, amelyekben különösen azokat a pontokat hangsúlyozták, amelyek felett a különböző pártok egymással vitatkoztak. Ez természetesen csak arra volt jó, hogy az ellenfelet ingerelje, de valódi megegyezéshez nem vezethetett. Épp ellenkezőleg. Noha formailag teljesen szabad kezet kaptam a miniszterek kiválasztásában, számolnom kellett a különböző pártok és szervezetek ultimátumaival, amelyek hol az egyik jelölt ellen emeltek kifogást, hol egy másik kinevezését követelték . . .

Én magam roppant furcsa helyzetben voltam. A pillanatnyi politikai helyzetben teljes felelősséget viseltem a nemzet sorsáért, és még csak annyi jogom sem volt, hogy szabadon választhassam meg közvetlen munkatársaimat, hogy igazán és jó lelkiismerettel síkra tudjak szállni tevékenységükért a kormányban. Helyzetem csak nehezítette, hogy a két ellenséges tábor (a polgári és a demokratikus) egyaránt makacsul ragaszkodott ahhoz, hogy csak én lehetek a miniszterelnök. Tény, hogy nem tudtak más elfogadható jelöltet. Mindegyik párt velem kívánt dolgozni, de mindegyik olyan követelésekkel lépett fel, amelyek a többiek számára elfogadhatatlanok voltak . . .

Augusztus harmadikán önként lemondtam minden címemről és rangomról, az ügyeket átadtam a miniszterelnök-helyettesnek, és titokban Carszkoje Szelóba utaztam. Valamennyi párt Központi Bizottsága azonnal sürgős ülést hívott össze, melynek különleges politikai jelentősége volt. Elutazásom estéjén a Téli Palota malachit termében került sor azon pártok felelős képviselőinek történelmi jelentőségű ülésére, amelyekre a kormány

támaszkodott. Nem akarok erről beszámolni, mivel nem voltam jelen. Csak annyit tudok, hogy az ülés egész éjjel tartott, és hajnali négy óra körül elnapolták. Mivel a jelenlevők szembekerültek az ország iránti felelősséggel, egyikük sem merte a felelősséget magára vállalni. Az ülést végül is azzal a határozattal napolták el, hogy ismét megbíznak a kormányalakítással, mégpedig úgy, hogy ezúttal szabad kezet kapok, anélkül hogy bármelyik párt nyomása, követelései vagy kényszere megbénítana. Természetesen ezt a határozatot mindkét oldal, a bal és a jobb, azonnal fel is rúgta. Mindkét oldal „nem hivatalosan" közölte: „Önt természetesen semmi sem gátolja a kormány tagjainak megválasztásában, de ha X. Y. urat választja, azt pártunk Központi Bizottsága kihívásnak fogja tekinteni." Más szóval, a pártok „nem hivatalosan" harciasan megfenyegettek.

Szellemileg és lelkileg nyomasztó éjszaka után, amelyet egyébként az ülés valamennyi résztvevője hasonlónak érzett, huszonnégy órán belül megalakítottam az új kabinetet. Ellentétben a forradalom első hónapjainak gyakorlatával, a kormány tagjai, a legmagasabb tekintély hordozói most formálisan függetlenek voltak a pártbizottságoktól, szovjetektől stb. Most csak „az országnak és saját lelkiismeretüknek" tartoztak felelősséggel. Nem volt többé Szovjet-miniszter meg Duma-miniszter. Mindegyikük az orosz kormány minisztere volt. Megszűntek a hosszú miniszteri nyilatkozatok is, amelyek csak a szélsőséges pártdogmatikusok számára jártak haszonnal. Az új kabinet összetétele megfelelt a pártok feletti nemzeti kormányprogramnak.

A tizenhat miniszter közül csak három volt a polgári demokratikus koalíció ellenzője. Kettő közülük, Jurenyev és Kokoskin, a kadet párt képviselői, tisztán polgári kormányért szálltak síkra, míg a harmadik, Csernov földművelésügyi miniszter, a szociálforradalmárok vezetője, tisztán szocialista kormányt kívánt. Valamennyi

többi miniszter olyan kormány híve volt, amely párt- és osztálymegkülönböztetés nélkül magában foglalja a nemzet valamennyi életerős politikai erejét.

Kerenszkij, az egység megszállottja, éppen az egység demonstrálása érdekében hívta össze augusztus 12-re (25-re) Moszkvába az úgynevezett Állami Tanácskozást. Két és félezer küldött gyűlt itt össze, a Kerenszkij-Oroszország színe-java: a négy Állami Duma, a szakszervezetek, a nagyiparosok, a hadsereg, a szovjetek, a pénzügyi élet, a szövetkezetek, a flotta, a kereskedelem, a városok, a parasztok képviselői. Mert a jelenlevőket ezúttal nem pártok, hanem intézmények és foglalkozási ágak szerint hívták meg, hogy ezzel is kifejezzék a pártokon felül álló nemzeti egység eszméjét. Ugyanígy meg akarták őrizni az egyensúlyt a jobb- és baloldal között, aminek az lett a következménye, hogy a Dumáknak négyszer annyi képviselőjük volt jelen, mint a Szovjetek Központi Végrehajtó Bizottságának, a nagytőkéseknek ugyanannyi, mint a katonáknak. A bolsevikok kezdettől fogva ellenforradalmi szervnek bélyegezték a tanácskozást, s nem vettek részt benne, annak ellenére, hogy néhányuk, mint a Központi Végrehajtó Bizottság, a szakszervezetek, a szovjetek vezetője, hivatalból tagja volt a tanácskozásnak.

Kerenszkijnek balszerencséje volt: már az első lépés rosszul sikerült. Szándékosan Moszkvába hívta össze a tanácskozást, nehogy a főváros forradalmi szelleme befolyásolja vagy elkeserítse a résztvevőket. A moszkvai munkások között azonban ugyanolyan felháborodást váltott ki az Állami Tanácskozás, mint a petrogradiak körében. S hiába tiltotta meg a mensevikek és szociálforradalmárok vezette Moszkvai Szovjet a sztrájkot, a szakszervezetek elhatározták, hogy egynapos sztrájkkal tiltakoznak a tanácskozás

ellen. A küldötteknek gyalog kellett menniük az ülésre, mert a villamosvezetők és a bérkocsisok is sztrájkoltak, s egy pohár teát sem ihattak meg, mert a vendéglők is zárva voltak.

Kerenszkij mindenkit felvonultatott az egység védelmében, akit csak tudott. Csheidze a Szovjet nevében kijelentette, hogy a kiváltságos osztályoknak is áldozatot kell hozniuk a haza javáért, de a kormány is köteles védelmezni a nagybirtokosok és nagyiparosok jogos érdekeit. Plehanov, a szociáldemokraták egykori tanítómestere, fölszólította a munkásokat, fogjanak össze a tőkésekkel, és a tőkéseket, hogy fogjanak össze a munkásokkal. A tanácskozást azonban nem ez a békességet hirdető hangnem jellemezte, hanem a jobboldal heves és egységes támadása. Miljukov kijelentette, nagyon fél, „hogy a végrehajtó hatalom jelenlegi összetételében nem biztosítja az egyén és a tulajdon védelmét". Alekszejev tábornok sokatmondóan emlegette a hadsereg tönkretevőit, „akiknek zsebében muzsikálnak a német márkák". A legnyíltabban Kalegyin kozák atamán beszélt: követelte, hogy azonnal szüntessék meg a katonabizottságokat, állítsák vissza a tisztek teljhatalmát, vezessék be a hátországban is a halálbüntetést, revidiálják – vagyis semmisítsék meg – a közkatonák jogait.

Kerenszkij zárszavában magasztalta a munkásokat és a gyárosokat, a közkatonákat és a tiszteket, a parasztokat és a földbirtokosokat, s fölszólította az egész országot, hogy egységesen kövesse őt. A tanácskozás föloszlott, anélkül hogy bármilyen határozatot hozott volna. S pontosan az ellenkezőjét demonstrálta, mint amit a miniszterelnök akart: nem az egységet, hanem az egyre mélyülő szakadékot a két tábor között. S nyilvánvalóvá tette azt is, hogy Kerenszkijnek, akinek néhány héttel azelőtt még minden párt könyörgött, hogy vállalja a hatalmat, komoly ellenlá-

basa akadt: Kornyilov tábornok, a hadsereg főparancsnoka.

Sztyepun így írja le az Állami Tanácskozást:

Ahogy beléptem a Nagy Színház óriási, vörös-arany nézőterére, amely tömve volt kormányképviselőkkel, a Szovjet tagjaival, Duma-képviselőkkel és közéleti emberekkel, professzorokkal, írókkal és ügyvédekkel, de elsősorban katonákkal, éreztem, hogy a teremben pattanásig feszült a hangulat; legtöbben botrányra vártak, és szerették is volna, ha botrány tör ki, néhányan még mindig valamilyen megoldásban reménykedtek, mindenki valamilyen rendkívüli eseményt várt, nemcsak úgy önmagától, hanem valamilyen titokzatos, kulisszák mögötti erőktől. Érthetetlen volt ez a bizonytalan hangulat, hiszen valamennyi felelős politikus azzal a feltett szándékkal érkezett Moszkvába, hogy megegyeznek, és minden eszközzel támogatják az Ideiglenes Kormányt. A Központi Végrehajtó Bizottság, amely a leghatározottabban szembefordult a bolsevikokkal, betiltott minden spontán gyűlést és utcai tüntetést. A Bizottság bolsevik képviselőit, akik fel akarták olvasni saját határozatukat, be se engedték a „Moszkvai Tanácskozásra". A szovjetdemokrácia nevében Csheidze által felolvasott deklarációt szemmel láthatóan azzal a céllal szerkesztették, hogy a Végrehajtó Bizottság polgári szárnya is elfogadhatónak érezze. A polgári pártok szónokai ugyan nyíltan bírálták Kerenszkij kormányának lagymatagságát, függőségét a szocialista pártoktól, de ennek ellenére nem javasoltak nyílt szakítást az Összorosz Munkás- és Katonatanáccsal. Még maga Kornyilov is, akire névtelen erők megpróbálták cinikusan és arcátlanul ráerőszakolni a jövendő diktátor szerepét, tanácsosnak tartotta, hogy beszédében előzékeny legyen Kerenszkijhez. Elállt követelésétől, hogy a hadtápterületen alkalmazzanak halál-

büntetést, sőt a leghatározottabban kijelentette, hogy szükségesnek tartja a komisszár-rendszert.

Aki jelen volt a „Moszkvai Tanácskozáson", arra is emlékezni fog, hogy békülékeny tendenciája a tanácskozás vége felé egyenesen jelképes kifejezést nyert, amikor a szovjet-demokrácia vezetője, Cereteli, szinte az egész terem fülsiketítő tapsa közepette kezet szorított a kereskedelmi és ipari tőke képviselőjével, A. A. Bublikovval.

A két napig tartó viták ünnepélyes befejezése ellenére mindenki azzal az érzéssel távozott, hogy nem jött létre igazi kibékülés a gyűlés jobb- és balszárnya között, és az események a legközelebbi időben új és valószínűleg katasztrofális fordulatot vesznek.

Nagyon sok jel vallott arra, hogy a Nagy Színház falai mögött valami készült. A színházban elhangzó békülékeny beszédek alatt a városban zárva maradtak a vendéglők, és nem közlekedtek a villamosok. A bolsevikok ezzel a részleges sztrájkkal adták tudtul, hogy a megbékélés politikájának kibékíthetetlen ellenségei maradnak.

Kornyilov csak a tanácskozás második napján érkezett Moszkvába. A pályaudvaron ünnepélyesen fogadták. Beszédek sora hangzott el. A pályaudvar előtti téren karjukra emelve vitték a főparancsnokot. A teret és az utcákat betöltő néptömeg messze hangzó hurrával üdvözölte. Akárcsak Petrogradon, itt is kaukázusi testőrsége kísérte a főparancsnokot, aki a Vörös térre, az Iverszkája-kápolnába ment, ahol könyörgő istentiszteletet tartottak számára. Bár Kornyilovnak feltételeznie kellett, hogy a miniszterelnök várja, a templomból visszatért vonatába, ahol azonnal fogadni kezdte a katonai egységek küldöttségeit. Ugyanebben az időben Kerenszkij a moszkvai helyőrség díszszemléjét fogadta, amelyet Verhovszkij tábornok, a későbbi hadügyminiszter vezetett.

Másnap a Nagy Színházban is megismétlődött az a

tüntető ünneplés, amivel Kornyilovot a pályaudvar előtti téren fogadták. Mihelyt a főparancsnok megjelent az erkélypáholyban, a földszint jobb oldala egy emberként felállt, és viharosan üdvözölte a tábornokot, aki szerényen mindenfelé meghajtotta magát. A bal oldal, ahol a frontküldöttségek ültek, tüntetően ülve maradt. Csak akkor álltak fel, amikor Kornyilov eltűnt a páholy mélyén, és a színpadon megjelent az Ideiglenes Kormány, élén Kerenszkijjel. A bal oldal hangos kiáltásaira: „Éljen a forradalom! Éljen a forradalmi hadsereg!" – jobbról felhangzott: „Éljen Kornyilov tábornok!" Nehéz megmondani, mivel végződött volna az egyre hevesebbé váló kétféle tüntetés, ha Kerenszkij nem javasolja, hogy köszöntsék a főparancsnok személyében „a szabadságért és a hazáért harcoló hadsereg elszánt vezetőjét". Erre a békülékeny javaslatra szinte az egész terem élénk tetszésnyilvánítással, tapssal válaszolt. Ennek ellenére néhány óra múlva még tátongóbbá vált a jobb és bal oldal ellentéte.

A legjobb Duma-szónokok alaposan megfontolt fejtegetései után megjelent az emelvényen a főparancsnok alacsony, száraz alakja. A terem jobb szektora megint egy emberként felemelkedett, és lelkes ünneplésben részesítette a tábornokot. A katonák tömege ennek ellenére ülve maradt, noha egyre hangosabban kiabálták feléjük: „Gyalázat! Felállni!" A tehetetlen Kerenszkij egyfolytában csengetett, de senki sem hallotta a kétségbeesetten lóbálódzó csengettyűt.

Részlet az Állami Tanácskozás jegyzőkönyvéből:

1917. augusztus 14.

Elnök (A. F. Kerenszkij): Az Ideiglenes Kormány tegnap vázolta önöknek a hadsereg általános helyzetét és azokat az intézkedéseket, amelyeket az Ideiglenes Kormány tervbe vett és végre fog hajtani. Emellett az

Ideiglenes Kormány szükségesnek tartotta, hogy a legfelsőbb főparancsnokot is meghívja, és felkérje arra, hogy a gyűlés előtt ismertesse a front helyzetét és a hadsereg állapotát.

Öné a szó, tábornok. (Hosszan tartó, viharos taps az egész teremben, kivéve a földszint bal oldali részét. Közbekiáltások: „Álljon fel!" A bal oldali padsorokból kiáltások: „Lakájok." A lárma egyre fokozódik.

A tiszti páholyokból és a küldöttek köréből méltatlankodó közbekiáltások: „Katonák, felállni!" „Lakájok" – válaszolnak a bal oldalról.

A teremben percről percre fokozódik a lárma. A. F. Kerenszkij szüntelenül csenget. Kornyilov tábornokot mind lelkesebben ünneplik.)

Elnök: Kérem a gyűlést, őrizze meg nyugalmát, és hallgassa meg az Ideiglenes Kormány első katonáját kellő megbecsüléssel és az Ideiglenes Kormányt megillető tisztelettel. (Közbekiáltások: „Helyes." Taps.)

L. G. Kornyilov, legfelsőbb főparancsnok: Mint legfelsőbb főparancsnok üdvözlöm az Ideiglenes Kormányt, üdvözlöm az Állami Tanácskozást a harcoló hadsereg nevében. Boldog volnék, ha hozzáfűzhetném, hogy azoknak a hadseregeknek a nevében üdvözlöm önöket, amelyek ott állnak a határokon, sziklaszilárd falként védelmezve az orosz területet, Oroszország méltóságát és becsületét. Legnagyobb bánatomra azonban minden kertelés nélkül azt kell mondanom: nem vagyok bizonyos abban, hogy az orosz hadsereg rendíthetetlenül teljesíti majd hazafias kötelességét.

Július 9-i táviratom, amelyben azt kértem, hogy a hadszíntéren állítsák vissza a halálbüntetést az árulókkal és szökevényekkel szemben, mindenki előtt ismeretes. Az az ok, amely közvetlenül e távirat megfogalmazására késztetett, a szégyenletes tarnopoli vereség volt, s ez a dúlás, amelyhez foghatót az orosz hadsereg fennállása óta még nem ismert, tovább tart. A szégyenteljes tarno-

poli vereség szükségszerűen és elkerülhetetlenül következett be abból a hallatlan bomlásból, amelybe valamikor oly dicső és győzelmes hadseregünket külső behatások és a hadsereg átszervezésére tett meggondolatlan intézkedések juttatták. Azok az intézkedések, amelyeket táviratom után foganatosított a kormány, kétségtelenül bizonyos fokú javulást hoztak a hadseregbe, de a hadsereget bomlasztó felforgató propaganda folytatódik; ezt szeretném néhány ténnyel alátámasztani. Az augusztus eleje óta eltelt rövid idő alatt katonai mivoltukból teljesen kivetkőzött, elvadult emberek több parancsnokot megöltek: Bikov ezredest, egy gárda-lövészezred parancsnokát (közbekiáltások: „Felállással adózzunk emlékének"), ugyanettől az ezredtől Kolobov kapitányt. Kalinkovicsi állomáson megöltek két tisztet, az Abramovics fivéreket. Agyba-főbe verték a 437. ezred és a 43. szibériai ezred parancsnokát. (Izgalom a teremben.) Saját katonái koncolták fel a Dubnyenszkije ezred parancsnokát, Kurgaszovot. (Közbekiáltások: „Felakasztották a bűnösöket?") Amikor a bűntett kezdeményezőinek és elkövetőinek kiadását megtagadó ezredet bekerítette egy összevont osztag, és annak biztosa kijelentette, hogy azonnal halomra löveti az egész ezredet, ha a kiadatást megtagadják, a katonák siránkozva kegyelemért esedeztek. (Közbekiáltások: „Gyalázat!") Végül is mind kiadták a bűnösöket, akik forradalmi katonai törvényszék elé kerültek, és most várják megérdemelt sorsuk beteljesedését. (Közbekiáltások: „Nagyon helyes!") Az ezred megígérte, hogy lemossa magáról az árulás szégyenfoltját. A rendíthetetlen forradalmi hatalomnak így sikerült vérontás nélkül véget vetni a gaztettnek, és megakadályozni további elburjánzását. Mindezeket a gyilkosságokat a katonák a meggondolatlan, szemérmetlen önkény, a végtelen tudatlanság és a visszataszító banditizmus hajmeresztő helyzetében követték el. Néhány nappal ezelőtt, amikor a németek támadásra

készültek Riga ellen, az 56. szibériai lövészezred, amely azelőtt annyi dicsőséget szerzett a harcokban, önkényesen otthagyta állásait, és fegyverét, lőszerét elszórva menekült. (Közbekiáltások: „Gyalázat!") Az ezred csak akkor tért vissza állásaiba, amikor táviratilag parancsot adtam felkoncolására. (Közbekiáltások: „Helyes!" Taps a jobb oldalról.)

Miniszterelnök: Bocsánat, tábornok. Arra kérem a gyűlést, hogy a beszámoló azon részeinél, amelyek országunk súlyos csapásait és megpróbáltatásait vázolják, tartózkodjék a méltatlan tetszésnyilvánítástól.

L. G. Kornyilov tábornok: Az anarchiának, amely ellen kíméletlen harc folyik a hadseregben, véget fogunk vetni. De országunk felett még mindig újabb súlyos vereségek sötét fellegei tornyosulnak, még mindig további területek és városok elvesztésével kell számolnunk, és közvetlen veszély fenyegeti magát a fővárost is. A hadsereg bomlása következtében elvesztettük egész Galíciát, elvesztettük Bukovinát és tavalyi meg idei győzelmeink minden gyümölcsét. Az ellenség több helyütt átlépett már határainkon, és legtermékenyebb déli kormányzóságainkat fenyegeti; az ellenség megpróbálja megnyerni a román hadsereget, és kivonni Romániát szövetségeseink sorából; az ellenség már Riga kapuin kopogtat, s hacsak hadseregeink állhatatlansága ellenére nem sikerül mégis megkapaszkodnunk a Rigai öböl partjain, nyitva áll az útja Petrograd felé.

A szabad Oroszország a régi rezsimtől olyan hadsereget kapott örökbe, amelynek szervezetében súlyos fogyatékosságok mutatkoztak ugyan, de amely mégis harcképes, kitartó és önfeláldozásra kész hadsereg volt. A hadsereg szellemét és gondolkodásmódját nem értő emberek a fordulat után olyan törvényes rendelkezéseket hoztak, amelyek kizárólag saját életével törődő, tehetetlen tömeggé züllesztették hadseregünket. Voltak esetek, amikor egyes ezredek békét akartak kötni a németekkel,

készek voltak átengedni nekik a megszállt kormányzóságokat, és koponyánként még 200 rubelnyi hadisarcot is hajlandók lettek volna fizetni. A hadsereget minden körülmények közt talpra kell állítani, mert enélkül szó sem lehet semmiféle szabad Oroszországról, a haza megmentéséről. A hadsereg helyreállítása érdekében haladéktalanul meg kell tenni azokat az intézkedéseket, amelyeket az Ideiglenes Kormánynak átnyújtott jelentésemben javasoltam.

Buchanan írja:

Ma korán reggel találkoztam Kerenszkijjel. Kérdésemre elégedetten nyilatkozott a konferencia eredményéről. Azt mondtam neki, alighanem azon kevesek közé tartozom, akik még nem adták fel a reményt, hogy Oroszország újból összeszedi magát, de ha nem tud megnyugtató biztosítékkal szolgálni a rend fenntartására vonatkozóan a hátországban, valamint az ellátási és szállítási kérdések tekintetében, akkor nem tudok kormányomnak kedvező jelentést küldeni. Kornyilov Moszkvában arról beszélt, hogy a vasúti szállítás összeroppanás előtt áll, a hadsereget éhínség fenyegeti, s ez általános összeomláshoz vezet. Erre elő kell készítenem kormányomat. Kerenszkij nem tagadhatta, hogy a helyzet súlyos. Azt mondta, nem tud jósolni, és nem tud a jövőre vonatkozóan abszolút biztosítékot adni. A Moszkvai Szoviet és az ipari szervezetek képviselői megígérték, hogy támogatják a kormányt. Cereteli kijelentette, folytatni kell a háborút, amíg ki nem űzik orosz földről az ellenséget; a különbéke a forradalom bukását jelentené. Ő csak megismételheti ezt a nyilatkozatot, és biztosíthat, hogy Oroszország csak abban az esetben hagyná abba a harcot, ha erre anyagi okok kényszerítenék. Hozzáfűzte, hogy hazaárulásért minden esetben végre fogják hajtani a hátországban a halálbüntetést. Azt

mondtam neki, az nyugtalanít a legjobban, hogy a kormány szocialista tagjai félnek jól képzett harci erővé tenni a hadsereget, nehogy egy szép napon az ellenforradalom használhassa fel. Ez súlyos hiba. Ha valamikor ellenforradalomra kerülne a sor, azt az váltaná ki, hogy a kormány nem teszi meg az ország megmentéséhez szükséges intézkedéseket. Ha a kormány megteszi a kötelességét, nincs mitől félnie. Kerenszkij úgy vélte, nincs igazam. Ellenforradalmi veszély már most is van, és ő sohasem nyújthat segédkezet olyan fegyver kovácsolásához, mely azok kezébe kerülhet, akik a forradalom ellen használnák fel. Ezután megkért, támogassam hatékonyan az Ideiglenes Kormányt, és lépjek fel a reakciót emlegető fecsegések ellen. Azt válaszoltam, két nemrégiben adott interjúban könyörögtem a különböző pártoknak és osztályoknak, ne vitatkozzanak most, hanem tömörüljenek az ország megvédésére a kormány köré. Mindazonáltal nem titkolhatom előtte, milyen fájdalmas néznem, hogy mi folyik Petrogradon. Miközben az angol katonák vérüket ontják Oroszországért, az orosz katonák az utcán ácsorognak, halászgatnak a folyóban és villamoson kocsikázgatnak. Német ügynökök is vannak mindenütt. Ezt nem tudta kétségbe vonni, de azt mondta, haladéktalanul megfelelő rendszabályokat alkalmaznak, hogy kiküszöböljék ezeket a bajokat.

A forradalom színpadán a szereposztás szinte mindig egyforma. A három főszereplő: az elszánt, tettre kész forradalmár, a centrum habozó és ingadozó, mindenkit kielégíteni igyekező vezére s egy nem túl okos, de merész és kemény kezű katonatiszt.

Az orosz forradalomban az utóbbi szerepét Kornyilov tábornokra osztották, aki július óta az orosz hadsereg főparancsnoka volt. Az Állami Tanácskozás idején a jobboldal vezetői egyre pontosabban tudták, amit Kerenszkij nem volt hajlandó tudomásul venni,

hogy egységről már szó sem lehet. A júniusi és júliusi tüntetés komoly figyelmeztetés volt számukra: bekövetkezett, amitől kezdettől fogva féltek, hogy a forradalom nem oda vezet, ahová ők akarják. Sokkal pontosabban tudták, mint Kerenszkij, hogy az újabb forradalom a küszöbön áll, s a miniszterelnök egyensúlyozása már nem elégítette ki őket. Olyan embert kerestek, aki abba az irányba fordítja az ország szekerét, amerre ők akarják. S erre a szerepre a hadsereg vezetője volt a legalkalmasabb.

Kerenszkij elég hamar fölfedezte, hogy vetélytársa akadt, de nem tehetett ellene semmit, anélkül hogy szembe ne került volna a jobboldallal. Két malomkő között őrlődött: félt Kornyilovtól, de félt a bolsevikoktól is, s ezért szüksége volt a jobboldal támogatására. Még azt a baklövést is elkövette, hogy egy lovashadtestet kért a főparancsnoktól az Ideiglenes Kormány védelmére, a bolsevikok feltételezett támadása ellen. Ezzel lehetővé tette, hogy Kornyilov a miniszterelnök utasítására küldje csapatait a fővárosba, hogy azok megbuktassák a kormányt és a miniszterelnököt.

Kornyilov már augusztus elején pontos haditervet dolgozott ki a főváros elfoglalására: három lovashadosztálynak délről, egynek pedig északról kellett volna körülfognia Petrogradot. Ugyanakkor a frontról tiszteket vezényeltek a fővárosba, azzal a feladattal, hogy szervezzék meg a petrogradi jobboldali csoportokat, amelyeknek a lovashadosztályok támadásával egyidejűleg el kellett volna foglalniuk a város stratégiai pontjait.

Hogy mik voltak a puccs közvetlen előzményei, azt mindmáig nem lehet pontosan tudni, mert nemcsak a két főszereplő, Kerenszkij és Kornyilov, hanem az események többi szereplői is mást mondanak. Tény, hogy Kerenszkij augusztus 26-án (szeptember

8-án) értesült arról, hogy Kornyilov át akarja venni a hatalmat. Ekkor már nem habozott tovább: hajnalra összehívta a minisztertanácsot, mely teljhatalmat szavazott neki, s másnap reggel közölte Kornyilovval, hogy leváltotta főparancsnoki tisztéből. Kornyilov viszont kijelentette, hogy a leváltást semmisnek tekinti, s parancsot adott a lovashadosztályoknak, vonuljanak be Petrogradra.

Buchanan ezt írja a puccs előzményeiről:

Alig oszlott szét a Moszkvai Konferencia, máris sűrűsödni kezdtek az államcsínyről szóló hírek. Újságírók és olyan emberek, akik kapcsolatban álltak a felbújtókkal, még azt is mondták, hogy a kormány és a Szovjet ellenállás nélkül megadja majd magát. Szeptember ötödikén, szerdán, meglátogatott egy orosz barátom, az egyik legnagyobb pétervári bank igazgatója. Nagyon zavarban van, mondta, mert bizonyos személyek, akiket meg is nevezett, megbízták, hogy adjon át nekem egy üzenetet, s ez roppant kellemetlen számára. Ugyanis azt kell velem tudatnia, hogy ezen személyek szervezetét több nagy bankár és gyáros fedezi, Kornyilov és egy hadtest támogatására számíthatnak, és szeptember nyolcadikán, most szombaton akarják elkezdeni akciójukat. Letartóztatják a minisztereket, és feloszlatják a Szovjetet. Remélik, hogy segítségükre leszek, rendelkezésükre bocsátom az angol páncélkocsikat, s ha vállalkozásuk netán balul ütne ki, segítek nekik elmenekülni.

Roppant naiv dolog, válaszoltam, azt kérni egy követtől, hogy részt vegyen egy összeesküvésben a kormány ellen, amelynél akkreditálva van. Tulajdonképpen kötelességem lenne feljelenteni az összeesküvést. Nem élek ugyan vissza a bizalmukkal, de sem biztatni, sem támogatni nem akarom őket. Ellenkezőleg, kérem, mondjanak le erről a vállalkozásról, amely eleve kudarcra van ítélve, és csak a bolsevikok malmára hajtja

a vizet. Ha Kornyilov tábornok bölcs lenne, kivárná, hogy először a bolsevikok mozduljanak, azután indulna meg, és verné le őket . . .

Sztyepun:

Augusztus huszadikán elesett Riga. Huszonkettedikén Szavinkov és én a főhadiszállásra utaztunk, ahol 23-án kezdődött a politikai biztosok és a katonai bizottságok elnökeinek tanácskozása, hogy megvitassák és elfogadják a politikai szervek által kidolgozott hadseregszabályzatot.

Szavinkov megnyitotta a tanácskozást, elmondta a bevezető beszédet, majd átadta nekem az elnökséget, mert neki sokkal fontosabb tárgyalnivalói voltak Kornyilovval.

Szavinkov többször beszélt velem tervéről, hogy az Ideiglenes Kormányt el kell szakítani a Végrehajtó Bizottságtól, s át kell alakítani direktóriummá. Mindannyiszor határozottan azon az álláspontón volt, hogy Kerenszkij részvétele nélkül nem valósítható meg ez a terv, de egyre újra kifejezésre juttatta félelmét is, hogy ha Kerenszkij a direktórium tagja lesz, csak akadályozza majd a szükséges rendszabályok erélyes és következetes keresztülvitelét. Ugyanígy vélekedett Kornyilov is, aki kezdetben hallani sem akart Kerenszkijről, és csak Szavinkov befolyására békélt meg azzal a szomorú ténnyel, hogy kénytelen átvenni az újonnan megalakítandó kormányba a miniszterelnököt. Nem tudom határozottan, hogy Szavinkov és Kornyilov végérvényesen tisztázta-e a direktórium összetételét. Teljes bizonyossággal csak arról számolhatok be, hogy Kornyilov, Kerenszkij, Szavinkov és Filonenko neve mindig visszatért beszélgetéseinkben. Erre azért emlékszem olyan pontosan, mert egyenesen érthetetlennek tartottam Szavinkov ötletét,

hogy Filonenko úrra bízzuk a külügyminisztériumot, s ezt Szavinkov nagyon zokon vette tőlem.

Kerenszkij megszabadítása a szovjet-demokráciától a következő módon folyt volna le: először áthelyeznek Petrogradra néhány megbízható lovashadtestet, és kihirdetik ott a hadiállapotot – utána az ő támogatásukkal likvidálják a bolsevik pártot, és kihirdetik a direktórium diktatúráját.

Ami az úgynevezett „Kornyilov-ügy" sarkalatos kérdését illeti, nevezetesen azt, hogy Kerenszkij hozzájárult-e Szavinkov terveihez, ezzel kapcsolatban csak azt mondhatom, hogy Szavinkovval folytatott ismételt beszélgetéseink alapján a legcsekélyebb kétségem sem támadt afelől, hogy a kormány újjáalakítása a miniszterelnök tudtával és akaratával fog lefolyni. Természetesen tisztában voltam vele, milyen gyötrelmes lenne Kerenszkijnek a kormány megdöntésébe beleegyeznie, de Szavinkov szinte hipnotizált a bizonyítékaival, hogy Kerenszkij számára az egyetlen lehetőség, ha Kornyilovval szövetkezik, s ezért valamilyen szerencsés kimenetelben reménykedve utaztam a főhadiszállásra.

Első csalódásom az volt, hogy Kornyilov megjelent a politikai biztosok és a katonai bizottságok elnökeinek tanácskozásán. Nem várták a főparancsnokot, teljesen meglepetésszerűen jelent meg. Mielőtt megszólalt, néhány percig némán és mérgesen nézegette az összegyűlteket. Legelőször azt mondta, fel van háborodva, hogy mi Riga eleste ellenére, noha Petrograd emiatt veszélybe került, terméketlen tárgyalásokkal foglalkozunk. A tárgyra térve végérvényesen kijelentette, hogy az új katonai szabályzat néhány pontja ellentmond a katonai fegyelem szellemének, és ezért nincs rajta mit vitatni. Semmilyen körülmények között sem fogja jóváhagyni. Alkalmat sem adott rá, hogy válaszolhassunk, köszönés nélkül faképnél hagyta a tanácskozást, nem úgy, mint

aki Kerenszkij és a demokrácia szövetségese, hanem mint aki kifejezetten ellenségünk.

Fellépése nagyon megdöbbentett, mégis továbbra is azt hittem, hogy Kerenszkij és Kornyilov együtt fog haladni. Azzal a gondolattal próbáltam vigasztalni magam, hogy egy szerelem nélküli érdekházasságban sok akadályt kell legyőzni.

Augusztus 27-én Szavinkovval a Szuhomlinov palota óriási dolgozóasztalánál ültünk. Még semmit sem tudtunk Kornyilov tábornok felkeléséről. A dolgozószoba szemközti oldalán hirtelen felpattant a szürke spanyolfallal elállított ajtó, és belépett Kerenszkij, két személy kíséretében, akiknek elfelejtettem a nevét. Jobb kezében valamilyen iratokat tartva, izgatottan hadonászott, az íróasztalhoz lépett, és félig kérdezve, félig állítva odavetette a meglepett Szavinkovnak: – Ez az ön műve, Borisz Viktorovics?

Szilárd meggyőződésem, hogy Kerenszkij nem bízott őszintén Szavinkovban, amit érzésem szerint az is bizonyít, hogy a hírrel, hogy Kornyilov kormányfőnek kiáltotta ki magát, nem egyenesen a hadügyminisztérium vezetőjéhez fordult, hanem csak azután kereste meg, hogy kedvence, Nyekraszov miniszter szerencsétlen tanácsára úgy döntött, rögtön radikálisan lép fel a lázadó tábornok ellen, és leváltja tisztségéből. Hát igen, hogy is ne merültek volna fel Kerenszkijben kétségek Szavinkov iránt, mikor eszer körökben nem akart elnémulni az a szóbeszéd, hogy Szavinkov sötét eszközökkel és vakmerően a saját malmára akarja hajtani a vizet. Ma már egyáltalán nem kételkedem, hogy Szavinkov valóban ezt tette. Természetesen nem olyan értelemben, hogy összeesküvést szőtt Kerenszkij ellen, hanem megpróbálta saját terveinek megfelelően Kerenszkijt és Kornyilovot erőszakosan egy szekér elé fogni. Aligha kétséges, hogy a főparancsnokkal a kormányhatalom újjáalakításáról folytatott huzamos tárgyalásain sokszorosan túllépte a

Kerenszkijtől kapott felhatalmazást, és téves elképzelést keltett Kornyilovban a miniszterelnök terveit és hangulatát illetően. Senki sem hiheti komolyan, hogy Kerenszkij azzal bízta volna meg Szavinkovot, állapodjon meg a főparancsnokkal, milyen kíméletlen intézkedéseket alkalmazzanak a Munkás- és Katonatanács szocialista tagjai ellen, ha bolsevik akcióban vesznek részt.

Ez volt a helyzet Kornyilov és Szavinkov táborában. És hogyan festett Kerenszkij oldaláról?

Azt hiszem, aki igazán ismerte Kerenszkijt, nem hiheti, hogy a miniszterelnök valaha is beleegyezését adta ahhoz az újjászervezési tervhez, amit fentebb vázoltam. Csak a következő bizonyos: először is, Kerenszkij valóban elfogadta Kornyilov programjának néhány alapvető pontját, amelyek Sztankevics tanúskodása szerint egybeestek saját terveivel; másodszor, Kerenszkij el volt szánva, hogy az Ideiglenes Kormány újjászervezésének keresztülvitelére megbízható csapatokat vezényel a frontról Petrogradra, és kimondja ott a hadiállapotot; harmadszor, Kerenszkij is arra törekedett, hogy néhány erős ember kezébe összpontosítsa a hatalmat.

De ez minden, amire Kerenszkij hajlandó volt. Természetesen soha nem tervezett a szovjet-demokrácia ellen elszánt és kíméletlen intézkedéseket, melyekről Szavinkov az ő nevében tárgyalt, ahogy Kornyilovot sem volt szándékában az új kormány élére állítani. Ilyen gondolat már csak azért sem járhatott soha a fejében, mert inkább jobbról, mint balról várt támadást, és a tábornoktól majdnem jobban félt, mint a bolsevikoktól.

Amikor Kerenszkij Szavinkov hatására elhatározta, hogy Kornyilovval halad együtt, az igazi demokráciát, és a demokráciában saját vezető helyét akarta megerősíteni.

Az elmondottakból talán elég világos a Kornyilov és Kerenszkij közötti véleménykülönbség, mely a Szavin-

kov által gondosan előkészített megállapodást Kerenszkij ellen árulássá változtatta.

E tragikus félreértés két szörnyű eseménnyel zárul: a leváltására a hatalom átvételével felelő Kornyilov kiáltványával az orosz néphez, amelyben kijelentette, hogy az Ideiglenes Kormány a bolsevik párt nyomására és a német vezérkar terveivel teljes egyetértésben pusztulásba vezeti a népet; és Szavinkov kiáltványával, aki azzal vádolta Kornyilovot, hogy olyan vészterhes órában, amikor az ellenség áttörte a frontot, felkelést szított az Ideiglenes Kormány ellen, és ezzel beállt a forradalom ellenségei és a hazaárulók sorába.

Kornyilov függelemsértő kiáltványa ellenére látszhatott váratlan leváltása miatt felbőszült tábornoknak is. Szolgálatból való elbocsátását csak azzal tudta magyarázni, hogy a szovjet-demokraták győzelmet arattak Kerenszkij felett. A Munkás- és Katonatanácsot hazaárulók gyülekezetének tartotta. Szavinkov kiáltványával rosszabb a helyzet. Amikor Szavinkov hazaárulónak nevezte Kornyilovot, természetesen tisztában volt e vád teljes képtelenségével, hiszen ugyanilyen jogon saját magát is vádolnia kellett volna. (Arról, hogy Szavinkov nemcsak a konfliktus idején, hanem utána is Kornyilovval rokonszenvezett, a bírósági vizsgálat folyamán elhangzott tanúvallomásai és később írott emlékiratai is tanúskodnak.) Egyet természetesen Szavinkov javára kell írni: még a főparancsnok leváltása után is megpróbálta kibékíteni Kornyilovot és Kerenszkijt. Jelen voltam, amikor kétszer is távirati összeköttetésbe lépett Kornyilovval, hogy visszafordulásra késztesse, de minden hiába volt. Most már kénytelen volt választani Kerenszkij és Kornyilov között, s megtört szívvel Kerenszkijt választotta. Nem tehetett másként. Ha a lázadó Kornyilovot választja, egész addigi életét megtagadja.

Amikor Szavinkov úgy döntött, hogy Kerenszkijjel tart, elhatározásából a maga módján levonta a legradi-

kálisabb következtetést, és felajánlotta Kerenszkijnek szolgálatait Petrograd főkormányzójaként, minek következtében valamennyi Kornyilov-ellenes erő főparancsnoka lett. Az új főkormányzó első ténykedése a fent említett kiáltvány nyilvánosságra hozatala volt...

Kerenszkij:

Augusztus 26-án öt óra felé másodízben keresett Vlagyimir Lvov. Feltűnően izgatott volt, s eléggé összefüggéstelenül veszedelmes helyzetemről kezdett beszélni, amelyből meg akar menteni. Miután ismételten kértem, hogy fejezze ki világosabban magát, végre rátért a lényegre. Kornyilov tábornok megbízta, közölje velem, hogy egy bolsevik felkelés esetén a kormány nem számíthat segítségére, s az én személyes biztonságomat sem tudja garantálni, ha nem megyek a főhadiszállásra. A tábornok azzal is megbízta, tudassa velem, hogy a jelenlegi kormány további fennállása képtelenség. Javasoljam az Ideiglenes Kormánynak, adjon át minden hatalmat Kornyilovnak, mint a hadsereg legfőbb parancsnokának. Kornyilov új kabinetjében a miniszterhelyettesek veszik át a közigazgatási feladatokat. Egész Oroszországban elrendelik a statáriumot. Szavinkov és én utazzunk azonnal a főhadiszállásra, ahol megkapjuk hadügyminiszteri, illetve igazságügy-miniszteri kinevezésünket. Lvov azonban hangsúlyozta, hogy az utóbbiakat nem szabad közölnöm a kabinettel.

Sem Lvov, sem Kornyilov neve nem szerepelt soha azokban a hírekben, amelyeket a katonai összeesküvésről kaptam. Megpróbáltam nevetéssel elintézni az ügyet: – Ön tréfál, Vlagyimir Nyikolájevics.

Válasza nem hagyott kétséget az ügy komolysága felől: – Egészen bizonyos, hogy nem tréfálok. Azt akartam, hogy tudja, milyen komoly a helyzet. – Kérte, engedjek Kornyilovnak, mert egyes-egyedül így menthetem meg az életemet.

Vlagyimir Lvov:

Kornyilovval való második találkozásomra augusztus 25-én reggel került sor. Az előszobában a katonainget viselő Zavojko fogadott. Bemutatkozott. Csodálkozva néztem rá, mert nem tudtam, kicsoda, micsoda. Kornyilov szobájából kilépett néhány tiszt, s rögtön bemehettem. Bevezetőül Kornyilov vázolta a helyzetet: Riga elesett, Romániát bármely pillanatban elvághatják, a csapatoknál komor a hangulat; a hadsereg mindenütt keresi szégyenének okozóit, a fronton és a hátországban egyaránt. Ez a légkör, különösen Riga eleste, rendkívül nyomasztóan hat a katonákra. Mindehhez Kornyilov még hozzáfűzte: „Augusztus 27-e és szeptember 1-e között a bolsevikok megmozdulására kell számítani; tervük az, hogy megdöntik a kormányt, és maguk lépnek a helyébe, haladéktalanul különbékét kötnek, majd nyilvánosságra hozzák ezt a fronton, hogy a hadsereget demoralizálják, és a Balti Flottát Németország kezére juttassák. Ennek a veszélynek az elhárítására a kormány semmit sem tud tenni. A petrogradi csapatok körében teljes zűrzavar uralkodik: egy részük a bolsevikok mellett áll, másik részük a Szovjet mellett, harmadik részük a kormány mellett, negyedik részük pedig az ég tudja, ki mellett. A bolsevikok felkelése esetén heves összecsapásokra kerülne sor mindezen erők között, hihetetlen zűrzavar támadna, s az Ideiglenes Kormány ebbe kétségtelenül belebukna. Ne gondolja – folytatta Kornyilov –, hogy magamért beszélek így; a haza megmentésére nem látok más lehetőséget, mint hogy az egész katonai és polgári hatalom a legfelsőbb főparancsnok kezébe kerüljön." Erre megjegyeztem: „A polgári is?" – Kornyilov pedig így válaszolt: „Igen, a polgári is. Egyébként talán megelégedhetünk azzal is, hogy a legfelsőbb főparancsnok hatalma és az Ideiglenes Kormány elnökének hatalma egy személy kezében összpontosul. A bizottsá-

gok tovább működhetnének, de csak gazdasági funkciókkal: a hátországot és a frontot egyesíteni kell. Hogy ki lenne az Ideiglenes Kormány elnöke, az teljesen közömbös." Hozzáfűzte, hogy Kerenszkijnek az igazságügy-miniszteri tárcát, Szavinkovnak pedig a hadügyminiszteri tárcát ajánlaná fel. Mivel életükért másutt nem kezeskedhet, azt ajánlja Kerenszkijnek és Szavinkovnak, hogy jöjjenek el a főhadiszállásra, ahol személyes felelősséget vállal biztonságukért.

Lukomszkij tábornok:

Ha jól emlékszem, augusztus 6-án vagy 7-én Romanovszkij tábornok adta át nekem Kornyilov tábornok parancsát, hogy vonjam össze a harmadik lovashadtestet, amelyhez a „Vad Hadosztály" is tartozott, Nyevel, Novoje Szokolnyiki és Velikije Luki térségében.

Ezek az egységek a román front tartalékait képezték. Néhány napja abban állapodtunk meg Kornyilov tábornokkal, hogy tekintélyes lovashaderőt vonunk el a román frontról, s így erősítjük az északi frontot.

– De miért menjenek most ezek az egységek Nyevel, Novoje Szokolnyiki és Velikije Luki térségébe? – kérdeztem Romanovszkij tábornokot.

– Nem tudom, én csak Kornyilov tábornok parancsát közvetítem.

– Mikor és hogyan kapta ezt a parancsot?

– Kornyilov tábornok felhívott tegnap este, tizenegy óra után, és elrendelte, adjam át önnek ma reggel ezt a parancsot.

Furcsának éreztem ezt az egész ügyet. Miért Romanovszkij főszállásmester adja át nekem ezt a parancsot, miért nem közvetlenül én kaptam? És miért éppen ezen a területen kell összpontosítanom a csapatokat? Elmentem Kornyilovhoz, jelentettem, hogy Romanovszkij tábornok átadta a parancsát, és megkértem, magyarázza

meg, miért akarja a lovasságot ebben a térségben összevonni.

Kornyilov tábornok azt válaszolta, olyan helyen szeretné a lovasságot összpontosítani, ahonnan szükség esetén könnyen irányíthatja akár az északi, akár a nyugati frontra. A kérdéses terület igen alkalmas erre a célra.

Azt mondottam, a nyugati front miatt nincs okunk nyugtalankodni, ott elegendő tartalékunk van, és sokkal jobb lenne a lovasságot Pszkov környékén összpontosítani.

Kornyilov azonban megmaradt döntése mellett.

– Rendben van – mondtam. – Megteszem a szükséges intézkedéseket. De az a benyomásom, hogy ön titkol előttem valamit. Az ön által kiválasztott terület kiválóan megfelel egy Petrograd vagy Moszkva elleni támadáshoz. De ha csak a nyugati frontot kell erősíteni, nem tartom ezt megfelelő térségnek. Ha igazam van, s ön valóban nem tájékoztat mindenről, úgy kérnem kell, engedjen a frontra, vagy avasson be terveibe és szándékaiba. Vezérkari főnök csak az lehet, aki főparancsnoka teljes bizalmát élvezi.

Kornyilov töprengett egy pillanatig. Aztán így válaszolt:

– Igaza van. Valóban más okaim vannak; ezeket később majd megbeszélem önnel. Kérem, adja ki azokat a parancsokat, és utasítsa a 3. hadtest parancsnokát, Krimov tábornokot, hogy haladéktalanul jelentkezzék nálam. Ha visszatérek Petrogradról, részletesebben megbeszélem önnel az ügyet.

Petrogradról visszatérve Kornyilov tábornok újra felvetette ezt a témát:

– Mint tudja – mondotta –, titkos szolgálatunk jelentései szerint augusztus huszonnyolcadikán vagy huszonkilencedikén új bolsevik felkelés várható. Németországnak sürgősen különbékére lenne szüksége Oroszországgal, hogy áthelyezhesse a mi frontunkon lekötött hadse-

regét az angolok és franciák ellen. A német bolsevik ügynökök, azok is, akik itt befészkelték magukat, és azok is, akiket a németek leplombált vasúti kocsikban küldtek ide, mindent megtesznek, amit csak tudnak, hogy államcsínyt szervezzenek, és átvegyék az országban a hatalmat.

Ha az április huszadiki és július harmadiki-negyediki eseményekre gondolok, bizonyos vagyok, hogy ezúttal elsöprik az Ideiglenes Kormány gátlástalan, gyáva tagjait. Ha valami csoda folytán mégis hatalmon maradnának, az olyan elnéző fickók mellett, mint Csernov, büntetlenül garázdálkodhatnának a bolsevik vezetők és a szovjet.

Ideje, hogy ennek véget vessünk. Ideje, hogy felakasszuk a Lenin által vezetett német ügynököket és kémeket, feloszlassuk a Szovjeteket, mégpedig úgy, hogy soha többé ne tudjanak még egyszer összeülni!

Önnek igaza volt. Elsősorban azért akarom áthelyezni a lovashadtesteket, hogy kéznél legyenek Petrograd környékén, s augusztus végén a városba vezethessem őket. Így, ha elkezdődik a bolsevikok tüntetése, megfelelően felléphetek az árulók ellen.

Krimov tábornokot akarom kinevezni e vállalkozás vezetőjévé. Tudom, nem fog habozni, hogy szükség esetén a Szovjet minden tagját felakassza.

Ami az Ideiglenes Kormányt illeti, nem szándékozom ellene fellépni. Remélem, az utolsó percben meg tudok egyezni velük. Előre azonban nem tárgyalhatok velük erről, mert a Kerenszkij- és Csernov-félék nem értenének velem egyet. Megpróbálnák megtorpedózni az egész vállalkozást. Ha nem tudok megegyezni Kerenszkijjel és Szavinkovval, hozzájárulásuk nélkül kell megsemmisítenem a bolsevikokat. Később bizonyára ők lesznek a legelsők, akik ezt megköszönik nekem, s akkor majd erős, árulók nélküli kormányt lehet alakítani Oroszországban.

Nem fűt személyes becsvágy. Csak Oroszország megmentésére törekszem. Szívesen alávetem majd magam egy erős Ideiglenes Kormánynak, ha az megtisztul a nemkívánatos elemektől.

Kerenszkij írja:

Az összeesküvők számára kétségbeesésükben végül nem maradt más, mint hogy megpróbáljanak kiprovokálni egy bolsevik felkelést. Finiszov tolla nyomán ismerjük ezt a groteszk epizódot:

»Megtudtuk, hogy a bolsevikok bizonytalan időre elhalasztották a felkelést. Ilyen ürügy nélkül azonban nem valósíthattuk meg terveinket. Nagyon súlyos helyzetbe kerültünk, mert Krimov tábornok ezredei már megindultak Petrograd felé. Bűn lett volna, ha ezt nem használjuk ki. Ha nem volt indok az akcióra, akkor egyszerűen teremtenünk kellett rá indokot. Utasítottunk egy különítményt, hogy rendezzen meg egy bolsevik felkelést, azaz kezdjen fosztogatni, és provokáljon ki utcai harcokat. Ennek következtében még aznap megkezdődnének a tiszti különítmények és Krimov tábornok kozák ezredeinek hadműveletei. Szigyorin tábornokra bízták ezt a feladatot. Kapott százezer rubelt, de csak huszonhatezret költött el (a „bolsevik felkelés" előkészítésére) ... Du Cimitière ezredesnek és nekem kellett megadnom a jelet a „felkelésre", éspedig úgy, hogy miután találkozunk Krimov tábornokkal, rejtjeles táviratot küldünk Petrogradra.«

Augusztus huszonnyolcadikán négy óra felé Finiszov és du Cimitière elhagyták Petrogradot, hogy felvegyék a kapcsolatot Krimov tábornokkal. Egy Luga közelében levő kis faluban találták meg, s tájékoztatták a bolsevik álfelkelésről. Krimov tábornok nagyon helyeselte, mert jól nevelt kozákjai egyébként valószínűleg nem meneteltek volna Petrograd ellen. Augusztus huszonkilencedikén

reggel nyolc órakor egy motorkerékpárost küldtek Gatcsinán keresztül Szigyorin tábornokhoz. A rejtjeles üzenet így hangzott: – Azonnal cselekedni az instrukciók szerint. – Szigyorin mégis úgy határozott, hogy először tanácsot kér Alekszejev tábornoktól, aki hevesen ellenezte a vállalkozást, és felkiáltott: – Ha végrehajtja ezt a tervet, agyonlövöm magam. De mielőtt meghalok, mindent lefektetek írásban. – Szigyorin engedett, lemondta az előkészületeket, és visszautalta a megmaradt hetvennégyezer rubelt a republikánus centrumnak.

Dutov atamán később azt jelentette Vlagyimir Lvovnak, ő megpróbált egy „bolsevik" felkelést rendezni, amennyiben felszólította a tömeget, hogy fosszák ki az üzleteket. Ebből azonban semmi sem lett.

Kornyilov tábornok kiáltványa:

Oroszok, nagy hazánk haldoklik!
Közel a vég!

Arra kényszerültem, hogy nyíltan fellépjek. Ezért én, Kornyilov tábornok, kijelentem, hogy az Ideiglenes Kormány a Szovjetek bolsevik többségének nyomására a német vezérkar terveivel teljes összhangban cselekszik, s az ellenséges erőknek a rigai partvidéken várható partraszállásával egyidejűleg tönkreteszi a hadsereget és belülről züllesztí az országot.

Ezekben a végzetes percekben, az ország elkerülhetetlen pusztulásának teljes tudatában, a haldokló haza megmentésére szólítok fel minden orosz embert. Akinek mellében orosz szív dobog, aki hisz Istenben, az egyházban, imádkozzék az Úrhoz a legnagyobb csodáért, szülőhazánk megmentéséért.

Én, Kornyilov tábornok, kozák paraszt fia, országvilág előtt kijelentem, hogy személy szerint semmi másra nem vágyom, mint a Nagy-Oroszország megmentésére. Esküvel fogadom, hogy még az Alkotmányozó Gyűlés

előtt biztosítom népemnek az ellenség fölötti győzelmet, hogy majd az Alkotmányozó Gyűlésben döntsön sorsáról, és rendezze be új állami életét.

Képtelen vagyok arra, hogy Oroszországot átengedjem ősellenségének, a németségnek, és az orosz népet a németek rabszolgájává tegyem; inkább meghalok a becsület és a harc mezején, mintsem az orosz földnek ezt a szégyenét és gyalázatát lássam.

Orosz nép, hazád sorsa a te kezedben van!

1917. augusztus 27.

Főhadiszállás

Kornyilov tábornok

A nép, amelyre Kornyilov oly buzgón hivatkozott, mentette meg végül is Kerenszkijt. Augusztus 28-án (szeptember 10-én), miközben a kozákcsapatok közeledtek a főváros felé, egész nap folytak a tanácskozások. Miljukov, Tyerescsenko s a többi jobboldali vezető rá akarta venni Kerenszkijt, hogy mondjon le, ha nem Kornyilov, akkor Alekszejev tábornok javára: a katonai diktatúrát tartották az egyetlen megoldásnak. A megzavarodott miniszterelnök már csaknem beadta a derekát, amikor segítségére sietett a Szovjet. Alighogy Kornyilov kiáltványa megjelent, a Szovjet megalakította az Ellenforradalom Elleni Harc Bizottságát, s felszólított mindenkit, támogassa őket a reakció elleni harcban. Kerenszkij kapva kapott a segítségen, s most már határozott harcot hirdetett Kornyilov ellen.

A hadsereg vezetői biztosították támogatásukról Kornyilovot, de csakhamar kiderült, hogy semmit sem tehetnek: a katonabizottságok beleegyezése nélkül egyetlen szakaszt sem tudtak a frontról a főparancsnok segítségére küldeni. Gyenyikin tábornokot, a délnyugati front főparancsnokát, a frontszovjet letartóztatta; Kalegyin kozák atamán főhadiszállását

csapatok vették körül. Így Kornyilov csak a Krimov vezette lovasosztagokra számíthatott.

A fővárosban közben teljes erővel folytak a védelmi munkálatok. Néhány nap alatt huszonötezer munkás jelentkezett a Vörös Gárdába, az asszonyok lövészárkokat ástak, a vasutasok fölszedték a síneket, nem adtak mozdonyt Krimov csapatainak, a vasmunkás szakszervezet hatalmas összeget biztosított az ellenforradalom elleni harcra, a gépkocsivezetők szakszervezete fölajánlotta valamennyi autóját, a nyomdászok megtagadták a jobboldali lapok kinyomtatását. A bolsevikok, akiket néhány nappal azelőtt még hazaárulónak bélyegeztek, minden erejüket mozgósították. Kerenszkij személyesen fordult a kronstadti matrózokhoz: jöjjenek, és „védjék meg a forradalmat" – s a tengerészek, akiknek vezetői Kerenszkij börtönében ültek, a bolsevikok közbenjárására teljesítették a miniszterelnök kérését.

Krimov tábornok csapatait minden állomáson munkások és katonák vették körül, a Petrogradi Szovjet mohamedán küldöttséget menesztett a „Vad hadosztály"-hoz. Krimov menekült, nem az ellenség, hanem az agitátorok elől, csapatait eldugott falvakban szállásolta el, de hiába, seregének ugyanaz lett a sorsa, mint Ivanov tábornokénak, melyet a cár a föllázadt főváros ellen küldött: a katonák, mielőtt még Petrogradra értek, ráeszméltek, hogy nem akarnak harcolni. A hegyilakóknak mégsem volt mindegy, kit mészárolnak le; a „Vad hadosztály" augusztus 30-án (szeptember 12-én) közölte a kormánnyal s a Szovjettel, hogy csak az ő parancsaikat hajtja végre. Krimov tábornok főbe lőtte magát; Kornyilovot és társait a főhadiszálláson letartóztatták.

Sztyepun írja:

Nincs szándékomban részletesen vázolni Kornyilov és az Ideiglenes Kormány csapatainak harcait. Itt csak a történtek társadalmi és lélektani összefüggései érdekesek. Kornyilov csapatainak diadalmas előnyomulása Petrograd ellen nem tartott soká. Mihelyt a katonák megértették, hogy nem az Ideiglenes Kormány és az Összorosz Munkás- és Katonatanács megvédésére menetelnek a főváros ellen, hanem ez puccs a kormány és a szovjetdemokrácia ellen, megálltak és elkezdtek szétszéledni. A „politikailag öntudatos elemek" azonnal gyűléseket szerveztek, amelyeken a Szavinkov által odaküldött agitátorok, nem sokat törődve az igazsággal, de igazi politikai lendülettel megmagyarázták, hogy a főparancsnok áruló módon merényletet akar intézni a munkások és parasztok szent jogai ellen.

Az ilyen beszédek hatására néhány ezred azonnal letartóztatta tisztjeit, és nem volt hajlandó tovább menetelni Petrograd ellen. A megfontoltabb alakulatok küldöttségeket menesztettek a Tauriai palotába, hogy pontosabban megtudják, ki tulajdonképpen az áruló.

Ugyanez volt a helyzet a kormánycsapatoknál. Kerenszkijért sem öntötték sokkal szívesebben a vérüket, mint Kornyilovért. A katonák mindkét táborban azt követelték tisztjeiktől, hogy azonnal szüntessék be a harcot, és minden teketória nélkül a földbe szúrták szuronyaikat. Hogy az ezredeiben uralkodó hangulat ellenére Kerenszkij mégis nehézség nélkül győzelmet aratott, azzal magyarázható, hogy a proletariátus az ő oldalán állt. A vasutasok lelkesen szétszedték Kornyilov vonatai előtt a síneket, nem adtak neki mozdonyokat, és ellenkező irányba küldték katonavonatait. Ezzel egyidőben a Végrehajtó Bizottság az Ideiglenes Kormány tudta nélkül szigorú cenzúrát vezetett be minden újságnál, és teljesen önkényesen házkutatásokat és letartóztatásokat foganatosított. Egyedül az Astoriában mintegy negyven embert tartóztattak le, többnyire tiszteket, akiket az összeesküvésben való részvétellel vagy esetleg csak az összeeskü-

vés iránti rokonszenvvel vádoltak. Pleszkovban börtönbe hurcolták Gucskovot, a korábbi hadügyminisztert.

A Kornyilov feletti győzelem, mint az várható volt, Kerenszkij számára pirruszi győzelemnek bizonyult. Kornyilov titkos híveként került ki belőle, akinek csak véletlenül nem sikerült a demokrácia elárulása. A bizalmatlanság első jele a Szovjetnek az a követelése volt, hogy mentse fel Szavinkovot, aki épp akkor vívta ki a győzelmet Kornyilov felett. Kerenszkij engedett, megvált Szavinkovtól, de ez már nem segített rajta . . .

Bugyonnij:

Mielőtt a dandár szerelvényei elindultak Gomelből, egy elvtárs érkezett hozzám M. V. Frunzétól, és közölte velem, hogy a nyugati front bolsevik szervezete arról kapott értesítést, hogy a „Vad" hadosztály Orsa felé halad vasúton. Ezt a hadosztályt Kornyilov tábornok – más seregekkel együtt – arra próbálta felhasználni, hogy megsemmisítse a szovjeteket Petrogradban, és az egész országban katonai diktatúrát teremtsen. A Petrograd felé haladó hadosztályt a forradalmi munkások és katonák Dno állomáson feltartóztatták és visszafordították. A kornyilovisták most úgy határoztak, hogy a hadosztályt Orsán keresztül Moszkvába irányítják.

A Frunzétól érkezett elvtárs elmondta, hogy a nyugati front bolsevik szervezete feltétlenül szükségesnek tartja, hogy tartóztassuk fel és fegyverezzük le a „Vad" hadosztályt. Közölte még, hogy e feladat teljesítése a kaukázusi lovashadosztály katonabizottságára és személyesen rám hárul. Azonnal értesítettem a feladatról az ezredbizottságokat, amelyek biztosítottak teljes támogatásukról.

Amikor a dandár Mogilevbe érkezett, a vagonba Frunze szállt be hozzám. Megismételte, amit az összekötőjével üzent, és előre figyelmeztetett: tegyünk meg

minden szükséges intézkedést annak érdekében, hogy elvágjuk a „Vad" hadosztály Moszkvába vezető útját. Frunze azt mondta, hogy szükség esetén ne riadjunk vissza a fegyver használatától sem, de mindenekelőtt igyekezzünk megmagyarázni a katonáknak, miért szükséges a hadosztály lefegyverzése. Utasított, hogy mihelyt megérkezem Orsába, azonnal lépjek összeköttetésbe a vasutasok helybeli Forradalmi Bizottságával, és működjem együtt velük. Az orsai elvtársak már tudnak a ránk váró feladatról, és értesítsem őket, hogy a dandár kész végrehajtani ezt a feladatot.

– Minden világos – válaszoltam Frunzénak. – Csak egy bökkenő van... Nem nehéz előkészíteni a dandár katonáit a „Vad" hadosztály lefegyverzésére, de mit szól majd ehhez a dandár parancsnoksága? Bizonyára ellenzi a hegyi hadosztály lefegyverzését. Hivatkozik majd arra, hogy semmiféle utasítást nem kapott a felettes parancsnokságtól, meg aztán attól is fél, hogy a lefegyverzés vérontással végződhet.

Frunze azt tanácsolta, hogy határozottan lépjek fel a dandárparancsnoksággal szemben, és ha törik, ha szakad, csikarjam ki a hadosztály- és front-katonabizottságok döntése alapján a dandár részleges vagy teljes kirakását Orsában.

Miután az ezredbizottságok segítségével felkészítettem a katonákat az előttünk álló feladatra, a Nyizsegorodi ezred első ezrelvényével megérkeztem Orsába, ahol megkezdtük a kirakodást. Kopacsev tábornok, a dandár parancsnoka tiltakozott, és kijelentette, hogy nem kapott utasítást a kirakodásra, és a dandárnak Minszkbe kell mennie.

– Isten ments, galambocskám, még történhet valami! Ki fog felelni érte?

Azt válaszoltam a tábornoknak, hogy utasítást kaptunk a fronttól, és azt feltétlenül végre kell hajtanunk. Valószínűleg ő is kap ilyen utasítást, de addig is meg-

nyugodhat, mert a hadosztály- és az ezredbizottságok magukra vállalják a felelősséget. A katonák egyöntetűen támogatják a bizottságokat, és szilárdan elhatározták, hogy feltartóztatják a „Vad" hadosztályt – mondtam a tábornoknak.

Kopacsev tábornok, az ezredparancsnokság és az egész tisztikar végül is meghátrált, de kijelentették, hogy nem vállalnak felelősséget a katonabizottság tevékenységéért.

Ezek után nem is avatkoztak bele a tényekedésünkbe. A tisztikar, mindenekelőtt pedig Kopacsev tábornok, attól félt, hogy ha szembeszegülnek a katonákkal, a gomeli parancsnok sorsára jutnak.

A dandárnak hat nehézgéppuskája és egy lóvontatású ütege volt. A fegyvereket haladéktalanul tüzelőállásba helyeztük.

A „Vad" hadosztály már Orsa felé közeledett. A vasutasok Forradalmi Bizottsága figyelemmel kísérte minden egyes szerelvény mozgását. Úgy határoztunk, hogy a szerelvényeket Orsában meghatározott időközönként fogadjuk, hogy ezáltal a hegyi hadosztályt szerelvényenként tudjuk lefegyverezni.

A „Vad" hadosztály csapatai semmiféle ellenállást nem tanúsítottak. Lehet, hogy felülről jövő utasításként fogadták a lefegyverezésről szóló parancsot, de az is lehet, hogy a tüzelőállásba rendelt géppuskák és lövegek győzték meg őket.

A „Vad" hadosztály első két szerelvényének katonái leadták a fegyvert, kirakodtak a vagonokból, aztán Bihov városába indultak gyalogosan. A hadosztály többi alakulatait is Bihovba irányítottuk, de ezeket már vasúton.

Dandárunk végrehajtotta Frunze utasításait, vagonokba rakodott, és elindult vissza, Minszkbe.

Amikor Kornyickij tábornok, hadosztályparancsnok tudomást szerzett az Orsában történtekről, szörnyen fel-

bőszült, és azt követelte, hogy adjanak át engem a haditörvényszéknek. A katonák határozottan visszautasították a tábornok követelését, így aztán nem lett semmi a dologból.

Kerenszkij addig volt az ország bálványa, amíg a nemzet is habozott, képtelen volt dönteni. Amíg a tömeg éppúgy kívánta az egységet s éppúgy ellene volt a szélsőségeknek, mint maga Kerenszkij.

Júliusban megmozdult a baloldal. Kerenszkij ellenük fordult, de nem csatlakozott a jobboldalhoz, hogy végképp leszámoljon a bolsevikokkal. Ez már nem elégítette ki a jobboldalt, s augusztusban megmozdult Kornyilov. Kerenszkij ellene fordult, de nem fogott össze a baloldallal, hogy végképp megsemmisítse a kornyilovistákat. Ha júliusig az ország jelentős része magáénak érezte Kerenszkijt, szeptemberben már nagyon kevesen. Már csak a tehetetlenség őrizte meg hatalmát.

A Kornyilov-puccs után a kormány ismét lemondott. A kadet párti miniszterek azért, mert nem helyeselték a puccs leverését, a baloldaliak azért, mert gyanították, hogy Kerenszkij sem egészen ártatlan abban, hogy a puccs létrejöhetett. A Szovjet nem akart többé közös kormányt a kadetokkal, akik nyíltan támogatták Kornyilovot. Kerenszkij nem tudott kormányt alakítani; szeptember 1-től (14-től) öttagú direktórium élén vezette az országot.

A júliusi tüntetés leverése után a miniszterelnök hívta össze az Állami Tanácskozást, hogy demonstrálja az ország egységét. A Kornyilov-puccs után a Szovjet hívott össze kongresszust, hogy döntsön az ország sorsáról. De a Szovjet jobboldali vezetőire jellemzően nem szovjetkongresszust, hanem szélesebb körű értekezletet, melyet Demokratikus Tanácskozásnak neveztek. Abban különbözött az Állami Ta-

nácskozástól, hogy a nagytőke s a tábornoki kar képviselőit nem hívták meg, a bolsevikok viszont részt vettek benne.

Ha az Állami Tanácskozás azt bizonyította, hogy szó sem lehet már egységről, a Demokratikus Tanácskozás viszont azt, hogy a közép-pártok teljesen tehetetlenek. A tanácskozás 595 szavazattal 493 ellenében megszavazta Csernov javaslatát, hogy a kadeteket ne vegyék be a kormányba. 766 szavazattal 688 ellen megszavazta Cereteli javaslatát is, hogy a kormányba „az egység megőrzése végett" be kell venni a polgári politikusokat is. Végül 813 szavazattal 183 ellen megszavazta, hogy koalíciós kormányt kell alakítani, de a kadetek nélkül. Ami fából vaskarika volt, hisz a kadetokon kívül nem volt más jelentős polgári párt.

A megoldhatatlan problémát végül is úgy oldották meg, hogy kijelentették: a kadet párti miniszterek nem pártjuk képviseletében, hanem „magánszemélyként" vesznek részt a kormányban. Igaz, hogy ezt senki sem hitte el, de a látszatot megmentették. És szeptember végén Kerenszkij már a látszat megmentését is sikernek könyvelhette el.

Kerenszkij így emlékezik ezekre a napokra:

A katonai lázadás után demokratikus körökben senkiben sem maradt kétség, hogy formálisan is ki kell kiáltani Oroszországban a köztársasági államformát. A „köztársaság kikiáltásának" végleges tervét a kabinet egyik ülésén augusztus harmincegyedikére halasztották.

Ülés közben közölték velem, hogy az eszerek Központi Bizottságának küldöttsége akar velem azonnal beszélni.

Teljesítettem a kérést, és azonnal a dolgozószobámba mentem, ahol a Központi Bizottság két tagja, Szenzinov és Goc várt. Emlékeztem rá, hogy ők ketten jártak ná-

lam a júliusi válság idején is. Akkor valami ultimátumfélét adtak át nekem Központi Bizottságuk nevében; gondoltam, most is hasonló megbízással jöttek. Nem is tévedtem. Központi Bizottságuk nevében közölték, az eszerek nem lépnek be a kormányba, ha egyetlenegy „kadetet" is be merek vonni a koalícióba. Elfojtottam dühömet, és így válaszoltam: – Közöljék Központi Bizottságukkal, hogy követeléseit továbbítom a kormánynak; másodszor, én személy szerint ugyanolyan fontosnak tartom, hogy a kadetokat is bevonjuk a kormányba, mint a többi demokratikus pártot; harmadszor, hogy mint a nemzet kormányának feje, semmilyen parancsot sem fogadok el a különböző pártoktól.

Szenzinov megpróbált „nem hivatalosan, barátként" beszélni velem. Én azonban félbeszakítottam, és kijelentettem, most semmi helye a magánbeszélgetésnek. – Ön pártja Központi Bizottságának hivatalos határozatát hozta el nekem – mondtam. – Én pedig haladéktalanul továbbítani fogom azt a kormánynak. – Ezzel beszélgetésünk véget ért.

Szeptember elsején folyt le a Szovjet Összorosz Központi Végrehajtó Bizottságának második – döntő – ülése, amelyen a koalíció válságát vitatták meg.

Az ülésen elfogadott határozat (amelyet az eszerek és mensevikek nyújtottak be), bámulatos dokumentumnak bizonyult. Teljesen meglepetésszerűen érte a kormányt is, a népet is.

A bevezetésben az állt, hogy „az ellenforradalmárok (azaz Kornyilov hívei és segítőtársai) által a fronton teremtett tragikus helyzet és a polgárháborús állapot szükségessé tette, hogy olyan forradalmi hatalom alakuljon, amely meg tudja valósítani a »forradalmi demokrácia« programját, és aktív ellenállást tud tanúsítani az ellenforradalommal és az ellenséggel szemben. Az ilyen kormány, amely a demokratikus mozgalomból alakul és

a demokratikus szerveknek felelős, nem *köthet megállapodásokat a burzsoáziával.*"

Röviden: a „forradalmi demokrácia" legfelső testülete, a Szovjet Összorosz Végrehajtó Bizottsága, ahelyett hogy felelősen megvitatta volna a köztársaság vezetésére képes koalíció problémáját, elhatározta, hogy kizárja a kormányból a „burzsoá demokrácia" képviselőit!

Kamenyev, Lenin képviselője, olyan beszédet tartott, amely a szocialista kormány szószólóit még jobban meggyőzte, hogy az állandó együttműködés a bolsevikokkal reális álom. – Két követelésben mindannyian egyetértünk – mondotta Kamenyev. – Először, hogy a kormány *nekünk* tartozzék felelősséggel, másodszor, a forradalmi demokratikus mozgalomnak támogatnia kell a kormányt. Eddig egyik sem teljesült. Kerenszkij számára megfelelő az elénk terjesztett kormánylista. De nekünk Oroszország számára megfelelő kormány kell – Kerenszkijjel vagy Kerenszkij nélkül, aszerint, ahogy döntünk.

A következő szónok Dan volt, az egyik mensevik vezető, aki szintén azt bírálta, hogy kormányom nem a Szovjet Összorosz Végrehajtó Bizottságának volt felelős. Cereteli, aki támogatta az eszerek és mensevikek határozatát, amely elutasított minden kapcsolatot a polgári pártokkal, megpróbálta kétségbe vonni Kamenyev szélsőséges fejtegetését. A határozat, mondotta, elismeri a demokratikus mozgalmon belüli koalíció lehetőségét. Nem fejtette ki ezt a kissé ködös megjegyzést, és azt sem tisztázta, mit ért pontosan „demokratikus" alatt. Hogy egy tisztán szocialista kormány szószólói valójában mit akartak, azt Csernov, az eszer párt elnöke adta elő.

A forradalmi demokraták vezetőinek kiáltó véleménykülönbsége és sokuk vágya, hogy egy fél évvel visszafordítsák a történelem kerekét, a végén tragikus vígjátékká, vagy ahogyan Lenin nevezte, komédiává változtatta a „demokratikus konferenciát" . . .

Csernov:

A Kornyilov-felkelés után a hatalom válsága ismét az elé a kérdés elé állította pártunk Központi Bizottságát, hogyan viszonyuljunk olyan koalíciós kormány gondolatához, amelyben a nagyipar is képviselve lenne.

A Központi Bizottságban az egyik csoport, e sorok szerzőjével az élén, mindenekelőtt azt hangoztatta, hogy vitathatatlanul az egész kadet párt Kornyilov oldalán állt a felkelés alatt, s ezért lehetetlen a kadet pártot olyan kormányban elképzelni, amely a demokratikus forradalmat meg akarja védeni. A kadet párton belül nem véletlen a katonai diktatúrára való törekvés, mely a párt általános fejlődéséből következik, és szorosan összefügg az agrár-, a munkás- és a nemzetiségi kérdésben vallott álláspontjukkal. A kadetek visszatérése a kabinetbe ingataggá tenné és terméketlenségre ítélné a kormányt. A kadet miniszterek minden alapvető kérdésben – agrárreform, a munkások jogainak védelme, a bérek rögzítése, a munkások részvétele a termelés ellenőrzésében, decentralizálás, nemzetiségek jogai, demokratikus béke – pontosan ellentétes álláspontra helyezkednének, mint a szocialista miniszterek. Egyik fél sem elég erős ahhoz, hogy politikáját diadalra vigye, de ahhoz igen, hogy megakadályozza ellenfelét politikája keresztülvitelében. Vagyis a kormány tétlenségre lenne kárhoztatva. Nem tudna egyetlenegy döntő lépést sem tenni, és ha hol ilyen, hol olyan értelemben megpróbálkozna vele, kormányválságot és a bal- vagy jobboldal képviselőinek tüntető kilépését idézné elő.

Eközben a jobb és jobbközép irányzatok szónokai Központi Bizottságunkban arra mutattak rá, nem szabad a Kornyilov-puccsban való részvétellel az *egész* kadet pártot vádolni, a párt egyes tagjainak semmi köze sem volt hozzá; sok a kadet pártban a jól képzett politikus, akiknek nagy tapasztalata van a gyakorlati falusi-városi

és állami közigazgatás terén; nem szabad könnyelműen keresztet vetni rájuk, és velük együtt a legkülönbözőbb elemeket kitaszítani a forradalomból, akiknek a szemében a Birodalmi Duma „Haladó Blokkjában" való tevékenység és a Duma szerepe a forradalom kezdetén bizonyos emberek nevét akkor is dicsfénnyel övezi, ha a Kornyilov-puccs idején nem viselkedtek helyesen. A kadet párt a polgári csoportosulások között a legbaloldalibb. Igaz, hogy a munkások és a szocialista mozgalom képviselőivel szemben, akik követték őket a kormányban, pártpolitikai okokból ellenségeskedésre ragadtatták magukat. Fennáll azonban az a veszély, hogy kormányba lépésük ultimátumszerű megakadályozását úgy értelmezhetik, mint az együttműködés elutasítását az egész nem szocialista Oroszországgal. Másként festene a helyzet, ha sikerülne például az ipar és a kereskedelem néhány jelentős, haladó beállítottságú képviselőjét vagy néhány más, a kadet párthoz közel álló személyiséget nem a párt képviselőjeként, hanem egyénileg megnyerni az együttműködésnek. Egyszóval, a Központi Bizottság jobbszárnyának képviselői engedményeket tettek, és hangsúlyozták, nem ahhoz ragaszkodnak, hogy a kadet pártot bevegyék a kormányba, pusztán ahhoz, hogy a koalíció az orosz társadalom „nagyipari" köreivel is fennmaradjon.

A tanácskozás kompromisszummal végződött, melyben nyilvánvalóan túlsúlyba kerültek a Központi Bizottságon belüli jobbközép irányzatok. Elvileg elhatározták: 1. A koalíció folytatását a nagyipar képviselőivel, de az orosz forradalom szellemének megfelelő szilárd külpolitika, és a felelőtlen erőszakos cselekmények felszámolása alapján; 2. Az Alkotmányozó Gyűlés összehívásáig az Ideiglenes Kormány átmenetileg egy szűk körű grémiumnak (előparlament) tartozik felelősséggel, amelyet az ország szervezett erőinek képviselőiből kell létrehozni, s ebben a nagyipari körök pusztán *kisebbsé-*

get alkothatnak; 3. Nem szabad tovább halogatni az Alkotmányozó Gyűlés összehívását.

Az első pontot 10:2 arányban fogadták el, a másodikat 8:1 arányban két tartózkodással, a harmadikat egyhangúan. Egyhangú határozat született, hogy a harmadik pontnak ultimátumszerűnek kell lennie.

A bolsevikok

A februári forradalom idején mintegy 20 000 bolsevik párttag volt Oroszországban. Áprilisban már 80 000, júliusban 240 000, októberben 400 000 volt a párttagok száma. Petrogradon áprilisban 14 000 bolsevikot tartottak nyilván, októberben 50 000-et, Moszkvában áprilisban 7000-et, októberben 20 000-et.

A párt fejlődése azonban nem volt olyan egyenesvonalú, mint a számok mutatják. A júliusi események után a párt nyomdáját szétrombolták, a bolsevikok főhadiszállását, a Ksesinszkaja palotát, megszállták, megtiltották a bolsevik újságok terjesztését a fronton. Leninnek és Zinovjevnek illegalitásba kellett mennie, Kamenyevet, Trockijt, Kollontajt, Lunacsarszkijt s számos bolsevik vezetőt letartóztattak.

Szverdlov felesége így ír erről az időszakról:

A júliusi napok után az ellenforradalom tovább dühöngött, és minden percben várhattuk, hogy a könyvesboltot is megtámadják. Ezért elhatároztuk, hogy tartalékraktárt létesítünk, amelybe át lehetett szállítani a legértékesebb könyveket.

Nem emlékszem már, Jakov Mihajlovics vagy Menzsinszkaja derítette-e ki, hogy a Furstadtszkaja utca 19. szám alatt, valamelyik női egyházközség tulajdonát képező házban kiadó egy 6–7 szobás, tágas lakás. Elhatároztuk, hogy a lakást mint magánszemély, én veszem ki. A júliusi napok előtt érkeztem Szibériából, a pityeri bolsevikok megmozdulásában nem vettem részt, és Kerenszkij rendőrségének nem sikerült rám felfigyelnie. Személyazonossági igazolványom, amely Novgorodceva névre – leánynevemre – volt kiállítva, „tiszta" volt. Ab-

ban az időben nagyon sok ember költözött vidékről a fővárosba.

A legártatlanabb arccal jelentem meg az apácáknál, és kértem őket, mutassák meg a lakást. Olyan tisztes volt a külsőm, olyan szerényen viselkedtem, hogy hamar megnyertem az apácák rokonszenvét. A lakás megtetszett. Mindenekelőtt arra figyeltem fel, hogy két bejárata van. A főbejáratul szolgáló vastag ajtón homályos üveg volt, közepén nagy, áttetsző kereszttel (később, amikor itt rendeztük be a raktárt, az elvtársak közül valaki tréfásan megjegyezte, hogy a „Priboj", „az Úr keresztjének" védelme alá helyezte magát): egy másik ajtó pedig a hátsó udvarra nyílt, melyen keresztül be lehetett jutni az udvarhoz csatlakozó templomba. Váratlan rajtaütés esetén a templomban lehetett elrejteni a legfontosabb anyagokat és iratokat.

Megállapodtam az apácákkal, kijelentettem, hogy kiveszem a lakást, és a kérdés kölcsönös megelégedésre rendeződött. Nem vesztegettük az időt, a legértékesebb könyveket áthoztuk a „lakásomba", és itt rendeztük be a „Priboj" tartalékraktárát. A raktár céljaira 3 vagy 4 szobát vettünk igénybe, a többi szobában pedig hamarosan a KB titkársága helyezkedett el. A titkársághoz csak a raktáron keresztül lehetett bejutni, az ajtót pedig csak megbeszélt kopogtatásra nyitottuk ki – akkor sem azonnal. Amíg a látogatót előzetesen a kukucskálón keresztül meg nem néztük, nem vettük le az ajtóláncot.

A bolsevik KB pártkiadójának raktára és titkársága tehát kényelmesen berendezkedett a szentegyház bérleményében. Jakov Mihajlovics sokszor jegyezte meg tréfásan, hogy sokért nem adná, ha láthatná az apácák arcát, amikor megtudják, milyen célokat szolgál a lakás az ő isten védte házukban.

Amikor dolgozni kezdtem, a gyerekek felügyelet nélkül maradtak. De még csak rendesen táplálni sem tud-

tam őket. Pityerben nagyon rossz volt az élelmezési helyzet. Jakov Mihajlovics meg én alkalomszerűen ettünk, de a gyerekek helyzete nagyon nyugtalanított minket. Nem mindennap sikerült nekik ennivalót szerezni, de ami volt, azt sem lehetett rendes tápláléknak nevezni. Egy alkalommal például szerencsém volt, és a Nyevszkijen egy darab holland sajtot meg két font almát vásároltam. Ezzel tápláltam a kis Andrejt és Veruskát egy álló héten át. Más alkalommal meg Borisz Ivanov, aki minket megelőzően érkezett meg Krasznojárszkból, egy fehér cipót hozott. De ilyen ünnepek csak ritkán adódtak.

Jelizaveta Drabkina:

A kérdőív unalmasnak tűnő valami. De kérdőív és kérdőív közt különbség van. A kérdésekkel és feleletekkel teli egyszerű papírlapok, amelyek első ízben kerültek a kezembe, a történelem soha nem ismétlődő kis részét tartalmazták.

1917 augusztus eleje táján, estefelé, a munkából hazatérőben bementem a viborgi kerületi elöljáróságra. Nagyezsda Konsztantyinova Krupszkaja megkért, hogy néhány napra zárjam be a játszóteret, és segítsek a küszöbönálló pártkongresszus titkárságán dolgozó elvtársaknak.

Nyugtalan idők jártak akkoriban. De nem is csoda, hiszen nemrég zajlottak le a viharos július 3–5-i események. A *Pravda* szerkesztőségét és a Kseszinszkaja palotát, ahol a pártintézmények voltak, feldúlták. Az Ideiglenes Kormány elfogató parancsot adott ki Lenin elvtárs ellen, és mindent megtett kézre kerítésére. Sok bolsevikot, forradalmár katonát és matrózt börtönbe vetettek. Vojnovot, egyik elvtársunkat az utcán marcangolta szét a megvadult ellenforradalmi csőcselék.

Mi várt a pártra?

E kérdésre válaszolva az egyik fiatal elvtárs, aki nem tudott megbirkózni a „variáns", „optimista", „peszszimista" szavakkal, így válaszolt:

– Előttünk, elvtársak, két verojáns van: optimális és pesszimális...

A gyűlésen végighullámzott a nevetés, s minthogy a bolsevikok kedvelték a szokatlan, tréfás fordulatokat, ezután általában is mondták: „pesszimális verojáns", vagyis a forradalom veresége, és „optimális verojáns" – a forradalom győzelme. A „pesszimális verojáns" lehetőségét is számításba vették (a bolsevikok munkaszemléletének egyik megmásíthatatlan törvénye kimondta: „reméld a legjobbat, de készülj fel a legrosszabbra"). – Voltak olyan elvtársak (köztük édesanyám is), akik megbízható személyazonossági igazolványokat szereztek, betűket rejtegettek esetleges titkos nyomdák számára, s olyan lakásokat kerestek, amelyek szükség esetén illegális találkozóhelynek is megfelelhetnek.

De a párt egésze a másik, az „optimális" variáns megvalósítására tömörítette erőit, s még ezekben a legszörnyűbb, legnehezebb napokban is rendületlenül bízott ebben a variánsban.

E variáns győzelmének biztosítása érdekében július végén összeült a párt VI. kongresszusa. S nekem azokat az elvtársakat kellett segítenem, akik a kongresszus munkáját szervezték.

Egész éjszaka rosszul aludtam, és korán felébredtem; izgalmamban csak úgy vert a szívem: hiszen ez volt életem első komoly pártmegbízatása. Amikor megérkeztem a Szampszonyijevszkij-féle antialkoholista egyesület házába, ahol a kongresszus megkezdte munkáját, és Jakov Mihajlovics Szverdlov azt mondta, hogy vegyek egy rongyot, s tisztítsam meg az ablakokat, ezt is fontos pártügynek tartottam.

A delegátusok a kitűzött időpontnál jóval korábban kezdtek szállingózni. Ők is munkához láttak: székeket

hordtak, elrendezték a padokat. Végül minden elkészült.

A kongresszus munkájának egyetlen dokumentumaként a rövid titkári feljegyzés maradt fenn: gyorsírókra a pártnak nem volt pénze, kívülállókat meg erre a félig legális kongresszusra nem lehetett beengedni.

Ez a titkári feljegyzés elmondja, hogy a kongresszust a legidősebb küldött, Mihail Sztyepanovics Olminszkij nyitotta meg. Majd meghallgatták a petrogradi munkások üdvözletét. Aztán megválasztották az elnökséget. Megvitatták a napirendet, és megerősítették a szabályzatot.

Valóban minden így történt. Ez a szűkszavú feljegyzés azonban egyetlen szóval sem említi a rosszul kimeszelt, nyomorúságos teremben egybegyűltek mély megindultságát. Nem ad hírt a találkozásukról; milyen figyelmesen fürkészték egymás arcát, mivel olykor nem ismerték fel nyomban egykori cellatársukat; s mintha egészen mindennapi dolgokról lenne szó, úgy emlegették a tragikus eseményeket, amelyeket együtt éltek át – a lebukásokat, a letartóztatásokat, a magánzárkákban töltött esztendőket, a börtönlázadásokat, a veréseket, a kényszermunkát, a szökéseket; nem ad számot arról, hogyan beszéltek a mostani harcról, amelyet a szocialista forradalom győzelmének nevében folytattak.

Az volt a feladatom, hogy a kongresszusi küldöttek közt kérdőíveket osszak szét, azután összeszedjem a kitöltött lapokat, és kimutatást készítsek róluk.

Ezeken az érdes, szürke papírlapokon népünk, pártunk legjobbjainak életregénye volt megírva.

A kérdőíveket a kongresszus 171 küldöttje töltötte ki. A forradalmi mozgalomban összesen ezerhétszázhuszonegy évet dolgoztak. Ötszáznegyvenegy volt a letartóztatások száma, s átlagban mindenkire három esztendő börtön jutott. Mintegy ötszáz évet töltöttek börtönben, száműzetésben, kényszermunkán. A küldöttek felé-

nek felső- vagy középfokú képzettsége volt, a csoport másik felének csak alapfokú. Néhányan arra a kérdésre: „Iskolai végzettsége?" – így válaszoltak: „börtön". Mindössze néhány hónappal e kongresszus előtt sokan azok közül, akik most itt tréfálkoztak, s átadták nekem a kitöltött kérdőíveket – vagy még rács mögött, vagy bilincsbe verve, „szibériai bányák mélyén" senyvedtek.

A tényleges megtorlásnál is nagyobb kárt okozott a bolsevikoknak az a rágalom, mely a tüntetés után futótűzként terjedt el Oroszországban: bebizonyosodott, hogy Lenin a német vezérkar fizetett ügynöke.

A Szovjetben már július 4-én (17-én) éjjel elterjedt a hír, hogy az igazságügy-miniszter dokumentumokat adott át az újságíróknak, melyek bizonyítják, hogy Lenin német ügynök. A hír olyan képtelen volt, hogy maguk a Szovjet jobboldali vezetők, Csheidze és Cereteli, személyesen telefonáltak valamennyi szerkesztőségnek: ne közöljék az állítólagos dokumentumokat, amíg alaposan meg nem vizsgálják azokat. Egy kis zuglap másnap reggel mégis közzétette a „szenzációt".

A vád egy Jermolenko nevezetű egykori cári kémelhárító tiszt vallomásán alapult, aki fogságba esett, majd a németek átdobták az orosz vonalak mögé, „hogy a Németországgal való különbéke mielőbbi megkötése érdekében agitáljon". Jermolenkóval, aki vallomása szerint csak színleg vállalta ezt a megbízatást, német vezérkari tisztek azt is közölték, hogy Lenin hasonló megbízatást kapott.

Jermolenko vallomása – melyet egyébként semmiféle dokumentum nem támasztott alá – nyilvánvaló hazugság volt; képtelenség, hogy a német vezérkar egy jelentéktelen és megbízhatatlan ügynöknek elárulja Leninnel való kapcsolatait. S a kémelhárítás állítólag már májusban beszámolt értesüléseiről a kor-

mánynak; miért, hogy a kormány, ilyen bizonyítékokkal a kezében, nem tett semmit? És miért pont azon a napon tette közzé „bizonyítékait", amikor attól félt, hogy a bolsevikok elsöprik?

Kerenszkij július 6-án (19-én) érkezett meg a frontról; éjjel 2-kor a kormány határozatot hozott: a hazaárulással vádolt bolsevik vezetőket le kell tartóztatni. Még aznap házkutatást tartottak Lenin lakásán, de Lenin ekkor már illegalitásban volt.

Július 7-én (20-án) a bolsevik vezetők egész nap tanácskoztak. Nogin, Kamenyev, Trockij amellett kardoskodott, álljanak önként bíróság elé. Nincs mitől félniük: a vád, hogy német ügynökök, nyilvánvaló hazugság, s az sem igaz, hogy felkelést szerveztek. Sztálin és Ordzsonikidze hevesen tiltakozott: nem szabad kockáztatni Lenin és társai életét. Lenin habozott. De amikor Sztaszova beállított a hírrel: a városban elterjedt, hogy Lenin rendőrügynök, Lenin és Zinovjev úgy döntött, hogy önként jelentkeznek. Küldötteket menesztettek a Szovjet Végrehajtó Bizottsághoz: garantálják, hogy nem esik bántódásuk, ha jelentkeznek. A Végrehajtó Bizottság megbízottja őszinte volt; nyíltan megmondta, nincs módjuk garanciát vállalni Lenin életéért. A küldöttek visszatértek, s a Központi Bizottság az éjszakába nyúló vitában egyhangúan úgy döntött: Lenin és Zinovjev maradjon illegalitásban. Hogy a döntés mennyire helyes volt, azt azóta tudjuk, mióta ismerjük Polovcev tábornok jelentését: „A tiszt, aki Teriokiba utazott, remélve, hogy még elcsípi Lenint, megkérdezte, egészben vagy darabokban kívánom-e ezt az urat. Mosolyogva azt feleltem, hogy a letartóztatottak olykor megszöknek."

Lenin pontosan négy hónapot kényszerült illegalitásban tölteni. Hogy mit jelentett számára a forradalom legválságosabb időszakában távol lenni az ese-

ményektől, azt könnyű elképzelni. Mégis származott ebből haszon, nemcsak kár; a lenini életmű talán legfontosabb elméleti műve, az *Állam és forradalom* bizonyára nem születik meg, ha Lenin nincs ezekben a hónapokban tétlenségre kárhoztatva.

Jermeljanov fegyvergyári munkás így írja le Lenin illegalitásának első időszakát:

Felkeresett Szof elvtárs, és közölte, a párt Központi Bizottsága engem bízott meg, hogy rejtsem el Vlagyimir Iljics Lenint és Grigorij Jevgenyevics Zinovjevet. Megbeszéltük, hogy a Sztogonov-híd közelében találkozunk. Ott akartam megvárni Sztálin elvtársat, akit Zinovjev és Lenin bérkocsin követ majd. Petrogradon megváltottam a jegyeket, s vártam a megbeszélt helyen. Egy idő múlva megjelent Sztálin elvtárs, majd csukott kocsiban Lenin és Zinovjev elvtárs. Néhány perc múlva már a pályaudvaron voltunk, az utolsó kocsi peronjára szálltunk, s Razliv állomásig utaztunk. Ott már éreztük, hogy a legnagyobb veszélyen túljutottunk. Néhány perc múlva elértünk az első búvóhelyre, egy csűr szénapadlására, ahol Lenin és Zinovjev az első időben tartózkodott.

Mindenekelőtt megváltoztattuk Zinovjev és Lenin elvtárs külsejét. Nagyezsda Kondratyevna Jermeljanova azonnal levágta a hajukat. A helyzet nem volt kellemes. Körös-körül nyaralók laktak, akik természetesen szívesen spicliskedtek volna. Csak meg kellett hallgatni, miket fecsegnek a nyaralók, akiket abban az időben rendkívül izgatott a hirtelen eltűnt Lenin és Zinovjev sorsa, mivel minden újság arról írt, hogy az elvtársak kémek, s valószínűleg Németországba szöktek. Még helyeselnünk is kellett a nyaralóknak, hogy elterelje a gyanújukat.

A szénapadlásnak azonban voltak előnyei is, ugyanis kitűnő kilátópont volt. Mivel az első időben senkivel

sem volt kapcsolatunk, a szénapadlás bizonyos esetekben kiváló segítőeszköznek bizonyult. Ha jött egy elvtárs, megkérdeztük a nevét; például X. elvtárs jött, és Vlagyimir Iljics után érdeklődött. Az ilyen vendéget az udvar sarkába vezettük, ahol Vlagyimir Iljics és Grigorij Jevgenyevics megfigyelhette a padlás valamelyik résén. Utána magára hagytuk a vendéget, amíg Vlagyimir Iljics közölte velünk megfigyelése eredményét. Ilyen ceremónia után beszélhetett az elvtárs az elrejtőzöttekkel.

Egy szép napon a következő eset történt: jött Y. elvtárs, és közölte, hogy feltétlenül beszélnie kell Vlagyimir Iljiccsel. Szerencsétlenségére sem Vlagyimir Iljics, sem Grigorij Jevgenyevics nem ismerte fel ezt az elvtársat, aki azonban nem tágított, s azt mondta, mindenképpen beszélnie kell velük. Haditanácsot tartottunk, s elhatároztuk, hogy adott esetben a végső eszközökhöz nyúlunk. Szerencsére kiderült, hogy az elvtárs mégis a mieink közül való. Így az első időben állandóan hivatlan vendégek látogatásának a veszélye fenyegette az elvtársakat. Ennek ellenére sem Lenin, sem Zinovjev nem veszítették el lélekjelenlétüket, és nagy hidegvérrel tűrtek minden kényelmetlenséget.

De bármilyen nagy előnyei voltak is a szénapadlásnak, a helyzet nem volt valami kellemes. Egy illetéktelen bármely pillanatban észrevehetett valamit. Épp ezért biztonságos rejtekhelyről kellett gondoskodnunk. Szénakaszálás ideje volt, s azon tanakodtunk, mi lenne, ha Vlagyimir Iljics és Grigorij Jevgenyevics mint aratók, átköltöznének a rétre, már csak azért is, mert elváltoztatott külsejük s új hajviseletük miatt igen hasonlítottak az aratókhoz. Az ötlet jó volt. Lenin és Zinovjev beleegyezett. Bizonyára a szénapadláson sem érezték valami jól magukat sokáig. A rét egy kis tó, a Razliv mögött volt. Vízen körülbelül négy versztányit kellett megtenni, aztán még körülbelül másfél versztányit

az erdőn keresztül. Itt már más légkör uralkodott. Az állandó lakosok munkások, aratók voltak, akik nem szaglásztak a munkásmozgalom elrejtőzött vezetői után. A szénapadlást most más búvóhely váltotta fel. Még kisebb, mint az előző, egy ágakból épített kunyhó, amelynek széna fedte a tetejét. Ezt a kunyhót voltaképp „a forradalom főhadiszállásának" lehetne nevezni, mert Vlagyimir Iljics és Grigorij Jevgenyevics nyugodtan dolgoztak itt, terveket készítettek, felmérték a munkások erejét, s ebben a békés környezetben nyugodtan és megfontoltan dönthettek minden kérdésben.

A Petrogradról érkező elvtársaknak így egész szép utat kellett megtenniük. Először a vízözön előtti vasúton utaztak, azután csónakon keltek át a Razlivon, végül az út befejező részét gyalog kellett megtenniük.

A következő módszerben állapodtunk meg: az elvtársak többnyire éjjel jöttek, a régi lakásba mentek, és onnan a fiatal Jermeljanov kísérte őket a kunyhóig.

Elég furcsa utat kellett megtenniük. Sok elvtársnak ez az utazás szórakozást jelentett. A sötétben semmit se lehetett látni. Ellökték a parttól a csónakot, s elindultak, bele a sötétbe. Hiába erőltették a szemüket, nem látták még a part körvonalait sem; úgy érezték, mintha a végtelen messzeségbe mennének. Csak egy szűk órányi út után pillantották meg a partot, amikor a csónak nekifutott. Ezután az erdőn keresztül vezetett az út, néma csöndben, csak a tücskök cirpelését lehetett hallani. Negyedóra múlva elérték a mezőt, és megtudták, hogy megérkeztek a helyszínre. Lenin és Zinovjev naponta elolvasott minden akkoriban megjelenő újságot. Az újságokat a fent leírt úton kapták meg. Emlékszem, az újságok gyakran írtak arról, hogyan és miként szökött külföldre Vlagyimir Iljics és Grigorij Jevgenyevics. Egyszer arról adtak hírt, hogy repülőgépen, máskor hogy tengeralattjárón. Vlagyimir Iljics tele torokból ne-

vetett, amikor ezeket a híreket olvasta, és sült bolondnak nevezte a polgári lapok szerkesztőit.

A burzsoázia fel volt háborodva, Vlagyimir Iljics azonban egyik cikkét a másik után írta kedvenc helyén, egy nagy fűzfabokor mögött. Minden kéziratot Allulijev elvtársnak adtunk át. Vlagyimir Iljics és Grigorij Jevgenyevics egyetlen alkalmat sem mulasztott el, hogy fizikai munkát végezzen. Emlékszem, ahogy ők ketten, semmivel sem maradva el a gyakorlott munkások mögött, nagy halom szénát hordtak össze, s kazlat raktak; emlékszem, ahogy Vlagyimir Iljics ügyesen dobálta a villával a szénát, s végül jó nagy boglyát rakott. Esténként gyakran mentek halászni a gyerekekkel. A gyerekek, csípőig vízben állva, általában vonóhálót húztak, s így megfogtak egy hallevesre valót. Azután visszajöttek a tóról, és hallevest meg teát főztek. A vacsora és a tea után mindnyájan a tűz mellett ültünk, körülöttünk sötétség, csend, amelyet csak a tücskök cirpelése vagy egy madár csipogása szakított meg. Meglehetősen sokáig ültünk így, egyikünk vagy másikunk mesélt valamit, de aztán elálmosodtunk: először a gyerekek aludtak el a tűznél, azután mi is pislogni kezdtünk. Bementünk a kunyhóba, ahol meglehetősen szűk volt a hely, ami mit sem számított volna, de sajnos a kunyhó nem nyújtott védelmet az elviselhetetlen szúnyogok, vagy vihar esetén a szél és az eső ellen.

Egyre hidegebb lett, s gondolni kellett arra, hogy hamarosan elviselhetetlen lesz az ott-tartózkodás. Feltétlenül másik, az őszi időnek jobban megfelelő, biztonságos búvóhelyet kellett találni. Sotman elvtárs javasolta, hogy Vlagyimir Iljics költözzék át Finnországba, s ezt el is határozták. Veszedelmes lett volna Vlagyimir Iljicsnek itt maradnia, mert az első jöttment burzsoá ifjonc felismerhette. Grigorij Jevgenyevicsre vonatkozóan azonban azt határozták, hogy ő költözzék át Petrogradra, és maradjon ott. Vlagyimir Iljics finnor-

szági elhelyezésével Sotman elvtársat bízták meg, engem meg azzal, hogy szerezzem be a számára a szükséges iratokat. Kihasználtam azt a körülményt, hogy a szesztorecki fegyvergyárban határátlépési engedélyeket állítottak ki a gyárban dolgozó és Raivolban lakó munkásoknak. Ilyen határátlépési engedélyeket szereztem. Most már csak le kellett fényképezni Vlagyimir Iljicset és Grigorij Jevgenyevicset, és a fényképüket ráragasztani a határátlépési engedélyekre. Jött egy elvtárs fényképezőgéppel, hogy megcsinálja a felvételeket. Vlagyimir Iljicsnek és Grigorij Jevgenyevicsnek levágták a haját, s parókát kaptak, de a fényképész tapasztalatlansága miatt a felvételek nem sikerültek. Másodszor Licsenko elvtárs jött el, aki meg is csinálta a felvételeket. Kész voltak az igazolványok. Már csak azt kellett eldönteni, hogyan jussunk el új tartózkodási helyünkre. Azt határozták, hogy gyalog megyünk az erdőn át Gyibuniba, és onnan utazunk Petrogradra . . .

Gustav Rovio:

Megjött Sotman, és titokzatos képpel azt mondta:

– A párt Központi Bizottsága megbízott, hogy szervezzem meg az átszöktetést, és keressek lakást Lenin számára itt, Finnországban.

– Már járt itt egy lányka ebben az ügyben, és meg is állapodtunk vele – jegyeztem meg a magam részéről.

– Rosszul tette az a lány, hogy idejött, engem bíztak meg, hogy helyezzem el Lenint itt, Helsingforsban, de úgy, hogy senki ne tudjon róla. Ezt senkivel sincs jogod közölni – mondta nekem Sotman.

– Rendben van. Kész vagyok segíteni, amiben csak tudok. Magától értetődik, hogy tőlem senki sem tud meg semmit – feleltem.

Mivel Sotman igen sietett Lenin átköltöztetésével, elhatároztuk, hogy egyenest az én lakásomra kíséri őt, s

majd azután keresünk számára valami megfelelőbb szállást.

1917 április elején a munkásszervezetek engem választottak meg a helsingforsi milícia parancsnokává. Később kineveztek a helsingforsi rendőrfőnök első helyettesévé, rendőrfőnökké pedig egy bizonyos von Schräder nevű főhadnagyot. A kiéleződött osztályharc közepette azonban Schräder nem tudta elviselni a burzsoázia és sajtója támadásait – a burzsoá sajtó ugyanis napról napra mocskolta a rendőrséget, amely csaknem teljesen szociáldemokrata munkásokból állt –, és otthagyott bennünket. Így hát én lettem a rendőrség parancsnoka, és ezen a poszton is maradtam egészen az 1918 januári munkásforradalomig.

A Hagness tér 1. számú házában laktam, egyszobakonyhás lakásban. Mivel senki sem járt hozzám, a feleségem pedig akkor éppen falun volt, a legkézenfekvőbbnek és legveszélytelenebbnek találtuk, ha először hozzám szállásoljuk el Lenint. Sotman még tréfálkozott is:

– Ha visszamegyek Pityerbe, elmondom a mieinknek, hogy a helsingforsi rendőrfőnöknél helyeztem el Lenint. Biztosan nagyot néznek majd, és nevetni fognak, ha megtudják. És meg vagyok győződve róla, hogy Kerenszkij ügynökei közül egyiknek sem jut majd eszébe, hogy a te lakásodba kukkantson.

Megállapodtunk Sotmannal, hogy először is Lahti városába fogja kísérni Lenint, majd onnan felhív engem telefonon a helsingforsi rendőrparancsnokságon. Lahtiból Vijk képviselő lakására mennek; ő ugyanis nem bent, Helsingforsban lakott, hanem egy közeli nyaralóhelyen, Malm állomásnál. Amikor mindent eléggé meghánytunk-vetettünk, Sotman elégedetten és örvendezve eltávozott.

Pár nap múlva megszólalt a telefon. Sotman közölte Lahtiból: „Minden rendben. Holnap este nálad leszek."

Másnap felhívott Vijk, és arra kért, hogy estére adjak neki randevút, mert látni szeretne engem egy elvtárs. Megígértem, hogy este 11-kor a Hagness piacnál leszek, ott fogok sétálni a járdán.

Jókor kimentem a megjelölt helyre, és vártam. Néhány perc múlva odajött hozzám két ember, franciául beszélgetve. Egyikük Vijk volt. Üdvözöltük egymást.

– Rovio elvtárs? – kérdezte nyugodt hangon, oroszul a másik, és kezet nyújtott. Ő volt Lenin, akit akkor láttam először. Igennel válaszoltam, és megszorítottam a kezét. Elindultunk a lakásom felé. Ez július végén vagy augusztus első napjaiban történt, pontosan nem emlékszem. Óvatosan körülnéztünk, s mivel egy lelket sem láttunk az utcán, felsiettünk a negyedik emeletre, a lakásomba.

Kicsit bizony izgultam, amikor hirtelen Lenin házigazdája lettem. Akkor természetesen sejtelmem se lehetett róla, hogy négy hónap múlva Lenin egy nagyhatalom vezetője lesz, de naponként olvasva az orosz polgári és opportunista lapokat, s látva, milyen nagy figyelmet szentelnek Lenin „kémkedésének", teljes mértékben megértettem Sotman konspirációját, és bizonyos feszültség lett úrrá rajtam. Annál is inkább, mert hivatalomnál fogva csaknem mindennap akadt valami dolgom Kerenszkij kémelhárításával, néha pedig az októbrista M. M. Sztahoviccsal, a finnországi főkormányzóval is.

Teát főztem, és megkínáltam vele a „lakómat". Vijk elment. Lenin megkérdezte, hogyan lehet itt orosz újságokhoz jutni. Megmondtam neki, hogy az a legbiztosabb, ha esténként hat és hét óra között a pályaudvarra megy értük az ember, amikor megérkezik a vonat Petrogradból.

– Nos, akkor mindennap el kell mennie a pályaudvarra, és el kell hoznia nekem az összes orosz lapokat. Aztán meg kell szerveznie a levélkézbesítést a saját pos-

táján, mert a hivatalos postában nem bízhatunk – adta ki első utasításait Lenin.

Megígértem, hogy mindezt pontosan megteszem. Közöltem Leninnel, hogy van egy teljesen megbízható elvtársam, vasutas a postakocsiban, aki Helsingfors és Pityer között teljesít szolgálatot; az ő segítségével megszervezhetem az illegális postát, amint utasítást kapok, hogy Pityerben hová kell eljuttatni a leveleket.

Amikor Lenin megtudta mindazt, amire szüksége volt a munkájához, azt mondta, hogy feküdjek le aludni, ő még dolgozik egy kicsit. És annak ellenére, hogy már késő volt, éppen csak hogy megtelepedett az új lakásban, nagy lelki nyugalommal leült az asztalhoz, átnézte az orosz lapokat, és írni kezdett. Nem tudom, mennyi ideig írt, mert elaludtam. Reggel kilenc óra felé keltem fel, s odapillantottam az asztalra. Egy füzet feküdt ott, a következő címmel: *Állam és forradalom.* Lenin még aludt, én pedig elmentem dolgozni. Amikor délután négy óra tájban hazaértem, Lenin így szólt hozzám:

– Átnéztem a könyvszekrényét. Sok jó könyve van, éppen szükségem van rájuk.

Megkért, hogy vegyek neki tojást, vajat és másegyebet. Felajánlottam, hogy hozok ebédet a szövetkezeti étkezdéből, ahol én is ebédelni szoktam, ő azonban kategorikusan visszautasította, mondván, hogy a gázrezsón forralhat vizet a teához, és megfőzheti a tojást – ez pedig számára teljesen elegendő.

– Nekem a lapok a legfontosabbak. Ne feledkezzen meg a lapokról! – mondta.

Elmentem a pályaudvarra, és hoztam egy csomó újságot. Ez azután rendszerré vált: esténként megvártam a pályaudvaron a postavonatot, megvettem az összes lapokat, és elvittem Leninnek. Ő tüstént elolvasta azokat, és cikkeket írt késő éjszakáig, másnap pedig átadta nekem a cikkeit, hogy juttassam el Pityerbe. Nappal maga készített ennivalót magának . . .

Meg kellett oldani a „pénzügyi" kérdést is. Nem mintha Vlagyimir Iljicsnek nem lett volna pénze, hanem, szerencsétlenségünkre, orosz pénze volt. Mivel az orosz pénz árfolyama igen gyorsan esett, szemben a finn márka viszonylag lassabban csökkenő árfolyamával, s mivel ráadásul sokan spekulációt űztek az orosz pénzzel, a helsingforsi bankok egy személynek csak tíz márka értékben váltottak be rubelt. Nekem naponta csupán az újságokra többet kellett költenem tíz márkánál. Egymagam tehát nem is tudtam volna elég pénzt szerezni, de kellemetlen is lett volna rendőrfőnök létemre naponta orosz pénzt beváltogatni, hiszen minden beváltóban spekulánst gyanítottak, és az egész sajtó kampányt folytatott ellenük.

Mit tegyek? Hogyan magyarázzam meg a nálam levő rengeteg orosz pénz eredetét? A parancsnokságon dolgozó elvtársakhoz fordultam, és elmagyaráztam nekik, hogy titkos megbízatást kaptam a párttól: orosz pénzt kell beváltanom finnre, s ehhez a segítségükre lenne szükségem. „Később majd elmagyarázom nektek, miről is van szó, és a nevetek ezért még bekerül a történelembe" – mondtam végül tréfásan. Így hát öt elvtársat tüstént el tudtam küldeni pénzt váltani, és Vlagyimir Iljics „pénzügyi válsága" sikeresen megoldódott . . .

Mennél jobban éleződött az osztályharc és mennél jobban fokozódott pártunk befolyása, Vlagyimir Iljics annál kényelmetlenebbül érezte magát Helsingforsban. Szeretett volna közelebb lenni az eseményekhez, közelebb Pityerhez. Egy szép napon aztán kijelentette, hogy el akar utazni Viborgba, kerítsek parókát, szemöldökfestéket, útlevelet, és szerezzek neki szállást Viborgban.

Hozzáláttam a feladat teljesítéséhez. Végigböngésztem az újsághirdetéseket, találtam egy színházi borbélyt, felhívtam telefonon, s megkérdeztem tőle, hogyan juthatnék parókához. Azt mondta, hogy személyesen kell

elmennem, mértéket vesz, és csinál olyan parókát, amilyet csak akarok.

Másnap kora reggel, amikor még néptelenek voltak az utcák, elsiettünk a Vlagyimirszkaja utcába. Besurrantunk a borbélyműhelybe. A borbélyról aztán kiderült, hogy régi petrogradi, a Mária színházban dolgozott, és kiválóan érti a mesterségét. Elmesélte nekünk, hogyan „varázsolt fiatallá" hercegeket, grófokat, tábornokokat és egyéb arisztokratákat, férfiakat és nőket egyaránt. Vlagyimir Iljics kérdésére, hogy mégis mikor lesz kész a paróka, azt mondta, hogy bizony beletelik két hét, mert ez igen vesződséges, aprólékos munka. Nesze neked! Vlagyimir Iljics úgy tervezte, hogy pár nap múlva utazik.

– Nincsenek esetleg kész parókái? – kérdezte Vlagyimir Iljics.

A borbély méretet vett Vlagyimir Iljics fejéről, és megkérdezte, milyen színűt parancsolunk. Vlagyimir Iljics azt mondta, hogy őszes legyen, mert körülbelül hatvanévesnek szeretne látszani benne. Szegény borbélyunk csaknem hanyatt esett a csodálkozástól.

– Mi ütött magába? Hiszen még olyan fiatal, senki se mondhatná negyvenévesnél többnek. Minek magának ilyen paróka? Még nincs egyetlen ősz hajszála sem!

A borbély ékesszólóan bizonygatni kezdte Iljicsnek, hogy nem szabad idejekorán öregbítenie magát. Vlagyimir Iljics ellenkezését figyelmen kívül hagyva hosszasan igyekezett őt lebeszélni az ősz parókáról.

– Hát nem mindegy magának, hogy milyen parókát veszek? – kérdezte Vlagyimir Iljics.

– De nem ám, mert én azt szeretném, ha kegyed megőrizné a fiatalosságát – győzködött ismét a borbély.

Vlagyimir Iljics szemügyre vette a szekrényeket, és megpillantott egy ősz parókát. Kérte a borbélyt, hogy próbálják fel. A borbély szemrehányóan fogta a parókát, s próbálgatni kezdte. Csaknem jó volt, alig kellett

valamit felfejteni és újravarrni rajta. A borbély megígérte, hogy másnap reggelre megcsinálja. Másnap aztán újra elmentünk; a paróka készen volt. Vlagyimir Iljics felpróbálta, a borbély pedig végleg a fejéhez igazította, majd tanácsokat adott, hogyan kell viselni. Fizettünk és elbúcsúztunk. Gondolom, hogy a borbély még sokáig csodálkozott Vlagyimir Iljicsen, és sokat mesélt kuncsaftjainak arról a csodabogárról, aki jószerivel fiatal ember lehetett, de makacsul öregnek akart látszani...

Amikor másnap elmentem Vlagyimir Iljicshez, elmondta, hogy szoktatja magát a parókaviseléshez. Feltette a parókát, és megkérdezte:

– Nos, látszik, hogy paróka van rajtam?

Jól szemügyre vettem, és azt mondtam:

– Aki nem tudja, nem veszi észre...

Juho Latukka:

Ugyanazokban a napokban kaptuk a hírt Moszkvából, hogy a kerületi dumaválasztásokon a bolsevik lista megszerezte a szavazatok jelentős részét. Valamelyik újság, már nem emlékszem pontosan, hogy melyik, még azt is közölte, hogy a moszkvai helyőrség 17 000 katonájából 14 000 a bolsevik listára szavazott. „Nem értem, hogy ilyen körülmények között miért nem veszik kezükbe a hatalmat?!" – fakadt ki Vlagyimir Iljics.

Lenint a forradalom éltette; maga is forrt, mint a forradalom.

Emlékszem, hogy két-három alkalommal elég hosszú levelet írt Petrogradba az elvtársaknak, akik a mozgalmat szervezték; ezekben a levelekben megállapította, hogy a történelem soha nem fogja megbocsátani nekünk, ha most nem vesszük kezünkbe a hatalmat.

Egyik levelére Vlagyimir Iljics technikai okok folytán nem kapott választ. Akkor új levelet írt, amelyben ki-

fejtette, hogy ő maga, saját elhatározásából, a párt Központi Bizottságának engedélye nélkül kilép az illegalitásból, és ott terem Petrogradban, vezetni a proletárok forradalmi mozgalmát. Csupán Sotman megérkezése akadályozta meg abban, hogy elhatározása szerint cselekedjen. Emlékszem, mennyi fáradságába került Sotmannak, hogy Vlagyimir Iljicset még egyhetes maradásra bírja.

Lenin beadta a derekát, de Sotmannak egy darab papíron rögzítenie kellett, hogy ő, Sotman, a párt Központi Bizottsága nevében nem engedi meg, hogy Lenin önként visszatérjen Petrogradba. „És az aláírás? – kérdezte Vlagyimir Iljics. – Írjon dátumot is!" A történelmi jelentőségű cédulát elvettem Sotmantól, és betettem a komódfiókba. Ott maradt Vlagyimir Iljics elutazása után is; később, amikor a fehérek kerültek uralomra Finnországban, és nekem menekülnöm kellett, a rokonaim elégették a papirost, a fehérek megtorló akcióitól félve.

A nálam töltött utolsó héten Vlagyimir Iljics kora reggeltől késő éjszakáig dolgozott: az érlelődő eseményekre készült.

Október 7-én, szombaton azután végre megérkezett a Központi Bizottság küldötte, a régóta várt Eino Rahja, hogy Petrogradba vigye Lenint. Nem vesztegették az időt. Elővették a parókát, amely felismerhetetlen finn lelkipásztorrá változtatta a mi Vlagyimir Iljicsünket.

A munkások már áprilisban elégedetlenek voltak a forradalom alakulásával; júliusra nyilvánvaló lett, hogy mást akarnak, mint a kormány. A katonáknak az offenzíva s annak teljes kudarca adta meg a végső lökést. Szeptemberre az addig oly türelmes parasztság is lázongani kezdett. Eleinte csak az erdőket vágták ki, a jószágot hajtották rá az urasági legelőkre. Aztán vérszemet kaptak, s elfoglalták a földeket. Később már raboltak és fosztogattak. Őszre már szerte Orosz-

országban lobogtak a kastélyok; a parasztzendülések nyolcvan százaléka szeptemberben és októberben tört ki.

John Reed ilyennek látta Oroszországot az októberi forradalom előtt:

Szeptember és október Oroszországban – különösen Petrogradban – két legridegebb hónap. Sötét, felhős égbolt, egyre rövidülő napok és állandóan szakadó eső. Az utcán bokáig ért a csúszós sár, amelyben a nehéz csizmák mindenütt mély nyomot hagytak, s még kellemetlenebb volt, mint máskor, mert a városi közigazgatás teljesen megbénult, s az utcák tisztaságával sem törődött senki. A Finn-öböl felől nedves szél fújt, és hideg köd ereszkedett az utcákra. Este, részint takarékossági okokból, részint pedig a Zeppelin léghajóktól való félelem miatt az utcákat csak néhány, egymástól nagy távolságban levő lámpa világította meg; a magánlakásokban és a bérházakban csak hat órától éjfélig volt bekapcsolva a villany, különben negyven kopejkás gyertyákkal és petróleummal kellett világítani. Délután három órától reggeli tízig sötét volt. A fosztogatások, betörések száma növekedett. A bérházakban éjjelre fegyveres kapuőrséget szerveztek. Így volt ez már az Ideiglenes Kormány idején is.

Hétről hétre kevesebb lett az élelem. A napi kenyéradag másfél fontról egy fontra csökkent, aztán háromnegyed, fél, majd negyed fontra. S végül volt egy hét, amikor egyáltalán nem volt kenyér. Cukorból egy személynek havi két font járt – ha ugyan hozzá tudott jutni, ami ritka eset volt. Egy tábla csokoládé vagy egy font teljesen ízetlen kandiscukor ára hét-tíz rubel volt – legalább egy dollár. Tej a városban legfeljebb minden második csecsemőnek jutott; a legtöbb szállodában vagy magánháztartásban hónapokig színét sem

látták. A gyümölcsidényben az alma vagy körte darabját majdnem egy rubelért árulták az utcasarkon...

Tejért, kenyérért, cukorért és cigarettáért órák hosszat kellett sorba állni a hideg esőben. Egy éjszakai ülésről hazatérve láttam, hogy már szürkület előtt kezdődött a sorbaállás, főleg asszonyok voltak ott, karjukon csecsemőikkel... Carlyle *A francia forradalom* című művében azt írja, hogy a francia nép minden más népet felülmúl a sorbaállás terén. Oroszország ebben nagy gyakorlatra tett szert még 1915-ben, Miklós áldásos uralma alatt, és azóta, megszakítás nélkül, 1917 nyaráig, amikor ez a dolog megszokott rendjéhez tartozott. Kopott, rongyos emberek naphosszat dideregve álltak az utcán az orosz télben. Én álltam sorban kenyérért, és hallottam az elégedetlenség keserű hangját, amely időnként kirobbant a csodálatosan türelmes orosz tömegből...

A színházak minden este játszottak, vasárnap is. Karszavina egy új balettben lépett fel a Mária színházban, a táncért lelkesedő oroszok mind megnézték. Saljapin énekelt. Az Alekszandra színház Meyerhold rendezésében felújította Tolsztoj „Rettegett Iván halála" című darabját. Emlékszem, hogy ezen az előadáson láttam a cári hadapródiskola egy növendékét egyenruhában, aki a felvonásközökben felállt, és tisztelgett az üres cári páholy előtt, amelyről levették a sasokat... A Krivoje Zerkalo nagyszerű szereposztásban hozta színre Schnitzler „Reigen"-jét.

Jóllehet az Ermitázst más képtárakkal együtt Moszkvába vitték, hetente voltak képkiállítások. Az értelmiségi nők nagy csoportokban látogatták a művészeti, irodalmi és bölcsészeti előadásokat. A teozófusok lázas tevékenységet fejtettek ki. És az Üdvhadsereg, amelyet Oroszországban most engedélyeztek először, teleragasztotta a falakat vallásos összejövetelekre szóló meghí-

vásokkal, ami az orosz közönséget meglepte és mulattatta . . .

Mint ilyen időkben mindig, a város hétköznapi élete a szokásos mederben haladt – az emberek lehetőleg nem vettek tudomást a forradalomról. A költők verseket írtak – de nem a forradalomról. A realista festők az orosz középkorból vett jeleneteket festettek – és mindent, csak nem a forradalmat. Fiatal vidéki úriasszonyok feljöttek a fővárosba, franciául tanultak és énekórákat vettek, szép és vidám fiatal tisztek díszes kaukázusi kardjukkal, aranyszegélyes vörös uniformisban feszítettek a szállodák halljában. A hivatalnokfeleségek ötórai teákon gyűltek össze, mindegyik egy kis ezüst vagy arany cukortartót és egy fél cipót hozott magával a karmantyújában, és abban reménykedtek, hogy a cár visszajön vagy a németek bejönnek, vagy másvalami történik, ami megoldja a cselédkérdést . . . Egyik barátom leánya egy délután hisztériás sírógörccsel érkezett haza, mert a kalauznő „elvtársnak" szólította.

Körülöttünk a nagy Oroszország mozgásban volt, egy új világgal terhesen. A cselédek, akiket addig állati sorban tartottak, és akiknek a bére minimális volt, lassan öntudatra ébredtek. Egy pár cipőnek az ára legalább száz rubel volt, és minthogy a bérek havi harminc-öt rubel körül mozogtak, a cselédek nem voltak hajlandók a sorbaállásnál elkoptatni cipőjüket. Mi több, az új Oroszországban minden férfi és nő szavazati jogot kapott; munkáslapok jelentek meg, amelyek új és megdöbbentő dolgokat írtak; itt voltak a Szovjetek; és itt voltak a szakszervezetek. A kocsisoknak is volt szakszervezetük, és a Petrogradi Szovjetben is képviselve voltak. A pincéreknek és szállodai alkalmazottaknak is volt szervezetük, és nem fogadtak el borravalót. Az éttermekben kiírták: „Nem fogadunk el borravalót!" vagy: „Azért, mert valaki felszolgálással keresi meg kenyerét,

nem sérthetitek meg azzal, hogy borravalót adtok neki!" . . .

Bár a változásnak sok látható, külső jele volt, bár Nagy Katalin szobra az Alekszandra Színház előtt egy kis vörös zászlót tartott a kezében, s minden középületen többé-kevésbé napszítta vörös zászló lobogott, a cári monogramot és a sasokat vagy letépték, vagy eltakarták, és a brutális rendőrség helyett egy udvarias és fegyvertelen városi milícia tartotta fenn a rendet az utcán – mégis sok furcsa anakronizmus maradt még meg.

Például Nagy Péter rangsora, amelyet annak idején vaskézzel kényszerített rá Oroszországra, még mindig érvényben volt. Csaknem mindenki, kezdve az iskolás gyerekektől, az előírt egyenruhát viselte, a gombokon a cári jelvényekkel és vállrojttal. Délután öt óra tájt az utcák tele voltak egyenruhás öregurakkal, akik hónuk alatt aktatáskával hazasiettek az óriási, kaszárnyaszerű minisztériumból vagy más kormányhivatalból, talán azt számítgatva, hogy hány felettesüknek kell meghalnia ahhoz, hogy miniszteri tanácsosi vagy titkos tanácsosi rangba léphessenek elő, szép nyugdíj és esetleg a Szent Anna kereszt reményével . . .

Szokolov szenátorral történt meg, hogy a forradalom legforróbb napjaiban, egy ízben polgári ruhában ment el egy szenátori ülésre, de nem engedték be a terembe, mert nem az előírásos cári szolgálati egyenruhát viselte!

Kerenszkij:

A lakosság is támogatta a kormányt, mert most is, mint a februári forradalmat követő napokban, elharapódzott a bűnözés, és csak a kormánynál kereshettek védelmet. Augusztus huszonhetedikén az eszerek és mensevikek, akiket páni félelembe kergetett a Kornyilov-lázadás, a bolsevikokkal egyetértésben „népi bizottságokat" alakítottak az egész országban, anélkül hogy

ezt megbeszélték volna a kormánnyal. A bizottságokat azonnal a bolsevikok és híveik vették kezükbe. A kormányt rögtön elárasztották a segélykérések, mert a nép nem tudott védekezni a magukat „a nép védelmezőinek" kikiáltó bizottságok ellen.

Szeptember negyedikén rendelet jelent meg, amely kimondta a bizottságok feloszlatását. A Szovjet Összorosz Végrehajtó Bizottsága azonban, amely nyilvánvalóan független hatalmi szervnek tartotta magát, parancsot adott a bizottságoknak, hogy ne vegyék figyelembe a rendeletet.

Továbbra is létezett tehát a bolsevikok követelte „védelem az ellenforradalom ellen" – akár akarta a nép, akár nem. A helyi hatóságok, ahol tudták, feloszlatták a bizottságokat. De a nyugtalansággal, amit azok szítottak, nem tudtak megbirkózni. A belügyminiszternek egyre gyakrabban kellett igénybe vennie a helyi vezetőkből alakított különleges szervezetek segítségét. Október közepén A. I. Verhovszkij tábornok, a hadügyminiszter, kénytelen volt csapatokat küldeni a helyi közigazgatási szervek támogatására.

A. R. Williams:

Saját szememmel akartam látni a körülményeket. Többször is hiába kértem útlevelet a frontra. Végre szeptemberben sikerült. John Reeddel és Borisz Reinsteinnel együtt a rigai térségbe utaztunk.

Hatalmas szakállú, szelíd és barátságos orosz pópa ült a fülkénkben, iszonyúan szomjazott teára és beszélgetésre. A kalauz cédulát ragasztott fülkénk ajtajára: „Amerikai misszió." E varázsszó védelme alatt aludtunk és ettünk, miközben a vonat az őszi esőben kúszott, és a pópa szakadatlanul a katonáiról mesélt.

– A régi templomi imák szövege – mesélte – Istent az ég „cárjának", Szűz Máriát pedig „cárnőnek" ne-

vezi. Ezt a részt most ki kell hagynunk. A nép azt mondja, nem illik Istent káromolni. A pap „valamennyi nép békéjéért" imádkozik. A katonák kiabálnak: – Tedd hozzá: annexió és jóvátétel nélkül! – Imádkozunk a vándorokért, a betegekért, a szenvedőkért. A katonák követelik: – Imádkozz a szökevényekért is! – A forradalom sokat ártott a hitnek, de a katonák nagy tömege még vallásos. A kereszt nevében még sokat lehet tenni . . .

Wendenben, a német lovagrendek ősi városában, egy teljesen felmorzsolódott csapattest közé jutottunk. A szürke égből ömlött az eső, folyókká változtatta az utcákat, s ólommá a katonák szívét. Ösztövér csontvázak egyenesedtek fel, és meredtek ránk a lövészárkokból. Kiéhezett emberek rontottak a földeken a répára, és nyersen befalták. A tarlókon mezítlábasok botladoztak, a tél kezdetén nyári egyenruhák érkeztek, a hasuk fölé érő sárban holtan rogytak össze a lovak. Ellenséges aeroplánok lebegtek merészen a vonalak felett, minden mozdulatot megfigyeltek. Nem voltak elhárító fegyverek, nem volt élelem, ruha. És főként bizalom nem volt már a felettesekben.

A tisztek és a kormány semmit sem tudtak, vagy semmit sem akartak tenni a katonákért, így hát azok maguk vették kezükbe ügyük intézését. Mindenütt, még a lövészárkokban is és az ütegeknél is, megalakultak a szovjetek. Wendenben három is volt . . .

Mi a lett lövészek, a három közül a legképzettebb, legmerészebb és legforradalmibb Szovjet vendégei voltunk. A német aeroplánok miatt egy dús, fákkal borított völgyben gyűltek össze; tízezer barna uniformis vegyült a sárga, őszi levelek közé. A felülről fenyegető állandó veszély ellenére Kerenszkij neve mindig harsogó kacagást, a béke említése mindig dörgő tetszést váltott ki.

– Nem vagyunk sem gyávák, sem árulók – jelentette ki a szónok. – De nem vagyunk hajlandóak har-

colni, amíg nem tudjuk, miért. Azt mondják nekünk, ez a háború a demokráciáért folyik. Nem hisszük el. Szerintünk a szövetségesek ugyanolyan területrablók, mint a németek. Bizonyítsák be, hogy nem azok. Mondják meg a békefeltételeket. Bizonyítsa be az Ideiglenes Kormány, hogy nem pendül egy húron az imperialistákkal. Akkor hajlandók leszünk az utolsó emberig harcolni.

Ettől ment tönkre az orosz hadsereg: nem attól, hogy nem volt mivel harcolnia, hanem attól, hogy nem volt miért...

A Kornyilov-puccs olyan volt, mint a gátszakadás. Százezreknek nyitotta ki a szemét, akik júliusban még tétováztak. S nemcsak a puccs, még inkább, hogy a Szovjet ezután sem akarta átvenni a hatalmat. Azt mindenki tudta, hogy Kornyilov elsöpri Kerenszkijt, ha a szovjetek nem kelnek a védelmére. S a munkások azt is tudták, mi lett volna a sorsuk, ha a kozákcsapatok elfoglalják Petrogradot. Most már a bőrükre ment a játék, s a Szovjet még mindig csak tárgyalt. S még mindig inkább a puccs támogatóival egyezkedett, mint velük.

Most derült ki igazán, mit jelent, hogy a helyi szovjetek a világ legdemokratikusabb képviseleti szervei: akkor választották újjá őket, amikor a választók megkövetelték. A szovjetek így pontosan tükrözték az ország hangulatát. Szeptember 2-án (15-én) a finnországi Szovjetkonferencia 700 szavazattal 13 ellenében határozatot hozott, hogy minden hatalmat át kell adni a Szovjeteknek. Szeptember 5-én (18-án) a Moszkvai Szovjet 355 szavazattal 254 ellenében megvonta a bizalmat nemcsak a kormánytól, hanem a koalíciót támogató Összorosz Központi Végrehajtó Bizottságtól is. Szeptember 8-án (21-én) a Petrogradi Szovjet, „a forradalom szülőanyja" is döntött: 414-en szavaztak a koalíció mellett, 519-en ellene. A mensé-

vik-szociálforradalmár elnökség kénytelen volt lemondani; a bolsevikok kerültek többségbe. A Petrogradi Szovjet elnökévé a hazaárulással vádolt Trockijt választották, akit néhány nappal azelőtt engedtek ki feltételesen a börtönből.

Szuhanov:

Miközben odakint esett az eső és a hó latyakos lett, Kerenszkij október hetedikén öt órakor megnyitotta az Előparlamentet. Kerenszkij ezúttal nem késett el. Egészen szokatlan eset a forradalom történetében: az Előparlament pontosan nyílt meg. Ezt aztán senki sem láthatta előre...

Késő volt már; valamiért olyan kapun jöttem be, melyet nem ismertem, s így sokáig vándoroltam a Mária palota véget nem érő folyosóin és helyiségeiben. Valahogy a sajtópáholyba értem, onnan hallgattam meg a beszéd végét. A kormány feje felszínes, hivatalos és fellengzős hazafias hangnemben beszélt. Nem emlékszem egyetlenegy konkrét gondolatra sem, és az újságjelentésekből sem tudok egyetlenegyet sem kihámozni. A beszédben mindenesetre szakadatlanul szó volt a „háborús veszélyről"; ez a legújabb események hatására történt, mert éppen akkor érkezett a hír, hogy a németek Reval előtt állnak... A politikai közvélemény azonban az Előparlament megnyitásakor elsősorban a bolsevikokat figyelte.

Az egész, erős bolsevik frakció elkésve érkezett; csaknem ugyanakkor, mint én. A Szmolnij Intézetből jöttek, fontos és viharos ülés után, amely éppen most ért véget. Ezen döntötték el végérvényesen, részt vegyenek-e az Előparlamentben vagy sem. Az első ülés után, amelyen nem tudtak döntésre jutni, elkeseredett vitára került sor... A bolsevikok két, majdnem egyenlő csoportra szakadtak, és nem lehetett előre látni, melyik

kerekedik felül. Lenin állítólag az Előparlamentből való kivonulást követelte, s Trockij nyomatékosan síkra szállt e felfogás mellett. Rjazanov és Kamenyev a terv ellen szólalt fel. A jobbszárny azt követelte, legalább addig halasszák el a szakítást az Előparlamenttel, míg az alapos indokot nem szolgáltat rá; például, ha valamilyen fontos kérdésben nem veszi figyelembe a munkásosztály érdekeit. Azt hitték, a nép egyébként nem értené meg, miért szakítanak az Előparlamenttel. Trockij, akinek számára már nem voltak nyitott kérdések, ragaszkodott ahhoz, hogy nyíltan és végérvényesen égessenek fel maguk mögött minden hidat: lássa és értse meg mind a két ellenséges tábor!

Az ülés egyik szünetében szenzációs hírek keringtek a Mária palota folyosóin: Trockij két vagy három szavazattöbbséggel győzött, és a bolsevikok azonnal kivonulnak az Előparlamentből. Ez volt a legkevesebb, amire számítottak; a mensevik és eszer vezetők attól féltek, hogy mielőtt a bolsevikok kivonulnak, nagy botrányt rendeznek. A legvalószínűtlenebb hírek szálltak szájról szájra. Pánikszerű hangulat kerekedett. Az egyik kormánytisztviselőt megbízták, érdeklődjék a bolsevikok szándékai felől.

– Ostobaság! – válaszolta Trockij, aki közvetlenül a közelemben, a gyűlésterem melletti kerek csarnokban állt. – Ostobaság, egy-két pisztolylövés . . .

De Trockij is idegesnek látszott, talán már a lövésekre gondolt . . . A bolsevikok Rjazanov vezette jobbszárnya bosszús és zord volt. Nagyon kínosnak éreztem az egész helyzetet, és nem mentem oda Trockijhoz.

Az ülés vége felé Trockij engedélyt kapott, hogy soron kívüli bejelentést tegyen. Szenzáció lebegett a levegőben. A legtöbb polgári politikus szemében Trockij, a bolsevik banditák, naplopók és vagányok egyik vezére teljesen új jelenség volt.

– Hivatalosan azt közölték – kezdte Trockij –, hogy

a Demokratikus Konferencia célja a felelőtlen személyi rendszer kiküszöbölése, amely a Kornyilov-puccs szülője volt, s egy felelős kormány megalakítása, mely véget tudna vetni a háborúnak, és határidőre garantálná az Alkotmányozó Gyűlés összehívását.

Eközben azonban Kerenszkij úr, a Demokratikus Konferencia háta mögött olyan megállapodásokat kötött a kadetek, eszerek és mensevikek vezetőivel, amelyek a hivatalosan megadott célokkal szöges ellentétben álló eredményekhez vezettek.

Olyan kormány alakult, amelyben és amely körül, nyíltan vagy titokban, Kornyilov emberei játszanak vezető szerepet. A kormány felelőtlenségét most már nyíltan is tudtul adták és megerősítették...

Nagy zaj támadt. Jobbról azt kiabálták: – Hazugság! – Trockij igyekezett közömbös maradni, még a hangját sem emelte fel.

– A kormány és a birtokos osztályok ipari, agrár- és élelmiszerpolitikája elmélyíti a háborúval járó természetes zavarokat. A vagyonos osztályok, amelyek kiprovokálták a parasztfelkelést, most a parasztság leverésére törnek, és nyíltan az *éhség csontos kezével* akarják megfojtani a forradalmat, de elsősorban az Alkotmányozó Gyűlést.

Ugyanilyen bűnös politikát folytat a burzsoázia és kormánya külpolitikai téren is.

Negyven hónapi háború után a fővárost halálos veszély fenyegeti. A válasz erre az, hogy a kormányt el akarják költöztetni Moszkvába. Az a gondolat, hogy a forradalmi fővárost kiszolgáltassák a német csapatoknak, egyáltalán nem háborítja fel a polgári osztályokat, ellenkezőleg, ezt az ellenforradalmi összeesküvést megkönnyítő politikájuk természetes láncszemének tekintik.

Még nagyobb lett a kavarodás. A patrióták felugrottak, és meg akarták akadályozni, hogy Trockij folytathassa a beszédét. Németországról meg „leplombált va-

gonokról" ordítoztak. Egy közbekiáltás túlharsogta a többit: – Korcs fattyú! – Le kell szögeznem a következőket: az egész forradalom alatt, sem a bolsevik hatalomátvétel előtt, sem utána, sem a Tauriai palotában, sem a Szmolnij Intézetben, sohasem hangzott el ilyen közbekiáltás, bármilyen viharosak voltak is az ülések, bármilyen feszült légkörben is folytak. De ahogy a Mária palota „jobb társaságába" kerültünk, előkelő ügyvédek, professzorok, bankárok, nagybirtokosok és tábornokok közé, rögtön feléledt a polgári Állami Duma kocsmai légköre.

Az elnök csendre intette a konferenciát. Trockij úgy állt ott, mintha semmi köze sem lenne az egészhez; végre folytatni tudta beszédét:

– Mi, a szociáldemokraták bolsevik frakciója kijelentjük: ezzel a népáruló kormánnyal és ezzel a tanáccsal . . .

A zajongás most fékevesztetté vált. A jobboldaliak többsége felugrott, és nyilvánvalóan nem akarta engedni, hogy Trockij tovább beszéljen. Az elnök rendreutasította a szónokot. Trockij lassacskán kezdte elveszíteni nyugalmát, megpróbálta a lármán át megértetni magát, és befejezte beszédét:

– . . . semmi közünk egymáshoz. Egyetlen napig sem fedezzük tovább sem közvetve, sem közvetlenül a hivatalos kulisszák mögött folyó, a népet halálba taszító munkát . . .

Elhagyjuk az Ideiglenes Tanácsot, és felhívjuk Oroszország munkásait, katonáit és parasztjait, legyenek éberek és bátrak.

Petrograd veszélyben van! Veszélyben a forradalom! Veszélyben a nép!

A kormány fokozza a veszélyt. Az uralkodó pártok segítenek neki ebben. Egyedül a nép mentheti meg önmagát és az országot. A néphez fordulunk:

– Minden hatalmat a Szovjeteknek!

– Minden földet a népnek!
– Éljen az azonnali, becsületes, demokratikus béke!
– Éljen az Alkotmányozó Gyűlés!

Trockij lejött a szónoki emelvényről, és a szélsőséges baloldaliak kiabálva és zajongva elhagyták a termet. A többség megvetően nézett utánuk: hála isten, megszabadultunk tőlük! A többség egyáltalán nem nyugtalankodott – elvégre mindössze az történt, hogy hatvan különleges fajtájú vadállat – a bolsevikok – elhagyták a civilizált emberek társaságát. Jó, hogy megszabadultunk ezektől. Nyugalmasabb és kellemesebb nélkülük.

Bennünket azonban, a bolsevikok legközelebbi szövetségeseit és harcostársait, rendkívül lehangolt, ami történt.

Trockij:

Jóformán fel sem tudtuk mérni, hogy mennyire megerősödtek soraink. A Petrogradi Szovjetben napról napra nőtt a bolsevikok száma. A szovjetküldöttek fele már a mi emberünk volt, de az elnökségben még mindig nem volt egyetlen bolsevik sem. Felvetődött az elnökség újjáválasztása. A mensevikeknek és eszereknek koalíciós elnökséget javasoltunk. Mint később megtudtuk, Lenin elégedetlen volt ezzel, mert félt, hogy megalkuvó szándék rejlik mögötte. Mégsem került sor kompromisszumra. A Kornyilov elleni közös harc ellenére Cereteli elutasította a koalíciós elnökség tervét. Éppen erre volt szükségünk. Nem maradt tehát egyéb hátra, mint hogy listák szerint szavazzunk. Megkérdeztem: Kerenszkij felkerül-e ellenfeleink listájára vagy nem? Formailag tagja volt ugyan az elnökségnek, de sohasem jött el a Szovjetbe, tüntetően kimutatta, hogy megveti. A kérdés meglepte az elnökséget. Nem szerették és nem is tisztelték Kerenszkijt, de nem tehették, hogy saját miniszterelnöküket cserbenhagyják. Az elnökség tagjai egy ideig

sugdolóztak, majd így válaszoltak: – Természetesen rajta lesz a listán. – Éppen ez kellett nekünk. Íme, a jegyzőkönyv egy részlete: „Meg voltunk győződve róla, hogy Kerenszkij már nem tagja a Szovjetnek (viharos taps). Kiderül azonban, hogy tévedtünk. Csheidze és Szavadje fölött Kerenszkij árnyéka lebeg. Amikor azt javasolják nektek, hagyjátok jóvá az elnökség politikáját, gondoljatok arra – ne felejtsétek el –, ez a javaslat azt jelenti, hagyjátok jóvá Kerenszkij politikáját. (Viharos taps)." Ez száz-kétszáz ingadozó küldöttet állított a mi oldalunkra. A Szovjetnek ezernél jóval több tagja volt. A szavazás úgy folyt le, hogy a küldöttek különböző ajtókon mentek ki. Rendkívüli izgalom uralkodott a teremben. Nem az elnökségről volt szó, hanem a forradalomról. Néhány barátommal fel-alá sétáltam a folyosókon. Feltételeztük, hogy vagy száz híján megkapjuk a szavazatok felét, és hajlandóak voltunk ezt sikernek elkönyvelni. Az eredmény az lett, hogy száz szavazattal többet kaptunk, mint az eszerek és mensevikek koalíciója. Mi lettünk a győztesek. Az elnöki széket én foglaltam el. Cereteli búcsúzóul azt kívánta, hogy legalább feleaddig tartani tudjuk magunkat a Szovjetben, mint ameddig ők vezették a forradalmat. Más szavakkal, ellenfeleink nem adtak nekünk három hónapnál többet. Alaposan tévedtek. Biztosan haladtunk a hatalom felé.

Október

A Kornyilov-puccs leverése után Lenin még egyszer megpróbált egyezséget kötni a mensevikekkel és a szociálforradalmárokkal. A Szovjet jobbszárnya azonban nem vállalta az egyezséget a bolsevikokkal; inkább ismét a polgársággal szövetkezett, semhogy a Szovjetek vegyék át a hatalmat. Lenin ekkor már látta, hogy nincs többé lehetőség a békés megegyezésre. Szeptember 14-én (27-én) levelet küldött a Központi Bizottságnak: itt az idő, hogy a bolsevikok felkészüljenek a fegyveres felkelésre.

A Központi Bizottság több tagjának azonban, elsősorban Kamenyevnek és Zinovjevnek más volt a véleménye. S bár a szeptember 15-i (28-i) ülésen elvetették Kamenyev javaslatát, hogy Lenin programját el kell utasítani, a következő határozatot hozták: „Megbízzák a Központi Bizottságnak a Katonai Szervezetben és Petrogradi Bizottságban dolgozó tagjait, intézkedjenek, hogy a laktanyákban és az üzemekben mindenféle megmozdulást megakadályozzanak." S ígérték ugyan, hogy a közeljövőben megvitatják a felkelés kérdését, de erre nem került sor. Ehelyett továbbra is a Demokratikus Tanácskozáson követendő politikáról vitatkoztak, a legális harc módszereiről, melyeket Lenin, aki megértette, hogy most már a fegyveres harcra kell készülni, elvetett.

Lenin tiltakozásként szeptember 29-én (október 12-én) lemondott Központi Bizottsági tagságáról, s másnap már azt írta a Központi Bizottságnak: „*Azonnal meg kell kezdeni a felkelést.* Várni – bűn a forradalommal szemben."

A jegyzőkönyvekben nincs nyoma, hogy a Központi

Bizottság tárgyalta volna Lenin lemondását vagy újabb levelét. Október 3-án (16-án) azonban úgy határozott, hogy Lenint „az állandó és szoros kapcsolat lehetővé tétele érdekében vissza kell hívni Petrogradra". S október 10-i (23-i) ülésén, melyen már Lenin is részt vett, kimondta, hogy a fegyveres felkelés elkerülhetetlen.

Hat nappal később, 1917. október 16-án (29-én) összeültek a Központi Bizottság, a Petrogradi Bizottság, a párt Katonai Szervezete, a szakszervezetek, az üzemi bizottságok, a vasutasok képviselői. Ezen a történelmi jelentőségű ülésen született a végső döntés az októberi forradalomról.

Az ülés jegyzőkönyvének teljes szövege:

Elnököl: Szverdlov elvtárs.
1. Beszámoló a Központi Bizottság előző üléséről.
2. A képviselők rövid beszámolói.
3. Az aktuális helyzet.

1. Beszámoló a Központi Bizottság előző üléséről

Lenin felolvassa a Központi Bizottság előző ülésén elfogadott határozatot. Közli, hogy a határozatot két szavazat ellenében fogadták el. Ha azok az elvtársak, akik nem értettek egyet a határozattal, ki akarják fejteni nézetüket, vitát lehet indítani, előbb azonban megindokolja a határozatot.

Ha a mensevikek és az eszerek pártja szakított volna a megalkuvás politikájával, kompromisszumot lehetett volna nekik felajánlani. Erre javaslatot is tettünk, de világos volt, hogy a szóban forgó pártok ezt a kompromisszumot elvetették. Másrészt akkor már világosan tisztázódott, hogy a tömegek minket követnek. Ez még a Kornyilov-lázadás előtt volt. Bizonyítékul Lenin ismerteti a petrogradi és moszkvai választások statisztiká-

ját. A Kornyilov-lázadás pedig még határozottabban felénk taszította a tömegeket. Az erőviszonyok a Demokratikus Tanácskozáson. A helyzet világos: vagy Kornyilov diktatúrája, vagy a proletariátus és a parasztság legszegényebb rétegeinek diktatúrája. Nem tarthatjuk magunkat a tömegek hangulatához, mert ez változékony és kiszámíthatatlan: nekünk a forradalom objektív elemzéséhez és értékeléséhez kell tartanunk magunkat. A tömegek bizalmukkal a bolsevikokat ajándékozták meg, és nem szavakat, hanem tetteket, határozott politikát követelnek tőlük mind a háborúellenes harcban, mind pedig a gazdasági bomlás elleni harcban. Ha a forradalom politikai elemzését vesszük alapul, teljesen nyilvánvalóvá válik, hogy most még az anarchista akciók is ezt bizonyítják.

Lenin a továbbiakban az európai helyzetet elemzi, és bebizonyítja, hogy ott a forradalom még nehezebb, mint nálunk; ha olyan országban, mint Németország, odáig fejlődhettek a dolgok, hogy a flottában felkelés tört ki, ez azt bizonyítja, hogy már ott is igen messzire jutottak. A nemzetközi helyzet számos objektív adatot szolgáltat nekünk arra nézve, hogy ha most akcióba lépünk, az egész proletár Európa mellettünk lesz; Lenin bebizonyítja, hogy a burzsoázia át akarja adni Petrogradot. Ettől csak azzal menthetjük meg, ha Petrogradot a magunk kezébe vesszük. Mindebből világosan következik, hogy napirenden van a fegyveres felkelés, amelyről a Központi Bizottság határozata szól.

Ami a határozatból adódó gyakorlati következtetéseket illeti, ezeket célszerűbb volna akkor levonni, miután már meghallgattuk a központok képviselőinek beszámolóit.

Az oroszországi és az európai osztályharc politikai elemzéséből az következik, hogy feltétlenül a leghatározottabb és legaktívabb politikát kell folytatnunk, ami nem lehet más, mint a fegyveres felkelés.

Szverdlov elvtárs a Központi Bizottságból a Központi Bizottság titkársága nevében beszámol a vidéki helyzetről.

A párt létszáma hallatlanul megnőtt; valószínű, hogy jelenleg legalább négyszázezer párttag van (példákat ismertet).

Ugyanígy megnőtt a befolyásunk, különösen a szovjetekben (példák), valamint a hadseregben és a flottában. A továbbiakban tényeket közöl az ellenforradalmi erők mozgósításáról (Donyec-vidék, Minszk, északi front).

Bokij elvtárs a Petrogradi Bizottságtól beszámol a kerületekről:

Vasziljevszkij-sziget – nincs harci hangulat, a harci előkészületek folynak.

Viborgi negyed – ugyanaz, de előkészítik a felkelést; katonai szovjetet alakítottak; akció esetén a tömegek támogatnák azt. Az a véleményük, hogy a vezetőknek kell kezdeniük.

Első kerület. A közhangulat nehezen felmérhető. Vörös Gárda van.

Második kerület. A hangulat jobb.

Moszkvai kerület. A közhangulat közömbös, a szovjetek felhívására megmozdulnának, de a pártéra nem.

Narvai kerület. Nem sürgetik az akciót, de a párt tekintélye nem csökkent. A Putyilov-művekben erősödnek az anarchisták.

Névai kerület. A közhangulat jelentősen a javunkra változott. A szovjeteket mindenki követni fogja.

Ohta kerület. A helyzet rossz.

Petrogradi kerület. A közhangulat várakozó.

Rozsgyesztvenszkij kerület. Ugyanaz: kétséges, hogy részt vesznek-e, az anarchisták befolyása erősödik.

Porohovszkij kerület. A közhangulat a mi javunkra javult.

Schlüsselburg. A hangulat számunkra kedvező.

Krilenko elvtárs a Katonai Irodától közli, hogy nálunk élesen eltérnek a vélemények a közhangulat megítélésével kapcsolatban.

Személyes megfigyelések alapján az ezredek maradéktalanul velünk vannak, de a kerületekben dolgozó elvtársak közlései eltérőek. Azt mondják, az akció előfeltétele, hogy valami kihozza a sodrából a katonákat, mégpedig a csapatok elszállítása. Az Irodának az a véleménye, hogy a közhangulat romlik. Az Iroda nagy részének az a véleménye, hogy gyakorlatban ne élezzék ki a helyzetet, a kisebbség viszont úgy gondolja, hogy vállalni lehet a kezdeményezést.

Sztyepanov elvtárs a területi szervezettől: Szesztoreckben és Kolpinóban a munkások fegyverkeznek, a közhangulat harcra kész, készülnek az akcióra. Kolpinóban anarchista befolyás mutatkozik.

Narvában az elbocsátások miatt súlyos a helyzet. Háromezer embert már elbocsátottak.

Ami a helyőrségeket illeti, a közhangulat nyomott, de a bolsevik befolyás nagyon erős. Új-Peterhofban az ezrednél nagyon lanyhult a munka, az ezred dezorganizált.

Krasznoje Szeló – a 176. ezred teljesen bolsevik, a 172. ezred csaknem teljesen, de ott lovasság is van.

Luga – a helyőrség harmincezer fő, a szovjet tagjai honvédők. A közhangulat a bolsevikokat támogatja, új választások lesznek.

Gdov – az ezred bolsevik.

Bokij elvtárs kiegészítésül közli, hogy értesülései szerint Krasznoje Szelóban a hangulat nem olyan jó.

Kronstadtban a közhangulat romlott, s az ottani helyőrség harci szempontból semmit sem ér.

Volodarszkij elvtárs a Petrogradi Szovjettől. Az az általános vélemény, hogy senki sem igyekszik az utcára, de a szovjetek felhívására mindenki menni fog.

Ravics elvtárs megerősíti ezt, s hozzáteszi: néhányan azt mondják, a párt felszólítására is menni fognak.

Schmidt elvtárs a szakszervezetektől. A szervezett munkások száma meghaladja a hatszázezret. Pártunk befolyása a szakszervezetekben túlsúlyban van, az inkább céhszerű szervezetekben kicsi a befolyásunk (különösen a hivatalnokoknál és a nyomdászoknál), de még ott is – különösen, ha figyelembe vesszük a bérezéssel való elégedetlenséget – növekszik. A közhangulat olyan, hogy aktív fellépést nem lehet várni, különösen, mivel félnek az elbocsátástól. Ez bizonyos fokig bénító körülmény. Bizonyos gazdasági körülményeket figyelembe véve, a legközelebbi jövőben hatalmas munkanélküliség várható, ezzel összefüggésben a közhangulat is várakozó. Mindenki belátja, hogy nincs más kiút, mint a hatalomért vívott harc, s követelik, hogy minden hatalom a szovjeteké legyen.

Sljapnyikov elvtárs kiegészítésül közli, hogy a fémmunkás szervezetben a bolsevikok vannak túlsúlyban, de egy bolsevik akció nem lenne népszerű; az erre vonatkozó híresztelések pánikot okoztak. A fémmunkások többsége Oroszország többi részében is a bolsevikokat támogatja, elfogadják a bolsevikok határozatait, de nem hisznek abban, hogy maguk szervezhetik meg a termelést. A szövetség most harcba fog szállni a munkabérek emeléséért. Ezzel a harccal kapcsolatban napirendre kerül az ellenőrzés kérdése is.

Szkripnyik az üzemi bizottságoktól. Megállapítja: mindenütt észlelhető, hogy az emberek gyakorlati eredményeket követelnek; a határozatok már nem elégítik ki őket. Érezhető, hogy a vezetők nem fejezik ki pontosan a tömegek hangulatát; a vezetők konzervatívabbak; az anarcho-szindikalisták befolyása nő, különösen a narvai és a moszkvai kerületben.

Szverdlov elvtárs kiegészítésül közli, hogy Moszkvában a Központi Bizottság határozatával kapcsolatban

lépéseket tettek, hogy megállapítsák, lehetséges-e a felkelés.

Egy elvtárs a vasutasoktól. A vasutasok éheznek, dühösek, a szervezet gyönge, különösen a távirdai alkalmazottaknál.

Schmidt elvtárs kiegészítésül közli, hogy a vasutasoknál a sztrájkkal kapcsolatban megváltozott a hangulat. A moszkvai csomóponton megfigyelhető, hogy rendkívül elégedetlenek a bizottsággal. A moszkvai és a petrogradi csomópont egyébként is rokonszenvezik a bolsevikokkal.

Bokij elvtárs. A postai és távirdai alkalmazottakról. Külön szervezet nincs. A távírókészülékeknél többnyire kadetek ülnek. A kézbesítők közlik, hogy a döntő pillanatban meg tudják szállni a postahivatalt.

Schmidt elvtárs. A postai alkalmazottak szövetsége radikálisabb, mint a vasutas szövetség. Az alacsonyabb rangú tisztviselők lényegében bolsevikok, de a magasabb rangúak nem; ameddig a szövetség az ő kezükben van, harcolni kell ellenük.

3. Az aktuális helyzet

Miljutyin elvtársnak az a véleménye, hogy a határozatot az összes jelentés alapján konkrétabban kell megfogalmazni. Az a véleménye, hogy a „Minden hatalmat a Szovjeteknek!" jelszó már teljesen reális, különösen vidéken, ahol a szovjetek helyenként ténylegesen átvették a hatalmat. Most már nem agitálni kell, most már nem szavakra, hanem tettekre van szükség. A kérdést nem a közhangulat, nem a jelentések, hanem a szervezett erő dönti majd el. Vagy mi tesszük meg az első lépést, vagy ellenségeink. A határozat nem arról beszél, hogy mi kezdeményezzük a felkelést, hanem hogy az összecsapás az objektív körülmények következménye lesz. Neki az a

véleménye, nem vagyunk eléggé felkészülve, hogy mi üthessünk először.

A kormányt a következő napokban megdönteni és letartóztatni nem tudjuk.

Van egy másik perspektíva is: a fegyveres összeütközés; kifejti, hogy erre a helyzet megérik, ennek a lehetősége közeledik. Az összeütközésre fel kell készülnünk. Ez a perspektíva azonban különbözik a felkeléstől. Szükségesnek tartja, hogy a határozatot ilyen értelemben egészítsék ki.

Sotman elvtárs azt mondja, hogy a városi konferencián, a Petrogradi Bizottságban és a Katonai Bizottságnál a hangulat sokkal pesszimistább. Kifejti, most nem kezdhetünk akciót, de fel kell készülnünk rá.

Lenin Miljutyinnal és Sotmannal vitatkozik, és bebizonyítja, hogy nem a fegyveres erőkről, nem a csapatok elleni harcról van szó, hanem a csapatok egyik részének a másik elleni harcáról. Nem lát pesszimizmust abban, ami itt elhangzott. Kimutatja, hogy a burzsoázia mellett álló erők nem nagyok. A tények azt bizonyítják, hogy az ellenséggel szemben túlerővel rendelkezünk. Miért ne kezdhetne a Központi Bizottság? Az adatokból ez nem következik. Ahhoz, hogy valaki elvesse a Központi Bizottság határozatát, be kell bizonyítania, hogy nincs gazdasági bomlás, hogy a nemzetközi helyzet nem vezet bonyodalmakra. Ha a szakszervezeti vezetők az egész hatalmat követelik, nagyon jól tudják, mit akarnak. Az objektív feltételek azt bizonyítják, hogy a parasztságot vezetni kell; a proletariátust követni fogja.

Attól félnek, hogy nem tartjuk meg a hatalmat, de nekünk éppen most különös kedvező kilátásaink vannak arra, hogy a hatalmat megtartsuk.

Kifejezi azt a kívánságát, hogy a vitát a határozat érdemleges megtárgyalása alapján folytassák.

Krilenko elvtárs kijelenti, hogy egy kérdésben az egész iroda egyetért, mégpedig abban, hogy a víz elég

forró; szerinte a legnagyobb hiba lenne egy határozattal visszavonni a szóban forgó határozatot. A mi feladatunk a felkelést fegyveres erővel támogatni, ha valahol kitör. De az itt megnyilvánuló hangulat a hibáink következménye.

Abban a kérdésben, hogy ki kezdje el és hogyan, nem ért egyet V. I.-vel (Leninnel). Feleslegesnek tartja, hogy pontosan megtárgyalják a felkelés technikai részleteit, s ugyanakkor célszerűtlennek is, hogy a felkelés időpontját pontosan kijelöljék. A csapatok elszállítása Petrogradról lesz az a pillanat, mely kirobbantja majd a harcot. A Cseremiszov-konferencián igyekszenek majd bebizonyítani, hogy a csapatok elszállítása szükséges; erre mi azt feleljük: lehet, hogy szükséges, de mégsem történhet meg, mert senki sem bízik a tábornokokban. Ezzel az ellenünk való támadás már megtörtént, amit ki is kell használnunk. Az agitációt nem szabad csökkenteni, s ne okozzunk magunknak gondot, hogy ki kezdje a harcot, mert már megkezdődött.

Rahja elvtárs kifejti, hogy a tömegek tudatosan készülnek a felkelésre. Ha a petrogradi proletariátus fel lenne fegyverezve, a Központi Bizottság minden határozata ellenére már az utcán lenne. Nincs pesszimizmus. Nem kell megvárni az ellenforradalom támadását, hiszen az már tény. A tömeg jelszóra és fegyverekre vár. A tömeg kivonul az utcára, mert éhínség fenyeget. Úgy látszik, jelszavunk már elkésett, hisz akadnak már, akikben felmerül a kétely, vajon megtesszük-e, amit hirdetünk. A mi feladatunk nem a határozat visszavonása, ellenkezőleg, lerögzítése.

Grigorij (Zinovjev) elvtárs. A határozat nyilván nem parancs, különben nem lehetne vitatkozni róla.

Kétli, hogy a felkelés sikere biztosítva van. Elsősorban a vasút, a posta és a távíró szervezete nincs a kezünkben. A Központi Végrehajtó Bizottság befolyása még meglehetősen erős.

Petrogradon az első nap lesz a döntő, különben a tömegek demoralizálódnak. Finnországból és Kronstadtból nem számíthatunk erősítésekre. Petrogradon pedig nem vagyunk olyan erősek, mint azelőtt. Azonkívül ellenségeinknek szervezete és vezérkara van.

Az elmúlt időben létrejött hírverés még a Központi Bizottság határozata szempontjából is hibás. Miért hagyjanak időt nekünk, hogy felkészülhessünk. A hangulat az üzemekben most nem olyan, mint júniusban. Nyilvánvaló, hogy a hangulat most más, mint júniusban.

Azt mondják, ebből a helyzetből nincs más kiút. Azt hiszem, a helyzet még nem ilyen. Azt hiszem, nem helyes álláspontot képviselünk az Alkotmányozó Gyűléssel kapcsolatban. Az Alkotmányozó Gyűlést természetesen nem lehet valamiféle mindent gyógyító csodaszernek tekinteni, de hangsúlyozottan forradalmi légkörben ül majd össze. Addig mi is megerősödünk. Nincs kizárva, hogy a baloldali szociálforradalmárokkal többségben leszünk. Lehetetlen, hogy a parasztok a földkérdésben ingadozzanak. Én arra szavaztam, hogy vonuljunk ki az Előparlamentből, de nem hiszem, hogy a tömeg sosem csatlakozik majd hozzánk. A nemzetközi vonatkozásokról beszél, s kifejti, hogy a nemzetközi proletariátus is a legnagyobb elővigyázatra kötelez bennünket: befolyásunk egyre nő. Nem várható, hogy Petrogradot az Alkotmányozó Gyűlés előtt átadják. Nincs jogunk kockáztatni, mindent kockára tenni.

A következő javaslatom: ha 20-án összeül a kongresszus, javasoljuk, ne oszoljon föl, amíg össze nem ül az Alkotmányozó Gyűlés. Az Ideiglenes Kormány teljes passzivitása miatt taktikánknak defenzív-várakozónak kell lennie. Nem szigetelhetjük el magunkat teljesen. Az Alkotmányozó Gyűlés sem menthet meg bennünket a polgárháborútól, de nagyon komolyan kell venni. A Központi Bizottság határozatát helyesbíteni kell, ha ez

lehetséges. Nyíltan meg kell mondanunk, hogy az elkövetkezendő öt napban nem robbantunk ki felkelést.

Kamenyev elvtárs. A határozat elfogadása óta egy hét telt el. A határozat azt példázza, hogyan nem lehet felkelést csinálni: ezen a héten nem tettünk semmit, csak rontottunk a közhangulaton, ahelyett hogy javítottunk volna. Az elmúlt hét eredményei azt bizonyítják, hogy most semmi alapja a felkelésnek. Nem lehet azt mondani, hogy a határozat csak a felkelés lehetőségéről beszélt, mert követelte, hogy térjünk át a szavakról a tettekre. Ez azonban nem történt meg. Nincs szervezetünk a felkeléshez; ellenségeink szervezete sokkal erősebb, s ezen a héten még bizonyára megállja a helyét. Kifejti, hogy mi ezen a héten semmit sem tettünk, sem katonai-technikai téren, sem az élelmiszer-ellátás ügyében. A határozat viszont lehetőséget adott a kormánynak, hogy szervezkedjék. Mindenki, aki most nincs velünk, velük van. A saját költségünkre erősítettük meg őket. A kérdés komolyabb, mint a júliusi napokban volt. Társadalmi szempontból a helyzet megérett, de egyáltalán nincs bebizonyítva, hogy a harcot 20-a előtt meg kell kezdenünk. A kérdés nem az, hogy most vagy soha – én jobban hiszek az orosz forradalomban; társadalmi harcok előtt állunk, s ha készülünk az Alkotmányozó Gyűlésre, az nem jelenti, hogy a parlamentarizmus útjára lépünk. Nem vagyunk elég erősek, hogy biztosak lehessünk a felkelés győzelmében, de elég erősek vagyunk, hogy ne tűrjük a reakció szélsőséges megnyilvánulásait. Itt két taktika harcol: az összeesküvés taktikája és az a taktika, mely az orosz forradalom hajtóerőiben való hiten alapszik.

Fenigsteinnek az a véleménye, hogy a fegyveres felkelés nem hetek, hanem napok kérdése. Ilyen a politikai helyzet – ezzel egyetért, csak azzal nem ért egyet, hogy azonnal fegyvert fogjunk. A továbbiakban kifejti, hogy a fegyveres felkelést technikailag nem készítettük elő.

Még a főváros sem a miénk. Félig tudatosan a vereség felé haladunk. Vannak pillanatok, amikor ennek ellenére támadni kell. De ha nem ilyen a helyzet, akkor a gyakorlati teendőkkel kell foglalkozni.

Sztálin. A felkelés napját célszerűen kell megválasztani. Csakis így lehet érteni a határozatot. Azt mondják, hogy várni kell, míg a kormány támad, tudnunk kell azonban, mi a támadás. Ha emelik a gabonaárakat, ha kozákokat küldenek a Donyec-vidékére stb. – ez már támadás. Meddig várjunk, ha nem lesz katonai támadás? Amit Kamenyev és Zinovjev javasol, az objektív szempontból nézve lehetőséget nyújt az ellenforradalomnak, hogy felkészüljön és megszervezkedjék. Vég nélkül vissza fogunk vonulni, és elveszítjük a forradalmat. Miért ne biztosítanók magunknak azt a lehetőséget, hogy mi válasszuk meg a felkelés napját és a feltételeket, nehogy az ellenforradalomnak időt adjunk a szervezkedésre?

Sztálin elvtárs áttér a nemzetközi viszonyok elemzésére, bebizonyítja, hogy most erősebb hittel kell eltelnünk. Két vonal van: az egyik vonal a forradalom győzelmére vesz irányt, és Európára tekint, a másik – nem hisz a forradalomban, s megelégszik az ellenzék szerepével. A Petrogradi Szovjet már a felkelés útjára lépett, amikor megtagadta a csapatok kivonásának szentesítését. A hajóhad már felkelt – megindult Kerenszkij ellen. Tehát szilárdan és visszavonhatatlanul a felkelés útjára kell lépnünk.

Kalinyin elvtárs szerint a határozat nem azt jelenti, hogy már holnap meg kell kezdeni az akciót, de a kérdést politikai síkról stratégiai síkra viszi át, s határozott cselekvésre szólít fel. Nem kell félni az összeesküvéstől, az összeesküvést mindig szem előtt kell tartani; nem szabad a parlamentarizmus útjára lépni, az helytelen lenne. Azt sem szabad megvárni, amíg megtámadnak bennünket, mert a támadás önmagában lehetőség a győzelemre.

Szverdlov elvtárs jellemzi a határozatot. Egyrészt parancs volt, de igaz, hogy a kérdést politikai síkról átvitte technikai síkra. Beszél az ellenforradalmi előkészületekről. Vitatkozik Kamenyev állításával, hogy a határozat gyenge oldala, hogy eddig a gyakorlatban még nem hajtották végre. Ebből az következik, hogy energikusabban kell felkészülnünk a munkára. Nem lehet azt mondani, hogy a többség ellenünk van, csak még nincs velünk. Petrograd a miénk; a hadapródok nem veszedelmesek, különösen, ha mi kezdjük az akciót. Nem osztja a helyőrségről való pesszimista véleményt, mely itt elhangzott. Az erőviszonyok számunkra kedvezőek. A határozatot nem kell visszavonni, hanem olyan értelemben kell megváltoztatni, hogy nagyobb súlyt kell helyezni a technikai előkészületekre.

Szkripnyik elvtárs. Ha most nincsenek erőink, később sem lesznek; ha most nem tudjuk megszerezni a hatalmat, később még kevésbé tudjuk majd. Azt mondják, előnyös védekezni. Talán. De később már védekezni sem lesz erőnk.

Minden érv, mely itt elhangzott, pusztán halogatás. A győzelmet nem lehet biztosítani. Itt csak megismételték, amit a mensevikek és a szociálforradalmárok mondtak, amikor fölszólították őket, hogy vegyék át a hatalmat. Most, amikor cselekedni kell, túl sokat beszélünk. Felelősek vagyunk a népnek, melynek az a véleménye, hogy bűnt követünk el, ha nem teszünk semmit; most a felkelés előkészítésére, a tömeg mozgósítására van szükség.

Volodarszkij. Ha a határozat parancs, akkor máris nem hajtották végre. Ha a felkelésről úgy beszélünk, mint a holnapi nap programjáról, akkor nyíltan meg kell mondanunk, hogy nincs hozzá semmink. Mindennap részt veszek a gyűléseken, s állíthatom, hogy a tömeg kételkedve fogadta a felhívásunkat; ez a hét változást hozott.

Ha nem lenne a Központi Bizottságban olyan irányzat, mely az osztályharcot parlamenti harccá akarja csökkenteni, akkor most fel lennénk készülve a felkelésre, még ha nem is ebben a pillanatban. A határozat pozitív oldala, hogy kényszerít bennünket, hogy új jelszóval lépjünk a tömegek elé. A határozatot úgy kell értelmezni, hogy felkelésre törekszünk, s nem szabad abbahagynunk a technikai előkészületeket.

Konkrét javaslat: folytatni a technikai előkészületeket, a kérdést a kongresszus elé terjeszteni, de nem szabad azt hinni, hogy a pillanat már elérkezett.

Dzerzsinszkij úgy véli, Volodarszkij téved, ha azt hiszi, pártunk hibát követett el, amikor – ahogy ő mondja – parlamenti taktikát alkalmazott. Épp ellenkezőleg, a megváltozott helyzet vezetett elhatározásunk megváltoztatásához. Két hónappal ezelőtt még nem lettünk úrrá az illúziókon, ezért nem lehetett felkelést tervezni. Épp az a követelés összeesküvés, hogy a felkeléshez technikailag mindent elő kell készíteni. Ha itt lesz a felkelés pillanata, lesznek majd technikai erők is. Ugyanez vonatkozik az élelmiszerhelyzetre is.

Rávics elvtárs. Ha visszavonjuk a határozatot, az azt jelenti, hogy visszavonjuk minden jelszavunkat, s megváltoztatjuk egész politikánkat. A tömegek már megértették azt, hogy a felkelés elkerülhetetlen. Ha a tömegek túl forradalmiak, a felkelés alulról kezdődik majd, de lehetséges az is, hogy felülről kezdjük el, és senki sem kétli, hogy a tömegek ebben az esetben támogatnak majd bennünket. Visszakozni lehetetlen.

Szokolnyikov elvtárs. Kamenyev kifogásai nem meggyőzőek. Azzal vádol bennünket, hogy kikürtöltük az akciónkat, vagyis összeesküvést követel. A helyzet sajátossága – és ebben rejlik erőnk is –, hogy nyíltan készítjük elő az akciót. A februári forradalom eseményeire emlékeztet, amikor nem készítettek elő semmit, és a for-

radalom mégis győzött. Kedvezőbb erőviszonyokat nem lehet várni.

Egészen alaptalanul értelmezték úgy a határozatot, hogy az parancs az akcióra.

Ha sikerülne, hogy az események halasztást engednek, akkor természetesen élünk majd ezzel a lehetőséggel. Lehetséges, hogy a kongresszus hamarább összeül. Ha a kongresszus minden hatalmat átad a Szovjeteknek, fel kell tennünk a kérdést, mit tegyünk, felkelésre szólítsuk-e föl a népet, vagy sem.

Szkalov elvtárs kifejti: ahhoz, hogy a hatalom átmenjen a Szovjetek kezébe, megfelelő erőviszonyok kellenek. Ha nem szerezzük meg a hatalmat, honvédők leszünk, talán a flotta és a hadsereg is elhagyja állásait. Beszél a szerződések semmibevételéről stb. Úgy hiszi, a kongresszus előtt nem kell kirobbantani a felkelést, de a kongresszuson meg kell szerezni a hatalmat.

Miljutyin. A határozatot másképp fogalmazták, mint ahogy most értelmezik: úgy értelmezik, hogy célul kell kitűzni a felkelést. Ezt azonban már szeptemberben elhatároztuk. Mindenki a politikai s nem a technikai szempontról beszél. Politikánk irányát senki sem vitatja. Az elvtársak, akik a felkelésről beszélnek, primitíven képzelik el azt. Mindenekelőtt meg kell szerezni a hatalmat, és szét kell zúzni a régi hatalmat; sablonok szerint nem lehet cselekedni. Hogy július 3–5-e nem volt felkelés, az a mi malmunkra hajtotta a vizet, és ha most sem lesz, az sem jelenti a vereségünket. A határozatot tartsuk titokban.

Joffe kifejti, a határozatot lehetetlen akcióparancsként értelmezni; a határozat szakítás az akcióktól való tartózkodás taktikájával, s annak a lehetőségnek és kötelességnek az elismerése, hogy az első megfelelő alkalomkor ki kell robbantani a felkelést. Ebben az értelemben üdvözölni kell a határozatot. Másrészt viszont nem igaz, hogy a kérdés most pusztán technikai; a felkelés

pillanatát most is politikai szempontból kell vizsgálni. A határozat értelme: szükséges, hogy az első megfelelő pillanatban megszerezzük a hatalmat, és ezért a határozatot üdvözölni kell.

Schmidt. Most már világosabb a kérdés. A forradalom előkészítése ellen nem lehet ellenvetés.

Lácisz. Szomorú, hogy a határozatot még nem hajtották végre. Meg vagyok győződve, hogy a határozatot elfogadják. Azért kértem szót, hogy helyesbítsem a tömeghangulatra vonatkozó értékelést. A közhangulat mércéje a készség, ahogy a tömegek fegyvert fognak. Különleges a stratégiánk is. Ami a tiszti iskolásokat illeti, megmondtam már, hogy azokat egyáltalán nem kell figyelembe venni.

Lenin. Ha minden határozat így bukna meg, akkor jobbat már kívánni sem lehetne. Most Zinovjev azt mondja, hogy „a hatalmat a Szovjeteknek!" jelszót vonjuk vissza, és gyakoroljunk nyomást a kormányra. Ha azt mondjuk, hogy a felkelés megérett, akkor nem szabad összeesküvésről beszélni. Ha a felkelés politikailag elkerülhetetlen, akkor a felkelést úgy kell kezelni, mint művészetet. Politikailag pedig a felkelés már megérett.

Éppen azért, mert a kenyér már csak egy napra elég, nem várhatjuk meg az Alkotmányozó Gyűlést. Javasolja, hogy hagyják jóvá a határozatot, lássanak hozzá határozottan az előkészítéséhez, az időpont megválasztását pedig bízzák a Központi Bizottságra és a Szovjetre.

Zinovjev. Összehasonlították ezt a forradalmat a februári forradalommal. Ilyen összehasonlítás nem lehetséges, mert akkoriban senki sem volt a régi rendszer pártján, most azonban az egész polgári világ ellen kell hadat viselni. Mi nem elvontan hirdettük meg „a hatalmat a Szovjeteknek" jelszavát. Ha a kongresszus nyomást gyakorol az Alkotmányozó Gyűlésre, az nem minősíthető mensevik politikának. Ha a felkelésről mint pers-

pektíváról beszélünk, azt semmiképp sem lehet kifogásolni, de ha parancs holnapra vagy holnaputánra, akkor kaland. Amíg nem gyűltek össze az elvtársaink, s nem tárgyaltunk velük, nem szabad megkezdenünk a felkelést.

Sztyepanov. A határozatnak történelmi jelentősége van; én barométernek tekintem, mely mutatja a vihart. Ezután Kamenyevnek az élelmiszerhiányra vonatkozó érveivel vitatkozik.

A Cseremiszov-konferencián kívül a katonák fejadagjának csökkentése is ok lehet a felkelésre.

A tényleges helyzet percről percre érlelődik, s ebben nagy szerepe volt a határozatnak, mely sok mindent világosabbá tett számunkra. Kifejti, hogy a tömegek jól meg tudják különböztetni a Központi Végrehajtó Bizottságot és a Petrogradi Szovjetet; javasolja, hogy a határozat legyen továbbra is barométer.

Kamenyev kifejti, hogy a határozat jelenlegi értelmezése visszavonulás, mert azelőtt azt mondták, hogy az akciót 20-a előtt kell megkezdeni, most pedig arról beszélnek, hogy célul kell kitűzni a forradalmat. A kérdést politikailag tették fel. A felkelés időpontjának meghatározása kalandorság. Kötelesek vagyunk a népnek megmagyarázni, hogy ezen a három napon nem hirdetünk felkelést, de az a véleményünk, hogy a felkelés elkerülhetetlen.

Javasolja, szavazzanak a határozatról, és fogadják el, hogy a központi lapban nyilvánosságra kell hozni: a kongresszus előtt nem hirdetünk felkelést.

Szkripnyik javasolja, forduljunk a néphez, s szólítsuk fel a felkelés előkészítésére.

Lenin azt az ellenvetést teszi Zinovjevnek, hogy ezt a forradalmat nem lehet szembeállítani a februári forradalommal. A következő határozati javaslatot terjeszti elő:

„A gyűlés minden tekintetben helyesli és teljes egé-

szében támogatja a Központi Bizottság határozatát, felhívja a szervezeteket, továbbá a munkásokat és katonákat a fegyveres felkelés mindenre kiterjedő és sürgős előkészítésére, a Központi Bizottság által e célból létrehozott központ támogatására, és szilárdan meg van győződve róla, hogy a Központi Bizottság és a szovjet kellő időben fogja kijelölni a támadás kedvező pillanatát és célszerű módjait."

Zinovjev felel Leninnek a februári forradalommal kapcsolatban. Az elkövetkező két hónap nem lesz a legrosszabb pártunk történetében. Saját határozati javaslata így hangzik:

„Anélkül, hogy a felvilágosítást, az előkészítést elhalasztanánk, elhatározzuk, hogy a szovjetkongresszus bolsevik frakciójával való megbeszélés előtt bármilyen akció megengedhetetlen."

Szavaznak Lenin elvtárs javaslatáról. A határozat mint alap. Mellette 20, ellene 2, tartózkodik 3.

Miljutyin elvtárs javaslatát, hogy a „fegyveres felkelés" szavakat töröljék, elutasítják.

Szkripnyik elvtárs javaslatát, hogy a „szilárdan meg van győződve stb." szavakat töröljék, elutasítják.

Fenigstein elvtárs javaslatát, hogy a „támadás" szót helyettesítsék „akció"-val, elutasítják.

Volodarszkij elvtárs javasolja, csatolják Zinovjev elvtárs javaslatát kiegészítésként az elfogadott határozathoz. Elutasítják.

A határozat, mint egész:

Mellette 19, ellene 2, tartózkodik 4.

Zinovjev elvtárs javaslata: mellette 6, ellene 15, tartózkodik 3.

A Központi Bizottság külön ülésezik, s a következő határozatot hozza: a Központi Bizottság katonai-forradalmi központot hoz létre, a következő összetételben: Szverdlov, Sztálin, Bubnov, Urickij és Dzerzsinszkij. Ez a központ a forradalmi szovjetbizottság részét képezi.

A forradalom nem akkor kezdődik, amikor eldördül az első lövés. Az október 16-i (29-i) vitán azoknak volt igazuk, akik azt mondták: a harc már elkezdődött.

Október 9-én (22-én) a mensevikek határozati javaslatot nyújtottak be: alakuljon a Szovjeten belül Védelmi Bizottság, mely megszervezi a munkásságot a német támadás ellen. (A német csapatok ekkor már elfoglalták Rigát, s a fővárost fenyegették.) A bolsevikoknak kapóra jött az ajánlat, s két nap múlva megalakult a Forradalmi Katonai Bizottság, mely az októberi forradalom operatív vezetője lett.

A kormány viszont a maga érdekében akarta kihasználni a német támadást. Arra hivatkozott, hogy a támadás megállítására csapatokra van szükség, s ezzel az ürüggyel el akarta távolítani a fővárosból a számára megbízhatatlan alakulatokat. Csakhogy a csapatok nem engedelmeskedtek; a petrogradi helyőrség október 15-én (28-án) határozatot hozott, hogy a Szovjet engedélye nélkül egyetlen alakulat sem hagyhatja el a fővárost.

A Forradalmi Katonai Bizottság közben gőzerővel dolgozott. Október 18-án (31-én) a petrogradi helyőrség képviselői határozatot hoztak, hogy csak azokat a parancsokat hajtják végre, melyeket a Petrogradi Szovjet is jóváhagy, s ezzel formailag is alárendelték magukat a bolsevikok vezette Szovjetnek; október 20-án (november 2-án) a Forradalmi Katonai Bizottság minden alakulathoz biztost küldött, s így gyakorlatilag is átvette a helyőrség vezetését; október 22-ét (november 4-ét) a „Petrogradi Szovjet Napjává" nyilvánították, minden üzemben és alakulatnál gyűléseket tartottak, ahol nyíltan beszéltek a felkelés szükségességéről.

A beavatatlan szemlélő számára mindez olyan volt, mintha spontán és legális mozgalomról lenne szó.

Trockij, aki a Petrogradi Szovjet elnökeként az előkészületeket irányította, ügyesen keverte a kártyát. Igaz, hogy a Vörös Gárda fegyverkezett – de a Vörös Gárda a Petrogradi Szovjet hivatalos alakulata volt. Igaz, hogy a Forradalmi Katonai Bizottság megszervezte a csapatokat – de a Bizottság a Petrogradi Szovjet hivatalos szerve volt. S a Petrogradi Szovjet minden alkalommal kijelentette: ezekre az intézkedésekre azért van szükség, hogy megvédelmezzék a fővárost az esetleges ellenforradalmi provokációktól, s fenntartsák a rendet. Aki bele akart volna avatkozni a felkelés előkészítésébe, annak a Petrogradi Szovjettel kellett volna szembefordulnia.

Azt viszont, hogy nemcsak spontán tömeghangulatról van szó, nemcsak arról, hogy „Petrogradon valami készül", csak a beavatottak legszűkebb köre tudta. Csupán néhány tucat bolsevik vezetőnek volt tudomása arról, hogy a Forradalmi Katonai Bizottság nemcsak a csapatokat szervezi, hanem titokban a felkelés pontos haditervét is elkészítette. S amíg a munkások és a katonák a forradalom szükségességéről beszéltek, a bolsevik vezérkar már a felkelés napját is kitűzte.

Ha a munkások nincsenek annyira elkeseredve, ha a katonák nem gyűlölik úgy a háborút, aligha lett volna újabb forradalom Petrogradon. De végeredményképp Leninnek lett igaza, aki hetek óta a felkelés minél pontosabb és alaposabb előkészítésére sarkallta pártját. Mert októberben nem a katonák és munkások fölbőszült tömege söpörte el a kormányt, mint februárban, hanem az a néhány ezer válogatott fegyveres, akit a legnagyobb titokban, a legnagyobb gonddal szerveztek meg a harcra.

Szuhanov így emlékszik ezekre a napokra:

A termet megtöltő háromezer ember körében nagyon feszült légkör uralkodott: szótlanul várták, hogy történjék valami. A hallgatóság elsősorban természetesen munkásokból és katonákból állt, de itt-ott az alsóbb középrétegekbe tartozó férfiakat és nőket is lehetett látni.

Trockij megéljenzését hamar abbahagyták, talán azért, mert kíváncsiak és türelmetlenek voltak, mit fog mondani. Trockij nagy hozzáértéssel azonnal felfűtötte a hangulatot. Részletesen és nagyon plasztikusan leírta a katonák szenvedéseit a lövészárokban. Átvillant a fejemen, hogy retorikailag szükségszerűen nem egyenlő értékűek a szónoklat egyes részei. De Trockij nagyon jól tudta, mit tesz. Minden a légkörön múlott; a politikai végkövetkeztetéseket már rég ismerték az emberek, s ha a beszéd elég fordulatos volt, ezeket tömören is el lehetett mondani.

Trockij pontosan ezt tette – megfelelő megvilágításban. A Szovjet-rendszernek nemcsak az a feladata, hogy véget vessen a katonák szenvedéseinek a lövészárkokban. Végre fogja hajtani a földreformot is, és rendet teremt a hátországban. Megint megismételte az éhezés elleni receptet: a katonák, matrózok, a munkáslányok azoktól rekviráljanak kenyeret, akiknek elég van, s azt küldjék el ingyen a városokba meg a frontra. De Trockij a Petrogradi Szovjet döntő fontosságú napján még messzebb ment.

– A Szovjet-kormány mindent, ami csak van az országban, a szegényeknek és a fronton levő katonáknak fogja adni. Két kucsmád van, polgár? Akkor add oda az egyiket a katonának, aki fázik a lövészárokban! Meleg csizmád van? Maradj otthon! A munkásnak kell a csizmád!...

Körülöttem az eksztázisig fokozódott az izgalom. Úgy tűnt, mintha a tömeg ösztönösen valamilyen egyházi himnuszt akarna énekelni. Trockij megfogalmazott egy rövid és általános határozatot, körülbelül ezt: „Utolsó

csepp vérünkig megvédjük a munkások és parasztok ügyét."

Ki szavaz mellette? Ezrek emelték fel egy emberként a kezüket. Láttam a férfiak, nők, fiatalok, katonák, parasztok – és az alsó középosztály jellegzetes képviselőinek feltartott kezét, égő szemét. Révületbe estek? A feltépett függönyön keresztül vágyaik „Szentföldjének" egy zugát látták? Vagy egy szocialista agitátor egy gyönyörű pillanatra politikai öntudattal töltötte meg őket? Ne kérdezzük. Vegyünk mindent úgy, ahogyan volt...

Trockij folytatta beszédét. A hatalmas tömeg újból és újból felemelte a kezét. Trockij nyomatékkal mondta: – Legyen a ti helyesléstek esküvés is – hogy minden erőtökkel és áldozatkészségetekkel támogatjátok a Szovjetet, amely azt a dicsőséges célt tűzte maga elé, hogy győzelemre viszi a forradalmat, és mindannyiotoknak földet, kenyeret és békét ad!

A tömeg ismét felemelte a kezét. Szavazott. Esküt tett. Ismétlem: vegyünk mindent úgy, ahogyan volt. Szokatlanul lehangoltan néztem ezt az igazán nagyszerű jelenetet.

John Reed írja:

A Szmolnij Intézet, a Szovjetek Központi Végrehajtó Bizottságának és a Petrogradi Szovjetnek a főhadiszállása, a Néva partján volt, néhány mérfölddel a városon kívül. Csigalassúságú, zsúfolt villamoson mentem oda, amely sáros és rosszul kövezett utcákon döcögött végig. Utam végén megpillantottam a Szmolnij-kolostor füstkék, halvány díszítésű, csodálatosan kecses kupoláját. Mellette a hatszáz láb hosszú, kétemeletes Szmolnij Intézet hatalmas, kaszárnyaszerű homlokzata. A bejárata fölött még most is ott díszeleg a nagy, kőbe vésett cári címer.

A régi rendszer híres zárdája, ahol az orosz arisztok-

rácia neveltette leányait, s amely a cárné személyes védnöksége alatt állott, ma a forradalmi munkás- és paraszt katonaszervezetek birtokában van. Az épületben több mint száz fehér, egyszerű terem. Ajtóikon a zománcozott táblák még a szobák régi rendeltetéséről beszélnek. „4. sz. tanterem", olvasom, vagy „Tanári szoba". De a kis táblák felett az otromba betűkkel megírt kartonlapok az új rend jelei. „A Petrogradi Szovjet Központi Bizottsága", „A Szovjetek Központi Végrehajtó Bizottsága", „Külügyi Osztály", „Szocialista Katonák Egyesülete", „A Szakszervezetek Központi Bizottsága", „Üzemi Bizottságok", „Központi Hadseregbizottság" és a politikai pártok központi irodái és helyiségei...

A rosszul megvilágított hosszú, bolthajtásos folyosókon katonák és munkások sietnek, némelyik nehéz súly alatt görnyed – újságokat, proklamációkat, különféle propagandaanyagot cipelnek. Nehéz lépteiktől visszhangzanak a folyosók... Mindenütt feliratok: „Elvtársak! Egészségetek érdekében ügyeljetek a tisztaságra!" Minden emeleten hosszú asztaloknál árusítják a brosúrákat és a különböző pártok kiadványait.

A földszinten levő tágas, alacsony ebédlő most is a régi célt szolgálja. Két rubelért vettem egy ebédjegyet, és beálltam a hosszú sor végére, várva, hogy a hosszú kiszolgáló asztalhoz jussak, ahol húsz férfi és nő óriási üstökből osztogatta az ételt: karalábélevest, húst, kását meg fekete kenyeret. Külön öt kopekért egy bádogpohárban tea... A faasztalok körüli padokon szorongva, vitatkozó, tréfálkozó éhes proletárok tömték magukba az ételt.

Az első emeleten a Végrehajtó Bizottság részére fenntartott étkezde, de ide is bárki bemehetett. Itt vajas kenyeret és tetszés szerinti mennyiségű teát adtak.

A második emeleten, a déli szárnyon az intézet volt bálterme, most gyűlésterem. Pompás fehér terem, hatalmas csillárok, sok száz díszes villanyégővel. A falon

aranyozott képkeret – a cár arcképét már kivágták belőle. A termet két impozáns oszlopsor szeli át. A terem egyik végén emelvény – kétoldalt, az emelvény mögött sokágú villanykandeláber. Ebben a teremben gyűltek össze azelőtt ünnepségek alkalmával a ragyogó egyenruhák és az egyházi öltözékek viselői, a nagyherceg vendégei.

A terem előtti hall egyik sarkában volt a Szovjetkongresszus mandátumvizsgáló bizottságának az irodája. Figyeltem az újonnan érkezett küldötteket. Szakállas katonák, fekete zubbonyos munkások és néhány hosszú hajú paraszt. A szolgálatban levő fiatal lány, Plehanov Jegyinsztvo-csoportjának tagja, megvetően mosolygott: „Bizony, ezek nem olyanok, mint az első kongresszus küldöttei. Nézze csak – a tudatlanság és a durvaság szinte lerí róluk! A legalacsonyabb néprétegek..." Igaza volt. Oroszországban fenekestül felfordult minden, ami lent volt, az most a felszínre került. A mandátumvizsgáló bizottság, melyet még a régi Végrehajtó Bizottság jelölt ki, egyre-másra utasította vissza a küldötteket. De Karahan, a bolsevik Központi Bizottság tagja csak mosolygott: „Ne törődjetek vele, majd ha itt lesz az ideje, gondunk lesz rá, hogy megkapjátok a helyeteket."

Jelizaveta Drabkina:

Reggel fölkelsz, sietve megmosakszol, gyorsan fölhajtasz egy csésze teát – és már mész is! A nap folyamán töméntelen sok dolgot kell elintézned: először is a viborgi városrészbe kell elmenned; onnan irány a Furstadtszkaja utca 19, a párt Központi Bizottsága, majd a Szmolnijba, aztán a moszkvai ezredhez, hogy részt vegyél a lőgyakorlaton, kinn a lőtéren, amelyet az ezred a Vörös Gárda vezérkarának rendelkezésére bocsátott: innen azután a Munkásfiatalok Szövetsége összejövete-

lére, egy meghökkentő nevű vendéglő, a Téli Kert vagy a Csöndes Völgy lármás, szutykos termébe; azután a géppuskás ezred nagygyűlésére vagy az Új Leszner gyárba és még egy tucatnyi más helyre.

A munka gyorsan ment. Minden kérdést szenvedélyesen megvitattak, és nyomban döntöttek is. Ha valamit el kellett végezni, mindig akadt rá vállalkozó, és talált magának segítőtársakat is. De többnyire mindent együtt csináltunk: be kell iratkozni a Vörös Gárdába – mindnyájan beiratkoztunk a Vörös Gárdába; fegyvert kell gyűjteni – mindnyájan fegyvert gyűjtöttünk.

Hogy volt-e akkoriban időjárásjelentés? Ha igen, akkor a tizenhetes év októberéről így kell szólnia: „Alacsony felhőzet, borús idő, helyenként eső, havas eső. Időnként mérsékelt vagy erős szél. A hőmérséklet éjszaka mínusz öt–mínusz hét, nappal nulla fok körül."

De ha megkérdezzük bárkitől, aki résztvevője volt Októbernek, hogy milyen volt az idő azokban a napokban, elgondolkozik, vállat von, boldogan elmosolyodik, kitárja a karját, és ezt mondja: „Nagyszerű! Pompás! A levegő friss, pezsdítő... Szállingózó hópihék... Az a kellemes pityeri köd, összevegyülve a tábortüzek füstjével... S mindehhez még – a szél. Kitűnő, vidám, heves szél. Éppen olyan, amilyennek lennie kellett e napokban, amikor a földről kiseperte a régi világ szemetét."

Hideg volt-e? Természetesen... Ahogy futott az ember az utcán, csak úgy vacogott a foga. Nem számított, mi ne szoktunk volna hozzá? De a burzsujoknak a csontjukig hatol a hideg. Hadd tudják meg a bitangok, mi a szenvedés!

Fegyvert, fegyvert, fegyvert!... A tegnapi nap folyamán sikerült szereznünk hét puskát, három forgópisztolyt és egy browningot töltény nélkül... A narvai kapun túl a fiúk megkaparintottak két géppuskát... Azt beszélik, hogy töltényt Novaja Gyerevnyában lehet sze-

rezni... Kötszert meg a petrogradi városrészben osztanak... Mindenütt sietve folyik a vöröskatonák és a szanitécek kiképzése. Az oktató – csupasz képű kiskatona – magyarázza: „Az a legfontosabb, hogy ne gyulladj be... Kússz előre, és tüzelj." Egy orvostanhallgató hadarva mondja: „A sebre először gézt teszünk, a gézre kerül a vatta, a vattára helyezzük rá a kötést..." S nyomban hozzáláttak, hogy bekötözzék egymást. Az oktatás időtartama két óra.

John Reed:

A folyosón találkoztam Sackij professzorral, egy patkányképű emberrel, aki elegáns felöltőt viselt. Mivel tudtam róla, hogy a kadet pártban nagy befolyása van, hallani akartam a véleményét a bolsevikok fegyveres felkeléséről, melyről olyan sokat beszéltek. Gúnyos mosollyal vonogatta a vállát:

„Ezek barmok! Csőcselék! Meg sem merik próbálni, vagy ha mégis megpróbálják, akkor majd szétverjük őket. Nekünk ez nem is lenne rossz – ebbe belebuknának, és az Alkotmányozó Gyűlésen nem lenne befolyásuk...

De engedje meg, uram, hogy felvázoljam önnek egy új kormányforma tervét, melyet az Alkotmányozó Gyűlés elé fogok terjeszteni. Én ugyanis elnöke vagyok egy bizottságnak, amely az Alkotmányozó Gyűlés és az Ideiglenes Kormány megbízásából alkotmánytervezetet dolgoz ki... Ugyanúgy, mint önöknél, az Egyesült Államokban, nekünk is kétkamarás törvényhozó testületünk lesz. Az alsóházban a választott területi képviselők, a felsőházban a szabad pályák, a zemsztvók, a szövetkezetek és a szakszervezetek képviselői..."

Kint fagyos, nedves nyugati szél süvöltött, és az utca hideg sara átáztatta a cipőmet. Két század hosszú köpenyes tisztiiskolás fordult be a Morszkaján, régi cári ka-

tonanótákat énekeltek. A legközelebbi utcakereszteződésnél láttam, hogy a városi milíciát lovasították, a milicisták övén vadonatúj pisztolytáska. Egy kis csoport néman bámulta őket. A Nyevszkij sarkán megvettem Lenin *Megtartják-e a bolsevikok az államhatalmat?* című brosúráját, s az aprópénzt helyettesítő bélyeggel fizettem. A villamosok lassan jártak. Mind zsúfolt volt, a lépcsőkön is lógtak utasok. A járdán katonaszökevények egyenruhában cigarettát, napraforgómagot árultak . . .

Felfelé haladtam a Nyevszkijen. A rosszul megvilágított utcán az emberek közelharcot vívtak a legújabb lapokért, és a felhívások, proklamációk előtt nagy csődület volt. A Központi Végrehajtó Bizottság, a parasztküldöttek Szovjetjei, a „mérsékelt" szocialista pártok, a katonaküldöttek Szovjetjei adták ki ezeket a felhívásokat – fenyegetőzve, átkozódva könyörögtek a munkásoknak és a katonáknak, hogy maradjanak otthon, és támogassák a kormányt . . .

Egy tülkölő páncélautó lassan fel-alá hajtott az úton. Minden utcasarkon, téren, sűrű embertömeg, vitatkozó katonák meg diákok. Korán, hirtelen sötétedett, kigyúltak a lámpák. De a tömeg hullámzása nem szűnt meg . . . Petrogradban mindig így van ez vihar előtt . . .

A város robbanásig telt feszültséggel. Minden élesebb hangra összerezzent. De a bolsevikok nem mutatkoztak: a katonák a kaszárnyákban maradtak, a munkások a gyárakban . . . Elmentünk egy moziba, mely a Kazányi székesegyház közelében volt. Egy vértől csöpögő olasz filmet mutattak be, szenvedély, intrikák. Az elülső sorokban néhány katona és matróz gyerekes kíváncsisággal bámult a vetítővászonra. Nem értették, mire való ez a sok izgalom, ez a sok vérontás . . .

Innen a Szmolnijba siettem. A 10. számú szobában állandóan ülésezett a Forradalmi Katonai Tanács, egy Lazimir nevű tizennyolc éves ifjú elnökletével. Amikor

elment mellettem, szinte félénken szorított velem kezet. De hangjában öröm csengett:

– A Péter-Pál erőd őrsége átállt hozzánk. És éppen most kaptuk a hírt: átpártolt hozzánk egy Petrogradba rendelt ezred is. A katonák gyanakodtak, és Gatcsinában megállították a vonatot, és küldöttségeket menesztettek hozzánk. „Miről van szó?" – kérdezték. „Mit akartok? Mi éppen most fogadtunk el egy határozatot arról, hogy minden hatalmat át kell adni a Szovjeteknek!" A Forradalmi Katonai Tanács ezt felelte: „Bajtársak! A forradalom nevében köszöntünk benneteket. Maradjatok ott, ahol vagytok, és várjátok be a további utasításokat."

Elmondta, hogy az összes telefonvonalakat elvágták. A kaszárnyákkal és a gyárakkal tábori telefon útján biztosították az összeköttetést.

Futárok és komisszárok szakadatlan áradata. Az ajtó előtt vagy egy tucat önkéntes vállalkozó álldogált, készen arra, hogy a híreket, parancsokat eljuttassák akár a város legtávolabbi pontjaira is. Az egyik közülük, egy cigányképű hadnagy, franciául mondotta: „Minden készen áll. Csak egy gombnyomásra van szükség . . ."

Láttam Podvojszkijt, a felkelés stratégáját, ezt a sovány, szakállas, civil ruhás férfit; Antonovot, borostás állal, piszkos gallérban, szinte részegen a sok virrasztástól; Krilenkót, a mosolygós, széles arcú, folyton beszélő és hevesen gesztikuláló katonát és Dibenkót, az óriási termetű, nyugodt matrózt. Ezek voltak a jelen és a jövő emberei.

Lent az üzemi bizottságok helyiségében Szeratov egyre-másra írta alá az állami fegyverraktárnak szóló kiutalásokat: minden gyárnak százötven puskát . . . Vagy negyven küldött várt a kiutalásokra . . .

Az előcsarnokban összetalálkoztam néhány, a második garnitúrából való bolsevik vezetővel. Az egyik revolverére mutatott: „Kezdődik a játék – mondta sápadtan –,

akár akarjuk, akár nem. A másik tábor tudja: vagy ők végeznek velünk, vagy mi velük."

Trockij:

Közeledett a forradalom tizenkettedik órája. A Szmolnij erőddé változott. A régi Végrehajtó Bizottság örökségeként mintegy húsz gépfegyver állt a padláson. A Szmolnij parancsnoka, Grekov kapitány, nyílt ellenségünk volt. A gépfegyveres osztag vezetője viszont felkeresett, hogy közölje: a legénység a bolsevikokat támogatja. Megbíztam valakit – talán Markint? – hogy vizsgálja meg a gépfegyvereket. Az eredmény így hangzott: elhanyagoltak, rossz állapotban vannak. Hisz a katonák épp azért lopták a napot, mert nem akarták Kerenszkijt megvédeni. Új, megbízható gépfegyveres osztagot hozattam a Szmolnijba. Elérkezett október huszonnegyedikének szürke hajnala. Emeletről emeletre jártam, részint, hogy ne üljek egy helyben, részint, hogy meggyőződjem, minden rendben van-e, és biztassam azokat, akiknek szükségük volt biztatásra. A Szmolnij végtelen, félhomályos folyosóinak kőkockáin jókedvűen zsibongva, hangosan dübörögve katonák gördítették gépfegyvereiket. Az új osztag volt, amelyet én hívattam ide. Az ajtókban megjelent a Szmolnijban maradt néhany mensevik és eszer ijedt arca. Ez a muzsika semmi jót nem ígért. Sietve, egymás után hagyták el a Szmolnijt. Mi maradtunk az épület korlátlan urai, amely készülődött, hogy a bolsevikok fellegváraként a város és az ország fölé magasodjék.

Korán reggel egy munkással és egy munkásnővel találkoztam a lépcsőn, akik lélekszakadva rohantak ide a pártnyomdából. A kormány betiltotta a párt központi lapját és a Petrogradi Szovjet újságját. A kormány valamiféle megbízottai, akik hadapródok kíséretében érkeztek oda, lepecsételték a nyomdát. Ez a hír az első pilla-

natban azt a benyomást keltette bennem: a szokás hatalma a józan ész fölött. – Nem törhetjük fel a pecsétet? – kérdezte a munkásnő. – Törjék csak fel nyugodtan, majd adunk megbízható kíséretet, hogy ne essék bajuk – válaszoltam. – Mellettünk állomásozik egy árkászszázad – mondta bizakodóan a munkásnő. – A katonák majd támogatnak bennünket. – A Forradalmi Katonai Bizottság azonnal határozatot hozott: „1. Azonnal ki kell nyitni a forradalmi újságok nyomdáit. 2. A szerkesztőségek és nyomdák folytassák a munkát. 3. A litván ezred és a 6. tartalékos árkászszázad dicső katonáinak becsületbeli kötelességévé teszik, hogy megvédjék a forradalmi nyomdákat az ellenforradalmi támadásoktól." A nyomda most már megszakítás nélkül dolgozott, és mind a két újság megjelent.

Huszonnegyedikén nehézségek támadtak a telefonközpontban: hadapródok fészkelték be magukat, és az ő fedezetük alatt a telefonosnők szembeszegültek a Szovjettel. Egyáltalán nem kapcsoltak bennünket. Ez volt az első, még csak epizód jellegű szabotázs. A Forradalmi Katonai Bizottság egy szakasz matrózt küldött a telefonközpontba, akik két kis ágyút állítottak fel a bejáratnál. Ismét működtek a telefonok. Így kezdődött az állami szervek elfoglalása.

A Szmolnij harmadik emeletén, egy kis sarokszobában szakadatlanul ülésezett a Bizottság. Ott gyűltek össze a hírek a csapatmozdulatokról, a katonák és munkások hangulatáról, a laktanyákban folyó agitációról, a Fekete Századok terveiről, a polgári politikusok és külföldi követségek cselszövéseiről, a Téli Palotában végbemenő eseményekről, a szovjet korábbi pártjainak tanácskozásairól. Információk futottak be mindenfelől. Munkások, katonák, tisztek, portások, szocialista hadapródok, küldöncök, kishivatalnokok feleségei érkeztek. Sokan képtelen ostobaságokat közöltek, mások komoly és értékes adatokat hoztak. Az utolsó héten szinte ki se léptem a

Szmolnijból, éjjel ruhástul egy bőrdíványra dőltem, s miközben állandóan futárok, felvilágosítást kérők, motorkerékpárosok, távírászok, szakadatlan telefonhívások ébresztettek fel, a rövid szünetekben aludtam. Közeledett a döntő perc. Nyilvánvaló volt, hogy már nincs visszaút...

Dibenko, a Balti Flotta Központi Bizottságának elnöke, így emlékezik ezekre a napokra:

Október huszonnegyedikére virradó éjszaka letartóztattuk a koalíciós kormány elérhető képviselőit. Nabokov letartóztatása előtt lehallgattuk, amint közvetlen telefonvonalon tárgyalt Lvov herceggel. Lvov herceg tájékoztatta, hogy Petrogradon anarchia uralkodik. A bolsevikok fegyveres felkelésre készülnek a kormány ellen. A frontról csapatokat vezényeltek át. Elhatározták, hogy Kerenszkijt Japánba küldik, hogy japán csapatok segítségével nyomják el a felkelést.

Ezt a beszélgetést természetesen haladéktalanul továbbítottuk Petrogradra a Katonai Forradalmi Bizottságnak. Az összeköttetés Petrograddal teljesen a mi kezünkben volt. Helsingforsban tökéletes nyugalom uralkodott, hiszen nem volt senki, aki ellenállást akart volna tanúsítani, csak az anarchisták, akik megpróbálták elfoglalni a matrózklub épületét. A „Köztársaság" cirkálóról odahívott őrjáratok egykettőre letartóztatták az anarchisták egy részét, a többiek pedig jobbnak látták kereket oldani. A városban erős matróz- és katona-őrjáratok cirkáltak.

Október huszonnegyedike. Reggel teljes nyugalom volt Helsingforsban. Hírt kaptunk róla, hogy a Helsingfors felé tartó vonatokat megtámadta a finn Fehér Gárda. Izmajlov vezénylete alatt kiküldtünk egy különítményt, hogy számolják fel a Fehér Gárda akcióit. Tizenkét óra felé táviratok érkeztek Petrogradról; egyik

a másik után a küszöbönálló felkelésről tájékoztatott. A Katonai Forradalmi Bizottság táviratait továbbítottuk az északnyugati frontra. Ezzel a fronttal helyreállt az összeköttetés. Kölcsönösen tájékoztattuk egymást mindenről. A Balti Flotta Központi Bizottsága vezetőjének a Dibenko–Averocskin–Izmajlov hármast választották meg. Minden hajó, különítmény és gyalogos osztag parancsot kapott, tartsák harci készültségben az őrszolgálatos századokat. Parancsba adtuk, hogy a hajókon a rohamszázadokon kívül még egy-egy század álljon teljes harci készültségben. Nemsokára be kellett fejeződnie a lőszer és élelmiszer kirakodásának és elszállításának a teherpályaudvarra. Kiadtuk a parancsot, hogy tizennyolc órára össze kell állítani az elszállítandó harci osztagokat. A torpedónaszádokat a legnagyobb gyorsasággal készenlétbe helyeztük; huszonötödikén reggelre mindennek készen kellett állnia.

Négy órakor plenáris ülést tartott a Balti Flotta és a Hajóbizottságok Központi Bizottsága, amelyen mindenki még egyszer kifejezésre juttatta harckészségét és elszántságát, és követelték, hogy azonnal indítsunk megfelelő erőket Petrogradra. Nyolc órakor a következő távirat érkezett Petrogradról: „A Balti Flotta Központi Bizottságának, Dibenkónak. Küldd a szabályzatot. Antonov-Ovszejenko."

A flotta parancsot kapott: „A harci osztagok legyenek huszonnégy órakor a pályaudvaron." A pályaudvaron parancsnokságot állítottunk fel. Huszonnegyedike reggele óta Petrogradig minden állomáson voltak parancsnokságaink. A parancsnokokkal és az osztagok vezetőivel közölték az osztagok berakodásának és elindításának sorrendjét.

Október huszonnegyedike, huszonhárom óra. Alekszej Baranov hívott fel közvetlen vonalon Petrogradról. A készülékhez mentem.

Baranov: – Riadókészültség van. Számíthatunk idejé-

ben a támogatásotokra? A központi flotta a kezünkben van. A kormány elvesztette a fejét. Minden pillanatban elkezdődhet a felkelés. Nem késtek el a segítséggel?

– A torpedónaszádok hajnalban indulnak. Az osztagokat éppen elindítjuk.

– Jelentem a Katonai Forradalmi Bizottságnak.

Október huszonötödike, hajnali két óra. Helsingfors az éjszakai sötétségbe burkolódzva mélyen aludt. Egymást kergető, szürke felhők takarták el az itt-ott felvillanó csillagokat, s átláthatatlan fátyolt vontak az égre...

Csendesen, zajtalanul, szirénázás nélkül érkeztek a kikötőbe egymás után a kutterek és a vontató gőzösök. A harci osztagok nesztelenül hagyták el a gőzösöket. A matrózok, mintegy néma vezényszóra, zárt sorokba álltak, és kimért, kemény, biztos léptekkel a pályaudvarra meneteltek. A peronon senki nem ácsorgott. A fekete és szürke köpenyes századok síri csendben szálltak fel a vonatra. A vagonok zsúfoltak voltak. Ütemesen csattogtak a kerekek; egyik osztag a másik után indult útnak. A zenekarok a Marseillaise-t játszották. Nyolc órakor indult el az utolsó osztag.

A Balti Flotta Központi Bizottságába siettünk. A torpedónaszádok lassan megfordultak, s egymás után elúsztak a „Sarkcsillag" előtt, amelyen a Központi Bizottság székelt. Árbocaikon vörös zászlók lobogtak a következő felirattal: – Minden hatalmat a Szovjeteknek! – A torpedónaszádok és az itt maradó hajók parancsnokai tisztelegtek. Zene szólt. Dörgő hurrá-kiáltások kísérték a Petrogradra harcba vonulókat. A reggeli napfényben fürdő Bruns Park teli volt emberekkel. Sok ezer munkás ujjongó tekintete követte a hajókat; az elképedt polgárok döbbenten bámultak. A helsingforsi kapu után a torpedónaszádok gőzt adtak. A „Köztársaságról" és a „Petropavlovszkról" állandóan hívtak bennünket: – Mi

nem indulunk Petrogradra? Minden kész. Várjuk a parancsot.

– Ti vagytok a tartalék. Ha kérik, elindítunk benneteket is. Egyelőre legyetek készenlétben.

A Központi Bizottság 1917. október 24-i (november 6-i) ülésének jegyzőkönyve:

Résztvevők: Dzerzsinszkij, Kamenyev, Nogin, Lomov (Oppokov), Miljutyin, Joffe, Urickij, Bubnov, Szverdlov, Trockij, Vinter (Bercin).

Kamenyev elvtárs javasolja, hogy a KB külön határozata nélkül ma egyetlen KB-tag se hagyja el a Szmolnijt. Elfogadják.

Létre kell hozni egy megbeszélést a Végrehajtó Bizottsággal a Szmolnij és a Petrogradi Bizottság őrsége ügyében. Elfogadják.

Napirend:

1. A Katonai Forradalmi Bizottság beszámolója.
2. Szovjetkongresszus.
3. A KB ülése.
4. Kamenyev elvtárs beszámolója.

Részleteket közöl a vezérkar képviselőivel folytatott megbeszélésekről.

5. A nyomdáról és újságról.

Elhatározzák: haladéktalanul őrséget kell küldeni a nyomdába, és gondoskodni kell az újság új számának kiadásáról.

6. Kapcsolatok a Központi Végrehajtó Bizottság Irodájával.

Nogin elvtárs rámutat, hogy tisztázni kell kapcsolatainkat a Központi Végrehajtó Bizottság Irodájával, mert a vasutasok a Központi Végrehajtó Bizottság rendelkezéseinek engedelmeskednek, s ha nézeteltéréseink támadnak a Bizottsággal, el leszünk vágva Oroszország többi részétől.

A többi elvtárs kétségbe vonja a vasutasok részéről fenyegető állítólagos veszélyt.

Trockij elvtárs javasolja, bocsássák a Katonai Forradalmi Bizottság rendelkezésére a KB két tagját, akik fenntartják az összeköttetést a posta és a távíró dolgozóival, valamint a vasutasokkal; egy harmadik KB tagot pedig – az Ideiglenes Kormány megfigyelésére. A Központi Végrehajtó Bizottságra vonatkozóan kijelenti, hogy a KVB, amelynek felhatalmazása rég lejárt, elárulja a forradalmi demokrácia ügyét.

Vinter (Bercin) elvtárs rámutat, hogy kockázatos a KB-t nem együtt tartani, s ezért jobb lenne nem KB tagokat is bevonni az akcióba.

Kamenyev elvtárs szerint feltétlenül ki kell használni a tegnapi tárgyalásokat a Központi Végrehajtó Bizottsággal, amelyet most a *Rabocsij Puty* bezárásával megsértettek, ezzel az indokkal kell a KVB-vel szakítani. Továbbá szükségesnek tartja, kezdjünk tárgyalást a baloldali szociálforradalmárokkal, hogy politikailag érintkezésbe kerüljünk velük.

Szverdlov elvtárs szerint Bubnov elvtársat kell megbízni, vegye fel az összeköttetést a posta és távíró dolgozóival, valamint a vasutasokkal. Javasolja, hogy a KVB-ben levő elvtársaink azonnal jelentsék ki, hogy nem szolidárisak a KVB-vel.

Szavaznak Trockij elvtárs első javaslata felett, hogy a következő szervekhez delegáljanak egy-egy KB tagot: 1. Vasút; 2. Posta-távíró; 3. Közellátás. Elfogadják.

Bubnov elvtárs – vasút

Dzerzsinszkij elvtárs – posta és távíró

Dzerzsinkij elvtárs ellentmond, és Ljubovics elvtársat javasolja a postához és a távíróhoz.

Megszavazzák, hogy Dzerzsinszkij elvtársnak kell ezt az ügyet intéznie.

Miljutyin elvtárs intézze az ellátási ügyeket.

Podvojszkij elvtárs szervezze meg az Ideiglenes Kormány és rendelkezéseinek megfigyelését.

(Ellenvetés Podvojszkij elvtárs ellen; Szverdlov elvtársat bízzák meg.) Három elvtársat azzal bíznak meg, hogy tárgyaljanak a baloldali szociálforradalmárokkal; egyiket törlik.

Kamenyev és Vinter elvtársakat bízzák meg.

Lomov és Nogin elvtársakat megbízzák, hogy mindenről, ami itt történik, azonnal értesítsék Moszkvát.

A moszkvaiak kérik, hogy legalább egy elvtárs utazzon Moszkvába.

Miljutyin elvtárs javasolja, hogy teremtsünk állandó összeköttetést Moszkvával, és ezért ne Lomovot és Nogint, hanem csak egyiküket küldjük el; holnap utazzon el az egyik, néhány nap múlva a másik. Ezt annyiban módosítják, hogy ma utazzék el az első, és holnap a második.

Trockij elvtárs javasolja, hogy a Péter-Pál erődben hozzunk létre egy tartalék vezérkart, s küldjük oda a KB egyik tagját.

Kamenyev elvtárs szerint menedékhelyet kell berendezni az „Aurorá"-n, arra az esetre, ha elfoglalnák a Szmolnijt, de Urickij elvtárs erre a célra egy aknakeresőt javasol.

Trockij elvtárs kitart amellett, hogy a politikai középpontnak a Péter-Pál erődben kell lennie.

Szverdlov elvtárs javasolja, hogy a főfelügyelettel Lasevics elvtársat bízzák meg, ne a KB egyik tagját.

Elhatározzák, hogy a KB minden tagja kap belépési engedélyt az erődbe.

Az általános felügyelettel Lasevics és Blagonragov elvtársakat bízzák meg.

Szverdlov elvtárs tartson állandó kapcsolatot az erőddel.

Az októberi forradalom semmiben sem hasonlított a februárihoz. Csak abban, hogy Kerenszkij és társai éppolyan biztosak voltak a dolgukban, mint a cár vagy Habalov tábornok. „Négy-öt nappal a bolsevik felkelés előtt – írja Nabakov, az Ideiglenes Kormány ügyvivője – megkérdeztem Kerenszkijt, mi a véleménye a bolsevik államcsíny lehetőségéről, amiről mindenki beszél. – Hajlandó lennék misét mondatni, hogy végrehajtsák az államcsínyt – felelte Kerenszkij. – Biztos benne, hogy le tudja verni? – Több erőm van, mint kellene. Végképp megsemmisítjük őket."

Kerenszkij azért is becsülte túl a saját erejét, mert lebecsülte az ellenfelét. Fogalma sem volt a titkos szervezkedésről; azt hitte, a legrosszabb esetben a júliusi tüntetéshez hasonló spontán megmozdulással kell számolnia, s azzal könnyen elbánik. Október 21-én (november 3-án) éjjel, amikor a felkelés már elhatározott tény volt, táviratban értesítette vezérkari főnökét a Forradalmi Katonai Bizottság tevékenykedéséről, s hozzátette: „Azt hiszem, ezzel könnyen elbánunk." És másnap, amikor arról tanácskoztak, nem kellene-e letartóztatni a Forradalmi Katonai Bizottságot, Polkovnyikov ezredes, Petrograd katonai parancsnoka, azt mondta a miniszterelnöknek: fölösleges, mert katonai erejük „több mint elegendő".

Október 23-án (november 5-én) éjjel a kormány elérkezettnek látta a pillanatot, hogy leszámoljon a bolsevikokkal. Egyszerű katonai akciónak vélték az egészet. Másnap hajnalban kiadták a parancsot: riadóztatni a tisztiiskolásokat, megerősíteni a Téli Palota őrségét, járőröket küldeni az egész városba, felhúzni a belvárost a külvárosokkal összekötő hidakat, megszállni a pályaudvarokat, kikapcsolni a Szmolnij telefonjait, betiltani a bolsevik újságokat, letartóztatni a párt vezetőit, vádat emelni a Forradalmi Katonai Bizottság ellen. A főváros közeléből

s a frontokról megbízható csapatokat rendeltek Petrogradra; az „Auróra" cirkáló, melyet az egyik dokkban javítottak, parancsot kapott, hogy azonnal hagyja el a várost.

S ekkor derült ki végképp a kormány tehetetlensége. Kerenszkij ugyanúgy tévedett, mint egykor a cár: kiadta parancsait, de senki sem hajtotta végre azokat. Az Ideiglenes Kormány sorsa megpecsételődött.

Buchanan írja:

November 5.

Ma reggel azt hallottam, hogy a Szovjet Végrehajtó Bizottsága úgy döntött, kormányt alakít. Fél egykor az egyik kadet képviselő azt üzente, hogy a bolsevikok néhány napon belül eltávolítják tisztségükből a minisztereket.

Egy órakor megérkezett a három miniszter, Tyerescsenko, Konovalov és Tyetrjakov, akiket villásreggelire hívtam meg. Teljesen egykedvűeknek látszottak. Megjegyzésemre, hogy a reggel kapott hírek alapján már jóformán azt sem hittem, hogy még látom őket, azt válaszolták, hogy ezek a hírek legalábbis túl koraiak. Ezután Tyerescsenko elmesélte, hogy tegnap este elment Kerenszkijhez, és rábeszélte, adjon ki letartóztatási parancsot a Szovjet Végrehajtó Bizottsága ellen. De alighogy eltávozott, a parancsot egy harmadik személy tanácsára visszavonták. Mind a hárman biztosítottak, a kormánynak elegendő hatalma van, hogy megbirkózzék a helyzettel. Tyetrjakov mindazonáltal nagyon lebecsülően beszélt Kerenszkijről. Nem lehet várni tőle, hogy elfojtsa az anarchiát, mondta, ehhez túlságosan szocialista. Nem értem, feleltem, hogy egy kormány, amely tiszteli önmagát, hogy engedheti, hogy Trockij gyilkosságra és rablásra uszítsa a tömegeket. Konovalov igazat

adott nekem. Az orosz forradalom, magyarázta, több szakaszon ment át, most érkeztunk a legutolsóhoz. Reméli, még mielőtt Angliába utaznék, nagyon megváltozik a helyzet. Tyereseenkóhoz fordultam, és így szóltam: – Csak akkor hiszem el, hogy igazán elutazunk, ha már a vonaton ülünk. – Én meg csak akkor – válaszolta –, ha átléptuk a svéd határt.

Ha Kerenszkij nem akar kéz a kézben haladni munkatársaival, akik határozott, állhatatos politikát képviselnek, akkor jobb, ha minél előbb távozik. A kormany már csak névleg kormány. Sokkal rosszabbul már nem mehetnek a dolgok, mint jelenleg. Ha a kormánynak át is kellene adnia a helyét a bolsevikoknak, nem sokáig tudnák tartani magukat, és előbb-utóbb ellenforradalomra kerulne sor.

Kerenszkij:

Október huszonharmadikán este nyíltan színre lépett Trockij Katonai Forradalmi Bizottsága, és parancsot adott a kormányhivatalok és a város stratégiai pontjainak elfoglalására.

Most már bizonyítékom volt rá, hogy küszöbön áll a lázadás. Október huszonnegyedikén délelőtt tizenegy órakor elmentem a Koztársasági Tanács ülésére, és Avkszentyevtól, az elnöktől, azonnal szót kértem.

Beszéd kozben odalépett a szónoki emelvényhez Konovalov, és átnyújtott egy papírlapot. Hosszú szunet támadt, amíg elolvastam. Aztán folytattam:

„Éppen most kaptam meg a hadseregben keringő illegális parancsok egy példányát. Így hangzik: – A Petrogradi Szovjet veszélyben van. Közolje az ezredekkel, hogy további parancsig álljanak készenlétben. Késlekedést vagy a parancs megtagadását a forradalom elárulásának tekintjuk. Aláírva: A Forradalmi Bizottság elnökének megbízásából: Podvojszij. Titkár: Antonov.

(Közbekiáltások jobbról: „Árulók!") – A fővárosban pillanatnyilag olyan a helyzet, amit jogilag lázadásnak neveznek. A szemünk előtt próbálják a csőcseléket a fennálló rendszer ellen uszítani (közbekiáltások jobbról és középről: „Halljátok! Halljátok!"), és megnyitni a frontvonalakat Vilmos császár csapatai előtt. (Baloldalt ordítozás és kiáltozás: „Most már aztán elég!") Azért használom a „csőcselék" kifejezést, mert az egész demokratikus mozgalom és Központi Bizottsága, az összes hadseregbeli szervezet és minden, amire a jelenlegi Oroszország büszke – a józan ész, a felelősségtudat s a nagy orosz demokrácia becsülete tiltakozik ez ellen. (Viharos taps mindenfelől, kivéve a mensevik internacionalistákat.) ... Szeretném megértetni önökkel, hogy ennek a lázadásnak nem is annyira az a veszélye, hogy mint júliusban, esetleg jelt adhat a németeknek határaink újabb megtámadására, hanem az, hogy újabb puccskísérletre vezethet, amely komolyabb lehet, mint a Kornyilov-lázadás ...

Azért jöttem ide, hogy figyelmeztessem önöket, legyenek éberek, védjék meg az orosz nép sok nemzedék által, sok vér- és emberáldozatttal kivívott szabadságát. Azzal a szilárd meggyőződéssel jöttem ide, hogy az újonnan kivívott szabadság jelenlegi védelmezőjét, az Ideiglenes Kormányt maradéktalanul támogatni fogja – nemcsak ez a gyűlés, hanem az egész nemzet. (Viharos taps mindenfelől, kivéve a mensevik internacionalistákat.) A kormány nevében ezen a helyen leszögezem, hogy a kormány egyetlen esetben sem sértette meg az orosz lakosság polgári jogait. A kormány a jelenlegi helyzet alapos ismeretéből kiindulva megtett minden tőle telhetőt, hogy az Alkotmányozó Gyűlés előtt ne támadjanak heves nézetkülönbségek. Az Ideiglenes Kormány azonban hazája és a jövő iránti felelősége teljes tudatában leszögezi, hogy mától fogva kellő eréllyel leveri az orosz társadalom minden egyes tagjának, csoportjá-

nak és pártjának próbálkozását, amely kezet mer emelni az orosz nép szabad akarata ellen. (Viharos taps középről és a baloldal egy része felől; nevetés az internacionalisták részéről.) Tudja meg Petrograd népe, hogy erélyesen szembeszállunk vele, s akikben még él, talán győzni fog az ész, a lelkiismeret és a becsület – ha csak a legutolsó órában vagy percben is. (Taps jobbról és középről.)

A haza nevében kérem és követelem, válaszoljanak a mai ülésen az Ideiglenes Kormány következő kérdésére: abban a szilárd tudatban folytathatja-e a kormány kötelességei teljesítését, hogy megkapja e gyűlés támogatását?"

Szilárdan meg voltam győződve, hogy a Tanács megadja a kért támogatást. Visszatértem a Petrogradi Katonai Körzet főhadiszállására, hogy előkészítsem a lázadást csírájában elfojtó intézkedéseket. Bizonyosra vettem, hogy néhány órán belül megkapom a kívánt választ, de a nap hátralevő részében semmiféle hírt sem kaptam. Csak éjfél felé keresett fel egy a Tanács többségét képviselő küldöttség, és átnyújtott egy határozatot, amelyet csak hosszú és viharos vita után fogadtak el a különféle bizottságok és albizottságok.

A határozat teljesen használhatatlan volt. Olyan végtelenül hosszú és olyan reménytelenül zavaros volt, hogy jóformán meg se lehetett érteni. Aki elég alaposan elolvasta, kiolvashatta belőle a kormány iránti feltétlen bizalmat, leszűkítve sok bíráló megjegyzéssel és fenntartással.

Kissé nyersen közöltem Dannal, aki a küldöttséget vezette, hogy a határozat teljesen elfogadhatatlan. Dan nyugodtan válaszolt izgatott szavaimra. Sosem felejtem el, mit mondott. Véleménye szerint, és nyilvánvalóan a küldöttség többi tagjának szemében is „reakciós" tanácsadóim hatására eltúloztam a veszélyt. Azzal folytatta, hogy a Tanács határozata valószínűleg bántja majd a

kormány hiúságát, de rendkívül hasznos lesz, hogy „megváltoztassa a tömeg hangulatát". Úgy vélte továbbá, hogy a határozat kétségtelenül csökkenteni fogja a bolsevik propaganda hatásosságát. Idézte a bolsevik vezetők egyik mérvadó állásfoglalását; a lázadás valójában „a bolsevikok akarata ellenére, jóváhagyásuk nélkül" lángolt fel. A bolsevikok hajlandók „már holnap" csatlakozni a Szovjet többségéhez, és készek megtenni a szükséges lépéseket, hogy véget vessenek a lázadásnak. Komolyan figyelmeztetett, hogy a kormány intézkedései, amelyekkel el akarja nyomni a felkelést, csak „ingerelni fogják a tömeget". A kormány beavatkozásával csak „akadályozni fogja a Szovjet többségét képező erőket, hogy sikeresen tárgyalhassanak a bolsevikokkal a lázadás békés befejezéséről". Túlságosan nyilvánvaló volt Kamenyev mesterkedéseinek sikere. Válasz nélkül átmentem a szomszéd szobába, ahol a kormány ülésezett, és felolvastam a határozatot. Utána beszámoltam Dannal folytatott beszélgetésemről. Elképzelhető, hogyan reagáltak erre minisztertársaim. Rögtön visszamentem a küldöttséghez, és mérsékelt hangú kommentárral visszaadtam a képtelen és aljas szövegű okmányt Dannak.

A Köztársasági Tanács küldöttsége olyan időpontban keresett fel, amikor a Vörös Gárda fegyveres részlegei már elfoglaltak néhány kormányépületet, s a kormány egyik tagját, Kartasevet, a Téli Palotában tartott ülésről hazafelé menet letartóztatták. A Szmolnij Intézetbe vitték, s szinte egyszerre értek oda Dannal. Dan azért ment oda, mert folytatni akarta beszélgetését Kamenyevvel, hogyan lehetne leverni a „bolsevikok akarata ellenére fellángolt felkelést."

Dan szerint a forradalmi vívmányok számára pillanatnyilag az én „reakciós törzskarom" jelentette a legkomolyabb veszélyt. A petrogradi Katonai Körzetben a tisztek háromnegyed része Dannal és barátaival együtt

valóban szabotálta a kormány igyekezetét, hogy megbirkózzon a gyorsan elharapódzó lázadással.

Kamenyev, aki október huszonnegyedikén egész éjjel a többi szocialista párt hangadóival beszélgetett, elérte a célját. Az eszereknek és mensevikeknek voltak ugyan saját katonai szervezeteik, de nem mozgósították őket. A bolsevik agitátorok teljesen szabadon működtek a kaszárnyákban. Az eszer és mensevik párt képviselői jóformán nem is szálltak szembe velük.

Az október huszonötödikére virradó éjszaka feszült várakozással telt el. Csapatokat vártunk a frontról. Idejében iderendeltem őket; október huszonötödikén reggel kellett Petrogradra érniük. A csapatok helyett azonban táviratok és telefonjelentések érkeztek, hogy a vasútvonalakat megbénították a szabotázsakciók.

Október huszonötödikén reggel még mindig nem érkeztek meg a csapatok. A telefonközpontot, a postát és a legtöbb kormányépületet elfoglalták a Vörös Gárda osztagai. A Köztársasági Tanács épülete, amely előző nap még véget nem érő és ostoba viták színhelye volt, szintén a vörös egységek ellenőrzése alatt állt.

A Téli Palota el volt vágva a külvilágtól. Megszakadt a telefonösszeköttetés is. A kora hajnalig tartó hosszú ülés után a kormány legtöbb tagja hazament, hogy egy keveset pihenjen. Konovalov és én ott maradtunk, és átmentünk a közvetlen szomszédságban, a Palota téren levő körzeti katonai törzshöz. Velünk jött még egy miniszter, Kiskin, Moszkva egyik legnépszerűbb liberális képviselője is.

Rövid megbeszélés után úgy döntöttünk, azonnal elutazom a csapatok elé. Egyöntetűen az volt a véleményünk; amint a demokratikus Petrograd ráeszmél, hogy Lenin összeskövése egyáltalán nem „félreértés", hanem hitszegő csapás, amely Oroszországot kiszolgáltatja a németek kényének, a város föléled majd bénaságából.

Buchanan:

November 7.

A Szovjet Végrehajtó Bizottság tegnap este elhatározta, hogy letartóztatja a minisztereket, és maga alakít kormányt.

Amikor ma korán reggel felhívtam a minisztériumot, megtudtam, hogy Tyerescsenko végképp lemondott londoni útjáról, és nem tud fogadni. Valamivel később hallottam, hogy a teljes helyőrség csatlakozott a bolsevikokhoz, és az egész város, beleértve az Állami Bankot, a pályaudvarokat, a posta- és távíróhivatalokat, az ő kezükben van.

Valamennyi miniszter a Téli Palotában tartózkodik. Gépkocsijaikat, amelyek őrizetlenül álltak a szomszédos téren, megrongálták vagy lefoglalták a katonák. Délelőtt tíz óra körül Kerenszkij kiküldött egy tisztet, hogy próbáljon számára másik autót szerezni. A tiszt találkozott Whitehouse-zal, az Egyesült Államok egyik követségi titkárával, és rábeszélte, hogy kölcsönözzön Kerenszkijnek egy amerikai zászló alatt futó kocsit. Együtt hajtottak a Téli Palotához. Kerenszkij azt mondta Whitehouse-nak, Lugába akar utazni, azokhoz a csapatokhoz, amelyeket a frontról a fővárosba rendelt. Majd arra kérte Whitehouse-t, kérje fel a szövetséges nagyköveteket, ne ismerjék el a bolsevik kormányt, mert reméli, hogy november tizenkettedikére megfelelő számú csapattal visszatér, hogy helyreállítsa a rendet. Hajnali négy órakor az Ideiglenes Kormány a kozákokhoz fordult. Azok azonban nem voltak hajlandók egyedül kivonulni. Nem bocsátották meg Kerenszkijnek, hogy a júliusi felkelés után, amikor néhány bajtársukat megölték, megakadályozta, hogy leverjék a bolsevikokat. Azt sem felejtették el neki, hogy árulással vádolta választott vezérüket, Kornyilovot. Nyolc órakor befutott Kronstadtból három másik hajóval együtt az „Aurora"

cirkáló, matrózok szálltak partra. A páncélkocsi-különítmény, amely eredetileg a kormányt támogatta, átállt a bolsevikokhoz. Bár egész nap lövöldöztek, a bolsevikok valójában nem ütköztek ellenállásba. A kormány elmulasztotta biztosítani saját védelmét. Délután végigmentem a rakparton a Téli Palota előtti térig, s némi távolságból figyeltem a csapatokat, melyek körülvették az egyik kormányépületet, amelynek kiürítését követelték. A híd közelében állomásozó felfegyverzett katonacsoportoktól eltekintve a rakparton nemigen volt jele az eseményeknek.

John Reed:

A Téli Palota felé vettük utunkat. A Palota térbe torkolló utcákat fegyveres őrök zárták le. A tér nyugati részén hosszú katonai kordont vontak, melyet izgatott civilek vettek körül. Néhány katona fát hordott ki a palota udvarából, és a főbejárat előtt nagy halomba rakta – különben minden csendes volt.

Nem tudtuk megállapítani, vajon az őrök kormánypártiak-e vagy szovjet pártiak. A Szmolnijban kiállított engedélyeinkre rá sem hederítettek, azért egy másik bejáratnál próbálkoztunk. Fontoskodó arccal mutattuk meg amerikai útlevelünket. „Hivatalos ügy" – mondtuk, és bejutottunk. A palota ajtajánál a régi kapusok, sárgarézgombos, vörös és aranygalléros kék egyenruhában – udvariasan lesegítették rólunk a kabátot. Felmentünk. A sötét, barátságtalan folyosón néhány öreg hivatalsegéd őgyelgett – Kerenszkij ajtaja előtt pedig egy fiatal tiszt sétált fel-alá, bajuszát rágva. Megkérdeztük, beszélhetünk-e a miniszterelnökkel. Meghajolt, összeütötte a sarkantyúját. Francia nyelven felelt:

„Sajnálom. Alekszandr Fjodorovics most nagyon el van foglalva..." Egy pillanatig fürkészve ránk nézett, és hozzáfűzte: „Voltaképpen nincs is itt..."

„Hol van?"

„A frontra ment. Megsúgom önnek: még benzinje is alig volt. Az angol kórháztól kellett kölcsönkérnünk."

„A miniszterek itt vannak?"

„Itt tanácskoznak valamelyik teremben. Hogy melyikben, azt nem tudom."

„Mit gondol, idejönnek a bolsevikok?"

„Persze. Biztosan jönnek. Minden pillanatban várom a telefonértesítést, amely jelenti jövetelüket. De mi felkészültünk. Itt vannak a palota előtt a tiszti iskolások. Ott, azon az ajtón túl."

„Bemehetünk oda?"

„Nem. Semmi esetre sem. Megtiltották." Sorban kezet fogott mindenkivel, és elsietett. Mi a tiltott ajtóhoz mentünk, amely egy, a termet két részre osztó ideiglenes falból nyílt, és ki akartuk nyitni. A másik oldalról hangok hallatszottak. Valaki nevetett. Különben az egész hatalmas palotában síri csend honolt. Egy öreg palotaőr sietett hozzánk. „Uram, ide nem szabad bemenni!"

„Miért van az ajtó bezárva?"

„Hogy benn tartsuk a katonákat" – mondta. Ott ácsorgott egy darabig, aztán valamit motyogott, hogy meg kell innia a teáját, és eltávozott. Kinyitottuk az ajtót.

Közvetlen előttünk két katona állt őrt, de egy szót sem szóltak. A folyosó hatalmas, díszes terembe vezetett, melyet óriási kristálycsillárok világítottak meg. Ebből több kisebb, sötét faburkolatú szoba nyílt. A parketten végig két sor piszkos matrac és pokróc. Itt-ott egy-egy lustán nyújtózkodó katona. A földön mindenfelé cigarettacsikkek, kenyérhéj, ruhák, drága, francia címkés üres palackok. És egyre több és több vörös vállszalagos katona – tiszti iskolások – a dohányfüsttől, mosdatlan embertestek kigőzölgésétől fullasztó levegőjű teremben. Az egyik egy üveg fehér burgundit

tartott éppen a kezében – valószínűleg a palota pincéjéből csente. A katonák csodálkozva néztek ránk, amint teremről teremre mentünk, míg végül hatalmas dísztermekbe értünk, amelyeknek óriási, piszkos ablakai a térre néztek. A falakon nagy képek, nehéz aranyrámákban – csatajelenetek az orosz történelemből: „1812. október 12." és „1812. november 6." és „1813. augusztus 16–28." ... Az egyik kép felső jobb sarka megsérült.

A padló és a falak állapotából ítélve ezeket a termeket már hetek óta kaszárnyának használták. Az ablakpárkányon gépfegyverek, a szalmazsákok között puskák.

A képeket néztük, mikor közvetlen közelből erős alkoholszag csapta meg az orromat, és egy hang, idegen kiejtéssel, de folyékony franciasággal így szólt:

„Abból, ahogy a képeket nézik, nyilvánvalónak látszik, hogy az urak külföldiek." Alacsony, kövérkés emberke volt, amikor leemelte kalapját, láttam, hogy kopasz.

„Amerikaiak? Nagyon örvendek. Vlagyimir Arcibasev törzskapitány vagyok, boldogan állok szolgálatukra." Egyáltalán nem volt meglepve azon, hogy négy külföldi, köztük egy asszony, csak így sétálgat egy közvetlenül harc előtt álló sereg állásai között. Panaszkodni kezdett az oroszországi állapotok miatt.

„Nemcsak ezek a bolsevikok – mondotta. – De hol vannak az orosz hadsereg nagyszerű hagyományai?! Nézzenek körül. Ezek itt mind tiszti iskolások. De gentlemanek ezek? Kerenszkij boldog-boldogtalan előtt megnyitotta a tiszti iskolák kapuit, az egyetlen feltétel, hogy letesznek egy vizsgát. Persze sokan vannak olyanok, akiket a forradalom bacilusai megfertőztek..."

Hirtelen más témára csapott át. „Nagyon szeretném elhagyni az országot. Elhatároztam, hogy belépek az amerikai hadseregbe. Megkérhetném, hogy elmenjen az amerikai konzulhoz, és ezt megbeszélje vele? Megadom

a címemet." Tiltakozásunk ellenére felírta a címét egy darab papírra, s nagyon megkönnyebbültnek látszott. A címe még mindig megvan: „Oranienbaumszkaja Skola Praporscsikov, 2. Sztaraja, Peterhof."

„Ma reggel katonai szemle volt – folytatta, amint végigkísért minket a termeken. – A női zászlóalj elhatározta, hogy hű marad a kormányhoz."

„A női katonák itt vannak a palotában?"

„Igen, a hátsó termekben. Ott biztonságban vannak, ha harcokra kerülne sor. – Sóhajtott. – Nagy a felelősség" – mondta.

Nem tudni, Lenint mennyire avatták be a felkelés gyakorlati kivitelezésébe. Bizonyos azonban, hogy a részletes tervet nem ismerte.

Fofanova, az illegális lakás tulajdonosa, ahol Lenin lakott, október 23-án (november 6-án) délután négy óra tájt a munkahelyén hallotta, hogy a kormány fölhúzatja a hidakat. Azonnal hazaindult, de már csak nagy kerülővel sikerült hazaérnie, mert két útjába eső hidat felhúztak.

Lenin azonnal elküldte Fofanovát a Viborgi Pártbizottságra, tudja meg pontosan, mi a helyzet, s kérjen engedélyt a Központi Bizottságtól, hogy a Szmolnijba mehessen. Amíg a válaszra várt, levelet írt a Központi Bizottságnak: azonnal támadjanak.

Fofanova este kilenc óra felé tért vissza; a hidak egy részét visszafoglalták, de a Forradalmi Katonai Bizottság még nem adott parancsot a támadásra. Telefonon beszélt a Szmolnijjal: a Központi Bizottságnak az a véleménye, még korai, hogy Lenin a Szmolnijba menjen.

Lenin a maga készítette csapdába esett: a felkelést annyira titokban készítették elő, hogy néhány órával a támadás előtt is csak a beavatott vezetők legszűkebb köre tudta, mikor kezdődik. S Lenin, aki nem

tudta, bizalmatlan volt; oly sokáig húzták-halasztották a dolgot, talán mégis meg akarják várni a Szovjetkongresszus megnyitását. Talán mégsem tudta meggyőzni őket, hogy most már harcolni kell, nem tanácskozni. S talán a kormány támadása sem győzi meg őket erről. Fél tízkor elküldte Fofanovát a Szmolnijba: engedjék meg, hogy menjen. Azt mondta, tizenegyig vár rá; ha addig nem jön vissza, saját elhatározása szerint cselekszik.

Fofanova elment, de Lenin hirtelen mégis meggondolta magát. A veszély, hogy elfogják s esetleg azonnal agyonlövik, még mindig kisebbnek látszott, mint az, hogy elmulasztják az utolsó pillanatot a támadásra. Úgy döntött, nem vár tovább.

Jelizaveta Drabkina írja:

Október 24-ének reggelén a viborgi városrészben voltam. Először a Munkásfiatalok Szövetségének ügyeiben szaladgáltam, majd a kerületi pártbizottságra mentem. Rengetegen voltak ott. Egyre-másra érkeztek fegyveres emberek. Engem leültettek, hogy állítsam ki a fegyverkiadásról szóló engedélyeket, a megbízóleveleket és más papírokat.

Körül-körül úgy forrott minden, mint a katlanban. Az idő hihetetlen gyorsasággal múlott. Már éjfélre járt, amikor meghallottam Zsenya Jegorova hangját.

– Vigye magával a kislányt. Az nem lesz olyan feltűnő.

Megfordultam, és a szoba közepén megpillantottam Nagyezsda Konsztantyinovnát. Éppen indulóban volt, s szóltak, hogy menjek vele; ha megállítanak bennünket, azt mondjuk: megbetegedett a nagymama, orvosért megyünk.

Alighogy kiléptünk a házból, sötét éjszaka vett körül minket. A túlsó part felől, a Néván túlról, lövések

tompa hangja szállt felénk. Nekem úgy rémlett, nagyon sokáig mentünk, amíg odaértünk a Nagy Szampszonyijevszkij út végén levő magas házhoz. Nagyezsda Konsztantyinovna megkért, várjam meg. Igen hamar visszatért, s rendkívül izgatott volt.

Csak jóval később értesültem róla, hogy ebben a házban, Margarita Vasziljevna Fofanova lakásán töltötte Vlagyimir Iljics illegalitása utolsó napjait. Azon az estén Margarita Vasziljevna útján levelet küldött a párt Központi Bizottsága tagjainak – azt a híres levelet, amely a következő szavakkal kezdődik: „Ezeket a sorokat 24-én este írom, a helyzet a végletekig kritikus. Napnál világosabb, hogy a felkelés halogatása most már igazán egyértelmű a halállal."

Vlagyimir Iljics Fofanova visszatérését be sem várva, elment a Szmolnijba. Nagyezsda Konsztantyinovna csak most tudta meg, hogy Vlagyimir Iljics nincs a lakásban.

Újra kint jártunk a sötét utcákon. Nagyezsda Konsztantyinovna, noha igyekezett félelmét eltitkolni, nagyon aggódott. De amikor a kerületi bizottságra visszaérkeztünk, az elvtársak nyomban észrevették az arcán, hogy valami rendkívüli dolog történt. Odarohantak hozzá. Krupszkaja csak ennyit mondott: „A Szmolnijba! Gyorsan a Szmolnijba..." Zsenya Jegorova karon fogta, és egy teherautón elszáguldottak.

Eino Rahja:

A biztonság kedvéért elhatároztuk, hogy kimaszkírozzuk. Amennyire lehetett, kicseréltük a ruháját, bekötöttük az arcát egy meglehetősen piszkos kendővel, mintha a foga fájna, és öreg sapkát tettünk a fejére. Minden eshetőségre számítva a zsebemben volt két belépési engedély a Szmolnijba. Nagyon primitív hamisítványok voltak – a neveket kiradírozták, s helyükre a Petrogradi Szovjet két nem létező tagjának a nevét írták. A tinta

eközben szétfolyt, úgyhogy a hamisítvány szembetűnő volt. Jobb híján azonban elhatároztuk, hogy ezekkel az igazolványokkal próbálunk bejutni a Szmolnijba.

Már este nyolc óra volt, amikor elhagytuk a házat. Körülbelül tíz perc után, éppen a megállóban, utolért bennünket a park felé menő villamos. Csaknem üres volt. A pótkocsi hátsó peronjára szálltunk, s épségben megérkeztünk a Botykin utca sarkára, ahol a villamos elkanyarodott a park felé. Gyalog mentünk tovább. A Lityejnaja-hídon meglehetősen sok vörösgárdista álldogált. Elmentünk az őrség előtt; senki sem állított meg bennünket. Amikor a híd közepére értünk, észrevettük, hogy a másik oldalon Kerenszkij-katonák állnak. Ez is őrség volt, és igazolványt követelt a járókelőktől. Természetesen nem volt kijárási engedélyünk.

Hamarosan munkások gyűltek a katonák köré, élénken vitatkozni kezdtek. Vlagyimir Iljics látta, hogy a munkásokat nem akarják átengedni a hídon, mégis elhatározta, hogy megpróbálunk átjutni. Odaléptünk hát a veszekedőkhöz. A katonák kijárási igazolványt követeltek, de az emberek többségének, akárcsak nekünk, nem volt. A katonák azt állították, hogy a parancsnokságon kellett volna kijárási engedélyt kérni; a munkások felháborodtan szidták a katonákat, hogy mire jó ez az egész. Kihasználtuk a veszekedést, elosontunk az őrség előtt a Lityejnaja proszpektre, azután befordultunk a Spalernajára, s a Szmolnij felé mentünk.

Már meglehetősen hosszú utat tettünk meg a Spalernaján, amikor két lovas tiszti iskolással találkoztunk. Amikor odaértek hozzánk, ránk parancsoltak: – Állj! Igazolványt! – Odasúgtam Vlagyimir Iljicsnek: – Menjen csak tovább, ezekkel elbánok magam is. – Két pisztoly volt a zsebemben. Meglehetősen gorombán veszekedni kezdtem velük, kijelentettem, senki sem tudja, hogy bevezették a kijárási engedélyt, és ezért nem szerezhettük be idejében. Vlagyimir Iljics ekkor óvatosan

eltávolodott tőlünk. A tiszti iskolások megfenyegettek a korbácsukkal, és követelték, hogy kövessem őket. Határozottan tiltakoztam. Végül valószínűleg úgy gondolták, nem törődnek ilyen csirkefogókkal. Valóban igazi csavargóknak látszottunk. Tovább lovagoltak.

Utolértem Vlagyimir Iljicset, aki közben jó darabot előrement, s együtt folytattuk az utat.

Odaértünk a Szmolnijhoz. Kiderült, hogy a Petrogradi Szovjet tagjainak eddigi fehér igazolványait kicserélték pirosra. Ez kellemetlen akadály volt, és szerencsétlenségünkre a mi elvtársaink közül senkit sem láttunk a várakozó tömegben. Az emberek dühöngtek, hogy nem engedik be őket a Szmolnijba. Én mindenkinél jobban felháborodtam, túlkiabáltam őket, káromkodtam és hadonásztam az igazolványaimmal, s azt ordítottam, hogyan lehet, hogy engem, a Petrogradi Szovjet teljhatalmú tagját, nem engednek be. Odakiabáltam az elöl állóknak, hogy ne törődjenek az ellenőrzéssel, menjenek csak be, a Szmolnijban majd minden elintéződik. A zsebtolvajok példájára nagy kavarodást csináltam. Az lett az eredmény, hogy az őröket a szó szoros értelmében félresöpörték. Bejutottunk a Szmolnijba, és felmentünk a második emeletre. A folyosó végén, az ablaknál, közvetlenül az aula előtt Vlagyimir Iljics megállt, és elküldött, keressem meg Sztálint és Trockijt.

Mivel nem volt célszerű a folyosón tartózkodni, mindnyájan bementünk az aulával szomszédos egyik szobába. Középen egy asztal meg néhány szék állt. Vlagyimir Iljics leült az asztal egyik végére, arccal az aulára nyíló ajtók felé. Trockij jobbról, Sztálin meg én balról ültünk melléje. Sztálin és Trockij beszámoltak Vlagyimir Iljicsnek az eseményekről.

Miközben beszélgettünk, az aulából, ahol a Szovjet ülésezett, három ember lépett be a szobába – a mensevikek vezérei, a párt vezetői: Dan és Liber, s azt hiszem, Goc. Egyikük (már nem emlékszem, melyik) a

szobában lógó egyik felöltő zsebéből csomagot vett elő, s meghívta a többieket, tartsanak vele, van fehér kenyere, vaja, kolbásza, sajtja.

Beszélgettek, s ügyet sem vetettek ránk. A felöltő zsebéből előkerült csomagot kitették az asztal másik végére, szemben Vlagyimir Iljiccsel. A csomag gazdája ekkor rápillantott Vlagyimir Iljicsre, s a kendő ellenére azonnal felismerte. Nagyon megdöbbent, gyorsan összecsomagolta az elemózsiát, s mindhárman rendkívül zavartan elhagyták a szobát, és visszamentek az aulába. Ez jókedvre derítette Vlagyimir Iljicset; szívből nevetett. Mi is hamar elhagytuk a szobát, és egy másik helyiségbe mentünk, ahová hamarosan sok elvtárs jött a pártvezetőségtől, és teketória nélkül rátértek a kialakult helyzet megbeszélésére.

Október 24-én (november 6-án) nemcsak a kormány tehetetlensége derült ki. Az is, milyen gondosan előkészítették a felkelést. A Forradalmi Katonai Bizottság könnyedén parírozta a kormány erőtlen támadásait. Elfoglalták a bolsevikok nyomdáját? Kiküldtek egy osztagot, s visszafoglalták. Fölhúzták a hidakat? A vörösgárdisták puskalövés nélkül elkergették a hadapródokat, s a hidakat újra leengedték. Az „Aurora" parancsot kapott, hogy a kormány utasítása ellenére ne hagyja el Petrogradot. A Forradalmi Katonai Bizottság utasítást adott a telefonközpontnak, s a Szmolnij telefonjait újra bekapcsolták.

És október 25-én (november 7-én) éjjel kettőkor, pontosan a terv szerint, megindultak az osztagok, hogy elfoglalják a számukra kijelölt célpontokat. A támadásban két-háromezer matróz, néhány ezer vörösgárdista s vagy húsz századnyi válogatott katona vett részt. Reggelre a Téli Palotán kívül lényegében az egész város a kezükben volt. 10 órakor Lenin megfogalmazta a Forradalmi Katonai Bizottság kiáltvá-

nyát Oroszország polgáraihoz: „Az Ideiglenes Kormány meg van döntve. Az államhatalom a petrogradi proletariátus és helyőrség élén álló Forradalmi Katonai Bizottság kezébe ment át."

John Reed:

Befordultunk a sötét és csaknem teljesen néptelen Znamenszkij térre, végighajtottunk a Nyevszkijen, miközben három katona felhúzott ravasszal figyelte az ablakokat. Mögöttünk az utcán az emberek sietve szedték fel a röplapokat. Az ágyúdörgés megszűnt, és minél jobban közeledtünk a Téli Palotához, annál csendesebbek és elhagyatottabbak voltak az utcák. A Városi Duma épülete ki volt világítva.

Valamivel távolabb embertömeg sötétlett. Néhány matróz dühös kiáltással megállított bennünket. A kocsi megállt, kiszálltunk. Meglepő jelenet játszódott le előttünk. A Jekatyerina-csatorna sarkán, egy ívlámpa alatt, fegyveres tengerészek kordonja húzódott a Nyevszkijen keresztül, elzárva az utat a négyes sorokban vonuló nagyobb csoport előtt. Vagy három-négyszázan lehettek, frakkos férfiak, jól öltözött nők, tisztek, minden rendű és rangú emberek. Felismertünk köztük számos kongresszusi küldöttet, mensevik és eszer vezetőket, Avkszentyevet, a parasztszovjetek sovány, vörös szakállas elnökét, Szorokint, Kerenszkij szócsövét, Hincsukot, Abramovicsot; és elöl a fehér szakállas öreg Schreidert, Petrograd polgármesterét, Prokopovicsot, az Ideiglenes Kormány közélelmezési miniszterét, akit aznap reggel letartóztattak, majd szabadon bocsátottak. Megpillantottam Malkint, a *Russian Daily News* riporterét. „Megyek a Téli Palotába meghalni!" – kiáltotta vidáman. A menet megállt, de éléről hangos vita hallatszott. Schreider és Prokopovics tárgyaltak a magas termetű matrózzal, aki szemmel láthatólag a parancsnok tisztét töltötte be.

„Követeljük, hogy engedjenek át bennünket!" – kiabálták.

„Látja, ezek az elvtársak a Szovjetkongresszusról jönnek! Nézze meg a belépőjüket! A Téli Palotába megyünk!"

A matróz nem tudta, mitévő legyen. Óriási kezével megvakarta a fejét, majd mogorván válaszolt: „Parancsot kaptam a Tanácstól, hogy senkit se engedjek a Téli Palotához. De elküldök egy bajtársat, hogy hívja fel telefonon a Szmolnijt..."

„Ragaszkodunk ahhoz, hogy átengedjenek! Nincs nálunk fegyver! Mi menni fogunk, akár engedi, akár nem!" – kiáltotta az öreg Schreider, nagyon izgatottan.

„Parancsot kaptam..." – ismételte a tengerész kedvetlenül.

„Hát lőjenek ránk, ha akarnak! Mi menni fogunk! Előre! – kiáltották mindenfelől. – Készek vagyunk a halálra, ha van szívük lőni oroszokra és elvtársakra! Itt vagyunk, lőjenek!"

„Nem – mondotta a tengerész konokul –, nem engedhetem át magukat."

„És mit tesz, ha megyünk? Lőni fog?"

„Nem, nem fogok lőni fegyvertelen emberekre. Nem lövünk fegyvertelen oroszokra..."

„Mi megyünk! Mit tehet ez ellen?"

„Majd teszünk valamit – mondta a tengerész, s szemmel láthatóan zavarban volt. Nem engedhetjük tovább magukat. Majd teszünk valamit."

„Mit fognak tenni? Mit fognak tenni?"

Ekkor megjelent egy másik matróz, igen dühösen. „Elfenekelünk benneteket! – kiáltotta erélyesen. – És ha kell, lövünk is rátok. Most eriggyetek haza, s hagyjatok békén bennünket!"

Az urak dühösen szitkozódtak. Prokopovics felállt valami ládára, és esernyőjével hadonászva szónokolt:

„Elvtársak és polgártársak! Erőszakot alkalmaznak ellenünk! Nem engedhetjük meg, hogy e tudatlan emberek kiontsák ártatlan vérünket! Méltóságunkon alulinak tartom, hogy itt az utcán holmi váltóőrök (sohasem sikerült megtudnom, mit értett váltóőrön) lepuffantsanak minket. Menjünk vissza a Dumába, és ott vitassuk meg, mi a leghelyesebb út a haza és a forradalom megmentésére!"

Ezután a menet méltóságteljes csendben visszafordult, és elvonult a Nyevszkijen, még mindig négyes sorokban. Mi, az általános zavart felhasználva, tovalopóztunk az őrök háta mögött, és a Téli Palota felé siettünk.

Itt teljes volt a sötétség, semmi sem mozdult, csak az őrt álló katonák és vörősőrök topogtak a hidegben. A Kazányi székesegyházzal szemben, az utca közepén felállított tábori ágyút az utolsó lövés ereje oldalra billentette. Minden kapuban katonák álltak, halkan beszélgettek, és közben szemmel tartották a Rendőrségi-hídat. Hallottam, amint az egyik megjegyezte: „Lehet, hogy nem cselekedtünk helyesen . . ." Az utcasarkokon a járőrök feltartóztattak minden járókelőt. Érdekes volt az összetétele ezeknek a járőröknek, a reguláris csapatoknak mindig egy-egy vörösőr volt a parancsnoka . . . A lövöldözés megszűnt.

Amikor kiértünk a Morszkajára, valaki elkiáltotta magát: „A tiszti iskolások azt üzenik, hogy menjünk el értük!" Vezényszavak hangzottak el, majd a sötétségben láthattuk a felénk közeledő tömeget. Csendben jöttek, csak a léptek ütemes zaja és a fegyverek csörgése hallatszott. Csatlakoztunk az első sorokhoz.

Mint valami széles fekete folyam, áradt át a néma tömeg a Vörös kapun. Egy előttem haladó vörösgárdista halkan megszólalt: „Vigyázzatok, elvtársak! Ne bízzatok bennük. Biztos, hogy lőni fognak!" Amikor átjutottunk a kapun, elkezdtünk rohanni, meghajolva, szo-

rosan egymás mellett. Ám a Sándor-oszlopnál hirtelen megtorpantunk.

„Hányat öltek meg közületek?" – kérdeztem.

„Nem tudom. Körülbelül tízet."

Néhány pillanatnyi zavar után a több száz főnyi tömeg újra visszanyerte nyugalmát, és minden parancs nélkül továbbment – előre. Közben a Téli Palota ablakaiból kiáradó fénynél láthattam, hogy az első két-háromszáz ember vörösgárdista volt, csak itt-ott akadt köztük egy-egy katona. Átmásztunk a tűzifából emelt barikádon, és a túloldalon ujjongva pillantottuk meg az elmenekült tiszti iskolások eldobált fegyvereit. A főbejárat tárva-nyitva, az ajtókon át fény szűrődik ki, és a hatalmas épület néma, mint a sír.

Blagonragov, a Péter-Pál erőd parancsnoka írja:

Tizenkét óra felé a parancsnokság autójával a Szmolnijba mentem, azzal a feltett szándékkal, hogy a Katonai Forradalmi Bizottság elé terjesztem a Téli Palota ostromának tervét, ahol a tisztiiskolások és a rohamcsapatok védelme alatt az Ideiglenes Kormány ülésezett. A második emeletre érve először Antonov-Ovszejenko elvtárssal találkoztam. A Katonai Forradalmi Bizottság szobájába vezetett, ahol Podvojszkij és Csudnovszkij elvtárs élénken vitatkozott Petrograd zászlócskákkal borított térképe előtt. Kiderült, hogy javaslatom nem jelent újat, az elvtársak már előzőleg, maguktól is arra a gondolatra jutottak, hogy megostromoljuk a Téli Palotát. Sietve kidolgoztuk a katonai hadmozdulatok tervét, s megközelítőleg felbecsültük erőinket. Főtámaszpontunk és bázisunk a Péter-Pál erőd volt, amelynek kapcsolatba kell lépnie a szomszédos csapatokkal és az „Aurora" cirkálóval. (Antonov az Aurorára ment.) A csapatoknak a Téli Palota körüli utcák felől gyűrűt vonva el kell szigetelniük a Téli Palotát, majd az első

jeladásra fokozatosan szorosabbra kell zárniuk a gyűrűt. A megbízhatatlan kozákszakaszok és a tiszti iskolások előrelátható akciói ellen készenlétbe helyeztük a szomszédos bolsevik csapatokat és munkásosztagokat. Az volt a feladatuk, hogy a Téli Palota felé nyomuló csapatainkat megvédjék az esetleges hátba támadástól. A tervet azonnal meg kellett valósítani. A Téli Palota elleni általános támadásnak és az ágyúzásnak, ha minden kész, legkésőbb este kilenckor meg kell kezdődnie az erődből leadott különleges jelzésre. A terv részleteit Antonovnak és nekem a helyszínen, az erődben kellett kidolgoznunk. Miután elosztottuk egymás között a harcszakaszokat, rendeltetési helyünkre siettünk, mert minden perc drága volt, s egyre sűrűbben futottak be nyugtalanító hírek a Kerenszkij által Petrogradra rendelt csapatok közeledéséről. Antonov azonnal az „Aurorá"-ra ment, amely a Nyikolájevszkij-hídnál állt, én meg Csudnovszkijjal autón az erődbe siettem. A Troickij-hídon elbúcsúztam a Csudnovszkijtól, aki a Pavel ezredhez ment, melyet ő vezetett a Téli Palota ostrománál. Csudnovszkij megígérte, hogy kiküld egy alakulatot a Troickij-híd végénél levő Mars mezőre, és pedig vállaltam, hogy állandóan őrjáratokkal összeköttetést teremtek ezzel az alakulattal, és gépfegyvereket állítok fel, amelyek végig tudják pásztázni a hidat (elővigyázatosságból, nehogy megszakadjon az összeköttetés).

A tüzérekkel rosszul álltunk. Az erődben elhelyezett szakasz nem volt megbízható. Az utolsó napokban a szakasz tisztjei s a katonák közül azok, akik Petrogradon laktak, nem jelentkeztek szolgálatra. De nem volt más választásunk. Nem szívesen, de megbíztam Pavlov elvtársat, a legmegbízhatóbb tüzéreket s az egyik tisztet a lövegek kezelésével, s azonnal elküldtük őket, nézzék meg a lövegeket s az általunk kiválasztott lőállást. Nemsokára megjelentek a szakasz küldöttei és parancsnoka, egy fiatal zászlós (a nevét már elfelejtet-

tem). Kijelentették, a szakaszgyűlés megbízta őket, közöljék, hogy a szakasz, akárcsak július 3–5-ig, most is semleges marad, tehát elutasítja, hogy tüzéreket adjon a lövegek kezeléséhez, mint ahogy egyáltalán elutasítja, hogy fegyverrel a kézben bármely oldalon beavatkozzék a harcba. A helyzet kritikus volt – más tüzérek nem voltak. Azonnal elmentünk az erődbeli szakasz laktanyai szállására. Ott már valamennyien összegyűltek; nyilvánvalóan küldötteik válaszára vártak. Megmagyaráztam nekik, hogy állásfoglalásuk gyalázatos, a Petrogradi Szovjet nevében követelem, engedelmeskedjenek parancsaimnak, s óva intettem őket az igen kellemetlen következményektől, ha megtagadják az engedelmességet. Beszédemnek látszólag nagy hatása volt. Megismételtem a parancsot, hogy küldjenek ki megfelelő számú tüzért, akik megvizsgálják a lövegeket, s lőni fogják a Téli Palotát. Ezt némi habozás után teljesítették is: egy csapat tüzér a szakaszparancsnok vezetésével elment a lövegekhez. Ebben a pillanatban jelentették, hogy megérkezett Antonov elvtárs az „Aurora" matrózaival. Antonov közölte, hogy az „Aurorá"-t még közelebb akarja hozni a Nyikolájevszkij-hídhoz, s ha lehet, a híd mögött egész közel az erődhöz. Az erőd s az „Aurora" között egy gőzkutter biztosította az összeköttetést. Gyorsan megállapodtunk a támadási terv további részleteiben. Elhatároztuk, amint megállapítjuk a Téli Palotát körülvevő csapatok harckészségét, s a lövegeket a megbeszélt helyre vontatják, az erőd árbocára vörös jelzést húzunk fel, a készenlét jelét. Ekkor az „Aurora" tüzelni kezd, először a levegőbe, s ha az Ideiglenes Kormány nem adja meg magát, az erőd élestölténnyel lövi a palotát. Az „Aurora" csak akkor lőjön élessel, ha a Téli Palota továbbra is megmakacsolja magát. Ultimátumot írtunk az Ideiglenes Kormánynak; az ultimátum kézhezvételétől számítva húsz perc gondolkodási időt adtunk nekik.

Az ultimátumot Antonov és én írtuk alá. Egy önként jelentkező motorkerékpáros vállalta, hogy elviszi. Antonov végre elmehetett. A kutter, amely az összeköttetést biztosította az „Aurorá"-val, idejében megérkezett. Sötétedett. Egy előre nem látott apróság zavarta meg tervünket: nem találtunk lámpát, amivel jelt lehet adni. Hosszas keresés után végre leltünk egyet, de igen nehéz volt úgy az árbocra erősíteni, hogy jól lássák, és Tregubovics, aki erre vállalkozott, az ismételt sikertelen kísérletektől rettenetesen ideges lett. Közben a lövegekhez mentem. Az októberi éjszaka ráborult a városra; a lámpák fénye megcsillant a Néva sötét hullámain; a városban a rendes mederben folyt az élet; a villamosok hosszú sorban, éles csöngetéssel csörömpöltek át a Troickij-hídon, gépkocsik és gyalogosok apró alakját lehetett látni; semmi sem jelezte, hogy megkezdődött az októberi harc. A tüzérek kis csapata a hatalmas fűzfák körül tolongott, amelyekről az őszi fagy már lekopasztotta a leveleket. Néhány lépésnyire az ágyúk fekete, mozdulatlan tömege meredt ránk. Úgy tűnt, mintha a tüzérek közeledtünkre hirtelen elhallgattak volna, mintha valami nem lenne rendben. Közelebb mentünk. A zászlós odajött hozzánk, s közölte, hogy a lövegekkel nem lehet lőni, elhanyagolt állapotban vannak, berozsdásodtak, a kompresszorokban nincs egy csepp olaj sem, az első lövésnél a levegőbe repülhetnek. Gyanakodva rosszindulatot sejtettem. Rettenetes dühömben önkéntelenül a pisztolyomhoz kaptam, de még idejében erőt vettem magamon. Kikérdeztem az embereket. A tűzszerészek és tüzérek egyhangúan megerősítették a hallottakat. Én semmit sem értettem az ágyúkhoz, tehát nem tudtam eldönteni, hazudnak-e. Eszembe jutott, hogy Pavlov ért hozzá valamit, s elhatároztam, megbízom, ellenőrizze még egyszer a lövegeket, s ha nem igaz, hogy használhatatlanok, a legszigorúbban leszámolok a vétkesekkel. Ezt megmondtam a tüzéreknek is. Meg-

hallgatták, s láthatólag nyugodtan, sőt örömmel fogadták, hogy megbízom Pavlovot az ágyúk ellenőrzésével. Amikor elbúcsúztam, a zászlós azt mondta: – Ön persze nem hisz nekem, de szavamat adom, hogy igazat mondok. Az ágyúkkal lőni nagyon veszélyes. – Közben a Téli Palota felől felhangzottak az első lövések; eleinte csak szórványosan, majd mind gyakrabban és gyakrabban tüzeltek. Az összekötőhelyen közölték, hogy a Pavel ezred harcol a Téli Palotában összegyűjtött tiszti iskolásokkal. A Szmolnijból újra meg újra telefonáltak, s követelték, azonnal kezdjem meg a tüzelést. Izgalomba jöttem. Annak ellenére, hogy nem volt minden kész, elküldtem az ultimátumot az erre kijelölt elvtárssal a Téli Palotába. Egyszerre feltépték az őrszoba ajtaját, és Antonov rohant be szörnyen izgatottan. Csak úgy záporoztak a szemrehányásai, hogy soká halasztom az akciót. Röviden megmagyaráztam a helyzetet, s javasoltam, menjünk a lövegekhez, ahol Pavlov már dolgozik. Kint ezalatt még jobban besötétedett. Közben esni is kezdett, hatalmas tócsák álltak az úton, nehézkesen tocsogtunk át rajtuk. A Téli Palota felől élénk puskaropogás hallatszott, amelybe néha gépfegyverkelepelés vegyült. A mieink is celzás nélkül lövöldöztek az erőd bástyáiról a Téli Palota parkjára, ahonnan a tiszti iskolások gyengén viszonozták a tüzet. Antonov, aki nagyon rosszul látott, rögtön beleesett egy pocsolyába: a sár szökőkútként spriccelt fel körös-körül, és Antonov is, én is fülig sárosak lettünk. A szörnyű sötétségben eltévedtünk, s egy ideig összevissza bolyongtunk az erőd zegzugos útjain. Ennek a szerencsétlen útnak egyik pillanata különösen megmaradt az emlékezetemben. Az erőd falának egyik homályosan pislogó lámpájánál Antonov hirtelen megállt, és kutatva, szinte segítséget kérve nézett rám szemüvege mögül. Rejtett nyugtalanságot láttam a szemében. Végre odaértünk az ágyúkhoz. Pavlov és Kondakov megerősített mindent, amit a tüzérek

mondtak. Még a petróleumlámpa fényénél is nagy rozsdafoltokat találtak az ágyúk egyes részein, és azt is megállapították, hogy a kompresszorokban nincs olaj: kétségtelenül nagyon veszélyes lett volna ezekkel az ágyúkkal lőni. Mit tegyünk? Találunk-e elvtársakat, akik tudnak lőni, s hajlandóak az életüket is feláldozni a forradalomért? Valahol a távolban szaladó ember lépései toccsantak a sárban, aztán hallottuk, hogy megbotlik és elesik, hangosan káromkodik, majd vidáman kiabál: – Blagonragov elvtárs, hol van? – A hang elfulladt az örömtől. Csodálatos hír: – A Téli Palota megadta magát, a mieink elfoglalták!

Vissza az őrszobába. Hamarosan két matróz keresett, akik írást hoztak Lasevics elvtárstól, hogy ők tüzérek, és a rendelkezésemre állnak.

– Most már késő, elvtársak – mondtam. – Ha két órával hamarább jönnek, nagyon jól használhattuk volna magukat.

Elmondtam nekik, mi a helyzet az ágyúkkal. Azt felelték, őket ugyan nem képezték ki tábori lövegek kezelésére, ennek ellenére azt hiszik, ha nem is kockázat nélkül, de tudnának lőni három hüvelykes löveggel. Elhatároztam, hogy elmegyek az elfoglalt palotába.

A Téli Palota elfoglalásának híre azonban nem volt igaz; csak a parancsnokság épületét foglalták el, mely a palotával szemben, a Palota téren volt. Elhatároztuk, hogy azonnal erős tüzet nyitunk az erődből. Amint visszatértem, közöltem a matrózokkal a helyzetet, s hogy mit kívánunk tőlük. Ugyanakkor parancsot adtam, nyissanak összpontosított gépfegyvertüzet a part hosszában a palotára. A lövések ropogása hamarosan meggyőzött, hogy a parancsot pontosan végrehajtották. Az ágyúk is hamar harcképes állapotba kerültek; a matrózok már megtöltötték őket, s a lőparancsra vártak; Popel elvtárs parancsnoksága alatt csatárláncot állítottunk fel a par-

ton az ágyúk védelmére (bár a víz felől még csónakokról se nagyon várhattunk támadást).

A parancsra a matrózok habozás nélkül gyorstüzet zúdítottak a palotára. Ha a tüzelés nem is okozott nagy kárt, morális hatása hatalmas volt. Az „Aurorá"-n is megszólaltak az ágyúk. Igazi tüzérségi harc kezdődött. A Téli Palota védői kellemetlenül érezhették magukat. A palotában rég eloltották a lámpákat, hogy ne nyújtsanak célpontot. Néha egy-egy eltévedt golyó fütyült a fejünk fölött. Így telt el félóra – azután Csudnovszkij telefonon jelentette, hogy a Téli Palotát bevették.

Egy tiszt elbeszélése a Téli Palota védelméről, a *Szoldatszkij Golosz* 1917. október 27-i (november 9-i) számából:

Amint értesültem az eseményekről, kötelességemnek tartottam jelentkezni a Téli Palotában, és felajánlani szolgálataimat az Ideiglenes Kormánynak.

Ez október 25-én, déli 12 óra körül történt. A Téli Palotában nyomban feltűnt a vezetés teljes hiánya, bár elég sok katonai egység volt ott: három kozák század, néhány hadapródiskola növendékei, egy női zászlóalj, néhány rohamosztag és még több kisebb alakulat. Ott volt a többi között a Mihajlovszkij tüzérségi iskola egy ütege hat löveggel és egy páncélkocsi, amely az „Ahtirec" nevet viselte, s amelyet a Téli Palota főkapujában helyeztek el. A páncélkocsi személyzete egyébként semleges álláspontot foglalt el, és hangsúlyozta, hogy ők a Téli Palotát kizárólag mint műemléket védik.

A nap folyamán arról értesültünk, hogy a felkelő csapatok elfoglalták a telefonközpontot. Azt javasoltam, hogy a műszaki hadapródiskola növendékeinek egy csoportjával induljunk felderítésre. Az Ideiglenes Kormány mellé kirendelt főbiztossal az élen el is indultunk. A telefonközpontot, sajnos, nem sikerült elfoglalnunk, mivel

azt páncélkocsik vették körül, ezekkel szemben pedig természetesen tehetetlenek voltunk.

Őrségeket állítottunk fel a szomszédos utcákban, és így két órán belül megszerveztük az ellenőrzést egy bizonyos terület fölött. Több gépkocsit feltartóztattunk, és a Téli Palotába irányítottunk, a gépkocsikban tartózkodókat pedig lefegyvereztük. Ismeretlen okból az utca végéről tüzet nyitottak, és katonai alakulatok bukkantak fel, ezért kis létszámunkra való tekintettel úgy döntöttünk, hogy visszatérünk a Téli Palotába.

Ott arról értesültünk, hogy Polkovnyikovot leváltották, és Palcsinszkij került a helyére.

A Téli Palota őrségének parancsnokává Ananyev ezredest nevezték ki. Ez este körülbelül 5 és 6 óra között történt.

A Téli Palotába érkező hírek, amelyek szerint minden oldalról bekerítettek bennünket, erős hatással voltak sok ott levő katonai alakulatra. Holmi álkomisszár parancsára és a Mihajlovszkij tüzérségi iskola ütegparancsnokának gyávasága folytán az üteggel közölték, hogy az iskola parancsnokának utasítására az ütegnek a Téli Palotából vissza kell térni az iskolába. Heves szóváltások után a hadapródiskolások zöme és négy löveg elhagyta a Téli Palotát. Csak két löveget sikerült visszatartanunk, és ezeket a főkapuval szemben, az udvaron felépített barikádon állítottuk fel. A barikád pontosan a hadművészet szabályainak megfelelően, nagy mennyiségű fa összerakásával készült.

Besötétedett, s az „Aurora" cirkálóról és még valamerről megkezdődött a mindenki előtt ismeretes figyelmeztető tüzelés, s ez erősen befolyásolta a Téli Palota helyőrségének hangulatát. Legelőször a kozákok soraiban mutatkoztak a csüggedés jelei. Akkor tűnt ki, hogy a Téli Palotában igen csekélyek az élelmiszerkészletek. A kozákok arról kezdtek beszélni, hogy nem akarnak vérontást, s hogy nem bíznak különösebben az Ideiglenes

Kormányban stb. Ennek következtében mind a három kozák század elhagyta a Téli Palotát. A kozákok elvonulása sok hadapródiskolásra is hatással volt.

Este 10 órára az északi front hadapródiskolásainak nagyobb alakulata szintén elvonult. Az ember azt hitte volna, hogy ezeknek az alakulatoknak a távozása elcsüggeszti majd a többieket is, de éppen ellenkezőleg: a hangulat javult, bizakodóvá vált, különösen bátran viselkedett a műszaki hadapródiskola, hősies magatartást tanúsított a női zászlóalj.

Az Ideiglenes Kormány egész idő alatt közvetlen vonalon kapcsolatban állott a fronttal, s valamikor 11 és 12 óra között, pontosan már nem emlékszem, mikor, azt közölték velünk, hogy erősítést kapunk a frontról, s hogy 24, maximum 48 óra hosszat kell kitartanunk.

Meg kell jegyeznem, hogy a helyőrség nagyszerű hangulatban volt, de senki sem óhajtotta a vérontást. A támadók lövéseire igyekeztünk minél ritkábban válaszolni.

Akkor azonban kis létszámunk folytán, s mivel a kis létszámra való tekintettel nem állítottunk fel őrséget mindenütt, ahol erre szükség lett volna, itt-ott már behatoltak a Téli Palotába kisebb vörösgárdista csoportok. Először a kórháztermen át szivárogtak be. S ez teljesen érthető is; az egészségügyi szolgálatosok már régebben kapcsolatba kívántak lépni az ostromlókkal. Amíg a behatoló vörösgárdista csoportok kicsik voltak, lefegyvereztük őket, s ez barátságosan, minden összecsapás nélkül ment végbe.

Ám a vörösgárdisták száma egyre szaporodott, feltűntek a matrózok és a Pavlovszkij ezred katonái. Most már ők fegyverezték le a hadapródiskolásokat, de ismét meglehetősen békés körülmények között.

Tárgyalás végett a Téli Palotába érkezett a Forradalmi Katonai Bizottság biztosa, Csudnovszkij, s bármennyire ígérte is azt, hogy a tárgyalások alatt semmiféle támadó tevékenységre nem kerül sor, éppen a tár-

gyalások idején hatoltak be a Téli Palotába a vörösgárdisták, matrózok, a Pavlovszkij ezredhez tartozó katonák nagyobb csoportjai. Vérontást nem kívántak. Meg kellett adnunk magunkat.

A mi részünkről az egész ostrom alatt három hadapródiskolás szenvedett könnyebb sebesülést. Emellett úgy hallottam, hogy a női zászlóaljnak is van néhány sebesültje.

A többi már ismeretes: a minisztereket letartóztatták, a hadapródiskolásokat és a tiszteket lefegyverezték.

Szuhanov:

A tömeg egyre közeledett, közvetlenül az ajtók elé ért. Nyilvánvaló volt: a Palotát „megostromolták", és „elfoglalták". Egy tiszti iskolás rontott be a miniszterekhez a szobába, vigyázzba vágta magát, és jelentette:

– Kész vagyunk az utolsó emberig védekezni. Mi az Ideiglenes Kormány parancsa?

– Nincs értelme. Lemondunk. Ne legyen vérontás! Feltételezhető, hogy a Palotát már elfoglalták?

– Igenis. Mindenki megadta magát. Már csak ezt a szobát védjük!

– Mondja meg nekik, hogy nem akarunk vérontást, és lemondunk. Meghátrálunk az erőszak előtt...

– Menjen! Mondja meg gyorsan! Siessen! Nem akarunk vérontást!

Azt lehetne mondani: a miniszterek végre kezdték megérteni a helyzetet, és ésszerű elhatározásra jutottak. De az ellenkezője igaz: ésszerű elhatározáshoz már túl késő volt, a miniszterek pedig, akik most már teljesen elvesztették a fejüket, nem vették észre, milyen visszataszító és nevetséges képmutató magatartásuk.

Egy másik tiszti iskolás közölte odakint, az ajtó előtt, a diadalmas felkelőkkel a miniszterek döntését. A felkelők nagyon türelmetlenek voltak, de egyikük sem me-

részkedett egyetlen lépéssel sem előbbre a céltudatos és elszánt tiszti iskolással szemben.

– Üljünk le a tárgyalóasztalhoz – mondták a miniszterek, és leültek, hogy elfoglalt államférfiak benyomását keltsék.

Az ajtókat feltépték, a terem azonnal megtelt fegyveresekkel, akiket maga Antonov vezetett. Palcsinszkij gyorsan előrelépett, és talpraesetten így szólt: – Uraim, éppen az előbb próbáltunk telefonon megállapodni az önök embereivel. Várjanak kérem egy pillanatig, még nem ismerik az utolsó fejleményeket!

A benyomult csapat vezetői majdnem kijöttek a sodrukból, de hamar újból összeszedték magukat.

– Uraim, az Ideiglenes Kormány tagjai! – kiáltotta Antonov. – A katonai Forradalmi Bizottság nevében letartóztatom önöket!

– Az Ideiglenes Kormány tagjai meghajolnak az erőszak előtt, és megadják magukat, hogy elkerüljék a vérontást! – mondta Konovalov.

– Vérontás! Hát ti mennyi vért ontottatok? – harsant fel egy hang, amit a tömeg tetszéssel fogadott. – A mieink közül hányan estek el?

– Ez aljas hazugság! – kiáltotta Kiskin felháborodva. – Mi senkit sem lőttünk agyon. A mi őrségünk csak akkor nyitott tüzet, amikor megtámadták őket . . .

Az állig felfegyverzett csőcselék rendkívül ingerült, bosszúszomjas, dühös és féktelen hangulatban volt. Antonov nyugtatni próbálta az izgatott katonákat és matrózokat, de nem volt hozzá elég tekintélye. Mialatt egy hivatalos jelentést fogalmaztak, a miniszterek vitatkozni kezdtek a győztesekkel . . .

Az indulatok újból felizzottak, majd ismét lecsillapodtak. A hír, hogy Kerenszkijt sehol sem találják, nagy nyugtalanságot keltett a tömegben. Egyesek közbekiabáltak, hogy meg kell ölni a miniszereket, nehogy Kerenszkijhez hasonlóan elmenekülhessenek.

Hosszú procedúra – kikérdezés, névsorolvasás és listák felfektetése – után a fogolycsoport elhagyta az épületet, és a Péter-Pál erőd felé indult. Hajnali két és három óra között, a sötétben, az izgatott tömeg közepette, a miniszterek élete többször is csak egy hajszálon függött. De végül mégsem került sor lincselésre.

A forradalom nyolc hónapja után most a foglyok harmadik garnitúrája vonult be a Péter-Pál erőd falai közé: először a cári funkcionáriusok, utánuk a bolsevikok és most Kerenszkij hívei, a mensevik és eszer demokrácia „elitje".

1917. október 25-én (november 7-én) este 10 óra 45 perckor megnyílt a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjeinek II. Összorosz Kongresszusa. A kongresszuson 649 küldött vett részt, köztük 390 bolsevik; a bolsevikok s az őket támogató baloldali szociálforradalmárok alkották a küldöttek mintegy háromnegyedét.

Amikor az elnöklő Kamenyev megnyitotta az ülést, a Téli Palota még a kormánycsapatok kezében volt. A mensevikek és a szociálforradalmárok jobbszárnya, tiltakozásul a felkelés ellen, elhagyta a kongresszust, mely Lenin előterjesztésére három határozatot hozott: a békéről, a földről és a szovjethatalomról. Ezzel az orosz forradalom történetében új fejezet kezdődött.

Trockij írja:

Késő este, a Szovjetkongresszus megnyitását várva, Lenin és én az ülésterem melletti egyik szobában pihentünk, amelyben székeken kívül semmi sem volt. Valaki pokrócokat terített le számunkra a padlóra, valaki – azt hiszem, Lenin nővére – párnákat hozott nekünk. Egymás mellett feküdtünk. Testünk, lelkünk felengedett, mint a

túlfeszített rugó. Jól megérdemelt pihenés volt. Aludni azonban nem tudtunk. Félhangon beszélgettünk. Lenin most már végérvényesen megnyugodott, hogy a felkelést nem odázzák el. Aggályai eloszlottak. Hangja most nagyon melegen csengett. A vörösgárdistákból, matrózokból és katonákból alakított őrségek felől érdeklődött. – Milyen nagyszerű látvány, ahogy egymás mellett melegszik a máglyáknál, fegyverrel a kezében, a munkás és a katona! – ismételgette mélyen megindulva. – Végre egyesültek a katonák és a munkások! – Hirtelen felpattant: – És a Téli Palota? Még nem foglalták el? Csak ne történjen valami baj! – Fel akartam kelni, hogy telefonon tudakozódjam, de visszanyomott. – Maradjon csak, majd megbízok ezzel valakit. – De nem volt rá idő, hogy sokáig feküdjünk. A szomszéd teremben megnyílt a Szovjetkongresszus. Lenin nővére, Uljanova rontott be: – Dan beszél, magát hívják. – Dan elcsukló hangon szemrehányásokat tett az „összeesküvőknek", és a felkelés elkerülhetetlen összeomlását jósolta. Követelte, lépjünk koalícióra az eszerekkel és a mensevikekkel. Tegnap még, amikor hatalmon voltak, ezek a pártok uszítottak ellenünk, és börtönbe zártak bennünket, ma pedig, miután megdöntöttük őket, megegyezést követeltek. Azt feleltem Dannak, és személyében a forradalom tegnapjának: – Ami történt, az felkelés, és nem összeesküvés. A nép felkelése nem szorul igazolásra. Mi acéloztuk meg a munkások és parasztok forradalmi erejét. Nyíltan kovácsoltuk a tömegek vasakaratát, hogy fellázadjanak. A felkelés győzött. Most azt javasolják: mondjunk le a győzelemről, kössünk megállapodást. De kivel? Önök szánalmasan egyedül maradtak, megbuktak, eljátszották a szerepüket, menjenek hát oda, ahová mától kezdve tartoznak: a történelem szemétdombjára. – Ez volt az utolsó replika a nagy párbeszédben, amely április harmadikán kezdődött, azon a napon és abban az órában, amikor Lenin Petrogradba érkezett.

Amikor a Szmolnij Intézetbe értem, Lenin éppen beszéde „epilógusát" mondta. A terem csaknem ugyanolyan volt, mint előző este. Kevesebb fegyvert lehetett látni, és a tömeg nem volt egészen akkora. A hátsó, valószínűleg a nyilvánosság számára fenntartott sorokban könnyen találtam ülőhelyet. A forradalom során először jöttem egy ilyen ülésre mint néző, és nem mint meghatalmazott küldött. Rendkívül kínosan éreztem magam. Mintha mindentől elszakadtam és elválasztódtam volna, amiért az utolsó nyolc hónapban éltem – amit szinte tíz évnek éreztem. Ez a helyzet majdnem elviselhetetlen volt; tudtam, meg kellene próbálkoznom, változtatni rajta, de nem láttam tisztán, mit tegyek.

Lenin befejezte beszédét. Dörgő taps csattant fel, és tartott egy jó ideig. Az eszerek balszárnya és a „Novaja Zsizny" emberei „támogatták" a proklamációt. Csak azt panaszolták, hogy a jelenlevők nem ismerték előre e rendkívül fontos okmány szövegét, s ezért nem tudtak módosító javaslatokat benyújtani. Ez már igazán sok volt! A polgári parlamentarizmustól kölcsönzött ilyen követeléseknek a legkedvezőbb körülmények között sem tettünk volna eleget.

Nagy általánosságban azt lehet mondani, hogy nem volt vita. Mindenki „támogatását" ígérte, az egyes nemzetiségek képviselői pedig üdvözleteket tolmácsoltak. A „békekiáltványt" minden változtatás nélkül tették fel szavazásra, és egyhangúan elfogadták. Ezután félreérthetetlen jelek mutatták, hogy a küldöttek hangulata egyre emelkedettebb lett. Hosszan éljeneztek, majd elénekelték az Internacionálét. Utána újból éljenezték Lenint, hurrá kiáltások harsantak, a küldöttek a levegőbe dobálták sapkáikat. Ezt követően elénekeltek egy gyászindulót a háborúban elesettek tiszteletére. Majd újból éljenzés tört ki, hurrázás, sapkák röpültek a levegőbe.

Lenin vezetésével felállt az egész elnökség, és izgatott, elragadtatott arccal, égő szemmel csatlakozott az énekléshez! A küldöttek még érdekesebben reagáltak: mintha újjászülettek volna. A forradalmi változás simábban ment végbe, mint ahogy a legtöbben várták; már befejezett ténynek látszott. A siker tudata nagyon gyorsan elterjedt; a tömeget az az érzés hatotta át, hogy a jövőben is minden jól fog menni. Lassan gyökeret vert bennük a meggyőződés, hogy küszöbön áll vágyaik beteljesülése: béke, föld, kenyér; és hajlandóságot is éreztek, hogy újonnan szerzett javaikért és jogaikért tevékenyen síkraszálljanak . . .

Függelék

Ez a könyv nem tudósoknak készült, hanem azok számára, akik szeretnék megismerni a huszadik század történelmének egyik legizgalmasabb korszakát. Épp ezért a benne közölt írások legnagyobb része emlékezés; dokumentumokat csak abban az esetben közöltünk, ha azok többet mondanak a puszta tényeknél. A gyűjtemény célja nem annyira a tények ismertetése, mint a korszak érzékeltetése; aligha érthet meg egy kort igazán az, aki nem ismeri meg annak atmoszféráját, sajátos légkörét.

Az emlékezések jellegéből következik, hogy mindig az emlékező szemszögéből tükrözik a tényeket és az eseményeket. Fölöslegesnek tartottuk minden tévedés vagy torzítás kiigazítását; az idézetek közé iktatott magyarázó szövegek remélhetőleg elegendő támpontot nyújtanak a korszak valóságos történetének megismeréséhez.

Oroszországban az 1917-es forradalom időszakában a régi orosz időszámítás volt érvényben, melyhez 13 napot kell hozzáadni, hogy megegyezzék a nyugateurópai időszámítással. Az idézetekben szereplő dátumokat úgy közöljük, ahogy azok az eredeti műben szerepelnek. Az eligazodás megkönnyítése céljából közöljük az alábbi krónikát, melyben az európai időszámítás dátumai zárójelben olvashatók.

1917. II. 23. (III. 8.) Tüntetések Petrogradon
1917. II. 25. (III. 10.) Általános sztrájk Petrogradon
1917. II. 27. (III. 12.) A petrogradi helyőrség átáll a tüntetőkhöz. A Duma átveszi a hatalmat. Megalakul a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetje

1917. III. 2. (III. 15.) Megalakul az Ideiglenes Kormány. II. Miklós cár lemond a trónról.
1917. III. 5. (III. 18.) Mihail Alekszandrovics nagyherceg nem fogadja el a trónt
1917. IV. 3. (IV. 16.) Lenin hazaérkezik Oroszországba
1917. IV. 4. (IV. 17.) Lenin ismerteti az „Áprilisi Téziseket"
1917. IV. 18. (V. 1.) A Miljukov-jegyzék
1917. IV. 20–21. (V. 3–4.) Tömegtüntetés Petrogradon a kormány ellen
1917. IV. 24–29. (V. 7–12.) Az OSZD(b)MP VII. Összoroszországi Konferenciája
1917. IV. 30. (V. 13.) Gucskov hadügyminiszter lemondása
1917. V. 2. (V. 15.) Miljukov külügyminiszter lemondása
1917. V. 5. (V. 18.) Megalakul az első koalíciós kormány
1917. V. 3–24. (VI. 16–VII. 7.) A Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjeinek I. Összorosz Kongresszusa
1917. VI. 18. (VII. 1.) Szovjet-demonstráció Petrogradon. Megindul az orosz offenzíva
1917. VII. 3–4. (VII. 16–17.) A kadet párti miniszterek lemondása. Tömegtüntetések és fegyveres összecsapások Petrogradon
1917. VII. 5. (VII. 18.) Kormányhű csapatok érkeznek a fővárosba. Szétrombolják a *Pravda* nyomdáját. Lenin illegalitásba megy.
1917. VII. 6. (VII. 19.) A németek Tarnopolnál áttörik az orosz frontot
1917. VII. 7. (VII. 20.) Letartóztatási parancs Lenin és társai ellen. Lvov miniszterelnök lemond
1917. VII. 8. (VII. 21.) Kerenszkij miniszterelnök

1917. VII. 9. (VII. 22.) Lenin Razlivba megy. Letartóztatják Kamenyevet
1917. VII. 12. (VII. 25.) Az Ideiglenes Kormány visszaállítja a fronton a halálbüntetést
1917. VII. 18. (VIII. 1.) Kornyilov főparancsnoki kinevezése
1917. VII. 22. (VIII. 4.) Letartóztatják Trockijt és Lunacsarszkijt
1917. VII. 24. (VIII. 6.) Megalakul a második koalíciós kormány
1917. VII. 26–VIII. 3. (VIII. 8–16.) Az OSZD(b)MP VI. kongresszusa
1917. VIII. 12–15. (VIII. 25–28.) Az Állami Tanácskozás Moszkvában
1917. VIII. 21. (IX. 3.) Lenin Finnországba megy
1917. VIII. 25–30. (IX. 7–12.) A Kornyilov-puccs
1917. IX. 1. (IX. 14.) Direktórium alakul Kerenszkij elnökletével. Kikiáltják a köztársaságot. Letartóztatják Kornyilovot
1917. IX. 5. (IX. 18.) A bolsevikok megszerzik a többséget a Moszkvai Szovjetben
1917. IX. 9. (IX. 22.) A bolsevikok megszerzik a többséget a Petrogradi Szovjetben
1917. IX. 14–22. (IX. 27–X. 5.) A Demokratikus Tanácskozás Petrogradon
1917. IX. 17. (IX. 30.) Lenin Viborgba megy
1917. IX. 25. (X. 8.) Kerenszkij elnökletével megalakul a harmadik koalíciós kormány. Trockijt a Petrogradi Szovjet elnökévé választják
1917. X. 7. (X. 20.) Megnyílik az Előparlament. Lenin illegálisan Petrogradra érkezik
1917. X. 10. (X. 23.) A bolsevik párt Központi Bizottsága határozatot hoz a felkelésről
1917. X. 12. (X. 25.) Megalakul a Forradalmi Katonai Bizottság
1917. X. 16. (X. 29.) A Központi Bizottság s a vezető

pártszervek megerősítik a felkelésről hozott határozatot

1917. X. 21. (XI. 3.) A Forradalmi Katonai Bizottság biztosokat küld a petrogradi alakulatokhoz

1917. X. 23. (XI. 5.) Az Ideiglenes Kormány elhatározza a bolsevikok leverését

1917. X. 24. (XI. 6.) Lenin a Szmolnijba megy

1917. X. 25. (XI. 7.) Megkezdődik a felkelés. A Forradalmi Katonai Bizottság bejelenti a kormány megdöntését. Kerenszkij elhagyja a fővárost.

1917. X. 25–26. (XI. 7–8.) A Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjeinek II. Összorosz Kongresszusa. Dekrétum a békéről, a földről és a szovjethatalomról

1917. X. 26. (XI. 8.) Elfoglalják a Téli Palotát. Letartóztatják az Ideiglenes Kormányt

A kötet szemelvényeit fordították

Apostol András
Árvay János
Beck Erzsébet
Gyurkó László
Juhász Andor
Justus Pál
Kulcsár Aurél
Nyilas Vera
Pásztor László és
Z. Vidor Emma
Szőllősy Klára
Wessely László
Zalai Edvin

Tartalom

Február [7]

Az új hatalom [49]

Lenin [81]

Hétköznapok [117]

A háború és a hadsereg [143]

A júliusi válság [183]

Kornyilov [213]

A bolsevikok [257]

Október [291]

Függelék [365]

Felelős kiadó a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatója · Felelős szerkesztő Csikós Lászlóné · Műszaki szerkesztő Ágotai Béláné Műszaki vezető Jánosa István · A burkoló-, kötésterv és tipográfia Pintér László munkája · Megjelent 15800 példányban, 18,8 A/5 ív terjedelemben, Garamond betűvel, ofszet papiron

Sz 1311 – l – 7071

69.5012 Athenaeum Nyomda, Budapest

Íves magasnyomás

Felelős vezető: Soproni Béla igazgató